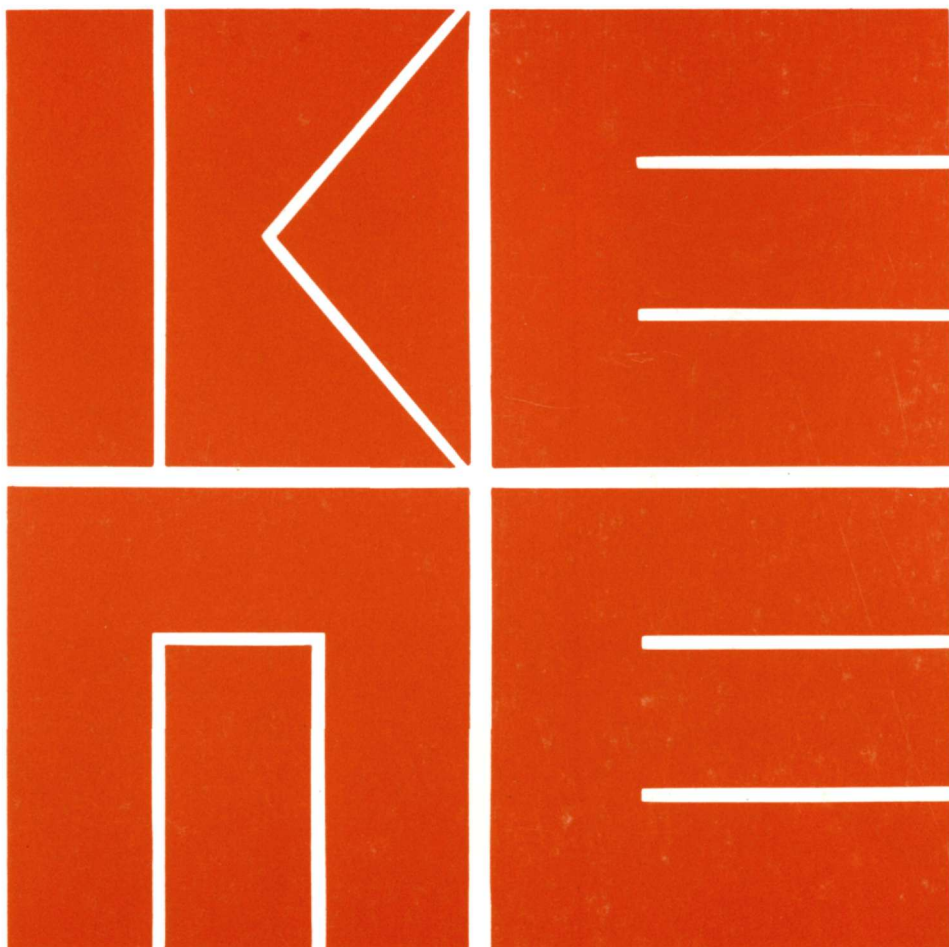

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Επιστημονικές Μελέτες 6

Λουκή Αθανασίου

Η διανομή
του εισοδήματος
στην Ελλάδα

Αθήνα 1984

Η διανομή
του εισοδήματος
στην Ελλάδα

Επιστημονικές **Μελέτες** 6

Η διανομή
του εισοδήματος
στην Ελλάδα

Μετρήσεις του βαθμού
ανισοκατανομής
στα πρόσφατα χρόνια

Λουκή Αθανασίου

Επιστημονικού ερευνητή ΚΕΠΕ

Αθήνα, Απρίλιος 1984

Copyright 1983
Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Ιπποκράτους 22 – 106 80 Αθήνα

*Οι γνώμες και κρίσεις που εκφράζονται στο παρόν βιβλίο είναι του συγγραφέα δεν αντιπροσω-
πεύουν κατανάγκην γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.*

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) ιδρύθηκε το 1959 σε μια μικρή ερευνητική μονάδα με την επωνυμία «Κέντρον Οικονομικών Ερευνών», με βασικό σκοπό την επιστημονική μελέτη των οικονομικών προβλημάτων της Ελλάδας, την ενθάρρυνση των οικονομικών ερευνών και τη συνεργασία με άλλα επιστημονικά ιδρύματα.

Το 1964 το ΚΕΠΕ πήρε τη σημερινή του ονομασία και διάρθρωση και του ανατέθηκαν οι εξής πρόσθετες αρμοδιότητες: (α) η κατάρτιση σχεδίων βραχυχρόνιων, μεσοχρόνιων και μακροχρόνιων προγραμμάτων ανάπτυξης, η εκπόνηση σχεδίων προγραμμάτων περιφερειακής και χωροταξικής ανάπτυξης, καθώς και προγραμμάτων δημόσιων επενδύσεων, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές που καθορίζει η κυβέρνηση· (β) η παρακολούθηση και ανάλυση της βραχυπρόθεσμης και μεσοπρόθεσμης εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η κατάρτιση προτάσεων για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων· (γ) η επιμόρφωση νέων οικονομολόγων, ιδιαίτερα σε θέματα προγραμματισμού και οικονομικής ανάπτυξης.

Το ΚΕΠΕ έχει αναπτύξει και αναπτύσσει έντονη δραστηριότητα σε όλους τους πιο πάνω τομείς. Διεξάγει συστηματικές έρευνες πάνω σε βασικά θέματα της ελληνικής οικονομίας, εκπονεί σχέδια προγραμμάτων ανάπτυξης, παρακολουθεί τις βραχυχρόνιες εξελίξεις, χορηγεί υποτροφίες για μεταπτυχιακές σπουδές στην οικονομική επιστήμη και τον προγραμματισμό και οργανώνει διαλέξεις και σεμινάρια.

Στα πλαίσια αυτών των δραστηριοτήτων εντάσσεται και η δημοσίευση μελετών, που είναι αποτέλεσμα έρευνας μελετητών του ΚΕΠΕ, καθώς και διαλέξεων, που δίνονται από διακεκριμένους επιστήμονες που προσκαλούνται από το Κέντρο.

Το ΚΕΠΕ βρίσκεται σε συνεχή επικοινωνία με αντίστοιχα επιστημονικά ιδρύματα του εξωτερικού και ανταλλάσσει εκδόσεις, όπως και απόψεις και πληροφορίες πάνω σε θέματα τρεχουσών οικονομικών εξελίξεων και μεθόδων οικονομικής έρευνας, συμβάλλοντας, και με αυτόν τον τρόπο, στην προαγωγή της οικονομικής επιστήμης στη χώρα.

Προκειμένου η μελέτη αυτή να δημοσιευθεί, υποβλήθηκε για κρίση στην Επιτροπή Μελετών του ΚΕΠΕ, καθώς και σε τρεις εξωτερικούς κριτές, και το αρχικό κείμενο βελτιώθηκε από τον συγγραφέα, με βάση τα σχόλια και τις υποδείξεις τους.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η κάμψη του ρυθμού αύξησης του εθνικού εισοδήματος, που παρατηρήθηκε την τελευταία 10ετία, περιόρισε αναπόφευκτα τα περιθώρια για γενική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, προσδίδοντας έτσι στη διανομή του εισοδήματος ανάμεσα στα άτομα και τις οικογένειες αυξημένη σημασία, με σημαντικές επιπτώσεις στις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις. Έτσι, η διερεύνηση του φαινομένου της διανομής και η μέτρηση του βαθμού ανισοδιανομής, σε σύγκριση και με άλλες χώρες, αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Όπως αναφέρεται λεπτομερώς στο κείμενο, η ελληνική βιβλιογραφία γύρω από τη διανομή είναι περιορισμένη και οι μετρήσεις που επιχειρήθηκαν στηρίχτηκαν μόνο στα υπάρχοντα στατιστικά στοιχεία.

Στην παρούσα μελέτη, που έχει σαν αντικείμενο τη μέτρηση του βαθμού ανισοκατανομής του εισοδήματος στην Ελλάδα, γίνεται προσπάθεια για μια πιο σφαιρική εξέταση του θέματος, με τη χρησιμοποίηση όλων των διαθέσιμων πηγών πληροφόρησης και την παροχή συγκριτικών στοιχείων για άλλες χώρες. Με τον τρόπο αυτό φωτίζεται ένα θέμα που, όπως αναφέρθηκε, αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία για την άσκηση οικονομικής πολιτικής.

Καθηγήτρια ΛΟΥΚΑ Τ. ΚΑΤΣΕΛΗ
Επιστημονική Διευθύντρια

Κέντρο Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών
Οκτώβριος 1983

Οφείλω θερμές ευχαριστίες στον Παναγιώτη Κουτσοβέλη, για την πολύτιμη και πολύπλευρη βοήθεια που μου πρόσφερε σε όλη τη διάρκεια της κατάρτισης της μελέτης, και στη Μαρία Πανοπούλου, που η βοήθειά της στη διεξαγωγή των υπολογισμών και των εκτιμήσεων ήταν πολύτιμη. Τα τυχόν σφάλματα όμως, καθώς και οι παραλείψεις και αδυναμίες βαρύνουν αποκλειστικά τον γράφοντα.

Λ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Αύγουστος 1983

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
1. Ορολογία	21
2. Η σημασία της διανομής του εισοδήματος για την ελληνική οικονομία.	22
3. Αντικείμενο της μελέτης	26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. Γενικά	30
2. Η στοχαστική θεωρία της διανομής.....	32
3. Η θεωρία της επιλογής.....	33
4. Η θεωρία του κύκλου ζωής.....	36
5. Η θεωρία των ικανοτήτων	38
6. Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου	40
7. Η θεωρία των εκπαιδευτικών ανισοτήτων.....	42
8. Η θεωρία των μη ανταγωνιζόμενων ομάδων	43
9. Η θεωρία της κληρονομιάς	44
10. Συμπερασματικές παρατηρήσεις.....	46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΟΙ ΑΤΕΛΕΙΕΣ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΩΣ ΑΙΤΙΟ ΑΝΙΣΟΔΙΑΝΟΜΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Γενικά	50
2. Οι ατέλειες της αγοράς και τα υψηλά εισοδήματα στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες	51
2.1. Το ψηλό οριακό κόστος του χρήματος στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες.....	52
2.2. Η αυξημένη ανομοιογένεια των προϊόντων	53
2.3. Η «αγορά πωλητών» ιδίως στα εισαγόμενα προϊόντα	54
2.4. Ο χαλαρός ανταγωνισμός από τα μεγάλα καταστήματα	55

2.5. Η πλεονεκτική διαπραγματευτική θέση του εμπόρου απέναντι στις μικρομεσαίες μεταποιητικές μονάδες	55
3. Ο δημόσιος τομέας και οι ατέλειες στην αγορά εργασίας	56
3.1. Γενικά	56
3.2. Οι ενδείξεις για την έλλειψη ισορροπίας στην αγορά εργασίας στο δημόσιο	57
3.2.1. Οι διαφορές στα επίπεδα αμοιβών	57
3.2.2. Η υπερπροσφορά εργασίας στο δημόσιο	60
3.3. Τα πιθανά αίτια της ανισορροπίας στην αγορά εργασίας στο δημόσιο	61

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΑ ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

1. Γενικά	65
2. Μελέτες και μετρήσεις που υπάρχουν	68
3. Τα διαθέσιμα στοιχεία και η χρησιμοποίησή τους	69
4. Μετρήσεις για το βαθμό ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος στα πρόσφατα χρόνια με αφετηρία τα δεδομένα για την κατανάλωση	72
4.1. Ο βαθμός ανισότητας στη διανομή της οικογενειακής κατανάλωσης	72
4.2. Έμμεση εκτίμηση του βαθμού ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος με βάση τα δεδομένα για την ανισότητα της κατανάλωσης και εκτιμήσεις για την προέλευση των αποταμιεύσεων κατά τάξη μεγέθους εισοδήματος	79
4.2.1. Γενικά	79
4.2.2. Η πιθανή έκταση της διαφοροποίησης της ροπής προς αποταμίευση κατά τάξη μεγέθους εισοδήματος	81
4.2.3. Εκτιμήσεις με βάση την πιθανή διαφοροποίηση της ροπής προς αποταμίευση κατά κλιμάκιο εισοδήματος	92
4.3. Έμμεση εκτίμηση του βαθμού ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος με βάση τη συνάρτηση κατανάλωσης και τα δεδομένα για την ανισότητα της κατανάλωσης	93
5. Μετρήσεις για το βαθμό ανισότητας στη διανομή των εισοδημάτων από επιμέρους πηγές	98
5.1. Γενικά	98
5.2. Εισοδήματα από αγροτική απασχόληση	99
5.2.1. Η ανισοκατανομή του αγροτικού εισοδήματος	99
5.2.2. Το ύψος του συνολικού αγροτικού εισοδήματος	103
5.2.3. Ο αριθμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και η κατανομή τους κατά μέγεθος εισοδήματος	104
5.3. Εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες	106
5.3.1. Η ανισοκατανομή στα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες με βάση τις δηλώσεις για το φόρο εισοδήματος	106
5.3.2. Η ανισοκατανομή στις αμοιβές των εργατοϋπαλλήλων στα μεταποιητικά καταστήματα με περισσότερους από 10 απασχολούμενους	110

5.3.3. Το ύψος του συνολικού εισοδήματος από μισθωτές υπηρεσίες	112
5.3.4. Το πλήθος των μισθωτών	113
5.3.4.1. Οι μισθωτοί στη μεταποίηση	113
5.3.4.2. Οι μισθωτοί στον κατασκευαστικό τομέα και τους λοιπούς τομείς	115
5.3.5. Η κατανομή των μισθωτών κατά μέγεθος εισοδήματος	116
5.3.5.1. Μεταποίηση	116
5.3.5.2. Κατασκευές	119
5.3.5.3. Λοιποί τομείς	120
5.3.5.4. Το σύνολο των μισθωτών	121

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

Ο ΒΑΘΜΟΣ ΑΝΙΣΟΔΙΑΝΟΜΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ

1. Γενικά	124
2. Συγκριτικά στοιχεία	126

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1957-1974

1. Γενικά	133
2. Μελέτες και μετρήσεις που υπάρχουν	133
3. Τα διαθέσιμα στοιχεία και η χρησιμοποίησή τους	134
4. Οι εξελίξεις στη διανομή της κατανάλωσης	137
5. Άλλες ενδείξεις για την εξέλιξη στη διανομή	139

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ

ΟΙ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

1. Γενικά	142
2. Οι ανισότητες μεταξύ περιφερειών στην Ελλάδα	142
3. Σύγκριση με άλλες χώρες	145

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ

ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ

1. Γενικά	146
2. Μετρήσεις με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία	147
2.1. Αποσπασματικά στοιχεία κληρονομιών	147
2.2. Η διανομή του αγροτικού πλούτου στα πρόσφατα χρόνια	149

2.2.1. Εκτιμήσεις για την Ελλάδα	149
2.2.2. Συγκριτικά στοιχεία	154
2.3. Ιδιοκτησία κατοικιών	155
2.4. Μεταποιητικό κεφάλαιο	155

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

	Σελίδα
Π.Α': Η ελλιπής πληροφόρηση για το πλήρες φάσμα των συνθηκών προσφο- ράς σαν παράγοντας ατέλειας της αγοράς στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες.....	157
Π.Β': Πρόσοδοι, ενοίκια και τόκοι.....	163
1. Πρόσοδοι από επιχειρηματική δράση σε καταστήματα με 10 ή περισσότε- ρους απασχολούμενους	163
1.1. Μεταποίηση	163
1.2. Ορυχεία-μεταλλεία	164
1.3. Κατασκευές.....	167
1.4. Τριτογενής τομέας.....	168
1.5. Πρόσοδοι από ιδιωτικά καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχο- λουμένους σε όλους τους τομείς.....	171
2. Πρόσοδοι από επιχειρηματική δράση σε καταστήματα με λιγότερο από 10 απασχολούμενους το καθένα	174
2.1. Μεταποίηση	174
2.2. Ορυχεία-μεταλλεία	176
2.3. Κατασκευές.....	177
2.4. Τριτογενής τομέας.....	179
3. Πρόσοδοι ελεύθερων επαγγελματιών.....	182
4. Πρόσοδοι από ακίνητα	184
4.1. Τεκμαρτές πρόσοδοι από ακίνητα	184
4.2. Ενοίκια που εισπράττονται.....	186
5. Πρόσοδοι από τόκους.....	192
Π.Γ': Συνθετικές εκτιμήσεις από επιμέρους πηγές	194
1. Σύνθεση των εκτιμήσεων για τη διανομή του εισοδήματος από επιμέρους πηγές.....	194
2. Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων	208
Π.Δ': Ο υπολογισμός της ατομικής κατανάλωσης με βάση τα στοιχεία της έ- ρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974 για την οικογενειακή κατανάλωση	209
Π.Ε': Μετατροπή των διάφορων κατηγοριών αγροτικής γης σε μονάδες αρο- τρίων, ορεινών, ξηρικών εδαφών.....	211
Π.ΣΤ': Η ισοδυναμία ζωϊκού κεφαλαίου και γης.....	213
Π.Ζ': Υπολογισμός του ύψους των μισθών στο ανώτατο ανοικτό κλιμάκιο σύμφωνα με την έρευνα του ΣΕΒ του 1968 με βάση την αντίστοιχη έ- ρευνα το 1972	219

ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

	Σελίδα
1. Συντελεστές ανισοκατανομής GINI για το σύνολο αγορών και απολαβών σε είδος, 1974	74
2. Μεριδίο χαρακτηριστικών στρωμάτων του πληθυσμού στο σύνολο των αγορών και απολαβών σε είδος, 1974 (οικογενειακά στοιχεία).....	75
3. Ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου κατά κλάδους και κατά τομείς, 1972-1976	86
4. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για τη διανομή της αποταμίευσης	94,95
5. Υπολογισμός εισοδήματος με βάση την κατανάλωση	96
6. Συντελεστές ανισοκατανομής GINI για τη διανομή του τεκμαρτού εισοδήματος από αγροτικές ασχολίες με βάση τις εκτιμήσεις για τη διανομή του εδαφικού και ζωϊκού πλούτου, 1971	102
7. Συντελεστές ανισοκατανομής GINI για τις μικτές εκμεταλλεύσεις με πρόβατα, κατσίκια και βοοειδή, 1961	104
8. Εκτιμώμενη διανομή αγροτικού εισοδήματος, 1973-1974	105
9. Πραγματικό και δηλωμένο εισόδημα, 1975	108
10. Συντελεστές ανισοκατανομής GINI για τα δηλωθέντα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες, 1975	109
11. Μισθωτοί κατά τομέα	116
12. Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος μισθωτών στη μείζονα μεταποίηση, 1973	118
13. Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος μισθωτών στη μικρομεσαία μεταποίηση	119
14. Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος μισθωτών στις κατασκευές 1973-1974	120
15. Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος μισθωτών στον τριτογενή τομέα 1973-1974	122
16. Συγκριτικά δεδομένα δεικτών GINI	130
17. Διανομή χρηματικού εισοδήματος προ φορολογίας (ποσοστό συνολικού εισοδήματος ανά δεκατημόριο).....	131
18. Διανομή χρηματικού εισοδήματος μετά φορολογία (ποσοστό συνολικού εισοδήματος ανά δεκατημόριο).....	132
19. Δηλούμενα και πραγματικά εισοδήματα	136
20. Συντελεστές ανισοκατανομής της κατανάλωσης.....	138
21. Εξέλιξη των συντελεστών GINI για ορισμένες μορφές πλούτου	140
22. Περιφερειακές ανισότητες στο προϊόν	143
23. Περιφερειακή ανισότητα στη διανομή του κατά κεφαλή ακαθάριστου προϊόντος.....	145
24. Κληρονομίες περιοχής Αθηνών κατά κλιμάκιο πρώτης κατηγορίας, 1975	147
25. Συντελεστές GINI για τη διανομή του εδαφικού πλούτου στη γεωργία, 1971	150
26. Συντελεστές GINI για τη διανομή του εδαφικού και ζωϊκού πλούτου στη γεωργία, 1971	152
27. Συμμετοχή στο σύνολο του αγροτικού πλούτου κατά δεκατημόριο, 1971, 1961	153
28. Διανομή αγροτικής ιδιοκτησίας.....	154

ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ

Σελίδα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

1. Ανάλυση προστιθέμενης αξίας στα μεταποιητικά καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους.....	165
2. Εκτιμώμενη πρόσδοος κατά μέγεθος στα καταστήματα ορυχείων-μεταλλείων με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους το καθένα, 1973..	167
3. Εκτιμώμενη πρόσδοος κατά μέγεθος στις επιχειρήσεις οικοδόμησης και δημιουργιών έργων με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους	169
4. Ιδιωτικά καταστήματα στον τριτογενή τομέα, 1969, 1973.....	170
5. Εξέλιξη αριθμού ιδιωτικών καταστημάτων στη μεταποίηση.....	171
6. Εκτιμώμενη πρόσδοος κατά μέγεθος στα ιδιωτικά καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους το καθένα στον τριτογενή τομέα, 1973 ..	171
7. Εκτιμώμενη πρόσδοος κατά μέγεθος στα ιδιωτικά καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους το καθένα 1973-1974	173
8. Πρόσοδος ανά κατάσταση και αδιανέμητα κέρδη.....	174
9. Εκτιμώμενο εισόδημα επιχειρηματιών σε καταστήματα με περισσότερο από 10 απασχολούμενους το καθένα, 1973-1974	175
10. Εκτιμώμενη πρόσδοος βιοτεχνών κατά μέγεθος καταστήματος, 1973.....	175
11. Εκτιμώμενη πρόσδοος μικρομεσαίων μονάδων κατά μέγεθος καταστήματος στα ορυχεία-μεταλλεία 1973	177
12. Εκτιμώμενη πρόσδοος, μικρομεσαίων μονάδων στον κατασκευαστικό τομέα κατά μέγεθος καταστήματος, 1973-1974.....	178
13. Μικρομεσαία καταστήματα στον τριτογενή τομέα 1969 και 1973-1974...	179
14. Εκτιμώμενη πρόσδοος μικρομεσαίων μονάδων στον τριτογενή τομέα κατά μέγεθος καταστήματος, 1973-1974.....	181
15. Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος ελεύθερων επαγγελματιών, 1973-1974.	186
16. Εκτιμώμενη διανομή τεκμαρτού εισοδήματος από ιδιοκατοίκηση στον αγροτικό τομέα, 1973-1974	187
17. Αρχηγοί νοικοκυριών με εισόδημα από ιδιοκατοίκηση	188
18. Εκτιμώμενα εισοδήματα από εισπραττόμενα ενοίκια	192

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

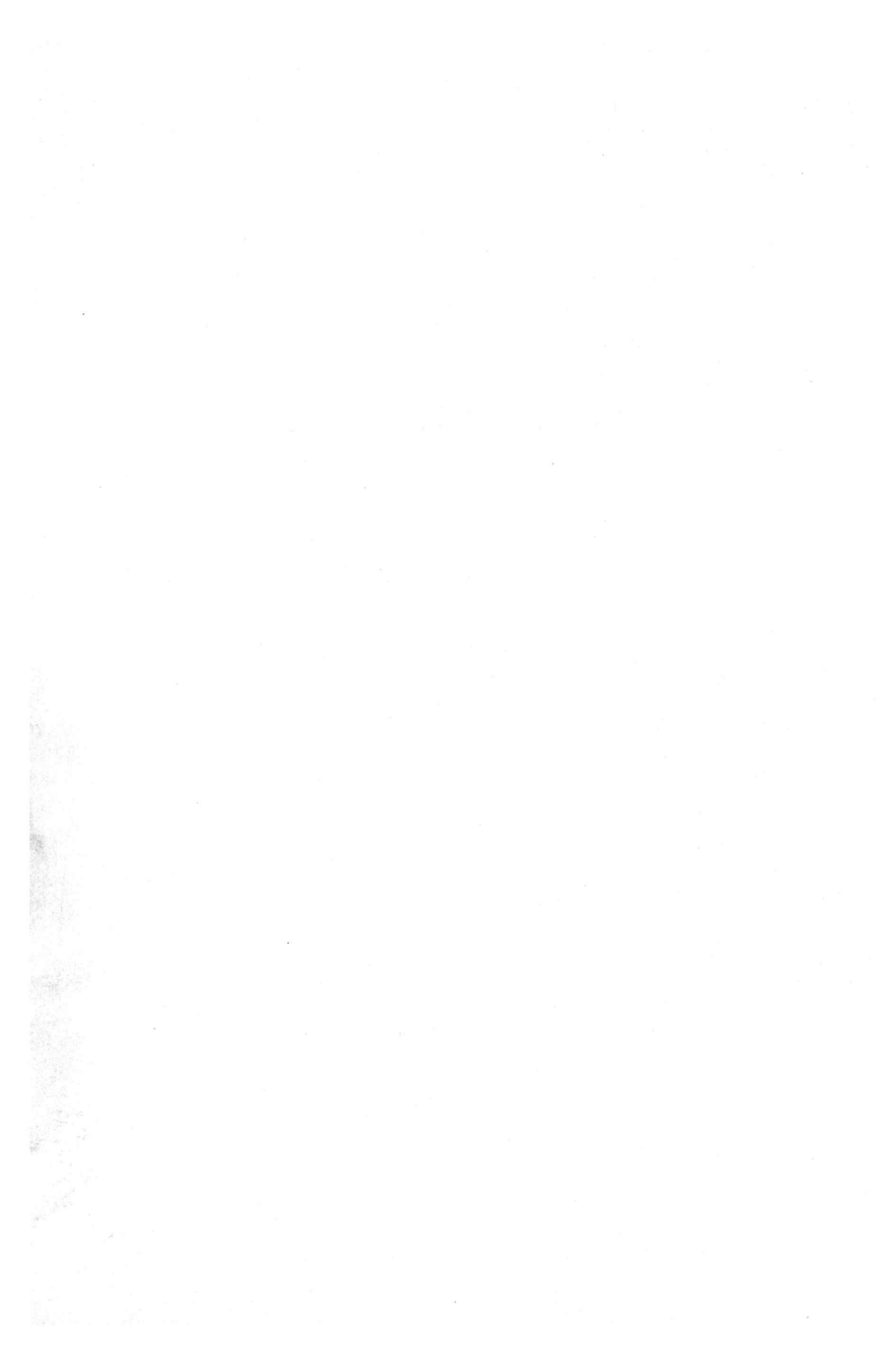
1. Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος με βάση τη διανομή για τις επιμέρους πηγές εισοδήματος, 1973-1974 (συνολικό εισόδημα 382 περίπου δισεκ. δρχ.).....	195
2. Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος με βάση τη διανομή για τις επιμέρους πηγές εισοδήματος 1973-1974 (συνολικό εισόδημα 387 περίπου δισεκ. δρχ.).....	202

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε

1. Συντελεστές στάθμισης των διάφορων κατηγοριών αγροτικής γης..... 211

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ζ

1. Κατανομή εργατοϋπαλλήλων κατά τάξη μεγέθους, μηνιαίων απολαβών, έρευνα ΣΕΒ 1972 216
2. Συμμετοχή ανώτατων κλιμακίων στο σύνολο των εργατοϋπαλλήλων, έρευνα ΣΕΒ 1972..... 217
3. Κατανομή εργατοϋπαλλήλων κατά τάξη μεγέθους μηνιαίων απολαβών, έρευνα ΣΕΒ 1968 218

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ορολογία

Η θεωρία της διανομής του εισοδήματος έχει ως αντικείμενο, από τη μια μεριά τη διανομή ανάμεσα στους συντελεστές παραγωγής και από την άλλη τη διανομή ανάμεσα στα άτομα.

Η θεωρία της διανομής του εισοδήματος ανάμεσα στους συντελεστές παραγωγής αποτελείται από δύο σκέλη: τη μικροοικονομική και τη μακροοικονομική. Σύμφωνα με τη μικροοικονομική, η διανομή του εισοδήματος ανάμεσα στους συντελεστές εξαρτάται από την τιμή μονάδας του καθενός, η οποία διαμορφώνεται στην αγορά με βάση το μηχανισμό της προσφοράς και της ζήτησης. Αν και για τον όρο αυτό υπάρχουν αντιρρήσεις, η διανομή αυτή αποκαλείται και «λειτουργική»¹ και κατέχει κεντρική θέση στην οικονομική θεωρία².

Η μακροοικονομική θεωρία της διανομής του εισοδήματος ανάμεσα στους συντελεστές, που έχει πάρει διάφορες μορφές, γιά μερικές τουλάχιστον από τις οποίες οι απόψεις διαφέρουν έντονα³, επιχειρεί να ερμηνεύσει τη συμπεριφορά του μεριδίου του καθενός από τούς βασικούς συντελεστές της παραγωγής στο συνολικό εισόδημα με βάση, όχι τη διαμόρφωση των τιμών τους στο μικροοικονομικό επίπεδο, αλλά ορισμένα συνολικά μεγέθη (όπως π.χ. οι ποσότητες

1. Ο όρος χρησιμοποιείται συχνά γιά να περιγράψει και τη μακροοικονομική διανομή (βλ. π.χ. Harry G. Johnson, *The Theory of Income Distribution*, Gray Mills, Λονδίνο 1973, σελ. 191 κ.επ., Martin Bronfenbrenner, *Income Distribution Theory*, Macmillan, Λονδίνο 1971, σελ. 76 κ. επ.). Γιά αντιρρήσεις στη χρήση αυτή βλ. Jan Pen, *Income Distribution*, Allen Lane, Λονδίνο 1971, σελ. 18.

2. Θα μπορούσαν να διατυπωθούν αμφιβολίες κατά πόσο η μικροοικονομική θεωρία της διανομής του εισοδήματος ανάμεσα στους συντελεστές της παραγωγής έχει ξεχωριστή υπόσταση από τη θεωρία των τιμών γενικά (βλ. π.χ. H.G. Johnson, ό.π. σελ. 3).

3. Βλ. π.χ. M. Bronfenbrenner, ό.π., σελ. 407-408 και J. Pen, ό.π. σελ. 158.

των διάφορων συντελεστών) ή άλλες γενικότερες συνθήκες που μπορεί να επικρατούν στην οικονομία (όπως π.χ. ο βαθμός μονοπωλίου)⁴. Αντίθετα με τη μικροοικονομική, η πιό πάνω θεωρία απουσιάζει συνήθως από τα εγχειρίδια, είναι τις περισσότερες φορές διατυπωμένη σε πολύ τεχνική γλώσσα και, κυρίως, απασχολεί μόνον όσους ενδιαφέρονται για την προχωρημένη σπουδή των θεμάτων της διανομής.

Η θεωρία της διανομής του εισοδήματος ανάμεσα στα άτομα, ή θεωρία της ατομικής ή προσωπικής διανομής, όπως θα μπορούσε να ονομαστεί, απαρτίζεται από διάφορα, και μερικές φορές αντικρουόμενα σχήματα ερμηνείας, που τό καθένα δίνει έμφαση σε διαφορετικό παράγοντα ή παράγοντες. Παρά το σημαντικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει το θέμα για το πολύ κοινό και τις κοινωνικοπολιτικές προεκτάσεις του, η θεωρία της διανομής του εισοδήματος ανάμεσα στα άτομα παραμελήθηκε, ιδιαίτερα μετά την ύφεση του 1930⁵, και υστερεί από απόψη ανάπτυξης σε σχέση με τη λειτουργική. Γενικά, στον αιώνα μας τουλάχιστο, με εξαίρεση τα πολύ πρόσφατα χρόνια⁶, η θεωρία της διανομής ανάμεσα στα άτομα βρισκόταν στην περιφέρεια της οικονομικής σκέψης.

Στα επόμενα, εκτός αν συνάγεται σαφώς το αντίθετο, ο όρος διανομή του εισοδήματος αναφέρεται στη διανομή μεταξύ ατόμων, που αποτελεί και το κέντρο του ενδιαφέροντος στη μελέτη αυτή. Δεν προτιμήθηκαν οι όροι διανομή ή και προσωπική διανομή — κατά πιστή μετάφραση ξενόγλωσσων όρων — γιατί δε φαίνονται αρκετά δόκιμοι.

2. Ή σημασία της διανομής του εισοδήματος για την ελληνική οικονομία

Το θέμα της διανομής του εισοδήματος στην Ελλάδα έχει μελετηθεί πολύ λίγο μέχρι σήμερα⁷. Άμεσο εμπόδιο αποτέλεσε η έλλειψη στατιστικών στοιχείων και η περιορισμένη αξιοπιστία αυτών που υπήρχαν. Στην παραμέληση όμως του θέματος ίσως συνέτεινε και η σχετικά περιορισμένη πρακτική σημασία που είχε μέχρι πρόσφατα για την άσκηση οικονομικής πολιτικής.

Οι απαιτήσεις για αναδιανομή του εισοδήματος και η αποτελεσματικότητά

4. Βλ. π.χ. J. Pen, ό.π., σελ. 158 κ. έπ.

5. M. Bronfenbrenner, ό.π. σελ. 3.

6. G.S. Sahota, Theories of Personal Income Distribution: A Survey, *Journal of Economic Literature*, Vol XVI (March 1978) σελ. 1.

7. Βλ. Κεφ. Γ, σελ. 68.

τους εξαρτώνται από τη διαπραγματευτική δύναμη αυτών που τις εγείρουν, ενώ η έκταση των συνεπειών, που μπορεί να έχουν στη λειτουργία και την ανάπτυξη της οικονομίας, επηρεάζεται από τις γενικότερες συνθήκες οι οποίες επικρατούν. Με εξαίρεση τα τελευταία λίγα χρόνια — μετά το 1974 — είτε η διαπραγματευτική δύναμη των διάφορων ομάδων των εργαζομένων ήταν σχετικά περιορισμένη είτε οι συνθήκες που επικρατούσαν στην οικονομία ήταν τέτοιες, ώστε οι αξιώσεις για αναδιανομή να μπορούν να ικανοποιηθούν με σχετική ευκολία και χωρίς δυσμενείς συνέπειες στην ανάπτυξη.

Στη 10ετία του '50, η έκταση της ανεργίας και της υποαπασχόλησης ήταν μεγάλη, ο φόβος μη χάσει κανείς την εργασία του, και γενικότερα το αίσθημα οικονομικής ανασφάλειας, ήταν έντονα, ο εργατικός συνδικαλισμός ακόμη ασθενικός και το πολιτικό κλίμα οξύ. Κάτω από τέτοιες συνθήκες οι δυναμικές διεκδικήσεις για αναδιανομή υπέρ των οικονομικά ασθενέστερων τάξεων ήταν δύσκολες ή και πρακτικά αδύνατες.

Μετά το 1960 και μέχρι το πραξικόπημα του 1967, οι συνθήκες για την προβολή διεκδικήσεων, που θα είχαν άμεσο ή έμμεσο ενδιανεμητικό χαρακτήρα, βελτιώθηκαν από όλες σχεδόν τις απόψεις. Οι σχετικές όμως διεκδικήσεις δε φαίνεται να είχαν δυσμενή αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη γενικά, δεν αποκλείεται μάλιστα και να την ευνόησαν, όπως φαίνεται από τις ενδείξεις που παρατίθενται πιο κάτω. Στην περίοδο αυτή, καί ιδιαίτερα στις αρχές της 10ετίας του '60, η συγκρατημένη πίεση της ζήτησης, σε συνδυασμό με τις συγκριτικά μεγάλες δυνατότητες αύξησης της προσφοράς, άφηναν πολύ σημαντικά περιθώρια για αύξηση των μισθών και ημερομισθίων, χωρίς να παρεμποδίζεται η ανάπτυξη⁸.

8. Ύστερα από τη σταθεροποίηση του 1953 ο πληθωρισμός μειώθηκε βαθμιαία στο 3,7% το 1956 και 2,2% το 1957 (δείκτης τιμών καταναλωτή στην Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, Μηνιαίων Στατιστικών Δελτίων, Δεκέμβριος 1958). Στην περίοδο 1958-1962 ο δείκτης τιμών καταναλωτή περιορίστηκε κάτω του 2% κατά μέσον όρο το χρόνο, ενώ το 1962 παρουσίασε μικρή κάμψη (Τράπεζα της Ελλάδος, ό.π., Ιούνιος 1968). Σ' αυτό βοήθησε και η μείωση του δείκτη μέσης αξίας των εισαγωγών στην περίοδο 1956-1962 κατά 25% περίπου (ΕΣΥΕ, Μηνιαίων Δελτίων Στατιστικής Εξωτερικού Εμπορίου, 1961, 1969). Στη 2ετία 1963-1964, όμως με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης της παραγωγής 9%, η αύξηση του δείκτη τιμών καταναλωτή εξακολούθησε να διαμορφώνεται σε επίπεδα κάτω του 2%, κατά μέσον όρο, τό χρόνο, παρά το γεγονός ότι ο δείκτης μέσων τιμών των εισαγωγών στα δύο αυτά χρόνια αυξήθηκε έντονα (27% περίπου, ΕΣΥΕ, ό.π., 1964, 1966). Οι εξελίξεις αυτές πείθουν ότι η οικονομία είχε πολύ σημαντικά περιθώρια για αύξηση των μισθών και ημερομισθίων χωρίς δυσάρεστες συνέπειες από την άποψη της πίεσης της ζήτησης και των κινήτρων για επενδύσεις. Έτσι, ο διπλασιασμός περίπου στο μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης της μέσης ωριαίας αμοιβής των εργατών στη βιομηχανία από

Στα χρόνια της δικτατορίας, ο εργατικός συνδικαλισμός φимώθηκε και οι πιέσεις για αναδιανομή υπέρ των οικονομικά ασθενεστέρων μειώθηκαν. Το 1973, το μερίδιο των μισθών και ημερομισθιών στο εθνικό εισόδημα (εκτός από τη γεωργία) ήταν αισθητά χαμηλότερο από ό,τι το 1966 (κατά δύο σχεδόν εκατοστιαίες μονάδες).

Μετά το 1974, η κατάσταση άλλαξε αποφασιστικά. Ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης μειώθηκε απότομα και σε μεγάλη έκταση⁹. Έτσι, οι δυνατότητες για γρήγορη αύξηση των πραγματικών αμοιβών των οικονομικά ασθενέστερων ομάδων, χωρίς αναδιανομή, περιορίστηκαν. Εξάλλου, η ανεργία είχε πιά περιοριστεί στο ελάχιστο, το αίσθημα της οικονομικής ανασφάλειας υποχώρησε αισθητά και ο συνδικαλισμός δυνάμωσε και κατοχυρώθηκε συνταγματικά, με τρόπο πίο πλήρη από άλλοτε, ευνοώντας έτσι την προβολή εργατικών διεκδικήσεων. Πέρα από όλα αυτά, το πολιτικό κλίμα άλλαξε αποφασιστικά και η κυβέρνηση ακολούθησε συνειδητά πολιτική αναδιανομής υπέρ των οικονομικά ασθενεστέρων για να αντισταθμισθεί η χειροτέρευση στη σχετική θέση τους, που, όπως πείθουν όλες οι ενδείξεις, είχε μεσολαβήσει στα χρόνια της δικτατορίας. Χάρη σε όλους αυτούς τους παράγοντες, το μερίδιο των μισθών και ημερομισθιών στο εθνικό εισόδημα (εκτός από τη γεωργία) από 47,3%, το 1974, έφτασε στο 55,5%, το 1978. Βέβαια η αύξηση αυτή οφείλεται, ενμέρει, στο αυξανόμενο ποσοστό των μισθωτών στο σύνολο των απασχολούμενων. Αν ληφθούν όμως υπόψη οι πιθανές εξελίξεις¹⁰ στο τελευταίο αυτό μέγεθος και η πολύ γρήγορη αύξηση των μισθών και ημερομισθιών, σε

6,5% περίπου στην περίοδο 1962-1963, σε 12% περίπου στη 2ετία 1965-1966 (ΕΣΥΕ, Έρευνα Απασχόλησεως και Αμοιβής Εργασίας στη Βιομηχανία και Βιοτεχνία, 1962, 1963, και Στατιστική της Εργασίας 1967, 2) και η αύξηση του μεριδίου των μισθών και ημερομισθιών στο μη αγροτικό εθνικό εισόδημα κατά δύο περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από 46% περίου σε 48%) στην ίδια περίοδο, δεν ανάτρεψε την ισορροπία της οικονομίας. Ο δείκτης τιμών καταναλωτή αυξήθηκε κατά 3% το 1965 και κατά 5% το 1966, και το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κατά 7% περίπου κατά μέσον όρο στα δύο χρόνια. Έτσι θα μπορούσε να πει κανείς, ότι οι αυξημένοι μισθοί και τα ημερομίσθια, πέρα από τη σημασία τους για τη διανομή ίσως να βοήθησαν μάλλον πιρά να έβλαψαν την ανάπτυξη στην περίοδο αυτή.

9. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος από 7% περίπου, στην περίοδο 1958-1973, μειώθηκε σε 3,2% περίπου στην περίοδο 1973-1978 (Υπουργείον Συντονισμού, Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος, αρ. 22,24 και προσωρινά στοιχεία για το 1978).

10. Με βάση την απογραφή του 1971 και την Έρευνα Απασχόλησης του 1981 (Β' τρίμηνο).

σύγκριση με την αύξηση του δείκτη τιμών καταναλωτή μετά το 1974¹¹, φαίνεται πολύ πιθανό ότι από τις οκτώ σχεδόν εκατοστιαίες μονάδες αύξησης του μεριδίου των μισθών και ημερομισθίων στο εθνικό εισόδημα στην περίοδο 1974-1978, μόνο 1,5-2,0 θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν από την αύξηση του μεριδίου των μισθωτών στην απασχόληση.

Εκτός από την άμεση μεταφορά εισοδήματος στους οικονομικά ασθενέστερους, σημαντικές αναδιανεμητικές επιδράσεις είναι πιθανό να είχε και η πολιτική δημόσιων δαπανών για τις κοινωνικές υπηρεσίες και τις μεταβιβάσεις. Το μερίδιο των δαπανών αυτών (εκπαίδευση, υγεία, πρόνοια και καθαρό υπόλοιπο μεταβιβάσεων από το δημόσιο στους ιδιώτες), σαν ποσοστό στο εθνικό εισόδημα, αυξήθηκε από 10,8%, το 1973, σε 14,7%, το 1978¹².

Αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών στους παράγοντες που επηρεάζουν το φαινόμενο της διανομής είναι ότι η ελληνική οικονομία αντιμετωπίζει πιά έντονο τον ανταγωνισμό των διάφορων κοινωνικών ομάδων, στην προσπάθειά τους να αυξήσουν το μερίδιό τους στο εθνικό εισόδημα. Τα περιθώρια όμως για αναδιανομή, χωρίς τη δημιουργία κοινωνικοοικονομικής τριβής και πιθανών κωλυμάτων στην ανάπτυξη, περιορίζονται συνεχώς, λόγω της κάμψης του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας και της μεταφοράς εισοδημάτων προς τα οικονομικά ασθενέστερα στρώματα του πληθυσμού, που φαίνεται ότι συντελέστηκε ήδη στα πρόσφατα χρόνια. Όσο και αν είναι επιθυμητή η παραπέρα μείωση της ανισοδιανομής, η οποία μπορεί να προκύψει από τις αντίστοιχες πιέσεις, η κατάσταση, που επικρατεί δημιουργεί προβλήματα στην οικονομία. Το πιο άμεσο είναι η αδυναμία να τιθασσεντεί ο πληθωρισμός που, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, οφείλεται, σε σημαντικό μέρος, στον ανταγωνισμό για την αύξηση των αμοιβών¹³. Παράλληλα, η μείωση ή οι προοπτικές για μείωση των κερδών, ιδίως στη βιομηχανία,¹⁴ εξασθενίζουν τα κίνητρα για

11. Μεταξύ 1975 και 1978, οι μέσες μηνιαίες αποδοχές των υπαλλήλων και οι μέσες ωριαίες αποδοχές των εργατών, στη μεταποίηση (βιομηχανία και βιοτεχνία) αυξήθηκαν κατά 75% και 92% αντίστοιχα, έναντι αύξησης του δείκτη τιμών καταναλωτή κατά 44% περίπου (ΕΣΥΕ, Μηνιαίον Στατιστικόν Δελτίον, Φεβρουάριος 1979, σελ. 14 και 69). Δεν είναι πιθανόν ότι οι αποδοχές στους άλλους κλάδους υστέρησαν σημαντικά. Σε ορισμένους τομείς είναι μάλλον εύλογο να δεχτεί κανείς ότι προηγήθηκαν (π.χ. κατασκευές).

12. Στην περίοδο 1965-1973 κυμάνθηκε μεταξύ 11% και 13% περίπου (Υπουργείο Συντονισμού, Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος αρ. 22 και 24 και προσωρινά στοιχεία για το 1978).

13. Βλ. π.χ. Υπουργείο Συντονισμού, ΚΕΠΕ *Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως 1978-1982, Προκαταρκτικά*, Αθήνα, 1979 σελ. 55-57.

14. Έθνικολογιστικά δεδομένα, για την περίοδο μετά το 1974 δυστυχώς δεν υπάρχουν. Το ύψος όμως των αδιανέμητων κερδών στις ανώνυμες εταιρείες και τους συνεταιρισμούς σε

επενδύσεις και τις δυνατότητες για αυτοχρηματοδότηση, ενώ η ροπή προς αποταμίευση¹⁵ φαίνεται να έχει υποχωρήσει¹⁶, περιορίζοντας έτσι τα διαθέσιμα για το σχηματισμό κεφαλαίου. Μέ τον τρόπο αυτό, η διανομή του εισοδήματος, εκτός από τη μεγάλη σημασία της από την άποψη της κοινωνικής δικαιοσύνης, έχει πιά καταστεί σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση των οικονομικών εξελίξεων και της οικονομικής πολιτικής.

3. Αντικείμενο της μελέτης

Σκοπός της μελέτης είναι να συμβάλει στη διαπίστωση του βαθμού και των χαρακτηριστικών της ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα, στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν. Ειδικότερα, επιχειρείται η μέτρηση της ανισοδιανομής και η σύγκρισή της με το βαθμό ανισοδιανομής σε αναπτυγμένες χώρες, που έχουν εφαρμόσει λιγότερο ή περισσότερο συστηματική πολιτική αναδιανομής του εισοδήματος υπέρ των οικονομικά ασθενεστερών. Επιχειρείται επίσης, με αφορμή τα χαρακτηριστικά του μηχανισμού της διανομής στην Ελλάδα και τα αποτελέσματα των μετρήσεων, που μόλις αναφέρθηκαν, η διατύπωση σκέψεων, στα πλαίσια μιάς συνοπτικής περιγραφής των κυριότερων θεωριών περί διανομής του εισοδήματος, για ορισμένους παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν δυσμενώς τη διανομή στη χώρα.

Τα στοιχεία για τη μέτρηση του βαθμού ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος, γενικά, έχουν, συγκριτικά, περιορισμένη αξιοπιστία, γιατί τα άτομα έχουν ισχυρά κίνητρα για απόκρυψη ή παραποίηση τους. Την ισχυρή τάση των ατόμων να φυλάγουν απόρρητα τα διάφορα στοιχεία, που χαρακτηρίζουν την οικονομική τους κατάσταση, ή να δημιουργούν, από κάποια υστεροβουλία, παραπλανητικές εντυπώσεις γύρω από αυτά, δυνάμωσε ακόμη περισσότε-

πραγματικούς όρους (με βάση τον αποπληθωριστή των ιδιωτικών επενδύσεων), μειώθηκε το 1974 στο 45% και στο 55% περίπου του ύψους τους το 1973 και το 1970 αντίστοιχα (Υπουργείον Συντονισμού, Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος, αρ. 24). Δε φαίνεται πιθανό ότι στην περίοδο μετά το 1974 τα αδιανέμητα κέρδη παρουσίασαν πλήρη ανάκαμψη.

15. Είναι πιθανό, χωρίς όμως να μπορεί να αποδειχθεί, η κάμψη στη ροπή προς αποταμίευση να οφείλεται ενμέρει σε αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των οικονομικά ασθενέστερων ομάδων του πληθυσμού, που συνήθως έχουν χαμηλότερη οριακή ροπή προς αποταμίευση από τις ομάδες με τα ψηλότερα εισοδήματα.

16. Η αποταμίευση ως ποσοστό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος, ήταν 17,6% το 1970, 24,6% το 1973 και 15,5% το 1978 (Υπουργείον Συντονισμού, ό.π. αρ. 24 και προσωρινά στοιχεία για το 1978).

ρο, στη μεταπολεμική περίοδο, η αυξανόμενη άμεση φορολογία του εισοδήματος. Έκτός από αυτό, σε σύγκριση με τις αναπτυγμένες χώρες, οι πηγές των στοιχείων στην Ελλάδα είναι περιορισμένες και, πολλές φορές, λιγότερο αξιόπιστες, ενώ λείπουν ολοσδιόλου οι ειδικές έρευνες, πού γίνονται κατά καιρούς αλλού, για τη συγκέντρωση στοιχείων σχετικά με τη διανομή.

Πέρα από την περιορισμένη αξιοπιστία των στοιχείων, σοβαρές αδυναμίες παρουσιάζουν και οι γνωστές μέθοδοι μέτρησης της ανισοκατανομής. Οι διάφοροι συντελεστές, που μπορεί να υπολογιστούν, δε δίνουν πάντα ακριβή εικόνα του φαινομένου και, σύμφωνα με ορισμένες γνώμες, οι πιο πολλοί από αυτούς μπορούν να δημιουργήσουν παραπλανητικές εντυπώσεις¹⁷.

Οι τεχνικές αυτές αδυναμίες, που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν αμφιβολίες για τη σημαντικότητα ορισμένων μετρήσεων, ακόμη και στον πίο αμερόληπτο παρατηρητή, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι γνώμες και οι εντυπώσεις γύρω από το θέμα της διανομής του εισοδήματος είναι, πολλές φορές, συναισθηματικά έντονα φορτισμένες, καθώς και με το γεγονός ότι το θέμα προσφέρεται για πολιτική εκμετάλλευση, επιβάλλουν ιδιαίτερη προσοχή στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων. Θα μπορούσε μάλιστα να διερωτηθεί κανείς για τη χρησιμότητα τέτοιων μετρήσεων και για τις σκέψεις που στηρίζονται ή θα μπορούσαν να στηριχτούν σ' αυτές. Η κατανόηση όμως των ζητημάτων γύρω από τη διανομή του εισοδήματος, τα οποία κατέχουν σημαντική θέση στην οικονομική θεωρία, και η χάραξη λελογισμένης πολιτικής, δεν μπορεί να προωθηθούν παρά μόνο με την προσπάθεια συστηματικής μελέτης του θέματος¹⁸.

Για να αποφευχθούν παρεξηγήσεις και να περιοριστούν οι κίνδυνοι παρερμηνείας, που μόλις αναφέρθηκαν, γίνεται στα πίο κάτω σαφής αναφορά στις πηγές και στη μέθοδο των μετρήσεων¹⁹, που η τελική κρίση για τη σημασία τους αφήνεται στον αναγνώστη. Έτσι, το κείμενο περιορίζεται στην παρουσίαση και τον αναγκαίο σχολιασμό των στοιχείων και των αποτελεσμάτων. Είναι εντελώς έξω από τις προθέσεις του γράφοντος η διατύπωση τελικών συμπερα-

17. Η οξύτερη κριτική φαίνεται ότι ασκήθηκε από τον P. Wiles, *Distribution of Income: East and West*, North Holland, 1974, σελ. 7.

18. Για μία πολύ περιεκτική αιτιολόγηση της μελέτης του θέματος, παρά τις αδυναμίες των στοιχείων, βλ. Simon Kuznets, *Economic Growth and Structure*, Heinemann, Λονδίνο, 1965, σελ. 285.

19. Στόχος είναι να μπορεί ο αναγνώστης, αν θέλει, να «αναπαραγάγει» τις μετρήσεις για έλεγχο. Σχετικά βλ. Thomas Mayer, *Economics as a Hard Science: Goal of Wishful Thinking*, *Economic Inquiry*, Απρίλιος 1980, σελ. 170.

σμάτων και κρίσεων για τη διανομή στην Ελλάδα, δεδομένου ότι είναι ένα θέμα που χρειάζεται βαθύτερη μελέτη και περισσότερα στοιχεία από όσα υπάρχουν.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια συνοπτική αναφορά στις κυριότερες θεωρίες για τη διανομή του εισοδήματος και διατυπώνονται ορισμένες σκέψεις για τη σημασία του παράγοντα, ή των παραγόντων, στους οποίους δίνει έμφαση η καθεμιά, σέ σχέση με τις ελληνικές συνθήκες. Οι σκέψεις αυτές στηρίζονται στην οικονομική θεωρία, γενικά, αλλά και στα στοιχεία που αναφέρονται στα υπόλοιπα κεφάλαια της μελέτης. Μια και στο κεφάλαιο αυτό γίνεται χρήση στοιχείων που δίνονται σε επόμενα κεφάλαια, θα μπορούσε να ακολουθήσει, αντί να προηγείται των άλλων κεφαλαίων. Προτάχθηκε όμως, γιατί μιά γεύση για τους παράγοντες που, σύμφωνα με διάφορες απόψεις, είναι υπεύθυνοι για την ανισοκατανομή, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση του όλου θέματος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται μια πιο συστηματική εξέταση του ρόλου του δημοσίου στη δομή των αμοιβών εργασίας στην Ελλάδα, καθώς και του ρόλου του μηχανισμού της αγοράς στο εμπόριο, ως παραγόντων που φαίνονται να ασκούν δυσμενή επιρροή στη διανομή. Μια τέτοια εξέταση κρίθηκε σκόπιμη γιατί, αντίθετα με πολλούς άλλους παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν δυσμενώς τη διανομή και για τους οποίους θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι εξυπηρετούν άλλες οικονομικές αναγκαιότητες, για τους παράγοντες που μόλις αναφέρθηκαν, η δυσμενής επιρροή δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι αντισταθμίζεται από άλλες γενικότερες ευνοϊκές οικονομικές επιδράσεις.

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται η συστηματική αξιοποίηση των πηγών των στοιχείων στη μέτρηση του βαθμού ανισοκατανομής του εισοδήματος, τόσο για το σύνολο της οικονομίας όσο και για επιμέρους ομάδες του πληθυσμού.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται διεθνή στοιχεία, σέ σύγκριση με τα αποτελέσματα των μετρήσεων του Κεφαλαίου Γ, που πιστεύεται ότι είναι χρήσιμα για το σχηματισμό πληροφορημένης γνώμης γύρω από το φαινόμενο της διανομής στην Ελλάδα.

Στο πέμπτο κεφάλαιο διατυπώνονται ορισμένες σκέψεις για την πιθανή εξέλιξη της ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα, στην περίοδο 1957-1974, με βάση τα αποσπασματικά στοιχεία που υπάρχουν. Πιο συστηματική παρακολούθηση των εξελίξεων δεν είναι δυστυχώς δυνατή, ελλείψει στοιχείων.

Στο έκτο κεφάλαιο δίνονται ορισμένα στοιχεία και μετρήσεις για την ανι-

σότητα στη γεωγραφική διανομή του εισοδήματος, που αποτελεί μια πολύ σημαντική έκφανση του γενικότερου φαινομένου της άνισοκατανομής.

Στο έβδομο, τέλος, κεφάλαιο δίνονται ορισμένα στοιχεία και μετρήσεις για τη διανομή του πλούτου, η οποία συνδέεται στενά με τη διανομή του εισοδήματος και παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον. Η εικόνα που προκύπτει είναι ατελής και αποσπασματική, ελλείπει στοιχεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. Γενικά

Η σημασία των διαπιστώσεων για την ανισότητα της διανομής του εισοδήματος και τα μέτρα που μπορούν να παρθούν για τη μείωσή της εξαρτώνται αποφασιστικά από τα αίτια που την προκαλούν. Έτσι, π.χ., η διαφορά εισοδήματος μεταξύ δύο ατόμων θα μπορούσε να θεωρηθεί δικαιολογημένη, αν είχε πηγή της την υπερωριακή εργασία του ενός, και λιγότερο δικαιολογημένη ή αδικαιολόγητη, αν οφειλόταν σε άνιση μεταχείριση από τον εργοδότη ή σε περιουσία που κληρονομήθηκε. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, η εξάλειψη της ανισότητας, αν κρινόταν επιθυμητή, θα έπρεπε να επιδιωχθεί ανάλογα, με την κατάργηση της διακριτικής μεταχείρισης ή λ.χ. τη βαρύτερη φορολογία του πλούτου που κληρονομείται.

Σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι η σύντομη αναφορά στις βασικές θεωρίες για τη διανομή του εισοδήματος, ώστε να εξεταστεί η ερμηνευτική τους αξία για το φαινόμενο της ανισοδιανομής στην Ελλάδα. Έτσι κύριο αντικείμενό του είναι η διερεύνηση των κυριότερων πιθανών αιτίων της ανισοκατανομής στην Ελλάδα, ενώ η περιγραφή των θεωριών που επιχειρείται είναι, κατά ανάγκην, απλουστευτική και χωρίς αξιώσεις πληρότητας η σχολαστικής ακρίβειας.

Για να εξυπηρετήσει κανείς το σκοπό που ενδιαφέρει εδώ, θα μπορούσε να κατατάξει τις θεωρίες περί διανομής σε τρεις κυρίως ομάδες. Κατά την πρώτη, που είναι και από τις παλαιότερες, η διανομή του εισοδήματος διέπεται από αδήριτους νόμους και ο βαθμός της ανισοκατανομής δε μπορεί εύκολα να αλλάξει¹. Σύμφωνα με την άποψη της ομάδας αυτής, όπως εξελίχθηκε, η ανισο-

1. Βλ. π.χ. H.F. Lydall, *The Structure of Earnings*, Oxford, 1968, σελ. 13-14 και 25.

κατανομή οφείλεται, στο μεγαλύτερο τουλάχιστο μέρος της², σε αίτια πολυπληθή και άγνωστα, που επενεργούν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, ακολουθώντας τους νόμους των πιθανοτήτων. Η άποψη αυτή έρχεται σε αντίθεση με τη γενικότερη εντύπωση ότι το φαινόμενο της ανισοδιανομής οφείλεται κυρίως σε συγκεκριμένα αίτια, καθώς και με την τάση της σύγχρονης οικονομικής έρευνας για αναζήτηση, όχι μόνο των βασικών προσδιοριστικών παραγόντων κάθε φαινομένου, αλλά και της ποσοτικής συμβολής του καθενός στη διαμόρφωσή του³. Έρχεται επίσης σε αντίθεση με το γεγονός ότι ο βαθμός ανισοκατανομής φαίνεται να έχει αλλάξει αισθητά τα τελευταία πενήντα χρόνια σε μερικές χώρες⁴, καθώς και με τη σύγχρονη αντίληψη ότι η ανισοδιανομή, στην έκταση που παρατηρείται στις πίο πολλές χώρες, δεν αποτελεί πάγιο κοινωνικό φαινόμενο, αλλά μπορεί, με τα κατάλληλα μέτρα, να περιοριστεί.

Σε αντίθεση με την πρώτη αυτή ομάδα θεωριών, οι άλλες δύο αποδίδουν την ανισοκατανομή, ή τουλάχιστο το μεγαλύτερο μέρος της, σε συγκεκριμένους παράγοντες. Ενώ, όμως, σύμφωνα με τη μία, οι παράγοντες αυτοί, όχι μόνο ερμηνεύουν, αλλά και μπορούν να δικαιολογήσουν, τουλάχιστο μέχρι ενός σημείου, το βαθμό ανισοκατανομής, σαν αυτόν που παρατηρείται στις περισσότερες περιπτώσεις, κατά την άλλη, οι παράγοντες αυτοί αποτελούν τα στοιχεία εκείνα που είναι υπεύθυνα για μια βασικά αδικαιολόγητη κατάσταση.

Ειδικότερα, η πρώτη από τις δυο αυτές τελευταίες ομάδες, αποδίδει την ανισοδιανομή στην αντίστοιχη άνιση κατανομή των ικανοτήτων μεταξύ των ατόμων ή τη θεωρεί αποτέλεσμα της ελεύθερης εκλογής τους να δουλέψουν περισσότερο ή λιγότερο, να σπουδάσουν περισσότερο ή λιγότερο, να αποταμιεύσουν περισσότερο ή λιγότερο σε διάφορα στάδια της καριέρας τους, κλπ. Μ' αυτό τον τρόπο υπαινίσσεται ότι η έκταση της ανισοκατανομής που παρατηρείται είναι, βασικά, δικαιολογημένη. Η δεύτερη αποδίδει την ανισοκατανομή στην ανισότητα του πλούτου, των ευκαιριών για εκπαίδευση κλπ., και υποστηρίζει ότι η μείωση της ανισοκατανομής μπορεί να επιτευχθεί με τη μείωση της αντίστοιχης ανισοκατανομής του πλούτου, των ευκαιριών για εκπαίδευση κλπ.

Όλες σχεδόν οι πίο πάνω θεωρίες έχουν υποστεί σοβαρή κριτική για διάφορους λόγους και σε τέτοιο βαθμό που αυτή, όχι μόνο να περιορίζει την ερ-

2. Βλ. π.χ. H.F. Lydall, ό.π., σελ. 17 και 25.

3. Βλ. π.χ. J. Pen, ό.π., σελ. 256-57, G. Sahota, ό.π., σελ. 7 και H.F. Lydall, *Theories of the Distribution of Earnings, The Personal Distribution of Incomes*, εκδ. A.B. Atkinson, George Allen and Unwin, Λονδίνο 1976, σελ. 19-20.

4. H.F. Lydall, *The Structure of Earnings*, ό.π., σελ. 25.

μηνευτική σημασία της καθεμιάς, πράγμα που ίσως θα το περίμενε κανείς για ένα τόσο πολύπλοκο φαινόμενο, όπως η ανισοδιανομή, αλλά και να δημιουργεί σε μερικές περιπτώσεις σοβαρές αμφιβολίες για τη βασιμότητά τους. Κατά ένα σημαντικό όμως μέρος, η κριτική συνδέεται με το γεγονός ότι οι συνθήκες και οι προσδιοριστικοί παράγοντες της ανισοδιανομής διαφέρουν από χώρα σε χώρα και μεταβάλλονται με το χρόνο, έτσι ώστε η σημασία ορισμένων παραγόντων να ποικίλλει ανάλογα, περιορίζοντας ή αυξάνοντας την ερμηνευτική σημασία των αντίστοιχων θεωριών. Όπως αναφέρθηκε, στο κεφάλαιο αυτό, η προσπάθεια συγκεντρώνεται ακριβώς στην εξέταση των βασικών ερμηνευτικών υποθέσεων για την ανισοδιανομή, κάτω από το πρίσμα των συνθηκών που φαίνεται ότι επικρατούν στην Ελλάδα.

2. Η στοχαστική θεωρία διανομής του εισοδήματος

Η θέση ότι η διανομή του εισοδήματος είναι βασικά στοχαστικό φαινόμενο, ότι δηλαδή είναι αποτέλεσμα μεγάλου αριθμού παραγόντων και υπάγεται στους νόμους του τυχαίου, πολύ δύσκολα θα μπορούσε να γίνει πειστική σε ένα κεντρικά κατευθυνόμενο κοινωνικοοικονομικό σύστημα, όπου οι τιμές και οι αμοιβές καθορίζονται εκ των άνω, με βάση ορισμένα κριτήρια και μέθοδο. Σ' ένα τέτοιο σύστημα, το εισόδημα ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων, σε σύγκριση με τα εισοδήματα των λοιπών, ανακλά, σε μεγάλο τουλάχιστο μέρος, πολιτική βούληση και δε μπορεί να θεωρηθεί γεγονός τυχαίο⁵.

Επίσης, σε μία οικονομία αγοράς, στους τομείς εκείνους που είναι οργανωμένοι σε μεγάλες μονάδες (δημόσιο, μεγάλοι οργανισμοί και επιχειρήσεις κλπ), η δομή των αμοιβών προσδιορίζεται κατά τρόπο συστηματικό, και ο ισχυρισμός ότι μπορεί να ερμηνευθεί αποκλειστικά από τους νόμους του τυχαίου, δύσκολα μπορεί να πείσει. Έτσι, λ.χ. στο δημόσιο, ο άνθρωπος με τα ψηλά τυπικά προσόντα, φθάνει κατά κανόνα σε ψηλότερο μισθολογικό κλίμακιο από έναν αγράμματο, και σε μία μεγάλη επιχείρηση, ο άνθρωπος που είναι πιό αποδοτικός στη δουλειά του, συνήθως ανεβαίνει πολύ περισσότερο από τον άνθρωπο με τις περιορισμένες γνώσεις, τις λίγες ικανότητες και τη χλιαρή διάθεση για δουλειά. Είναι φανερό ότι, στους τομείς αυτούς, οι διαφορές στις αμοιβές προσδιορίζονται, σε ένα πολύ σημαντικό τουλάχιστο μέρος, από συγκεκριμένους παράγοντες.

5. Ο όρος χρησιμοποιείται με την τεχνική του έννοια, όπως έχει διαμορφωθεί στη θεωρία των πιθανοτήτων και της στατιστικής.

Στον τομέα των μικροεπιχειρήσεων όμως, όπου ο μηχανισμός της αγοράς αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο, φαίνεται καταρχήν πίο εύλογο να υποθέσει κανείς ότι η θέση του καθενός στο σύνολο και το μερίδιό του στο εισόδημα, αν δεν προσδιορίζονται, τουλάχιστον επηρεάζονται σημαντικά από τούς νόμους του τυχαίου. Δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί ότι το εισόδημα δεδομένου μικροεπιχειρηματία μπορεί να είναι μεγαλύτερο σε σύγκριση με άλλους, όχι γιατί, ή όχι μόνο γιατί, είναι ικανότερος ή εργατικότερος ή πίο μορφωμένος, ή γιά κάποιον άλλο συγκεκριμένο λόγο, αλλά απλώς γιατί, στην κοινή γλώσσα, ήταν πίο τυχερός, ευνοήθηκε δηλαδή από άσταθμητους παράγοντες. Φαίνεται πολύ πιθανό ότι απροσδιόριστοι συγκυριακοί παράγοντες παίζουν σημαντικό ρόλο στη διανομή του εισοδήματος σ' αυτόν τον τομέα, που στην Ελλάδα είναι πολύ σημαντικός⁶.

Έτσι, παρά τήν κριτική που ασκήθηκε στη στοχαστική θεωρία της διανομής, που όπως αναφέρθηκε πίο πάνω, πράγματι φαίνεται να έρχεται σε αντίφαση με το σύγχρονο τρόπο σκέψης γύρω από το χαρακτήρα των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων, δε θα ήταν φρόνιμο να αγνοήσει κανείς την πιθανή ερμηνευτική της σημασία για τον εκτεταμένο τομέα των μικρομεσαίων οικονομικών μονάδων στην Ελλάδα⁷.

3. Ή θεωρία της επιλογής

Ή θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, που αναφέρεται πιο κάτω και που πήρε μεγάλη ανάπτυξη τα τελευταία 20 χρόνια, προσελκύει σήμερα το μεγαλύτερο μέρος του ενδιαφέροντος, το οποίο παλαιότερα συγκέντρωνε η πίο γε-

6. Οι μισθοί και τα ημερομίσθια σαν ποσοστό του εισοδήματος το 1976 ήταν 87% για τη Σουηδία, 83% για το Ηνωμένο Βασίλειο, 78% για τις ΗΠΑ, 70% για την Ιταλία και 41% για την Ελλάδα, (United Nations, *Yearbook of National Accounts Statistics*, 1977, том I). Αν εξαιρέσουμε τα κέρδη των μεγάλων επιχειρήσεων, που στην Ελλάδα, όπου οι μεγάλες μονάδες είναι πολύ λίγες, αποτελούν μικρό ποσοστό του εθνικού εισοδήματος και μικρότερο πάντως από ό,τι στις αναπτυγμένες χώρες, είναι φανερό ότι οι αγρότες, οι αυτοαπασχολούμενοι και οι μικροεπιχειρηματίες παράγουν το μισό περίπου του εθνικού εισοδήματος, αν όχι και περισσότερο.

7. Η θέση, ότι οι τυχαίοι παράγοντες παίζουν σημαντικό ρόλο για τη διανομή του εισοδήματος στον τομέα αυτό, φαίνεται να συμβαδίζει με το κοινό αίσθημα. Η επιτυχία στον τομέα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των ελευθέρων επαγγεμάτων και τα αντίστοιχα σχετικά υψηλά εισοδήματα, γίνονται πίο εύκολα δεκτά και δε φαίνεται να αντιμετωπίζονται με την ίδια δυσπιστία και το αίσθημα ότι πρόκειται για αδικαιολόγητες καταστάσεις, όπως αντιμετωπίζονται, από μιά μερίδα τουλάχιστον του πληθυσμού, οι οικονομικές ανισότητες που έχουν την πηγή τους αλλού και παρουσιάζουν πίο μόνιμο χαρακτήρα.

νική θεωρία της επιλογής⁸. Είναι όμως ίσως χρήσιμο να γίνουν στο σημείο αυτό ορισμένες παρατηρήσεις για τη σημασία της τελευταίας, σε σχέση με τις ελληνικές συνθήκες.

Το γενικό πνεύμα της θεωρίας αυτής, οι βάσεις της οποίας τέθηκαν από τον Μ. FRIEDMAN⁹, είναι ότι, σε ένα πολύ σημαντικό βαθμό, το ύψος του εισοδήματος ενός ατόμου και η σχετική του θέση, σε σύγκριση με τα εισοδήματα των άλλων, είναι αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής από μέρους του, που συνδέεται με τις προτιμήσεις ή και την ιδιοσυγκρασία του, και δε συνεπάγεται αντίστοιχη ανισότητα στο συγκριτικό επίπεδο ευημερίας του¹⁰. Η ανισότητα των εισοδημάτων οφείλεται, κατά μέγα μέρος, στο γεγονός ότι ορισμένα άτομα προτιμούν μια καριέρα με χαμηλό συγκριτικά εισόδημα, αλλά σίγουρη, ευχάριστη, ανετη και χωρίς πολλές ευθύνες ή κινδύνους, ενώ άλλα — και συνήθως αυτά είναι τα λιγότερα — εργάζονται σκληρά και αναλαμβάνουν κινδύνους και ευθύνες με αποτέλεσμα, όταν πετυχαίνουν, να έχουν ψηλά εισοδήματα.

Όπως θα αναφερθεί πιο κάτω, σε σχέση με τη θεωρία των εκπαιδευτικών και γενικότερα των κοινωνικών ανισοτήτων, πολλοί υποστηρίζουν ότι η ελευθερία στην εκλογή επαγγέλματος υπόκειται σε σοβαρούς περιορισμούς. Στην έκταση που η ελευθερία αυτή περιορίζεται, το εισόδημα του ατόμου παύει να είναι αποτέλεσμα δικής του επιλογής.

Από αυτή την άποψη, η ελληνική πραγματικότητα φαίνεται ότι διχάζεται. Για την αποσαφήνιση αυτού του διχασμού είναι χρήσιμο να γίνει μια διάκριση που χρησιμοποιήθηκε ήδη στο προηγούμενο τμήμα. Η ελληνική οικονομία αποτελείται από ένα «παραδοσιακό» τομέα¹¹ από αυτοαπασχολούμενους και μικρές επιχειρήσεις και από ένα «σύγχρονο» τομέα με μεγάλες μονάδες, δηλαδή το κράτος, τις μεγάλες επιχειρήσεις και τους μεγάλους οργανισμούς.

Στον παραδοσιακό τομέα, με την έννοια που μόλις αναφέρθηκε, οι προϋποθέσεις για την εξεύρεση ορισμένης εργασίας και οι συνθήκες απασχόλησης είναι ελαστικές, ενώ οι δυνατότητες για επιλογή, όχι μόνο του επαγγέλματος, αλλά και της ποιότητας και της ποσότητας της παραγωγικής προσπάθειας, μέσα πάντοτε στα πλαίσια του τομέα, πολύ εκτεταμένες. Οι προϋποθέσεις για

8. G. Sahota, ό.π. σελ. 10-11.

9. Choice, «Change and the Personal Distribution of Income», *Journal of Political Economy*, Αύγουστος 1953, σελ. 277-90.

10. Βλ. π.χ. Η., G. Johnson, ό.π. σελ. 211-213.

11. Ο όρος δεν υποδηλώνει κατανάγκην κανενός είδους υπεροχή σε σύγκριση με τον παραδοσιακό τομέα.

την αλλαγή επαγγέλματος, τόσο από άποψη εξειδίκευσης όσο και οικονομικών πόρων, είναι άτυπες και στοιχειώδεις. Στον τομέα αυτό δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί ότι, παράλληλα με τους τυχαίους παράγοντες, το εισόδημα του ατόμου προσδιορίζεται, σε σημαντικό βαθμό, από αποφάσεις που εξαρτώνται από το ίδιο.

Στο «σύγχρονο» τομέα, και ιδίως στο δημόσιο, οι περιορισμοί που συναντά το άτομο στην επιλογή του είδους και των ιδιαίτερων συνθηκών απασχόλησης είναι εκτεταμένοι. Οι προϋποθέσεις και κυρίως τα τυπικά προσόντα για την πρόσληψη, στις περισσότερες θέσεις, είναι ανελαστικά, και τα περιθώρια να ρυθμίσει κανείς μόνος του την ποιότητα και την ποσότητα της παραγωγικής του προσπάθειας, σε συνάρτηση με την αμοιβή, στενά ή και ανύπαρκτα. Η αλλαγή επαγγέλματος, εκτός αν πρόκειται για μεταπήδηση στον παραδοσιακό τομέα, είναι πολύ δύσκολη, τόσο για τεχνικούς λόγους (π.χ. ασφαλιστική και εργατική νομοθεσία) όσο και γιατί, πέρα από τους φραγμούς που συνδέονται με τα τυπικά προσόντα, τα ουσιαστικά κριτήρια επιλογής των απασχολούμενων είναι αβέβαια και ευμετάβλητα. Για σημαντικά περιθώρια επιλογής μπορεί να γίνει λόγος μόνο στο αρχικό στάδιο, και ιδίως σε σχέση με την εκπαίδευση. Επειδή όμως οι ευκαιρίες για ανώτατη εκπαίδευση είναι άνισες¹², και οι θέσεις στις ανώτατες σχολές συγκριτικά πολύ περιορισμένες, και εκεί τα εμπόδια είναι σημαντικά¹³.

Η ύπαρξη πολύ σοβαρών εμποδίων στην ελεύθερη επιλογή εργασίας, στο «σύγχρονο» τομέα, και ιδιαίτερα για τις θέσεις εκείνες που θεωρούνται προνομιούχες, γίνεται φανερή και από το γεγονός ότι γενικά υπάρχει πάντα πολύ μεγαλύτερη ζήτηση για τις θέσεις αυτές από την προσφορά¹⁴, και η επιλογή ανάμεσα στους υποψήφιους δε γίνεται πάντοτε με αντικειμενικά¹⁵ και γνωστά εκ των προτέρων κριτήρια, που να μπορούν να αποτελέσουν ασφαλή βάση

12. Λ. Αθανασίου. *Η Εκπαίδευση ως Τομέας Οικονομικής Δραστηριότητας*, εκδόσεις Παπαζήση, 1979 σελ. 63-74.

13. Ο περιορισμένος αριθμός θέσεων δεν αποκλείει μόνον όσους στερούνται τις προϋποθέσεις για ευδόκιμες ανώτατες σπουδές, αφού πολύ μεγάλος αριθμός από αυτούς που δεν κατορθώνουν να εισαχθούν στις ελληνικές ανώτατες σχολές κάνουν επιτυχείς σπουδές στο εξωτερικό και μάλιστα αρκετοί από αυτούς σε ιδρύματα με υψηλό κύρος.

14. Είναι γνωστό ότι όταν γίνονται διαγωνισμοί για προσλήψεις στις τράπεζες και στους μεγάλους δημόσιους οργανισμούς το πλήθος των υποψηφίων που έχουν τα τυπικά προσόντα είναι υπερπολλαπλάσιο των θέσεων.

15. Σε μερικούς τομείς, όπως λ.χ. τις τράπεζες, υπάρχει θεσμοθετημένη προτίμηση για τα παιδιά των τραπεζικών.

για αποφάσεις από μέρους των ατόμων για την καριέρα που θα ακολουθήσουν.

Ενώ, λοιπόν, στον «παραδοσιακό» τομέα, το ύψος του εισοδήματος του ατόμου είναι, ενμέρει, αποτέλεσμα δικής του επιλογής, στο «σύγχρονο» τομέα η σημασία του παράγοντα αυτού φαίνεται να είναι συγκριτικά περιορισμένη. Τα άτομα, που υστερούν κοινωνικά και οικονομικά, δε φαίνεται να έχουν το ίδιο ευρύ φάσμα δυνατοτήτων επιλογής με τούς περισσότερο προνομιούχους στους τομείς αυτούς.

4. Ἡ θεωρία του κύκλου ζωής

Συγγενής με τη θεωρία της επιλογής, με την έννοια ότι όχι μόνο προσπαθεί να ερμηνεύσει, αλλά και, ενμέρει¹⁶, να δικαιολογήσει την ανισότητα, είναι και η θεωρία του κύκλου ζωής.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, ένα σημαντικό μέρος¹⁷ της ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος, που διαπιστώνεται σε δεδομένη στιγμή, είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι άτομα, που στο σύνολο του βίου τους αποκομίζουν το ίδιο εισόδημα και μεταξύ τους επομένως δεν υπάρχει στην ουσία καθόλου ανισότητα, έχουν σε μία δεδομένη στιγμή διαφορετικό εισόδημα, ανάλογα με την ηλικία τους. Το εισόδημα του ατόμου ανεβαίνει με τα χρόνια, τουλάχιστο μέχρι ενός σημείου, για ποικίλους λόγους. Οι κυριότεροι, σύμφωνα με διάφορες απόψεις¹⁸, είναι η βαθμιαία αύξηση της παραγωγικότητας, καθώς η πείρα ή και η μάθηση αυξάνουν με τα χρόνια, η βαθμιαία σάρευση κεφαλαίου από αποταμίευση, καθώς το άτομο προχωρεί στην ηλικία, που η οικονομική της απόδοση προστίθεται στο εισόδημα, και η μισθολογική πολιτική που ακολουθείται σε ορισμένους τουλάχιστον τομείς της οικονομίας.

Δε χωρεί αμφιβολία ότι στο «σύγχρονο» τομέα της ελληνικής οικονομίας, και ιδιαίτερα στο δημόσιο, με την ευρεία έννοια, σημαντικό μέρος της ανισό-

16. Βλ. π.χ. G. Polanyi και J.B. Wood. *How Much Inequality*, Institute of Economic and Social Affairs, Λονδίνο 1974, σελ. 67-69 και 71-72.

17. Π.χ. 30% κατά τον Alan Blinder (*Toward an Economic Theory of Income Distribution*, Mit Press, 1974 σελ. 137-39). Άλλοι όμως βρίσκουν ότι η σημασία του παράγοντα αυτού είναι μικρότερη και πάντως όχι αρκετή για να δικαιολογήσει τις αιχμές στην ανισότητα των εισοδημάτων και την υπεροχή της ανισότητας του πλούτου σε σύγκριση με την ανισότητα των εισοδημάτων (J.S. Fleming και I.M.D. Little, *Why we Need a Wealth Tax*, Methuen, Λονδίνο, 1974, σελ. 4).

18. G. Sahota, ό.π. σελ. 26.

τητας που παρατηρείται, οφείλεται στην αντίστοιχη μισθολογική και συνταξιοδοτική πολιτική. Οι αμοιβές αυξάνουν προοδευτικά, ανάλογα με τα χρόνια υπηρεσίας και σε πολλές περιπτώσεις ο μέγιστος μισθός, που συνήθως πραγματοποιείται το τελευταίο ή τα τελευταία λίγα χρόνια πριν την συνταξιοδότηση, εξακολουθεί να απολαμβάνεται, μερικές φορές μάλιστα προσαυξημένος, και μετά από αυτήν, με τη μορφή περισσότερων απο μιά συντάξεων η επιδομάτων. Εξάλλου ο πλούτος, σε ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων στον τομέα αυτόν, προσαυξάνεται απότομα με τα εφάπαξ επιδόματα που χορηγούνται με τη συνταξιοδότηση.

Στον «παραδοσιακό» τομέα η σημασία του φαινομένου αυτού φαίνεται καταρχήν να είναι πολύ πιό περιορισμένη. Το εισόδημα μπορεί να κυμαίνεται χωρίς σαφή συνάρτηση με την ηλικία, αφού εξαρτάται από τη συγκυρία, τις ειδικές ικανότητες και την ατομική προσπάθεια του καθενός, και δεν αυξάνεται σχεδόν αυτόματα με την προϋπηρεσία, όπως συμβαίνει στο «σύγχρονο» τομέα και ιδιαίτερα στο δημόσιο με την ευρεία έννοια. Ένας παράγοντας όμως, ο οποίος εκ πρώτης όψεως φαίνεται να αυξάνει τη σημασία του κύκλου ζωής, ως προσδιοριστικού παράγοντα των ανισοτήτων που διαπιστώνονται σε δεδομένη περίοδο και στον παραδοσιακό τομέα, είναι η σχετικά υψηλή ροπή προς αποταμίευση στην Ελλάδα¹⁹ και η προσπάθεια των ατόμων, ιδιαίτερα στον τομέα αυτόν, που χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα, να σχηματίσουν κάποια περιουσία²⁰. Από την άλλη μεριά, η συρροή αυξημένων εισοδημάτων από περιουσία και απασχόληση στον παραδοσιακό τομέα είναι ενδεχόμενο να μη διαρκεί πολύ. Η καμπύλη του εισοδήματος από απασχόληση στη διάρκεια του κύκλου ζωής είναι πιθανό στον τομέα αυτό να έχει τη μορφή ανεστραμμένης παραβολής²¹ που παρατηρείται συχνά, οπότε το αυξημένο εισόδημα από περιουσία έρχεται, τουλάχιστο προς το τέλος της σταδιοδρομίας, να αναπληρώσει τη μείωση του εισοδήματος από απασχόληση μάλλον παρά να αυξήσει το συνολικό εισόδημα. Εκτός από αυτό, με τις μεταβιβάσεις από τους γονείς στα παιδιά εν ζωή, που συνδέονται και με το θεσμό της προίκας, η σημασία

19. Η ροπή των ιδιωτών για αποταμίευση από το διαθέσιμο εισόδημα το 1976 ήταν 15% στην Ελλάδα έναντι 9,3 στην Ισπανία, 10 στην Αυστρία, 11 στον Καναδά, 12,9 στη Γαλλία, 10,7 στο Ηνωμένο Βασίλειο, 6,2 στις ΗΠΑ, 5,5 στη Δανία, 17,5 στο Βέλγιο και 16,1 στη Δυτ. Γερμανία (U.N. *Yearbook of National Accounts Statistics*, 1977 τόμος I).

20. Αν και στοιχεία για τη ροπή των διάφορων κοινωνικών ομάδων προς αποταμίευση δεν υπάρχουν, φαίνεται πολύ πιθανό ότι οι μικροεπιχειρηματίες, οι αγρότες, οι αυτοαπασχολούμενοι και γενικά οι εργαζόμενοι στον παραδοσιακό τομέα έχουν εξίσου τουλάχιστο υψηλή ροπή προς αποταμίευση όπως και το κοινό σε σύνολο.

21. G. Sahcta, ό.π. σελ. 27.

της περιουσίας που σωρεύεται στον κύκλο ζωής, σε στοιχείο το οποίο αυξάνει συστηματικά το εισόδημα, όσο περνούν τα χρόνια, εξασθενίζει.

Γενικά, μπορεί να πεί κανείς ότι, ενώ για τούς μισθωτούς, ιδιαίτερα του δημόσιου τομέα και των μεγάλων οργανισμών, η μισθολογική και συνταξιοδοτική πολιτική δημιουργεί σαφή και πολλές φορές έντονη τάση ανόδου του εισοδήματος στη διάρκεια της σταδιοδρομίας, για την υπόλοιπη οικονομία η σημασία του παράγοντα αυτού φαίνεται να είναι συγκριτικά μικρότερη.

5. Η θεωρία των ικανοτήτων

Οι αμφισβητήσεις γύρω από τη θεωρία των ικανοτήτων δεν αφορούν μόνο την έκταση της ερμηνευτικής της αξίας, όπως συμβαίνει με τις προηγούμενες θεωρίες, αλλά θέτουν σε αμφιβολία την υπόστασή της.

Κατά μία άποψη, οι ικανότητες εξαρτώνται βασικά από το περιβάλλον του ατόμου²². Στην περίπτωση αυτή η ερμηνεία των διαφορών στο εισόδημα μεταξύ ατόμων, οι οποίες μπορεί να συνδέονται με διαφορές στις ικανότητες, πρέπει να αναζητηθεί, όχι στις ικανότητες αυτές καθαυτές, που από μόνες τους δεν μπορούν να συμβάλουν επωφελώς στην κατανόηση του φαινομένου, αλλά στα στοιχεία και τους παράγοντες του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος που τις διαμορφώνουν.

Κατ' άλλες απόψεις²³, οι ικανότητες, και πιο συγκεκριμένα οι δυνατότητες για μάθηση, είναι σε μεγάλο μέρος²⁴ γενετικά προσδιορισμένες. Οι ικανότητες αυτές επηρεάζουν το επίπεδο μόρφωσης του ατόμου, που σύμφωνα με τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου που εξετάζεται πιο κάτω, είναι ο πιο αποφασιστικός παράγοντας στον προσδιορισμό του ατομικού εισοδήματος. Έτσι η ανισοδιανομή φαίνεται να συνδέεται με παράγοντες κοινωνικοπολιτικά ουδέτερους και να αποκτά χαρακτήρα κάποιας αναπόφευκτης αναγκαιότητας²⁵.

Σοβαρές όμως αμφιβολίες έχουν εκφραστεί τόσο για την έννοια των ικανοτήτων²⁶ όσο και για τη σημασία τους ως παράγοντα που προσδιορίζει το ύψος του ατομικού εισοδήματος. Το είδος των ικανοτήτων που έχει καταστεί

22. G. Sahota, ό.π. σελ. 5.

23. G. Sahota, ό.π. σελ. 5, C.O. Carter, «The Genetic Basis of Inequality», εις *The Personal Distribution of Incomes*, ό.π. σελ. 98 κ. επ.

24. Σύμφωνα με ορισμένους κατά 80%, ενώ κατ' άλλους μόνο κατά 45% (G. Sahota, ό.π. σελ. 5).

25. Βλ. π.χ. *The Personal Distribution of Incomes*, ό.π. σελ. 214.

26. H.F. Lydall, *The Structure of Earnings*, ό.π. 69-70.

δυνατό να μετρηθεί συστηματικά²⁷, με τρόπο όμως που έχει προκαλέσει πολλές και σοβαρές αμφισβητήσεις²⁸, είναι οι ικανότητες για μάθηση. Η σημασία όμως αυτών των ικανοτήτων, ως παράγοντα που προσδιορίζει το εισόδημα, έχει αμφισβητηθεί είτε με την έννοια ότι αυτό που αυξάνει το εισόδημα είναι η μάθηση και όχι οι ικανότητες από μόνες τους²⁹ είτε με την έννοια ότι η μάθηση, η οποία μπορεί να επηρεάζεται από την ικανότητα για μάθηση, από μόνη της δεν αυξάνει σημαντικά το εισόδημα.³⁰

Ενόψει όλων αυτών των αμφιβολιών και της γενικότερης αμφισβήτησης,³¹ η παραπέρα εξέταση της πρακτικής σημασίας της θεωρίας αυτής για την Ελλάδα φαίνεται να έχει περιορισμένο ενδιαφέρον. Από την άλλη μεριά, η θεωρία αυτή, παρά τις αδυναμίες της, φαίνεται καταρχήν να εντοπίζει έναν παράγοντα που, κατά το κοινό αίσθημα, παίζει ρόλο στη σταδιοδρομία του ατόμου και επομένως και στο εισόδημά του. Με την έννοια αυτή, αξίζει να σημειωθεί, ότι στο δημόσιο τομέα στην Ελλάδα η σημασία του παράγοντα αυτού φαίνεται να είναι συγκριτικά πολύ περιορισμένη. Όπως ήδη αναφέρθηκε, το σύστημα της επιλογής δεν είναι πάντοτε αντικειμενικό και αποτελεσματικό, και η διαδικασία των προαγωγών είναι στις περισσότερες περιπτώσεις τόσο ατελής και μηχανιστική, ώστε να μη προωθούνται πάντοτε οι «ικανότεροι».

Στον παραδοσιακό τομέα, η σημασία των τυχαίων παραγόντων και η έκταση της προσπάθειας που καταβάλλει το άτομο είναι πολύ μεγάλη, έτσι ώστε οι ικανότητες του ατόμου, σά βασικές του ιδιότητες, που μπορεί να είναι έμφυτες ή επίκτητες, αλλά ανεξάρτητες από την προσπάθεια και την εργατικότητα του, να μην παίζουν ιδιαίτερο ρόλο. Αν βέβαια ορίσει κανείς τις ικανότητες σαν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά και στοιχεία που αφορούν το άτομο και φαίνεται κάθε φορά να προσδιορίζουν την αμοιβή του, οι ικανότητες παίζουν ασφαλώς σημαντικό ρόλο, αλλά τότε η θεωρία των ικανοτήτων καταντά μιά ταυτολογία. Έτσι π.χ., ο επιτυχημένος τραγουδιστής ή ποδοσφαιριστής ή ηθοποιός κλπ., που κερδίζει πολλά, τα κερδίζει γιατί έχει ιδιαίτερες ικανότητες ως τραγουδιστής, ποδοσφαιριστής, ηθοποιός κλπ. Ορίζοντας όμως τις ικανότητες με τον τρόπο αυτό, ανοίγει ο δρόμος για την ερμηνεία κάθε υψηλού εισοδήματος, που δεν αποτελεί καθαρή πρόσοδο, ανεξάρτητη από κάθε δράση του ατόμου, ως αποτέλεσμα κάποιων πραγματικών ή εικαζόμενων ικανοτήτων.

27. Βλ. π.χ. H.F. Lydall, *The Structure of Earnings*, ό.π. σελ. 71 και G. Sahota, ό.π. σελ. 4.

28. Βλ. π.χ. G. Sahota, ό.π. σελ. 5.

29. G. Sahota, ό.π. σελ. 6

30. G. Sahota, ό.π. σελ. 21

31. Alan Blinder, ό.π. σελ. 15.

Μιά τέτοια προσέγγιση δε θα είχε νόημα. Μόνον ικανότητες που μπορούν να οριστούν και να μετρηθούν, ανεξάρτητα από το εισόδημα του ατόμου, μπορούν να είναι χρήσιμες για την ερμηνεία των διαφορών στο εισόδημα μεταξύ ατόμων. Στο επίπεδο όμως αυτό γεννώνται όλα τα προβλήματα που προαναφέρθηκαν. Έτσι λ.χ., μόνο οι ικανότητες ενός ηθοποιού, που θα ήταν δυνατό να μετρηθούν αντικειμενικά και πριν την επιτυχία του, θα μπορούσαν να αποτελέσουν χρήσιμη βάση για τη μέτρηση των διαφορών στο εισόδημα ανάμεσα σε ηθοποιούς. Τέτοια όμως μέτρηση είναι πρακτικά αδύνατη, και οι απόψεις για τις ικανότητες ανθρώπων, που δεν πέτυχαν ακόμη ή έχουν ήδη πετύχει, ποικίλλουν πολύ.

6. Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου

Αντίθετα με τις προηγούμενες θεωρίες, που αφήνουν να νοηθεί ότι η ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος είναι συνέπεια κοινωνικά αντικειμενικών παραγόντων, όπως η συγκυρία, οι προσωπικές αποφάσεις των ατόμων, οι ικανότητές τους κλπ., η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, όπως έχει διαμορφωθεί, επιδέχεται περισσότερες ερμηνείες και είναι βασικά ουδέτερη από την άποψη της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Σε μία μορφή της είναι προέκταση³² της θεωρίας της επιλογής με έμφαση στην επιλογή με βάση το βαθμό εκπαίδευσης του ατόμου σαν το κυριότερο στοιχείο που προσδιορίζει τις αμοιβές. Το άτομο μπορεί να αποφασίσει να αποκτήσει περισσότερη εκπαίδευση και να υποβληθεί έτσι στην αντίστοιχη δαπάνη και στην απώλεια εισοδήματος για τα χρόνια που συνεχίζει την εκπαίδευση, με αντάλλαγμα ψηλότερα εισοδήματα από μία ανάλογη καριέρα. Ή μπορεί να περιορίσει την εκπαίδευση και τις δαπάνες και τον κόπο που συνεπάγονται, μπαίνοντας γρηγορότερα στο εργατικό δυναμικό και αρχίζοντας να αποκτά εισόδημα νωρίτερα, με προοπτικές όμως για μισθολογική εξέλιξη συγκριτικά περιορισμένες. Έτσι το εισόδημα του ατόμου είναι βασικά αποτέλεσμα της δικής του επιλογής, σε μία προσπάθεια να μεγιστοποιήσει το επίπεδο ευημερίας του, και οι διαφορές που παρατηρούνται στο εισόδημα οφείλονται βασικά στην απόδοση του μεγαλύτερου ή μικρότερου εκπαιδευτικού κεφαλαίου το οποίο είναι επενδεδυμένο στα διάφορα άτομα³³.

32. G. Sahota, ό.π. σελ. 9 και 11-12.

33. Βλ. π.χ. A.B. Atkinson, *The Economics of Inequality*, ό.π. σελ. 79-81. ή Gary S. Becker και Barry R. Chiswick, *Education and the Distribution of Earnings*, *American Economic Review*, Μάιος 1966, σελ. 351.

Οι αντιρρήσεις σ' αυτό το σχήμα, οι κυριότερες από τις οποίες αναφέρονται στο επόμενο τμήμα, συνδέονται με τη θέση ότι οι ευκαιρίες για εκπαίδευση δεν είναι ίσες. Κατά τούτο η ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος, που σύμφωνα με τη θεωρία αυτή προσδιορίζεται κυρίως από διαφορές στην εκπαίδευση, είναι άδικη, αφού άτομα που θα ήθελαν να έχουν περισσότερη εκπαίδευση και εισόδημα δεν μπορούν να τα αποκτήσουν.

Ανεξάρτητα όμως από το κατά πόσο το άτομο ή η οικογένεια είναι ελεύθερη να επιλέξει το βαθμό και το είδος της εκπαίδευσης, σοβαρές αμφισβητήσεις υπάρχουν και ως προς τη σημασία της εκπαίδευσης σαν στοιχείου που προσδιορίζει το εισόδημα. Οι αμφισβητήσεις αυτές είτε πηγάζουν από εμπειρικές αναλύσεις που δείχνουν ότι η συμβολή της εκπαίδευσης, με τη στενή έννοια, στην ερμηνεία των διαφορών που παρατηρούνται στις αμοιβές είναι πολύ μικρή³⁴, είτε παίρνουν τη μορφή ριζικής άρνησης της σημασίας της εκπαίδευσης σαν παράγοντα που προσδιορίζει το εισόδημα.

Παρά τις αντιρρήσεις όμως και τις αδυναμίες, η τεράστια εξάπλωση που πήρε, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, η έρευνα γύρω από το ρόλο της εκπαίδευσης ως στοιχείου που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο επηρεάζει τη διανομή³⁵ του εισοδήματος, μαρτυρεί τη σημασία που αποδίδεται στον παράγοντα αυτό.

Το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα πάσχει από σοβαρές αδυναμίες³⁶, οι οποίες περιορίζουν την αποτελεσματικότητά του, τόσο ως δημιουργού ανθρώπινου κεφαλαίου όσο και ως διαλογέα των ικανοτέρων. Από την άποψη αυτή, η αξία της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου ως προσδιοριστικού παράγοντα της διανομής του εισοδήματος στη χώρα φαίνεται να περιορίζεται.

Από την άλλη μεριά, παρά τις σοβαρές αδυναμίες τους, οι εκτιμήσεις γύρω από την απόδοση των δαπανών για την εκπαίδευση που επιχειρήθηκαν, παρέχουν ορισμένες ενδείξεις για αξιόλογη θετική συσχέτιση³⁷ ανάμεσα στην παιδεία του ατόμου, όπως μπορεί να μετρηθεί από τη διάρκεια της εκπαίδευσης και στο εισόδημά του.

Στον παραδοσιακό τομέα, όπου ακόμα η επαγγελματική εκπαίδευση αποκτιέται βασικά με την πρακτική εξάσκηση και λιγότερο με τη φοίτηση σε σχολείο και όπου οι γνώσεις που χρειάζονται είναι σχετικά περιορισμένες, η ση-

34. Βλ. π.χ. J. Mincer, «Progress in Human Capital Analysis of the Distribution of Earnings», εις *The Personal Distribution of Incomes*, ό.π. σελ. 145 κ. επ.

35. G. Sahota, ό.π. σελ. 11.

36. Α. Αθανασίου, ό.π. Κεφ. ΣΤ.

37. Α. Αθανασίου, ό.π. Κεφ. Α και Παράρτημα Α.

μασία της εκπαίδευσης με τη μορφή της φοίτησης σε σχολείο³⁸ θα είναι ίσως αισθητά μικρότερη από ό,τι σε άλλες περιπτώσεις.

Στο σύγχρονο τομέα, και ιδιαίτερα στο δημόσιο, όπου, για λόγους που συνδέονται και με τη διαδικασία και με τα κριτήρια επιλογής των απασχολούμενων, η εκπαίδευση ως τυπικό προσόν παίζει αναμφισβήτητα ουσιώδη ρόλο. η σημασία της περιορίζεται ίσως από άλλες σοβαρές αδυναμίες στο σύστημα επιλογής. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, οι προσλήψεις γίνονται πολλές φορές χωρίς συστηματική και αποτελεσματική προσπάθεια επιλογής των ικανότερων ή αυτών που έχουν την περισσότερη παιδεία, ενώ οι προαγωγές επηρεάζονται αποφασιστικά από την αρχαιότητα.

7. Η θεωρία των εκπαιδευτικών ανισοτήτων

Αντίθετα με τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, σύμφωνα με μία άλλη άποψη, το εισόδημα δεν προσδιορίζεται από την εκπαίδευση, αλλά και τα δύο μαζί από παράγοντες που συνδέονται με την κοινωνική τάξη, και κυρίως την ποιότητα του οικογενειακού περιβάλλοντος του καθενός³⁹. Το παιδί που προέρχεται από μία οικογένεια που δεν αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα, στην οποία οι γονείς φροντίζουν για την αγωγή και την καλή ανατροφή του και η οποία έχει πολύ συχνά σχετική οικονομική άνεση, πάει σε καλύτερο σχολείο και γενικά αποκτά καλύτερη εκπαίδευση. Έτσι, τυχόν μειονεξία από την άποψη των έμφυτων ικανοτήτων, αναπληρώνεται από την ευμενή επίδραση του ευνοϊκού περιβάλλοντος. Αντίθετα, τό παιδί που προέρχεται από μία οικογένεια με προβλήματα και οικονομικές δυσκολίες, παραμελείται από άποψη αγωγής ή ακόμη παίρνει κακή αγωγή, πάει συχνά σε σχολείο χειρότερης ποιότητας και τελικά οι τυχόν έμφυτες ικανότητές του σπαταλώνται χωρίς αποτέλεσμα.

Τα πιο πρόσφατα πορίσματα της έρευνας έχουν δημιουργήσει σοβαρές αμφιβολίες για τη βασιμότητα της άποψης αυτής⁴⁰ και απογοήτευσαν όσους πε-

38. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η εξέταση της εκπαίδευσης σε στοιχείο που προσδιορίζει τις αμοιβές γίνεται πιά, τουλάχιστον από αρκετούς συγγραφείς, με την ευρεία της έννοια που περιλαμβάνει και τη μάθηση με την πρακτική εξάσκηση. Βλ. (π.χ. J. Mincer, «Progress in Human Capital Analysis of the Distribution of Earnings», ό.π. ιδ. σελ. 146-47). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον όμως για το άτομο που πρέπει να κάνει επιλογή έχει η επίδραση της φοίτησης στις αμοιβές γιατί αυτή κοστίζει συνήθως πολύ περισσότερο από άλλες άτυπες μορφές παιδείας.

39. G. Sahota, ό.π. σελ. 20

40. Christopher Jenks Et Al., *Inequality: A Reassessment of the Effect of Family and Schooling in America*, Basic Books, N. Υόρκη 1972.

ρίμεναν ότι μία πολιτική βελτίωσης των προϋποθέσεων για την εκπαίδευση στην πολύ μικρή ηλικία θα μπορούσε να χρησιμεύσει σα μέσο για τη μείωση των οικονομικών ανισοτήτων⁴¹.

Η έρευνα γύρω από το θέμα αυτό που άνθισε κυρίως στις ΗΠΑ, βρίσκεται ακόμη σε πολύ νεανικό στάδιο⁴² και τα συμπεράσματα είναι αντικρουόμενα. Είναι όμως σαφές ότι από την άποψη αυτή η ελληνική πραγματικότητα διαφέρει πολύ από την αμερικανική. Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν φυλετικά προβλήματα, ο θεσμός της οικογένειας φαίνεται να είναι πολύ ισχυρότερος, και η φροντίδα της μεγάλης πλειονότητας των γονιών για τη μόρφωση των παιδιών τους είναι πολύ έντονη. Έτσι, το πλέγμα λ.χ. των συνθηκών, που μπορεί να θέσει σε αποφασιστικά μειονεκτική θέση τα παιδιά των ανέργων στις φθίνουσες περιοχές των μεγάλων αμερικανικών πόλεων, δεν υπάρχει στην Ελλάδα ή παίρνει άλλες πολύ πιο ήπιες μορφές. Από την άλλη μεριά, όπως υπαινίχθηκε πιο πάνω, υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι τα παιδιά των κοινωνικά και οικονομικά προνομιούχων ομάδων του πληθυσμού εξασφαλίζουν ένα υπερβολικά υψηλό ποσοστό του συνόλου των θέσεων στις ανώτατες σχολές, και μάλιστα σ' εκείνες με το μεγαλύτερο γόητρο⁴³. Αυτό υποδηλώνει πως σε ένα βαθμό το εκπαιδευτικό σύστημα πράγματι έχει συμβάλει στη διατήρηση των ανισοτήτων⁴⁴.

8. Η θεωρία των μη ανταγωνιζόμενων ομάδων

Σύμφωνα με την άποψη αυτή που έχει μακρά ιστορία⁴⁵, σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας των ανισοτήτων στη διανομή του εισοδήματος είναι τα «στεγανά» που χωρίζουν τις διάφορες ομάδες των απασχολούμενων και η έλλειψη ανταγωνισμού μεταξύ τους. Αυτοί που έχουν τα προσοδοφόρα επαγγέλματα προσπαθούν να τα διατηρήσουν για τους έαυτούς τους και τους απογόνους τους με διάφορους και συνήθως αποτελεσματικούς τρόπους, έτσι, ώστε οι υπόλοιποι, που αμείβονται χαμηλότερα, να μη μπορούν να ξεφύγουν από τη μειονεκτική θέση τους⁴⁶.

41. G. Sahota, ό.π. σελ. 21.

42. G. Sahota, ό.π., σελ. 19.

43. Σελ. 35 και υποσημ. 12 παραπάνω.

44. Christopher Jenks Et. Al. ό.π. σελ. 135

45. M. Bronfenbrenner, ό.π., σελ. 261.

46. Βλ. π.χ. G.G. Cain, «The Challenge of Segmented Labour Market Theories», *Journal of Economic Literature*, Δεκέμβριος, 1976 σελ. 1224-25.

Γενικότερα, υποστηρίζεται σχετικά ότι οι ανισότητες που παρατηρούνται δεν είναι αποτέλεσμα των διαφορών ανάμεσα στά άτομα ως προς τις ικανότητες, την εκπαίδευση κλπ. ούτε και οφείλονται στην ελεύθερη εκλογή εκ μέρους των ατόμων, αφού κανένας από τους παράγοντες αυτούς δε μπορεί να ερμηνεύσει την έκταση της πενίας, των οικονομικών ανισοτήτων και άλλων συγγενών φαινομένων⁴⁷ στις αναπτυγμένες χώρες. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες είναι μάλλον αποτέλεσμα θεσμικών παραγόντων⁴⁸, που με διάφορους τρόπους δημιουργούν προνομιούχες θέσεις για ορισμένους και μειονεκτικές για άλλους. Οι ανισότητες στις ευκαιρίες για εκπαίδευση και η παρεμπόδιση αποτελεσματικού ανταγωνισμού εκ των κάτω από τους προνομιούχους, που αναφέρθηκαν πιο πάνω, είναι δύο μορφές αυτού του φαινομένου που είναι πολύ γενικότερο. Οι αποχρώσεις της θέσης αυτής είναι πολλές και η αυστηρότητα των σχετικών αναλύσεων όχι πάντα απόλυτη, λόγω ίσως και της φύσης του θέματος⁴⁹. Επίσης οι αντιθέσεις των θέσεων αυτών με την θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου είναι πολύ έντονες και αξεκαθάριστες. Για το λόγο αυτό σαφής εικόνα είναι δύσκολο να προκύψει.

Πάντως στο σύγχρονο τομέα στην Ελλάδα υπάρχουν πολλές ενδείξεις ότι σημαντικές διαφορές στα εισοδήματα έχουν τη ρίζα τους σε καταστάσεις σαν κι αυτές που περιγράφονται από την ομάδα αυτή των θεωριών. Περισσότερα για το θέμα αυτό αναφέρονται πιο κάτω⁵⁰.

9. Η θεωρία της κληρονομίας

Κατά την κοινή αντίληψη, πολύ φανερό στοιχείο της οικονομικής ανισότητας γενικά και σημαντικός παράγοντας που προσδιορίζει την ανισοκατανομή του εισοδήματος είναι η άνιση κατανομή του πλούτου.

Η θεωρία, σύμφωνα με την οποία ο κυριότερος προσδιοριστικός παράγοντας της ανισοδιανομής είναι ο κληρονομημένος πλούτος, καλλιεργήθηκε περισσότερο στην Αγγλία⁵¹, όπου, κατά ορισμένες απόψεις⁵², που δε φαίνεται ό-

47. G.G. Cain. ό.π. σελ. 1217-21.

48. G.G. Cain. ό.π. 1221-24.

49. G. Sahota. ό.π. σελ. 18.

50. Βλ. Κεφ. Β.,

51. G. Sahota. ό.π. σελ. 22.

52. Βλ. π.χ. A.B. Atkinson, *Unequal Shares*, Penguin Λονδίνο, 1972 και ειδικότερα σελ. XV και XIX.

μως να γίνονται γενικά αποδεκτές⁵³, η διανομή του πλούτου είναι αδικαιολόγητα άνιση.

Το ότι η ανισότητα στον πλούτο που κληρονομείται και, γενικότερα, στη διανομή του πλούτου, αποτελεί σημαντικό παράγοντα, που προσδιορίζει την ανισότητα του εισοδήματος, δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί. Η βαρύτητα όμως του παράγοντα αυτού περιορίζεται από το γεγονός ότι το μερίδιο των εισοδημάτων από πλούτο στο εθνικό εισόδημα είναι μικρό και παρουσιάζει τάσεις για παραπέρα μείωση⁵⁴, καθώς και από το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του πλούτου δε φαίνεται να προέρχεται από κληρονομία⁵⁵ αλλά σωρεύεται κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας.

Στο σημείο αυτό αξίζει να παρατηρηθεί ότι έχει αποδοθεί σημασία όχι μόνο στον υλικό πλούτο που κληρονομείται αλλά και στο «γενετικό» και «πολιτιστικό» πλούτο⁵⁶. Ανάμεσα στους πλουσιότερους, αυτοί που έφτιαξαν οι ίδιοι σημαντικό τουλάχιστο μέρος του πλούτου τους, είναι συχνά άτομα με συγκριτικά μεγαλύτερη ευφυΐα. Ως εκ τούτου, για λόγους κληρονομικότητας, και τα παιδιά τους τείνουν να είναι συγκριτικά ευφυέστερα. Εκτός από αυτό, τα παιδιά των πλουσιότερων αποκτούν, χάρη στους γονείς τους, περισσότερη παιδεία, κοινωνικές επαφές και γενικότερα γνώσεις για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί κανείς να πετύχει. Έτσι, η επιρροή της κληρονομίας του υλικού πλούτου στην ανισότητα, ενισχύεται συχνά από την κληρονομία «γενετικού» και «πολιτιστικού» πλούτου, που συνήθως την ακολουθεί⁵⁷.

Ορισμένες μετρήσεις για την ανισότητα στη διανομή του πλούτου στην Ελλάδα όπως και συγκρίσεις με άλλες χώρες επιχειρούνται στο Κεφάλαιο Ζ'. Αν και τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται είναι αποσπασματικά και όχι πολύ ασφαλή, φαίνεται να οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ανισοκατανομή του πλούτου στη χώρα, αν δεν είναι μικρότερη από ό,τι σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες όπως φαίνεται πιθανό, πάντως δε μοιάζει να είναι αισθητά μεγαλύτερη. Έτσι φαίνεται ότι η ανισοκατανομή του υλικού πλούτου στην Ελλάδα είναι μεν ασφαλώς πολύ σημαντικός παράγοντας στην ανισοκατανομή του εισοδήματος, χωρίς όμως η σημασία του να ξεπερνά τα όρια στα οποία κυμαίνεται σε άλλες δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

53. G. Polanyi, J.B. Wood, *How Much Inequality*, Institute of Economic Affairs, 1974, Λονδίνο και ειδικότερα σελ. 40-42.

54. Βλ. π.χ. J. Pen, ό.π. σελ. 277 και G. Sahota, ό.π. σελ. 25.

55. G. Polanyi και J.B. Wood, ό.π., σελ. 75.

56. G. Sahota, ό.π. σελ. 22.

57. G. Sahota, ό.π., σελ. 24.

Στοιχεία σχετικά με «γενετικό» πλούτο είναι πολύ δύσκολο να βρεθούν ή υπόκεινται σε αντιφατικές ερμηνείες. Θα μπορούσε όμως κανείς να διακινδυνεύσει την παρατήρηση ότι η Ελλάδα είναι νέα χώρα, με αρκετά υψηλή κοινωνική κινητικότητα, με πληθυσμούς που, κατά μέγα μέρος, προήλθαν από προσφυγικά κύματα στο πρόσφατο παρελθόν, με υψηλό ρυθμό ανάπτυξης στη μεταπολεμική περίοδο, δηλαδή με στοιχεία που όλα μαζί από τη μιά μεριά δεν αφήνουν πολλά περιθώρια για τη σώρευση «πολιτιστικού» και «γενετικού» πλούτου και από την άλλη οδηγούν στη γρήγορη «απαξίωση» όσου πλούτου των μορφών αυτών σωρευτήκε. Είναι πολύ συνηθισμένο το φαινόμενο τὰ παιδιά να εξελίσσονται ακολουθώντας σε μεγάλο βαθμό κατευθύνσεις που ξεπερνούν κατά πολύ την κοινωνικοοικονομική ομάδα στην οποία ανήκουν οι γονείς τους.

10. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η συνοπτική παράθεση των κυριότερων θεωριών για τη διανομή, που προηγήθηκε, και η παράλληλη αναφορά σε χαρακτηριστικά δεδομένα της ελληνικής οικονομίας δείχνει εκ πρώτης όψεως ότι οι ανισότητες που συνδέονται με δραστηριότητες στον παραδοσιακό τομέα, όπως ορίστηκε πὸ πάνω, δεν προβληματίζουν ιδιαίτερα ούτε από την άποψη της έκτασης ούτε από την άποψη των παραγόντων πού τις προσδιορίζουν.

Το ατομικό εισόδημα στον τομέα αυτόν εξαρτάται κυρίως από το επίπεδο προσπάθειας του ατόμου⁵⁸, από τυχαίους συγκυριακούς παράγοντες, τον πλούτο που έχει σωρευθεί, μα που συνήθως δεν είναι μεγάλος, και, μερικές φορές, σε μικρότερο βαθμό, από την ηλικία. Έτσι, θα μπορούσε κανείς εκ πρώτης όψεως να πει ότι η ανισοκατανομή στο εισόδημα, πού προέρχεται από δραστηριότητες στον παραδοσιακό τομέα, είναι στη βάση της αποτέλεσμα της υγιούς λειτουργίας των δυνάμεων της αγοράς. Η μείωση της, στην έκταση που κρίνεται επιθυμητή, φαίνεται ότι πρέπει να επιδιώκεται στο επίπεδο της διανομής μάλλον παρά στο επίπεδο του σχηματισμού των εισοδημάτων από την παραγωγική διαδικασία.

58. Μεγάλη σημασία στον παράγοντα αυτόν, ως γενικότερο προσδιοριστικό αίτιο της διανομής του εισοδήματος, αποδίδει ο H.F. Lydall. Τον αποκαλεί παράγοντα D από τα αρχικά των αγγλικών όρων για την επιμονή, την αποφασιστικότητα, τη δραστηριότητα και το δυναμικό. Γενικά ο παράγοντας αυτός συνδέεται με την προσωπικότητα του ατόμου και τις ιδιότητες εκείνες που καθορίζουν τη δραστηριότητά του, την εργατικότητά του, τη διάθεσή του για πρωτοβουλίες, την επιμονή του, την αποφασιστικότητά του, τη διάθεσή του να δουλέψει σκληρά κλπ. (*The Personal Distribution of Income*, έκδ. A.B. Atkinson, σελ. 27).

Εξάλλου οι ανισότητες που παρατηρούνται στον παραδοσιακό τομέα γενικά δεν παίρνουν ακραίες τιμές και, στην έκταση που επηρεάζονται από τυχαίους παράγοντες, έχουν πολύ λιγότερο μόνιμο χαρακτήρα από ό,τι σε άλλους τομείς της οικονομίας. Έτσι, οι μακροχρόνιες επιπτώσεις τους στην ανισοκατανομή μειώνονται ακόμη περισσότερο.

Η πιο προσεκτική όμως εξέταση της δομής και της λειτουργίας της οικονομίας στον παραδοσιακό τομέα αποκαλύπτει ένα ενδεχόμενο ανησυχητικό σημάδι. Όπως συνάγεται από τις εκτιμήσεις που δίνονται στο Κεφάλαιο Γ τμήμα 6.4.2, οι διαφορές στα επίπεδα των εισοδημάτων ανάμεσα στο εμπόριο και ορισμένες συναφείς υπηρεσίες, από τη μία μεριά, και τη βιοτεχνία, από την άλλη, είναι μεγάλες⁵⁹. Η έκταση αυτή των διαφορών δεν είναι εύκολο να δικαιολογηθεί ως αποτέλεσμα της ομαλής λειτουργίας των δυνάμεων της αγοράς, και μάλιστα σε ένα τομέα στον οποίο φαίνεται να πληρούνται καταρχήν όλες οι βασικές προϋποθέσεις για την ύπαρξη αποτελεσματικού ανταγωνισμού.

Οι διαφορές που συνάγονται από τα στοιχεία δεν είναι πιθανό να οφείλονται, στο μεγαλύτερο μέρος τους τουλάχιστον, σε σφάλματα υπολογισμών ή κακές εκτιμήσεις. Σημαντική υπερεκτίμηση των εισοδημάτων μιάς κατηγορίας απασχολουμένων (εμπόριο και συναφείς υπηρεσίες) για μία σειρά ετών, που στη διάρκεια τους το εθνικό εισόδημα αυξανόταν με ταχύ ρυθμό, θα οδηγούσε γρήγορα σε ασυμβίβαστα και σοβαρά προβλήματα εσωτερικής συνέπειας των επιμέρους εθνικολογιστικών δεδομένων και θα προβλημάτιζε. Τα στοιχεία άλλωστε φαίνεται να συμβαδίζουν με την κοινή αντίληψη ότι στο εμπόριο και στις υπηρεσίες μπορεί κανείς, με λίγη τύχη, εύκολα να πετύχει ψηλά εισοδήματα χωρίς μεγάλα κεφάλαια, πολλούς κινδύνους ή άλλου είδους θυσία σε συντελεστές παραγωγής. Αν και τέτοιου είδους αντιλήψεις είναι συχνά πλανημένες, στην περίπτωση αυτή δεν αποκλείεται η εντύπωση που επικρατεί να έχει πυρήνα αλήθειας.

Ίσως γεννάται το ερώτημα, γιατί η ατέλεια της αγοράς γενικά δεν περιλαμβάνεται ανάμεσα στα βασικά αίτια της ανισοκατανομής και απουσιάζει από τη συνοπτική παρουσίαση που προηγήθηκε. Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή⁶⁰, η λειτουργία της αγοράς συνδέθηκε περισσότερο με τη μικροοικονομική⁶¹ και τη μακροοικονομική⁶² θεωρία της διανομής του εισοδήματος ανάμε-

59. Πρβλ. π.χ. Πίνακες 10 και 14, Παράρτημα Β.

60. Σελ. 1 παραπάνω.

61. Βλ. π.χ. M. Bronfenbrenner, ό.π. σελ. 189 κ. επ.

62. Βλ. π.χ. H.G. Johnson, ό.π. σελ. 157 και J. Pen, ό.π. σελ. 175 κ. επ.

σα στους συντελεστές της παραγωγής. Η πιο γνωστή άποψη της θεωρίας αυτής είναι εκείνη που συνδέεται με το βαθμό της μονοπωλιακής ισχύος⁶³ και επιχειρεί να ερμηνεύσει το μερίδιο των κερδών στο εθνικό εισόδημα. Αν και το μερίδιο των κερδών και η λειτουργία της αγοράς γενικότερα έχουν σαφείς επιπτώσεις στη διανομή του εισοδήματος, δε φαίνεται να έχουν χρησιμοποιηθεί σα βάση για την ερμηνεία της διανομής του εισοδήματος μεταξύ των ατόμων, με μόνη σημαντική εξαίρεση την αγορά εργασίας⁶⁴. Αυτό ίσως συμβαίνει γιατί η μακροοικονομική διανομή δε συνδέεται με σαφή τρόπο με την ατομική διανομή ή αφορά μεμονωμένες μικρές ομάδες ατόμων, όπως π.χ. τους μονοπωλητές ή το μονοπωλητή. Έτσι η αύξηση του μεριδίου των κερδών στο εισόδημα, που μπορεί να προέρχεται από αύξηση της μονοπωλιακής ισχύος, επηρεάζει την ατομική διανομή κατά διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με την κατανομή της ιδιοκτησίας των μονοπωλιακών συμφερόντων ανάμεσα στα άτομα. Εξάλλου, αν ο αριθμός των μονοπωλητών είναι πολύ μικρός, όπως είναι πιθανόν, η μονοπωλιακή δύναμη ελάχιστα φαίνεται να επηρεάζει τη διαβάθμιση των ανισοτήτων ανάμεσα στη μεγάλη μάζα των ατόμων, η οποία ενδιαφέρει περισσότερο τη θεωρία της διανομής μεταξύ ατόμων. Μάλλον περιορίζει το συνολικό εισόδημα της κατηγορίας αυτής των ατόμων προς όφελος των ελάχιστων μονοπωλητών. Στην περίπτωση όμως του εμπορίου και των συναφών υπηρεσιών στην Ελλάδα, το πρόσθετο εισόδημα που φαίνεται να εξασφαλίζεται, χωρίς να μπορεί να δικαιολογηθεί άμεσα από τη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς, αφορά πολύ σημαντικό αριθμό ανθρώπων και κλιμακώνεται αισθητά μεταξύ τους, έτσι ώστε να επηρεάζει ουσιαστικά τη διανομή μεταξύ ατόμων.

Στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζεται λεπτομερέστερα το ενδεχόμενο να παρουσιάζει η ελληνική αγορά, ιδίως στον παραδοσιακό τομέα, μία ιδιοτυπία με σημαντικές επιπτώσεις στη διανομή, που δεν παρουσιάζεται σε άλλες χώρες ή δεν έχει προσελκύσει ακόμη την προσοχή.

Ο δημόσιος τομέας καλύπτει το 13% περίπου της συνολικής απασχόλησης και αισθητά μεγαλύτερο τμήμα του εθνικού εισοδήματος. Όπως σημειώθηκε, η διανομή των εισοδημάτων, που προέρχονται από την απασχόληση στον τομέα αυτόν, επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τα τυπικά προσόντα που συνδέονται άμεσα με την επίσημη εκπαίδευση από την ηλικία και από τη μισθολογική πολιτική του κράτους και των οργανισμών οι οποίοι ελέγχονται

63. Βλ. π.χ. M. Kalecki, «The Distribution of the National Income», εις *Essays in the Theory of Economic Fluctuations*, 1939.

64. Θεωρία π.χ. των μη ανταγωνιζόμενων ομάδων. Βλ. παραπάνω σελ. 43.

από αυτό. Στη διαμόρφωση της πολιτικής αυτής αποφασιστικό ρόλο παίζουν οι ομάδες πίεσης που σχηματίζονται από τους ενδιαφερομένους.

Στην έκταση που η ανισοκατανομή σε δεδομένο έτος στον τομέα αυτό συνδέεται με την ηλικία και εξαφανίζεται, όταν τα σχετικά μεγέθη μετρηθούν με βάση τον κύκλο ζωής, το φαινόμενο δεν μπορεί να θεωρηθεί ανησυχητικό, αφού η σχετική πολιτική φαίνεται, σε γενικές τουλάχιστο γραμμές, να είναι κοινά αποδεκτή. Επίσης, εφόσον οι ανισότητες συνδέονται με τη διαφορά τυπικών προσόντων, οι σχετικές διακρίσεις, σε γενικές τουλάχιστο γραμμές και μέχρι ενός βαθμού, φαίνεται να γίνονται αποδεκτές. Υψηλότερες αμοιβές για τα άτομα με αυξημένα τυπικά προσόντα μπορούν, μέχρι ενός σημείου τουλάχιστο, να δικαιολογηθούν από την εξειδίκευση, τις αυξημένες ικανότητές τους, τις περισσότερες ευθύνες που συνήθως αναλαμβάνουν και από τις δαπάνες για την αυξημένη επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο.

Στην έκταση όμως που οι διαφορές στις αμοιβές είναι αποτέλεσμα διαφορισμού στη δυνατότητα των κάθε είδους ομάδων να ασκήσουν πίεση και να πετύχουν υψηλότερες αμοιβές, το φαινόμενο είναι εντελώς αδικαιολόγητο. Οι διαφορές στις αμοιβές που έχουν την πηγή τους στην αιτία αυτή δεν εξυπηρετούν κανένα γενικότερα αποδεκτό σκοπό ή σκοπιμότητα. Αποτελούν αδικαιολόγητο πλουτισμό ορισμένων ομάδων σε βάρος άλλων.

Φαίνεται ότι ανισότητες στη διανομή του εισοδήματος της τελευταίας αυτής μορφής είναι σημαντικές στο δημόσιο τομέα με την ευρεία έννοια. Έτσι, ο εισαγωγικός μισθός για άτομο με πτυχίο ανώτατης Σχολής και δεδομένη οικογενειακή κατάσταση κυμαινόταν το 1978 από 14.636 για το δημόσιο σε 26.312 ή σχεδόν τα διπλάσια για τον ΟΤΕ. Η αμοιβή για το ίδιο άτομο, ύστερα από 25 χρόνια υπηρεσίας, κυμαινόταν από 37.980 για δημόσιο υπάλληλο σε 70.387 για τη ΔΕΗ.

Οι διαφορές αυτές φαίνεται ότι, στο μεγαλύτερο μέρος τους, αποτελούν έκφραση της λειτουργίας μέσα στον δημόσιο τομέα — αλλά και ανάμεσα σ' αυτόν και στην υπόλοιπη οικονομία — του μηχανισμού των μη ανταγωνιζόμενων ομάδων που αναφέρθηκε πιο πάνω. Εκτός όμως από αυτές, φαίνεται ότι υπάρχουν και πολλές άλλες σοβαρές ενδείξεις για τη μη αποτελεσματική λειτουργία του μηχανισμού διαμόρφωσης των αμοιβών, τόσο μέσα στο δημόσιο τομέα όσο και ανάμεσα σ' αυτόν και την υπόλοιπη οικονομία. Για το λόγο αυτό το θέμα εξετάζεται με περισσότερη λεπτομέρεια στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΟΙ ΑΤΕΛΕΙΕΣ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΩΣ ΑΙΤΙΟ ΑΝΙΣΟΔΙΑΝΟΜΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Γενικά

Από τη σύντομη ανάλυση του προηγούμενου κεφαλαίου προκύπτουν ενδείξεις ότι ανάμεσα στους παράγοντες που έχει γενικά αναγνωριστεί ότι μπορεί να επηρεάζουν σημαντικά τη διανομή, ένας που φαίνεται να προβληματίζει περισσότερο στην ελληνική περίπτωση, είναι η ύπαρξη στεγανών που εμποδίζουν την αποτελεσματική λειτουργία του ανταγωνισμού σε ορισμένα τουλάχιστον τμήματα της αγοράς εργασίας και ιδίως στο δημόσιο τομέα με την ευρεία έννοια. Εξάλλου υπάρχουν ενδείξεις ότι σημαντικές ατέλειες στη λειτουργία της αγοράς παρουσιάζονται και στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες, με αποτέλεσμα τη δημιουργία εκ πρώτης όψεως αδικαιολόγητα υψηλών εισοδημάτων στο χώρο αυτό της οικονομίας σε σύγκριση με τους υπόλοιπους.

Στην έκταση που οι ατέλειες στη λειτουργία της αγοράς, οι οποίες μόλις αναφέρθηκαν, δημιουργούν για ορισμένες κατηγορίες ατόμων εισοδήματα αισθητά υψηλότερα από εκείνα που θα είχαν αν η αγορά λειτουργούσε πιο αποτελεσματικά, η αντίστοιχη ανισοδιανομή δεν έχει καμία δικαιολογία και δε φαίνεται να είναι, μέχρις ενός σημείου τουλάχιστον, αναπότρεπτη, όπως είναι σε άλλες περιπτώσεις (π.χ. υψηλά εισοδήματα που οφείλονται σε τυχαίους παράγοντες, σε αυξημένη προσπάθεια κλπ.). Έτσι, η αντιμετώπισή της δεν μπορεί να επιδιωχθεί μόνο στα πλαίσια της γενικότερης αναδιανεμητικής πολιτικής (προοδευτική φορολογία κλπ.), που έχει ενμέρει κοινωνικούς σκοπούς και καλύπτει όχι μόνο τα αδικαιολόγητα υψηλά εισοδήματα, αλλά κάθε υψηλό εισόδημα. Στόχος στην περίπτωση αυτή πρέπει να είναι η κατά το δυνατόν εξάλειψη των αιτίων που προκαλούν ή υποθάλπουν την ατέλεια στην αγορά. Για το σκοπό αυτό είναι αναγκαία και χρήσιμη η προσεκτική διερεύνηση της πιθανής σημασίας των επιμέρους αιτίων που προκαλούν τις εικαζόμενες ατέλειες στην αγορά.

2. Οι ατέλειες της αγοράς και τα υψηλά εισοδήματα στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες

Όπως σημειώθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα διαθέσιμα στοιχεία, χωρίς να επιτρέπουν ασφαλή συμπεράσματα λόγω του προσεγγιστικού χαρακτήρα των σχετικών εκτιμήσεων, παρέχουν εντούτοις σοβαρές ενδείξεις ότι τα εισοδήματα στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες είναι συγκριτικά ψηλά, πράγμα άλλωστε που πιστεύεται από το πλατύ κοινό και συχνά προβάλλεται από πολλούς.

Το εμπόριο και οι συναφείς υπηρεσίες στην Ελλάδα κυριαρχούνται ακόμη, τουλάχιστο στους περισσότερους κλάδους, από μεγάλο αριθμό μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Επειδή και η είσοδος στους διάφορους κλάδους είναι ελεύθερη, θα περίμενε κανείς, σύμφωνα με τη θεωρία, ότι τα κέρδη στον τομέα θα ήταν πολύ περιορισμένα και επομένως τα εισοδήματα των επιχειρηματιών οριακά μόνο μεγαλύτερα από το τεκμαρτό τους ημερομίσθιο και την απόδοση του κεφαλαίου τους που συνήθως είναι μικρό. Χρησιμοποιώντας ως βάση είτε το υπόδειγμα του πλήρους ανταγωνισμού, για τις περιπτώσεις όπου το προϊόν είναι ομοιογενές είτε το υπόδειγμα του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, για τις περιπτώσεις που το προϊόν είναι ανομοιογενές, το επίπεδο των καθαρών κερδών θα έπρεπε να τείνει προς το μηδέν.

Φαίνεται όμως ότι ένας συνδυασμός περιστάσεων και νοοτροπίας συμβάλλει έτσι, ώστε στην Ελλάδα ο ανταγωνισμός στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες να μην είναι αρκετά αποτελεσματικός, παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των μονάδων είναι μεγάλος, η είσοδος ελεύθερη και το προϊόν, σε πολλές τουλάχιστον περιπτώσεις, όπως π.χ. στα βασικά τρόφιμα, στα τυποποιημένα βιομηχανικά προϊόντα καθημερινής χρήσης κλπ., αρκετά ομοιογενές.

Σ' αυτόν το συνδυασμό περιστάσεων και νοοτροπίας μπορούμε να διακρίνουμε δύο σκέλη. Το πρώτο αφορά τους παράγοντες εκείνους και τις περιστάσεις που περιορίζουν τον ανταγωνισμό και είναι ενμέρει υπεύθυνοι για τα εικαζόμενα υψηλά κέρδη στον τομέα. Μιά σειρά από τέτοιους πιθανούς παράγοντες αναφέρεται πιο κάτω. Το δεύτερο αφορά ίσως ορισμένα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς, που από τη μιά περιορίζουν την ελαστικότητα της ζήτησης και καθιστούν τη μείωση της τιμής, μέσω της οποίας κυρίως λειτουργεί ο ανταγωνισμός, ασύμφορη και από την άλλη αυξάνουν τους κινδύνους και ανεβάζουν το κατώφλι του προσδοκόμενου κέρδους που αποτελεί προϋπόθεση για την είσοδο στην αγορά και αίτιο εξόδου από αυτήν. Στο Παράρτημα Α επιχειρείται μία θεωρητική κατασκευή που θα μπορούσε να είναι χρήσιμη για την κατανόηση της αντινομίας ανάμεσα σε συνθήκες αγο-

ρίς οι οποίες εκ πρώτης όψεως φαίνονται να είναι αρκετά ανταγωνιστικές, και στα συγκριτικά υψηλά κέρδη.

2.1. Το υψηλό οριακό κόστος του χρήματος στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες

Σ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο ο τραπεζικός δανεισμός σε ορισμένους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, μεταξύ των οποίων και το εμπόριο και οι συναφείς υπηρεσίες, αποτέλεσε αντικείμενο ποιοτικών και ποσοτικών περιορισμών και δυσμενούς μεταχείρισης από την άποψη του δανειακού επιτοκίου, με σκοπό την εξασφάλιση πιστώσεων για άλλους τομείς, όπως π.χ. η γεωργία και η βιομηχανία, η συμβολή των οποίων στην ανάπτυξη θεωρήθηκε σαν η πιο σημαντική¹. Αν και οι έλεγχοι αυτοί και οι περιορισμοί και γενικά η δυσμενής μεταχείριση του εμπορίου σε σχέση με την πιστοδότηση δεν ήταν πολύ αποτελεσματικοί από την άποψη του περιορισμού του μεριδίου του εμπορίου στο σύνολο των πιστώσεων², οδήγησαν εντούτοις στη δημιουργία σημαντικής ελεύθερης ή μαύρης αγοράς δανεισμού, στην οποία τα επιτόκια ήταν πάντοτε πολύ υψηλότερα από τα τραπεζικά³. Αν και στοιχεία για την αγορά αυτή δεν υπάρχουν, κανείς δε φαίνεται να αμφιβάλλει ότι, τουλάχιστο για το εμπόριο, είναι σημαντική και ότι το τρέχον επιτόκιο σ' αυτήν είναι μερικές φορές διπλάσιο, τριπλάσιο ή και ακόμη μεγαλύτερο από το τραπεζικό. Βέβαια το υψηλό επιτόκιο στην ελεύθερη αγορά αποτελεί ενμέρει ασφάλιστρο κατά του αυξημένου κινδύνου τον οποίον αναλαμβάνει ο πιστωτής. Δεν παύει όμως να επιβαρύνει ανάλογα το εμπορικό κόστος.

Το πολύ υψηλό οριακό κόστος του χρήματος στο εμπόριο αποτελεί αναπόφευκτα τη βάση για τον εκτοκισμό των ιδίων κεφαλαίων στον τομέα, αφού ο εμπορευόμενος έχει το δανεισμό των κεφαλαίων του στην ελεύθερη αγορά σαν εναλλακτική λύση. Και ναί μεν η λύση αυτή συνεπάγεται σημαντικό κίνδυνο, ο κίνδυνος όμως αυτός για τον εμπορευόμενο μειώνεται, γιατί γνωρίζει πρόσωπα και πράγματα, καί ενπάση περιπτώσει ο έμπορος διατρέχει κινδύνους τζιράροντας και μόνος του τά χρήματά του.

Φαίνεται δηλαδή ότι τα υψηλά εμπορικά εισοδήματα αποτελούν ενμέρει τόκους του κυκλοφορούντος κεφαλαίου, που εκτοκίζεται με υψηλό επιτόκιο,

1. Βλ. π.χ. Δ.Ι. Χαλικά, *Δυνατότητες και Προβλήματα Πιστωτικής Πολιτικής*, Τράπεζα της Ελλάδος, 1976, σελ. 44, 47-48, 51-52, 59-60, 140.

2. Δ.Ι. Χαλικά, ό.π. σελ. 105-106, 107, 111.

3. Δ.Ι. Χαλικά, ό.π. σελ. 123. υποσημ.

και είναι στην έκταση αυτή, κατά ένα μέρος τουλάχιστον, αποτέλεσμα της πολιτικής ελέγχων και περιορισμών στην πιστοδότηση. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι, τα υψηλά κέρδη του εμπορίου, για όλους τους άλλους λόγους που αναφέρονται πιο κάτω και επειδή έχουν τη δυνατότητα να συναγωνίζονται αποτελεσματικά όλους τους άλλους τομείς δραστηριότητας στην εξασφάλιση πιστώσεων, ενδέχεται να ανάγκασαν τις αρχές να επιβάλουν περιοριστικούς πιστωτικούς ελέγχους στο εμπόριο, για να μπορέσουν και οι άλλοι τομείς να εξασφαλίσουν τις αναγκαίες πιστώσεις, η ύπαρξη των ελέγχων και το πολύ ψηλό οριακό κόστος του χρήματος στο εμπόριο που συνεπάγονται, φαίνεται να αποτελούν σημαντικό παράγοντα ερμηνείας των υψηλών εισοδημάτων που διαπιστώνονται.

Η σημασία του παράγοντα αυτού αυξάνει και διότι η άμεση τραπεζική πίστη στον καταναλωτή στην Ελλάδα είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη. Εκτός από το γεγονός ότι συνιστά σοβαρή ατέλεια της αγοράς, γιατί περιορίζει τηνπραγματευτική δύναμη του αγοραστή απέναντι στον έμπορο που συχνά είναι και πιστοδότης, η έλλειψη αυτή αποτελεί επιπλέον και παράγοντα που αυξάνει τη σημασία του εκτοκισμού των κεφαλαίων με υψηλό επιτόκιο ως στοιχείου που προσδιορίζει τα υψηλά εισοδήματα στο εμπόριο. Με την έλλειψη καταναλωτικής πίστης, ο ρόλος του εμπόρου ως πιστωτή, και επομένως των εισοδημάτων του από τεκμαρτούς τόκους και διαφορά επιτοκίου δανεισμού και χορηγήσεων, μεγαλώνει.

Είναι γνωστό ότι σημαντικό μέρος των πιστώσεων που το τραπεζικό σύστημα παραχωρεί στη βιομηχανία διοχετεύεται έμμεσα στο εμπόριο με τη μορφή εμπορικών πιστώσεων από την πρώτη στο δεύτερο⁴, οι οποίες με τη σειρά τους επιτρέπουν στον έμπορο να πωλεί με πίστωση ή με δόσεις. Έτσι το εμπόριο εξασφαλίζει σημαντικές πιστώσεις με τραπεζικό ή ενπάσει περιπτώσει συγκριτικά χαμηλό επιτόκιο, τις οποίες όμως μπορεί πολλές φορές να διοχετεύει στην αγορά με πολύ ψηλότερο επιτόκιο και να καρπώνεται τη διαφορά. Δημιουργείται δηλαδή με τον τρόπο αυτό στην αγορά μεγάλη υπεροχή του οριακού έναντι του μέσου κόστους χρήματος για το εμπόριο, η οποία μπορεί να εξασφαλίζει στους εμπόρους πολύ σημαντική ωφέλεια.

2.2. Η αυξημένη ανομοιογένεια των προϊόντων

Η μεταποιητική παραγωγή στην Ελλάδα βρίσκεται ακόμα, σε πολύ μεγαλύτερη έκταση από ό,τι σε πολλές άλλες χώρες, στα χέρια μικρομεσαίων μο-

4. Δ.Ι. Χαλικιά, ό.π. σελ. 140.

νάδων⁵, πού πολλές από αυτές, παρά το περιορισμένο τους μέγεθος, δεν έχουν προχωρήσει σε τυποποίηση των προϊόντων τους, από τα οποία παράγουν μεγάλη ποικιλία⁶. Για τους λόγους αυτούς, φαίνεται ότι η ανομοιογένεια των προϊόντων που διαθέτει το εμπόριο, αν και έχει αρχίσει να φθίνει, αφού η σημασία των μεγαλύτερων μονάδων και της τυποποίησης μεγαλώνει, είναι ακόμη συγκριτικά μεγάλη. Πολλές φορές μάλιστα η ευελιξία των μικρών μεταποιητικών μονάδων και η εξάρτησή τους από τον έμπορο, καθιστά το ρόλο του τελευταίου, στον καθορισμό της ποιότητας των προϊόντων, ρυθμιστικό, πράγμα που του επιτρέπει να χειριστεί την αγορά προς όφελός του.

Όπως σημειώθηκε, σύμφωνα με τη θεωρία, ο διαφορισμός των προϊόντων δεν αρκεί για την εξασφάλιση μόνιμα υψηλών κερδών. Εφόσον ο αριθμός των πωλητών είναι μεγάλος και η είσοδος στην αγορά είναι ελεύθερη, τα κέρδη τείνουν να εξαφανιστούν και όταν ακόμη υπάρχει διαφορισμός στο προϊόν. Είναι όμως εξίσου αλήθεια ότι η διαδικασία εξαφάνισης των καθαρών κερδών μακραίνει όσο ο διαφορισμός των προϊόντων είναι μεγαλύτερος. Είναι επιπλέον δυνατό, με τις συχνές αλλαγές στην ποιότητα και στην ποικιλία των προϊόντων και τη γρήγορη μεγέθυνση της αγοράς στο σύνολό της, όπως συνέβαινε στην Ελλάδα σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο⁷, ο διαφορισμός να καταλήξει σε ημιμόνιμη πηγή καθαρών κερδών για τον πωλητή.

2.3. «Η αγορά πωλητών» ιδίως στα εισαγόμενα προϊόντα

Η μόνιμη παθητικότητα του ελληνικού εμπορικού ισοζυγίου δημιουργεί κατά περιόδους αυξημένες δυσκολίες στη χρηματοδότηση των εισαγωγών. Οι δυσχέρειες που παρατηρούνται και καμιά φορά οι ελλείψεις ορισμένων ειδών, δημιουργούν για τα εισαγόμενα είδη, και όταν ακόμη δεν υπάρχει πραγματική στενότητα, ψυχολογία «αγοράς πωλητών» που αποτελεί πηγή αυξημένων κερδών. Η διαπραγματευτική δύναμη του αγοραστή απέναντι στον εισαγωγέα είναι μικρή, γιατί η διακράτηση του προϊόντος από τον τελευταίο, αντί της διάθεσης, δε δημιουργούσε, τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα, σοβαρούς κινδύνους. Η ζήτηση ανέβαινε συνεχώς και γρήγορα, οι τιμές ακολουθούσαν ανοδική πορεία, η ισοτιμία της δραχμής δεν ήταν ποτέ πιθανό να μεταβληθεί

5. Σελ. 155 παρακάτω.

6. Βλ. π.χ. *Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως 1978-1982*, Έκδοση Εθνικού Τυπογραφείου, σελ. 45.

7. Στην 30ετία 1949-1979 το ακαθάριστο εισόδημα εξαπλασιάστηκε (Εθνικοί Λογαριασμοί, αρ. 23 και έτους 1979).

υπέρ αυτής και υπήρχε πάντα το ενδεχόμενο στενότητας λόγω συναλλαγματικών δυσχερειών. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, ο εισαγωγέας δεν είχε λόγους να πωλήσει με θυσία κέρδους ενώ ο αγοραστής δεν είχε άλλη διέξοδο παρά να δεχτεί την τιμή του πωλητή για να αποφύγει αργότερα ψηλότερη τιμή.

Συνθήκες «αγοράς πωλητών» όμως, μπορεί να πεί κανείς, ότι επικράτησαν στη μεταπολεμική περίοδο σε όλο το εμπόριο, γιατί τα διαθέσιμα εισοδήματα και ο τζίρος των πωλήσεων ανέβαιναν με ψηλό και αδιάκοπο ρυθμό. Η αύξηση του τζίρου και των κερδών για δεδομένη επιχείρηση μπορούσε κατά μέγα μέρος να γίνεται με βάση την αύξηση της ζήτησης, χωρίς να συνεπάγεται πολλές φορές εκτοπισμό άλλων και έντονο ανταγωνισμό.

2.4. Ο χαλαρός ανταγωνισμός από τα μεγάλα καταστήματα

Τίθεται το ερώτημα γιατί τα μεγάλα καταστήματα δεν επωφελήθηκαν από τα τεκμαιρόμενα υψηλά κέρδη στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες και δεν προσπάθησαν να επεκταθούν σε βάρος των μικρομεσαίων. Ο ισχυρός ανταγωνισμός από τα μεγάλα καταστήματα θα οδηγούσε σε περιορισμό των κερδών, τουλάχιστο στις μικρομεσαίες μονάδες.

Φαίνεται ότι, με εξαίρεση το εμπόριο τροφίμων, όπου ο ανταγωνισμός από μέρους των μεγάλων καταστημάτων υπήρξε, τουλάχιστον πρόσφατα, αισθητός, στους υπόλοιπους τομείς η μικρή ακόμα σημασία των μεγάλων καταστημάτων και η δυσκολία εξασφάλισης πιστώσεων, λόγω της πιστωτικής πολιτικής που ακολουθήθηκε για το εμπόριο, σε συνδυασμό με τη γρήγορη μεγέθυνση της αγοράς, δημιούργουσε περιθώρια μεγέθυνσής τους και αύξησης του μεριδίου τους στην αγορά, στοιχεία που εξαντλούσαν τις δυνατότητες ανάπτυξής τους και δεν καθιστούσαν αναγκαίο τον επιθετικό ανταγωνισμό. Τα μεγάλα καταστήματα δεν είχαν λόγους να χτυπήσουν τις τιμές, τη στιγμή που με τις ψηλότερες και πιο κερδοφόρες τιμές που επικρατούσαν μπορούσαν να αναπτύσσονται γρήγορα.

Πέρα από αυτά, οι δυνατότητες για συμπίεση των τιμών και η μείωση των κερδών, λόγω της δραστηριότητας των μεγάλων μονάδων στην Ελλάδα είναι συγκριτικά περιορισμένες, λόγω της συγκριτικά περιορισμένης τυποποίησης της ελληνικής παραγωγής. Τα μεγάλα καταστήματα αδυνατούν να συναγωνιστούν τα μικρά στα προϊόντα χωρίς τυποποίηση.

2.5. Η πλεονεκτική διαπραγματευτική θέση του εμπόρου απέναντι στις μικρομεσαίες μεταποιητικές μονάδες

Αν και οι μικρομεσαίες μονάδες εξακολουθούν να παράγουν πολύ σημαν-

τικό ποσοστό της μεταποιητικής παραγωγής, το μερίδιο τους τείνει να μειωθεί και ο ρυθμός αύξησης του προϊόντος τους στα πρόσφατα χρόνια ήταν χαμηλός⁸. Είναι επίσης γνωστό ότι η ευχέρεια των μικρομεσαίων να πετύχουν τραπεζικό δανεισμό είναι περιορισμένη, παρά τα ευεργετικά μέτρα που έχουν παρθεί κατά καιρούς για τις πιστώσεις σ' αυτή την κατηγορία των μονάδων⁹. Αντιμετωπίζοντας τον ποικιλόμορφο ανταγωνισμό από τις μεγαλύτερες μεταποιητικές μονάδες και λόγω της μικρής τους επιφάνειας, βρίσκονται σε λεπτή θέση απέναντι στους μεταπράτες που διοχετεύουν την παραγωγή τους στην αγορά. Οι δυνατότητές τους να επιζητήσουν την άμεση διάθεση των προϊόντων τους είναι περιορισμένες και η διαπραγματευτική τους δύναμη μικρή. Έτσι ο έμπορος βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση απέναντι στους μικρούς προμηθευτές και φαίνεται ότι μπορεί, μέχρι ενός σημείου, να συμπιέζει τα κέρδη τους προς όφελος των δικών του.

Συμπερασματικά, το ψηλό οριακό κόστος του χρήματος και η έλλειψη καταναλωτικής πίστης, η ανομοιογένεια των προϊόντων, η «αγορά πωλητών» στο εισαγωγικό εμπόριο περισσότερο, αλλά και στο εμπόριο γενικά, η μικρή ακόμα σημασία των μεγάλων καταστημάτων και του ανταγωνισμού μεταξύ τους και πρὸς τους μικρότερους εμπόρους, η αδύναμη διαπραγματευτική θέση των μικρομεσαίων μεταποιητικών μονάδων απέναντι στους μεταπράτες, και άλλα συναφή, φαίνεται να καθιστούν δυνατή την πραγματοποίηση και την διατήρηση υψηλών κερδών στο εμπόριο.

3. Ο δημόσιος τομέας και οι ατέλειες στην αγορά εργασίας

3.1. Γενικά

Η ομαλή και αποτελεσματική λειτουργία της αγοράς εργασίας τείνει να καταστήσει τα επίπεδα αμοιβών στους διάφορους κλάδους, για συγκρίσιμη εργασία, παραπλήσια και να διαμορφώσει συνθήκες, από την άποψη του ισοζυγίου προσφοράς και ζήτησης εργασίας, που να μη διαφέρουν αποφασιστικά από κλάδο σε κλάδο παρά μόνον όταν συντρέχουν ειδικοί και συγκεκριμένοι λόγοι. Μεγάλες διαφορές στα επίπεδα αμοιβών, για συγκρίσιμη απασχόληση, και σαφώς πλεονασματική προσφορά εργασίας σε ορισμένους κλάδους με ταυ-

8. Το μερίδιο των μεταποιητικών καταστημάτων με λιγότερους από 10 απασχολούμενους το καθένα, στην απασχόληση στη μεταποίηση, μειώθηκε από 52,3% το 1958 σε 41,6% το 1973 (Απογραφές Μεταποιητικών Καταστημάτων 1958, 1973).

9. Βλ. σελ. 87 παρακάτω.

τόχρονη στενότητα στην προσφορά εργασίας αλλού, αποτελούν ενδείξεις για την ύπαρξη σοβαρών κωλυμάτων στην αποτελεσματική λειτουργία της αγοράς.

Οι κυριότερες ενδείξεις, ότι τα επίπεδα αμοιβών στο δημόσιο, με την ευρεία έννοια, υπερέχουν σε πολλές περιπτώσεις από τα αντίστοιχα επίπεδα ισορροπίας προσφοράς και ζήτησης στην αγορά εργασίας, είναι δύο ειδών: Η πρώτη αναφέρεται στην υπεροχή των αμοιβών για ορισμένες κατηγορίες προσωπικού στο δημόσιο, σε σύγκριση με τις αντίστοιχες αμοιβές για άτομα με ισότιμα τυπικά προσόντα σε άλλους τομείς του δημόσιου ή στον ιδιωτικό τομέα· η δεύτερη στην υπερβολικά μεγάλη προσφορά εργασίας, σε σύγκριση με τη ζήτηση σε πάρα πολλές περιπτώσεις προσλήψεων από το δημόσιο με την ευρεία έννοια.

3.2. Οι ενδείξεις για την έλλειψη ισορροπίας στην αγορά εργασίας στο δημόσιο

3.2.1. Οι διαφορές στα επίπεδα αμοιβών

Η μεγάλη υπεροχή στα επίπεδα αμοιβών σε ορισμένους δημόσιους οργανισμούς (ΔΕΗ, ΟΤΕ) και στις Τράπεζες¹⁰, για άτομα με ισότιμα τυπικά προσόντα και ισοδύναμη υπηρεσιακή κατάσταση, σε σύγκριση με το δημόσιο με τη στενή έννοια, έχει ήδη σημειωθεί στο Κεφάλαιο Α. Μεγάλες είναι επίσης οι διαφορές στο επίπεδο των αμοιβών μεταξύ κατηγοριών προσωπικού με ισότιμα, αλλά διαφορετικά προσόντα, μέσα σε ορισμένους μεγάλους δημόσιους οργανισμούς¹¹.

Αν και στοιχεία για τις μέσες συνολικές αποδοχές για το δημόσιο με τη στενή έννοια δεν υπάρχουν, υπάρχουν αντίθετα έμμεσες ενδείξεις ότι οι μέσες συνολικές αποδοχές του υπαλληλικού προσωπικού, — σε αντιδιαστολή με

10. Οι Τράπεζες ανήκουν στην ομάδα στο δημόσιο τομέα με την ευρεία έννοια, αφού, από τους 35.000 περίπου απασχολούμενους στον τομέα το 1979, το 85% τουλάχιστον εργάζονταν σε πιστωτικά ιδρύματα που ελέγχονται από το δημόσιο.

11. Έτσι ο εισαγωγικός μισθός για πτυχιούχους υπαλλήλους στους διοικητικούς και οικονομικούς κλάδους ήταν, το 1978 στη ΔΕΗ και στον ΟΤΕ αντίστοιχα, 17.560 και 13.459 δρχ., έναντι 23.537 και 26.312 για τους τεχνικούς. Τα αντίστοιχα μεγέθη για τις ίδιες περιπτώσεις, ύστερα όμως από 25 χρόνια υπηρεσίας, ήταν 56.364 και 31.800, έναντι 70.387 και 57.932 (Ν. Γλυτσός, *Επιδόματα Εργασίας σε Ορισμένους Τομείς της Ελληνικής Οικονομίας*, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 1975 (πολυγραφημένο) σελ. 8).

τους εργάτες — στη μεσαία και μεγάλη βιομηχανία¹², υστερούσαν στα πρόσφατα χρόνια όχι μόνο σε σύγκριση με τους μεγάλους δημόσιους οργανισμούς και τις Τράπεζες¹³, αλλά και σε σύγκριση με το δημόσιο με τη στενή έννοια.

Σε σύγκριση με τη μεσαία και μεγάλη βιομηχανία, οι μέσες συνολικές αποδοχές στην Εθνική Τράπεζα¹⁴ υπερείχαν το 1978 κατά 37%. Η υπεροχή συνολικών αποδοχών των πτυχιούχων υπαλλήλων στις Τράπεζες, σε σύγκριση με το δημόσιο με τη στενή έννοια, ήταν αισθητά μικρότερη. Δεν ξεπερνούσε το 30% για τον εισαγωγικό μισθό και ήταν 6% μόνο για πτυχιούχους υπαλλήλους ύστερα από 25 χρόνια υπηρεσίας. Δεδομένου ότι το ποσοστό των πτυχιούχων ανάμεσα στους δημόσιους υπαλλήλους είναι συγκριτικά ψηλό¹⁵, η υπεροχή τους από άποψη αμοιβών έναντι των υπαλλήλων στη μεσαία και μεγάλη βιομηχανία σημαίνει κατά πάσα πιθανότητα αντίστοιχη υπεροχή στις μέσες συνολικές αποδοχές. Με τα στοιχεία που υπάρχουν πάντως, δύσκολα θα μπορούσε να υποστηριχθεί το αντίθετο.

Οι διαφορές στο επίπεδο των αμοιβών για άτομα με τα ίδια τυπικά προσόντα από φορέα σε φορέα μπορεί να μην υποδηλώνουν ανισορροπία στην αγορά εργασίας, αλλά να αποτελούν αντιστάθμισμα άλλων συγκριτικών πλεονεκτημάτων ή μειονεκτημάτων των μορφών απασχόλησης που συγκρίνονται.

Έτσι οι συγκριτικά ψηλές αμοιβές στο δημόσιο θα μπορούσαν καταρχήν να δικαιολογηθούν σαν αντίστοιχο κίνητρο, αν η ποσότητα ή η ποιότητα των υπηρεσιών που προσφέρονται από τους υπαλλήλους στον τομέα αυτόν ήταν ανάλογα ανώτερη σε σύγκριση λ.χ. με τη μεσαία και μεγάλη βιομηχανία. Σε μιά τέτοια περίπτωση, όμως, τίθεται το ερώτημα, γιατί η ενημέρωση, η πληροφόρηση και γενικά ο μηχανισμός, που σε πολλές άλλες περιπτώσεις περιορίζει τον αριθμό των υποψηφίων σε κείνους μόνο που δεν απέχουν πολύ από τα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για τις διάφορες θέσεις, δε

12. Καταστήματα που είχαν το 1978 10 ή περισσότερους απασχολούμενους το καθένα.

13. Σε σύγκριση με τη βιομηχανία οι μέσες συνολικές αποδοχές ήταν ψηλότερες κατά 39% στη ΔΕΗ, κατά 13% στον ΟΤΕ και κατά 37% στην Εθνική Τράπεζα (Ν. Γλυτσός, ό.π. σελ. 10).

14. Η Εθνική Τράπεζα μπορεί να θεωρηθεί σαν αντιπροσωπευτική του τραπεζικού τομέα στο σύνολο του, τόσο γιατί αντιπροσωπεύει πολύ ψηλό ποσοστό του συνόλου των εργαζομένων στον τομέα, όσο και γιατί τα επίπεδα αμοιβών των τραπεζικών χαρακτηρίζονται από μεγάλη ομοιογένεια από ίδρυμα σε ίδρυμα.

15. Σύμφωνα με την απογραφή του 1971 (δείγμα 25%), οι πτυχιούχοι σαν ποσοστό % του εργατικού δυναμικού ήταν 4,9, ενώ την ίδια περίπου περίοδο (1974) το αντίστοιχο ποσοστό για τους μόνιμους δημόσιους υπαλλήλους ήταν 28% (Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως, Στατιστική του Προσωπικού των Δημόσιων Υπηρεσιών, Παράρτημα, Αθήναι 1976, σελ. 1).

λειτουργεί στην περίπτωση του δημόσιου. Γιατί δηλαδή, αν πράγματι οι απαιτήσεις σε ποιότητα και ποσότητα εργασίας στο δημόσιο ήταν ψηλές, έτσι ώστε να δικαιολογούν τις αντίστοιχες αμοιβές, τόσοι πολλοί ενδιαφερόμενοι επιμένουν να προσέρχονται στους διαγωνισμούς, ενώ θα έπρεπε να είναι σαφές ότι οι περισσότεροι από αυτούς στερούνται των προϋποθέσεων. Αυτό υποδηλώνει είτε ότι η γενική εντύπωση που επικρατεί για την ποιότητα και την ποσότητα της δουλειάς των δημοσίων υπαλλήλων δε συμβιβάζεται με την υπόθεση αυτή είτε ότι ο μηχανισμός επιλογής είναι εξαιρετικά ατελής¹⁶ και παρέχει ουσιαστικές ελπίδες επιλογής σε ακατάλληλα άτομα. Η μαρτυρία αυτή της αγοράς, ότι η πραγματική στάθμη της ποσότητας και της ποιότητας της εργασίας των δημοσίων υπαλλήλων δεν είναι, για τον ένα ή τον άλλο λόγο, αρκετά υψηλή, ώστε να μπορεί να δικαιολογήσει το επίπεδο των αμοιβών σε όλες τις περιπτώσεις, δεν αποκλείεται να οφείλεται σε εσφαλμένες εντυπώσεις. Δύσκολα όμως μπορεί να αμφισβητηθεί ότι η ποσότητα και η ποιότητα της δουλειάς στο δημόσιο, αν δεν υστερεί, πάντως δεν είναι πιθανό να υπερτερεί σε σύγκριση με τη μεσαία και μεγάλη βιομηχανία.

Επίσης η σιγουριά, η σχεδόν αυτόματη προαγωγή με όλα τα οφέλη που συνεπάγεται, το πιο ευνοϊκό ωράριο εργασίας, η συγκριτικά πλεονεκτική ή και πολύ πλεονεκτική ασφαλιστική κάλυψη, οι συχνά περιορισμένες ευθύνες κλπ., αποτελούν σημαντικά πλεονεκτήματα της απασχόλησης στο δημόσιο που θα μπορούσαν εύλογα να αντισταθμίσουν μέχρι ενός σημείου χαμηλότερες αμοιβές σε σύγκριση με τη μεσαία και μεγάλη βιομηχανία. Στη βιομηχανία δεν υπάρχει μονιμότητα απασχόλησης, το δυσάρεστο αίσθημα εξάρτησης από τον εργοδότη είναι εντονότερο, ο φόρτος δουλειάς και οι ευθύνες είναι συχνά μεγαλύτερες, η ασφαλιστική κάλυψη συγκριτικά μειονεκτική και η προαγωγή και γενικά η άνοδος στην υπηρεσία προϋποθέτει συχνά αυξημένη προσπάθεια και επιτυχία.

Έτσι, παρά τις επιφυλάξεις που θα μπορούσαν να διατυπωθούν, αφού τα στοιχεία είναι αποσπασματικά, οι διαφορές στα επίπεδα αμοιβών που φαίνεται να υπάρχουν, ανάμεσα στη μεσαία και μεγάλη βιομηχανία από τη μία μεριά και το δημόσιο από την άλλη, δύσκολα μπορεί να δικαιολογηθούν εάν αποτελεσμα της απρόσκοπτης λειτουργίας των δυνάμεων της αγοράς.

16. Αναπόφευκτη συνέπεια του μεγάλου αριθμού των υποψηφίων είναι ο συνοπτικός και γενικός χαρακτήρας της δοκιμασίας επιλογής. Πρόκειται συνήθως για γραπτές εξετάσεις που περιορίζονται, ανάλογα, στις γενικές, εγκύκλιες ή επιστημονικές γνώσεις των ενδιαφερομένων, χωρίς σαφή σχέση με το μελλοντικό αντικείμενο της εργασίας τους, αν τελικά επιλεγούν.

3.2.2. Η υπερπροσφορά εργασίας στο δημόσιο

Όπως αναφέρθηκε πιό πάνω, εκτός από τις διαφορές στα επίπεδα αμοιβών μεταξύ του δημοσίου από τη μιά μεριά και άλλων τομέων οικονομικής δραστηριότητας από την άλλη, οι οποίες αποτελούν σοβαρή ένδειξη ότι οι αμοιβές στο δημόσιο είναι, σε πολλές τουλάχιστον περιπτώσεις, ψηλότερες από ό,τι θά ήταν αν ο μηχανισμός της προσφοράς και ζήτησης εργασίας λειτουργούσε απρόσκοπτα, άλλη σοβαρή ένδειξη ανισορροπίας στην αγορά εργασίας είναι η μεγάλη υπερπροσφορά εργασίας κάθε φορά που εκδηλώνεται ζήτηση από το δημόσιο.

Το φαινόμενο της προσέλευσης υπερπολλαπλάσιου αριθμού υποψηφίων στους διαγωνισμούς για προσλήψεις, τόσο στο δημόσιο όσο και στους μεγάλους οργανισμούς και τις Τράπεζες, είναι πάρα πολύ συχνό¹⁷. Η έκταση της υπεροχής της προσφοράς είναι σχεδόν πάντα μεγάλη, παρουσιάζεται όμως εντονότερη στις περιπτώσεις όπου τα μισθολογικά και άλλα πλεονεκτήματα είναι μεγαλύτερα (Τράπεζες, μεγάλοι οργανισμοί).

Η υπερπροσφορά υποψηφίων για πρόσληψη στο δημόσιο δεν εκδηλώνεται όμως μόνο με την προσέλευση μεγάλου αριθμού υποψηφίων στους σχετικούς διαγωνισμούς, αλλά και με τη μορφή πιέσεων πάνω στα πολιτικά πρόσωπα και γενικά πάνω σε όσους μπορούν να ασκήσουν επιρροή, για την εξασφάλιση διορισμού στο δημόσιο. Το φαινόμενο αυτό δεν μπορεί, λόγω της φύσης του, να τεκμηριωθεί επίσημα. Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι το 1979, παρά την επίσημη κυβερνητική απαγόρευση για νέους διορισμούς, ο αριθμός των δημόσιων υπαλλήλων φαίνεται ότι αυξήθηκε ουσιαστικά.

Η υπερπροσφορά αυτή θα μπορούσε καταρχήν να δικαιολογηθεί, αν το επίπεδο ανεργίας στη χώρα ήταν γενικά ψηλό. Τότε η μεγάλη προσέλευση υποψηφίων θα μπορούσε να ερμηνευτεί όχι σαν αποτέλεσμα των συγκριτικά ψηλών αμοιβών αλλά σαν αποτέλεσμα της αδυναμίας εξεύρεσης εργασίας. Κάτι τέτοιο όμως δε φαίνεται να συμβαίνει. Αντίθετα μάλιστα, για αρκετά πιά χρόνια, στην τελευταία τουλάχιστο 10ετία, η ανοικτή ανεργία στους μη γεωργικούς τομείς είναι μικρή¹⁸ και παρουσιάζονται σε αρκετές περιπτώσεις (π.χ.

17. Έτσι λ.χ. σε πρόσφατο διαγωνισμό στο Υπουργείο Γεωργίας για την πρόσληψη 46 υπαλλήλων Β. Κατηγορίας, παρουσιάστηκαν για να διαγωνιστούν 6.000 περίπου υποψήφιοι. Επίσης σε προκήρυξη για 2 διαφορετικές θέσεις στην Υπηρεσία Ερευνας και Τεχνολογίας του Υπουργείου Συντονισμού υποβλήθηκαν αντίστοιχα 60 και 75 αιτήσεις.

18. Από το 1974, που άρχισαν να διεξάγονται οι τριμηνιαίες έρευνες απασχόλησης στις αστικές και ημιαστικές περιοχές της χώρας, το ποσοστό ανεργίας ήταν χαμηλό και δε φαίνεται να ξεπέρασε ποτέ αισθητά το 2,5% (ΕΣΥΕ, Έρευνες Απασχολήσεως, 1974, 1978 Πίνακας 1).

βιομηχανία) δυσκολίες στην εξεύρεση του αναγκαίου εργατικού δυναμικού¹⁹.

Λεδομένου ότι το γενικό επίπεδο ανεργίας είναι χαμηλό, είναι πιθανό ότι σημαντικό τουλάχιστο μέρος από τους μεγάλους αριθμούς των προσερχομένων στους διαγωνισμούς για προσλήψεις στο δημόσιο, αποτελείται από άτομα που έχουν ήδη απασχόληση, την οποία όμως προτιμούν να εγκαταλείψουν, αν καταφέρουν να εξασφαλίσουν θέση στο δημόσιο. Αυτό αποτελεί πρόσθετη ένδειξη για τον προνομιακό χαρακτήρα των συνθηκών απασχόλησης στο δημόσιο, τουλάχιστο σε πολλές περιπτώσεις.

Τέλος, χαρακτηριστικό της εκτίμησης της αγοράς για την προνομιακή θέση των υπαλλήλων, σε ορισμένα τουλάχιστον τμήματα του δημοσίου, είναι το αίτημα των τραπεζικών υπαλλήλων οι προσλήψεις στον τομέα να γίνονται, κατά ένα ποσοστό, κατά προτίμηση από τέκνα τραπεζικών, το οποίο και κατοχυρώθηκε νομοθετικά.

3.3. Τα πιθανά αίτια της ανισορροπίας στην αγορά εργασίας στο δημόσιο

Αν, όπως φαίνεται, τα επίπεδα αμοιβών στο δημόσιο υπερέχουν των επιπέδων που θα διαμορφώνονταν με βάση τις δυνάμεις της αγοράς, σε άλλες περιπτώσεις λιγότερο και σε άλλες περισσότερο, τίθεται το ερώτημα, ποιές ήταν οι κυριότερες δυνάμεις που ευθύνονται για την κατάσταση ή ποιά ήταν τα κυριότερα κωλύματα στην πιό αποτελεσματική λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς εργασίας.

Μπορεί να λεχθεί ότι οι κυριότερες δυνάμεις οι οποίες ευθύνονται για την εξασφάλιση επιπέδων αμοιβής στο δημόσιο τομέα, που φαίνεται να υπερβαίνουν, αλλού λιγότερο και αλλού περισσότερο, τα αντίστοιχα επίπεδα ισορροπίας τα οποία θα διαμορφώνονταν κάτω από συνθήκες ομαλής λειτουργίας της αγοράς εργασίας, είναι, σε βαθμό που ποικίλλει από περίπτωση σε περίπτωση, οι εξής: η μονοπωλιακή ισχύς των εργατικών συνδικάτων, η πολιτική οικονομικά αδικαιολόγητων διακρίσεων σε βάρος ορισμένων κατηγοριών ατόμων στις προσλήψεις, τα συγκριτικά ασθενή κίνητρα και τα σημαντικά αντικίνητρα των εργοδοτών στο δημόσιο τομέα να αντισταθούν στις πιέσεις των εργαζομένων για αύξηση των αμοιβών και τέλος η πρόθεση να βελτιωθούν οι συνθήκες αμοιβής και απασχόλησης για μιά κατηγορία εργαζομένων. Η πρόθεση αυτή είναι ευνόητη για μιά χώρα σαν την Ελλάδα, στην οποία, γενικά, οι συνθήκες αμοιβής και απασχόλησης δεν έχουν φθάσει τα ικανοποιητικά επίπε-

19. Βλ. π.χ. Υπουργείο Συντονισμού, ΚΕΠΕ. *Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως, 1978-82, Προκαταρκτικά* σελ. 53.

δα άλλων πιά αναπτυγμένων χωρών που χρησιμοποιούνται πολλές φορές σαν υπόδειγμα. Οι προνομιακές όμως συνθήκες αμοιβής και απασχόλησης, ανεξάρτητα από τα αίτιά τους, δεν παύουν να αποτελούν σημαντικό στοιχείο που επιτείνει το βαθμό ανισοδιανομής του εισοδήματος.

Η πιά ξεκάθαρη περίπτωση με τις πιά δυσμενείς συνέπειες στη διανομή είναι η περίπτωση των μεγάλων οργανισμών και των Τραπεζών, που στο σύνολό τους απασχολούν περισσότερο του 5% του μή γεωργικού εργατικού δυναμικού. Οι προνομιακές αμοιβές και συνθήκες απασχόλησης, γενικότερα, που όμως, πρέπει να σημειωθεί, ποικίλλουν κατά πολύ μεταξύ διάφορων κατηγοριών απασχολουμένων στους τομείς αυτούς, συνδέονται με μια σειρά παραγόντων σαν αυτούς που μόλις αναφέρθηκαν. Οι κυριότεροι είναι, η ισχυρή συνδικαλιστική οργάνωση των απασχολουμένων, η έλλειψη στενών υποκαταστάτων στις υπηρεσίες που προσφέρουν και οι πολύ δυσμενείς συνέπειες που έχουν οι σχετικές απεργίες, στην οικονομία, η αυτονομία των οργανισμών αυτών στη χάραξη μισθολογικής πολιτικής απέναντι στο δημόσιο και η σχετική ευκολία με την οποία μπορεί να εξασφαλίζουν πόρους για να ανταποκριθούν σε αυξημένες αμοιβές, λόγω της χαμηλής ελαστικότητας ζήτησης και της υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης των σχετικών υπηρεσιών και της μονοπωλιακής θέσης των κοινωφελών οργανισμών όσο και των Τραπεζών. Ο συνδυασμός αυτών των διαπραγματευτικών πλεονεκτημάτων, παράλληλα και με το γεγονός ότι ο συνδικαλισμός στην Ελλάδα δεν είναι ακόμη τόσο καλά οργανωμένος και μαχητικός σε πολλούς κλάδους, ώστε να προβάλει με αποτελεσματικό τρόπο διεκδικήσεις εξίσωσης αμοιβών και συνθηκών εργασίας προς αυτές που επικρατούν στις Τράπεζες και τους μεγάλους κοινωφελείς οργανισμούς, έχει επιτρέψει στους εργαζομένους στους οργανισμούς αυτούς, και ιδιαίτερα σε ορισμένες κατηγορίες προσωπικού, συγκριτικά προνομιακούς όρους αμοιβών και απασχόλησης.

Στο δημόσιο, με τη στενή έννοια, οι συγκριτικά ευνοϊκές συνθήκες αμοιβών και απασχόλησης οφείλονται, εκτός από τη συνδικαλιστική πίεση, που ήταν σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις μικρότερη από την αντίστοιχη πίεση στην περίπτωση των Τραπεζών και των μεγάλων κοινωφελών οργανισμών, σε μιά πολιτική τεχνητών φραγμών στην προσφορά και σε μιά διάθεση βελτίωσης της θέσης των δημόσιων υπαλλήλων, που στο παρελθόν ήταν, μερικές φορές, ιδιαίτερα σε σχέση με το ύψος του μισθού, μειονεκτική.

Οι τεχνητοί φραγμοί στην προσφορά εργασίας στο δημόσιο, που ενμέρει ίσχυσαν και για τους μεγάλους οργανισμούς και τις Τράπεζες, πήραν δύο κυρίως μορφές. Μέχρι πρόσφατα προϋπόθεση για διορισμό σε δημόσια θέση ήταν η προσκόμιση πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων. Μιά σημαντική

μερίδα ατόμων, που είχαν τα υπόλοιπα προσόντα, δεν μπορούσαν να διαγωνιστούν ή να προσληφθούν, γιατί οι αρχές δεν τους χορηγούσαν πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων. Πέρα από τις γενικότερες σκοπιμότητες που την υπαγόρευσαν και οι οποίες δεν εξετάζονται εδώ, η τακτική αυτή περιόριζε τεχνητά την προσφορά και άρα την πίεση πάνω στα επίπεδα των μισθών στο δημόσιο, ενώ παράλληλα διόγκωνε την προσφορά σε άλλους κλάδους, πιέζοντας εκεί προς τα κάτω τις αμοιβές εργασίας. Εκτός από αυτά, εισήγαγε στη διαδικασία της διανομής ένα επιπλέον άμεσο στοιχείο ανισότητας ανάμεσα σε άτομα που θα είχαν όλες τις προϋποθέσεις να διεκδικήσουν ίση μεταχείριση και αμοιβές στα πλαίσια μιάς πιά ελεύθερης αγοράς εργασίας.

Το γεγονός ότι το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων καταργήθηκε το 1974, έχει εν τω μεταξύ αμβλύνει τις δυσμενείς του συνέπειες από άποψη διανομής, χωρίς όμως να τις άρει πλήρως για όσους διορίστηκαν ή αποκλείστηκαν από διορισμό πριν το 1974.

Άλλος τεχνητός φραγμός είναι η συχνή απαίτηση από το δημόσιο, ως προϋπόθεση για να μετάσχει κανείς στη διαδικασία επιλογής, τυπικών προσόντων περισσότερων από εκείνα που εύλογα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι απαιτούνται, λαμβανομένων υπόψη των καθηκόντων που πρόκειται να ασκήσουν οι κρινόμενοι.

Η ανεργία και η υποαπασχόληση στην Ελλάδα ήταν εκτεταμένες, μέχρις ότου η μεγάλη εξωτερική μετανάστευση της περιόδου 1960-1970 και η παράλληλη γρήγορη ανάπτυξη οδήγησαν στην απορρόφηση του μεγαλύτερου μέρους των πλεονασμάτων εργατικού δυναμικού. Έτσι, για πολλά χρόνια, το δημόσιο βρισκόταν κάτω από έντονη πίεση να αυξήσει την απασχόληση στις κρατικές υπηρεσίες, για να συμβάλει στην αντιμετώπιση του προβλήματος της ανεργίας. Μιά διέξοδος για να περιοριστεί η πίεση αυτή και να καταστεί η επιλογή των αναγκαστικά λίγων, που θα προσλαμβάνονταν, ανάμεσα στους πολλούς, λιγότερο προβληματική, ήταν η συνεχής αναβάθμιση των τυπικών προσόντων που αποτελούσαν προϋπόθεση για την πρόσληψη. Έτσι δημιουργήθηκε μια κατάσταση όπου, πολλές φορές, και για απλές γραφικές δουλειές, προϋπόθεση για πρόσληψη ήταν το πτυχίο ανώτατης Σχολής.

Η πολιτική αυτή που συνεχίζεται και σήμερα, ενώ δεν υπάρχει πιά πιεστική ανεργία, εξακολουθεί να οδηγεί στην κατά προτίμηση τακτοποίηση πτυχιούχων, η προσφορά των οποίων είναι μεγαλύτερη σε πολλούς κλάδους από τη ζήτηση. Πρόκειται από μια άποψη για μιά διαδικασία φαύλου κύκλου. Οι αυξημένες προσλήψεις πτυχιούχων στο δημόσιο αποτελούν κίνητρα για σπουδές, που με τη σειρά τους αυξάνουν την προσφορά πτυχιούχων και διατηρούν την πίεση για τακτοποίησή τους.

Αν υποθέσουμε ότι η απόκτηση πτυχίου είναι εξίσου προσιτή σε όλους και εξαρτάται μόνο από την ατομική προσπάθεια του καθενός, τότε η διάκριση που γίνεται υπέρ των πτυχιούχων και σε βάρος άλλων ατόμων που έχουν τα ουσιαστικά προσόντα, για ορισμένες τουλάχιστον από τις θέσεις στο δημόσιο, χωρίς να παύει να αποτελεί παράγοντα ανισοδιανομής, έχει κάποια λογική. Στην έκταση όμως όπου το πτυχίο αποκτάται ευκολότερα από ορισμένες κοινωνικές ομάδες σε σύγκριση με άλλες²⁰, η πολιτική αυτή καταλήγει να είναι αδικαιολόγητη και δυσμενής διάκριση σε βάρος των μή πτυχιούχων. Πρόκειται για τεχνητό φραγμό που εμποδίζει τη λειτουργία της αγοράς και δημιουργεί τεχνητά κίνητρα για σπουδές που κοστίζουν.

Τέλος, σημαντικό παράγοντα ανισορροπίας στην αγορά εργασίας στο δημόσιο αποτελεί και η τακτική του φαβοριτισμού στις προσλήψεις. Πολλές απόψεις μπορεί να υποστηριχθούν για τις επιπτώσεις του στη διανομή, χωρίς όμως να μπορεί να τεκμηριωθούν λόγω της φύσης των πραγμάτων. Κατά μία άποψη, το ρουσφέτι είναι ένας υγιής αναδιανεμητικός μηχανισμός, μέσω του οποίου τακτοποιούνται άτομα που έχουν περιορισμένες δυνατότητες. Κατά άλλη άποψη, με το ρουσφέτι εξασφαλίζονται προνομιούχες θέσεις στον κρατικό μηχανισμό σε άτομα που έχουν πολιτική επιρροή και δεν υστερούν από οικονομική άποψη ή ακόμη και υπερτερούν, επιτείνοντας έτσι το βαθμό ανισοκατανομής.

20. Βλ. σελ. 35 παραπάνω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΑ ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

1. Γενικά

Στο κεφάλαιο αυτό, ύστερα από μία σύντομη αναφορά στις πηγές των στοιχείων, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της προσπάθειας για τον υπολογισμό επιμέρους δεικτών ανισοκατανομής, με βάση την καθεμιά από αυτές, και επιχειρείται η συναγωγή ορισμένων προσεγγιστικών συμπερασμάτων για το γενικό δείκτη ανισοκατανομής του εισοδήματος στα τελευταία χρόνια.

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, απόλυτα ικανοποιητικό γενικό μέτρο της ανισότητας δεν έχει επινοηθεί και οι διάφοροι συντελεστές που χρησιμοποιούνται¹ παρουσιάζουν σημαντικά μειονεκτήματα. Προτιμήθηκαν ο συντελεστής Gini, γιατί χρησιμοποιείται πολύ πιο συχνά από τους άλλους, πράγμα που ευκολύνει τις συγκρίσεις, και, παράλληλα, σε ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις, μία πιο άμεση ένδειξη, όπως η συμμετοχή των διάφορων δεκατημορίων ή άλλων ανάλογων τμημάτων του πληθυσμού, κατά τάξη μεγέθους εισοδήματος, στο συνολικό εισόδημα. Η συμμετοχή αυτή δε δίνει συνολικό μέτρο της ανισότητας, αλλά και δε διατρέχει τον κίνδυνο συγκάλυψης πολύ σημαντικών πλευρών της ανισοκατανομής κάτω από ένα γενικό δείκτη, κάτι που αποτελεί μία από τις πιο κρίσιμες αδυναμίες των γενικών δεικτών.

Δεν επιχειρείται παρουσίαση άλλων γενικών δεικτών ανισοκατανομής εκτός από το συντελεστή Gini ούτε συγκριτική ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία θα μπορούσε να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση του θέματος, γιατί, όπως συνάγεται από το μεθεπόμενο τμήμα, η ποιότητα και η ποσότητα των στοιχείων είναι σχετικά φτωχή και δεν προσφέρεται για τέτοιου είδους προσπάθεια.

1. Βλ. π.χ. M. Sawyer, «Income Distribution in OECD Countries», *OECD Economic Outlook*, Occasional Studies, Ιούλιος 1976, σελ. 6-10.

Αριθμητικά, ο συντελεστής Gini μετρά τη σχέση ανάμεσα στο μέσον όρο των διαφορών των εισοδημάτων μεταξύ των ατόμων ή των νοικοκυριών και στο μέσο εισόδημα. Ειδικότερα, η τιμή του συντελεστή Gini ισούται με το κλάσμα που έχει σαν αριθμητή το μέσον όρο των διαφορών εισοδήματος μεταξύ των ατόμων ή των νοικοκυριών για μιά χρονική περίοδο και σαν παρανομαστή το μέσο εισόδημα για την περίοδο αυτή². Είναι χαρακτηριστικό ότι δεδομένη διαφορά εισοδήματος καταλογίζεται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, ανεξάρτητα από τα άτομα που αφορά. Έτσι, μιά διαφορά ετήσιου εισοδήματος 500.000 δρχ. ανάμεσα σ' ένα πολύ φτωχό και ένα πολύ πλούσιο άτομο και η ίδια διαφορά ανάμεσα σ' ένα πολύ πλούσιο και ένα λιγότερο πλούσιο άτομο, ασκεί την ίδια ακριβώς επιρροή στη διαμόρφωση της αριθμητικής τιμής του συντελεστή, ενώ η κοινωνική σημασία της διαφοράς αυτής, θα συμφωνούσε κανείς, ότι είναι πολύ μεγαλύτερη στην πρώτη περίπτωση. Για το λόγο αυτό, σύμφωνα με ορισμένες απόψεις, ο βαθμός ανισοκατανομής γενικά δεν μπορεί να μετρηθεί χωρίς την παρεμβολή αξιολογικών παραμέτρων ή κριτηρίων³.

Η αδυναμία αυτή του συντελεστή Gini φαίνεται πιά καθαρά στη γεωμετρική του μορφή. Γεωμετρικά ο συντελεστής Gini ισούται με τη σχέση του εμβαδού ανάμεσα στη διαγώνιο ισοκατανομής AB και στην καμπύλη του Lorenz στο σχήμα 1 και του εμβαδού του τριγώνου ABΓ. Στον οριζόντιο άξονα μετράμε το αθροιστικό ποσοστό του συνόλου των ατόμων ή νοικοκυριών, αφού τα έχουμε κατατάξει κατά αύξουσα τάξη εισοδήματος, και στον κάθετο το αντίστοιχο ποσοστό του συνολικού εισοδήματος. Έτσι π.χ., το πρώτο δεκατημόριο των ατόμων ή νοικοκυριών με τα χαμηλότερα εισοδήματα έχει, σύμφωνα με το διάγραμμα 1, μόνο το 3% του συνολικού εισοδήματος.

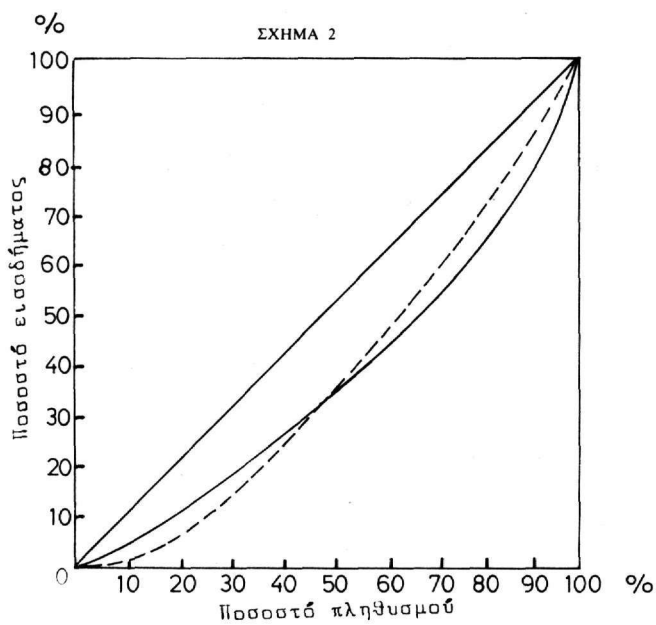
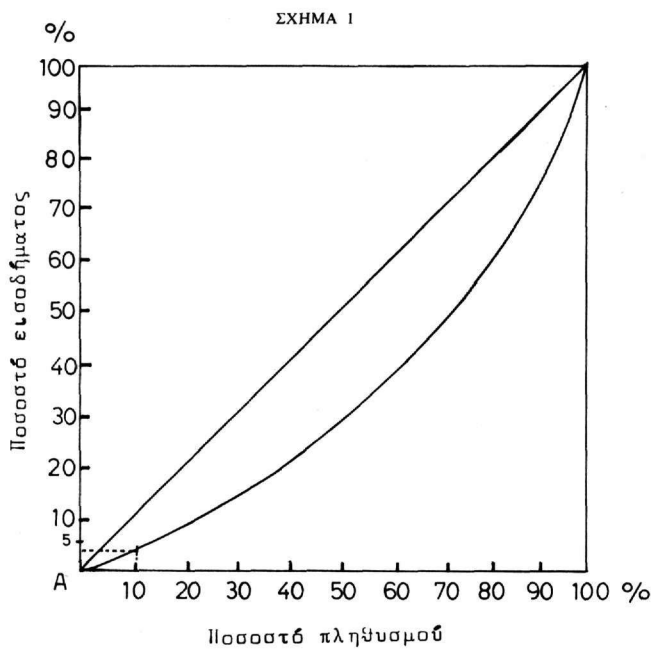
Στο σχήμα 2 δίνονται 2 καμπύλες Lorenz με το ίδιο ακριβώς εμβαδόν μεταξύ της καθεμιάς και της καμπύλης ισοκατανομής και άρα τον ίδιο συντελε-

2. Αν n ο αριθμός των ατόμων ή νοικοκυριών και x_i το εισόδημα του i ατόμου ή νοικοκυριού όπου $i=1,2,\dots, n$, τότε

$$G = \frac{\sum_{j=1}^{j=n} \sum_{k=1}^{k=n} |x_j - x_k|}{2 \sum_{i=1}^{i=n} x_i}$$

όπου G ο συντελεστής Gini. Για τη μαθηματική θεμελίωση του G και τη σχέση ανάμεσα στην αριθμητική και τη γεωμετρική του μορφή, βλ. M.G. Kendall και A. Stuart, *The Advanced Theory of Statistics*, Griffin and co, Λονδίνο, 1963, τόμος I, σελ. 48.

3. A.B. Atkinson, *The Economics of Inequality*, Clarendon Press, Oxford, 1975, σελ. 47.

στη Gini. Είναι όμως φανερό ότι κάτω από τον ίδιο συντελεστή κρύβονται δύο διαφορετικές καταστάσεις, αφού το μερίδιο των φτωχότερων στρωμάτων στο συνολικό εισόδημα, στην περίπτωση της διακεκομμένης καμπύλης Lorenz, είναι αισθητά μεγαλύτερο από ό,τι στην περίπτωση της συνεχούς καμπύλης. Διαφορετικές τιμές του συντελεστή Gini μπορούν να αποτελέσουν βάση για συγκριτικά συμπεράσματα σχετικά με το βαθμό ανισότητας της διανομής, μόνον όταν οι σχετικές καμπύλες Lorenz δεν τέμνονται.

Άλλη βασική αδυναμία του συντελεστή Gini, ως μέτρου της ανισοκατανομής, είναι η συγκριτικά περιορισμένη ευαισθησία του σε μεταβολές της διανομής, ιδίως όταν αυτές αφορούν τους πολύ φτωχούς ή τους πολύ πλούσιους, οπότε ίσως και ενδιαφέρουν περισσότερο⁴.

2. Μελέτες και μετρήσεις που υπάρχουν

Οι μέχρι τώρα προσπάθειες για μελέτη της ανισοκατανομής στην Ελλάδα φαίνεται να ήταν πολύ περιορισμένες. Η έλλειψη στοιχείων και η αμφίβολη αξιοπιστία αυτών που υπάρχουν, ίσως και η σχετικά μικρή πρακτική σημασία του θέματος, τουλάχιστο μέχρι πρόσφατα⁵, μπορεί να ήταν οι κυριότεροι παράγοντες για το περιορισμένο αυτό ενδιαφέρον.

Από τις τέσσερες δημοσιευμένες μελέτες που συνδέονται με το θέμα, δύο, που οφείλονται στον Δ. Καραγεωργά⁶, και μία στον Γ.Α. Προβόπουλο^{6α}, πραγματεύονται τη διανομή του φορολογικού βάρους μεταξύ των διάφορων εισοδηματικών ομάδων και θίγουν παρεμπιπτόντως το πρόβλημα της ανισοκατανομής του εισοδήματος. Η τέταρτη οφείλεται στους Θ. Λιανό και Κ. Προδρομίδη^{6β} και πραγματεύεται τη μέτρηση του βαθμού ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος με βάση τα στοιχεία των δηλώσεων για το φόρο εισοδήματος.

Οι μετρήσεις για το βαθμό ανισοκατανομής του εισοδήματος της πρώτης

4. P. Wiles, *Distribution of Income: East and West*, North Holland, 1974 σελ. 8 και M. Sawyer, *Income Distribution in OECD Countries*, op. cit. σελ. 9-10.

5. Εισαγωγή σελ. 2 κ. επ. παραπάνω.

6. «The Distribution of Tax Burden by Income Group in Greece», *Economic Journal*, June 1973, και Σπουδαί, 1977, σελ. 390-401.

6α. G.A. Provopoulos, «The Distribution of Fiscal Burdens and Benefits by Income Groups in Greece», *Greek Economic Review*, Αύγουστος 1979, σελ. 77-99.

6β. «Aspects of Income Distribution in Greece», Center of Planning and Economic Research, Αθήνα 1974.

από τις δύο μελέτες του Δ. Καράγεωργα μνημονεύονται σε πρόσφατο σχετικό δημοσίευμα του ΟΟΣΑ^{6γ}, ενώ για τα αποτελέσματα της έρευνας των Λιανού-Προδρομίδη σημειώνεται ότι «...η πηγή των στοιχείων και το γεγονός ότι καλύπτουν πολύ περιορισμένο τμήμα του συνόλου των εισοδημάτων, αφήνουν να νοηθεί ότι ακόμα και η σύγκρισή τους με τα αποτελέσματα μετρήσεων σε άλλες χώρες με βάση τις δηλώσεις φόρου εισοδήματος πρέπει να θεωρείται ύποπτη»^{6δ}.

Από τα δημοσιεύματα του Δ. Καράγεωργα δεν καθίσταται απόλυτα σαφές⁷ ο λεπτομερής τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιήθηκαν τα στοιχεία για την πραγματοποίηση των εκτιμήσεων που δίνονται. Στο πρώτο δημοσίευμα, χρησιμοποιώντας ένα συνδυασμό στοιχείων, ανάμεσα στα οποία κύρια θέση φαίνεται ότι είχαν τα αποτελέσματα της έρευνας των οικογενειακών προϋπολογισμών του 1964, ο συγγραφέας καταλήγει σε συντελεστή Gini για το εισόδημα προ φορολογίας 0,588. Με βάση το συντελεστή αυτό, συνάγει το συμπέρασμα ότι «η Ελλάδα είναι χώρα με υπερβολικά άνιση διανομή του εισοδήματος μεταξύ των ατόμων»⁸. Στο δεύτερο, το οποίο σ' ένα μεγάλο βαθμό ακολουθεί τα ίχνη του πρώτου και χρησιμοποιεί τα αποτελέσματα της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974 αντί του 1964, συμπεραίνει ότι ο βαθμός ανισοκατανομής στην Ελλάδα παραμένει σχετικά υψηλός, φαίνεται από το συντελεστή Gini που ξεπερνά το 0,45⁹. Η τελευταία αυτή εκτίμηση προσεγγίζει ανάλογες εκτιμήσεις των Λιανού-Προδρομίδη, αν και τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος δε φαίνεται να έχουν χρησιμοποιηθεί από τον Δ. Καράγεωργα.

Ο Προβόπουλος, ο οποίος, ας σημειωθεί, καταλήγει σε αντίθετα συμπεράσματα από τον Καράγεωργα σχετικά με τις αναδιανεμητικές επιπτώσεις του δημοσιονομικού τομέα¹⁰, δεν επιχειρεί εκτίμηση συντελεστή ανισοκατανομής.

3. Τα διαθέσιμα στοιχεία και η χρησιμοποίησή τους

Οι κυριότερες πηγές στοιχείων, που εντοπίστηκαν και φαίνονται άμεσα ή

6γ. M. Sawyer, ό.π. σελ. 24.

6δ. M. Sawyer, ό.π. σελ. 24.

7. Αυτό συμβαίνει πολλές φορές σε δημοσιεύματα που παίρνουν μορφή άρθρων σε περιοδικά, λόγω στενότητας χώρου.

8. *Economic Journal*, Ιούνιος 1973, σελ. 447.

9. Σπουδαί, 1977 σελ. 401.

10. G.A. Provopoulos, ό.π. σελ. 96-97.

έμμεσα χρήσιμες για τη μελέτη του βαθμού ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα στο πρόσφατο παρελθόν, είναι οι εξής:

1. Η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 1974¹¹, η οποία παρέχει στοιχεία για την κατανομή της οικογενειακής κατανάλωσης κατά τάξη μεγέθους για το σύνολο της χώρας και χώρια για τις αστικές, τις ημιαστικές και τις αγροτικές περιοχές, καθώς και άλλα επιμέρους στοιχεία χρήσιμα για τη μελέτη της διανομής.

2. Η απογραφή πληθυσμού και κατοικιών του 1971¹², η οποία παρέχει στοιχεία για την κατανομή των αγροτικών εκμεταλλεύσεων κατά τάξη μεγέθους από την άποψη της έκτασης και του ζωϊκού κεφαλαίου ενμέρει. Επειδή το οικογενειακό εισόδημα στον αγροτικό τομέα είναι συχνά συνάρτηση του μεγέθους του κλήρου και του ζωϊκού κεφαλαίου, τα στοιχεία αυτά είναι χρήσιμα, τουλάχιστο για τη διασταύρωση των αποτελεσμάτων από άλλες πηγές.

3. Δειγματοληπτικές έρευνες του Συνδέσμου Βιομηχάνων το 1968 και 1972 για τους μισθούς και τα ημερομίσθια στα βιομηχανικά και βιοτεχνικά καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους το καθένα¹³.

4. Ετήσια δημοσιεύματα της ΕΣΥΕ για τις δηλώσεις φορολογίας εισοδήματος¹⁴.

5. Απογραφή καταστημάτων εξορύξεως, βιομηχανίας, βιοτεχνίας, ηλεκτρισμού και φωταερίου του 1973 και Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων το 1969¹⁵. Οι τομείς αυτοί απαρτίζονται, στο μεγαλύτερο μέρος τους, από μικρά και μεσαίου μεγέθους καταστήματα που συνήθως ανήκουν σε ένα άτομο ή σε μία οικογένεια, το εισόδημα της οποίας από την επιχείρηση είναι εύλογο να υποτεθεί ότι συνδέεται συνήθως με το μέγεθος του καταστήματος, όπως μπορεί να μετρηθεί από τον αριθμό των απασχολούμενων, την εγκατεστημένη ισχύ κλπ. Έτσι, η κατανομή των καταστημάτων κατά μέγεθος για τις μικρές και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις στο εμπόριο και τη βιοτεχνία, από ό,τι μπορεί να συναχθεί από τις απογραφές

11. ΕΣΥΕ. *Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών*, 1974, Σ. 7, 1977 και Σ. 8, 1978.

12. Πολυγραφημένο αντίγραφο των αποτελεσμάτων της απογραφής διαθέσιμο στη Βιβλιοθήκη της Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος.

13. Σύνδεσμος Ελλήνων Βιομηχάνων. *Η διάρθρωσις των μισθών και των ημερομισθίων εις την ελληνικήν βιομηχανίαν*, Αθήναι 1970, Παράρτημα και *Αγορά εργασίας και διάρθρωσις των αμοιβών εις την ελληνικήν βιομηχανίαν*, Κεφ. VII, Αθήναι 1974.

14. ΕΣΥΕ. «Στατιστική του Δηλωθέντος Εισοδήματος Φυσικών Προσώπων και της Φορολογίας Αυτού». Το τελευταίο διαθέσιμο δημοσίευμα στην περίοδο συγγραφής ήταν για το 1975.

15. ΕΣΥΕ.

αυτές, αποτελεί χρήσιμο στοιχείο για τη μελέτη της διανομής του εισοδήματος των μικρομεσαίων επιχειρηματιών.

6. Στατιστική Έρευνα Βιομηχανίας 1973, και Στατιστική Έρευνα Ορυχείων 1973¹⁶.

Περαισσότερες λεπτομέρειες για τα χαρακτηριστικά των στοιχείων που περιέχονται στις πιο πάνω πηγές και για τον τρόπο που χρησιμοποιούνται εδώ δίνονται στα επόμενα. Σε γενικές όμως γραμμές ακολουθήθηκε η εξής διαδικασία:

Τα στοιχεία της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974 χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί ο βαθμός ανισοκατανομής στην κατανάλωση και το επίπεδο διαβίωσης στο χρόνο εκείνο¹⁷. Στη συνέχεια, συνδυάζοντας τα στοιχεία για την κατανάλωση με ορισμένες εκτιμήσεις για την αποταμίευση, επιχειρήθηκε προσεγγιστικός υπολογισμός για το δείκτη ανισοκατανομής του εισοδήματος.

Εναλλακτικά, για τον υπολογισμό δεικτών ανισοκατανομής του εισοδήματος, υπολογίστηκαν επιμέρους δείκτες ανισοκατανομής για μεγάλες κοινωνικές ομάδες, για τις οποίες υπήρχαν ορισμένα στοιχεία, και τα αποτελέσματα χρησιμοποιήθηκαν σε δεύτερη φάση, σε βάση για μία συνθετική συνολική εκτίμηση.

Με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 1971 για την κατανομή του αγροτικού πλούτου (γη και ζωϊκό κεφάλαιο) κατά τάξη μεγέθους, επιχειρήθηκε η εκτίμηση του βαθμού ανισοκατανομής του εισοδήματος στον αγροτικό τομέα.

Για την εκτίμηση του βαθμού ανισοκατανομής μεταξύ μισθωτών χρησιμοποιήθηκαν τα στοιχεία των δηλώσεων για το φόρο εισοδήματος. Τα στοιχεία αυτά είναι συγκριτικά αξιόπιστα, διότι, για αυτή την κατηγορία των εισοδηματιών, ο φόρος συλλέγεται στην πηγή, περιορίζοντας έτσι τη φοροδιαφυγή και την ψευδή δήλωση. Εκτός από αυτό, η κάλυψη των στοιχείων είναι σχετικά ικανοποιητική. Το δηλούμενο εισόδημα από μισθούς και ημερομίσθια έφθασε το 1975 το 43% του αντίστοιχου κονδυλίου των εθνικών λογαριασμών. Αν λάβουμε υπόψη ότι πολλοί ημερομίσθιοι δεν υπέβαλλαν δηλώσεις, το ποσοστό αυτό υποδηλώνει ότι οι μισθωτοί, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, υποβάλλουν δήλωση. Η αξιοπιστία των στοιχείων για τους μισθωτούς είναι ίσως μικρότερη προκειμένου για το τμήμα εκείνο του εισοδήματός τους που προέρχε-

16. ΕΣΥΕ.

17. Τέτοιου είδους έρευνες αποτελούν μια από τις βασικές πηγές στοιχείων για τη μελέτη της ανισοκατανομής διεθνώς.

ται από ορισμένες άλλες πηγές, όπως λ.χ. η δεύτερη απασχόληση. Αυτές όμως οι πηγές εισοδήματος συμβάλλουν κατά μικρό μόνο ποσοστό στο σύνολο και είναι εύλογο καταρχήν να υποθεθεί ότι η έκταση της φοροδιαφυγής σχετικά μ' αυτές δεν είναι πιθανό να είναι πολύ διαφορετική από το ετήσιο κλίμακιο εισοδήματος στο άλλο.

Με βάση τα στοιχεία των δειγματοληπτικών ερευνών του Συνδέσμου Βιομηχάνων του 1968 και 1972, εκτιμήθηκε ο συντελεστής ανισοκατανομής για τους εργατοϋπαλλήλους στα μεταποιητικά καταστήματα με περισσότερο από 10 απασχολούμενους το καθένα.

Με το συνδυασμό των στοιχείων των εθνικών λογαριασμών, των απογραφών των εμποροβιομηχανικών καταστημάτων του 1973 και του 1969 και των Ερευνών Βιομηχανίας και Ορυχείων του 1973, γίνεται μιά προσπάθεια να εκτιμηθεί η ανισοκατανομή στον τομέα των επιχειρήσεων, για τον οποίο τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος είναι σαφώς ανακριβή.

Στοιχεία που να εμπνέουν ένα βαθμό εμπιστοσύνης, ανάλογο με τα προηγούμενα, για τα ελεύθερα επαγγέλματα (γιατρούς, δικηγόρους κ.λ.π.) και για τα εισοδήματα από ακίνητα και τόκους, δυστυχώς ελλείπουν. Για να συμπληρωθεί η εικόνα και να καταστεί δυνατός ο έλεγχος της συνέπειας των εκτιμήσεων για όλες τις άλλες μορφές εισοδήματος, με βάση τα εθνικολογιστικά δεδομένα, γίνονται ορισμένες υποθέσεις. Οι υποθέσεις αυτές παρέχουν ταυτόχρονα και ενδείξεις για την ευαισθησία των υπολογισμών, όταν μεταβάλλεται η ανισοκατανομή εκείνων των κατηγοριών εισοδημάτων για τις οποίες δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου στοιχεία. Η λογική των υποθέσεων αυτών και τα στοιχεία στα οποία στηρίχθηκαν αναφέρονται στο σχετικό τμήμα.

Οι εκτιμήσεις για επιμέρους κοινωνικές ομάδες ή κατηγορίες εισοδηματιών, πέρα από τη σημασία που έχουν καθεαυτές, παρέχουν τη δυνατότητα να σχηματίσει κανείς ορθότερη γνώμη για την αξιοπιστία των γενικών εκτιμήσεων που στηρίζονται σ' αυτές. Παράλληλα η προσπάθεια να συναχθούν γενικές εκτιμήσεις με διαφορετική κάθε φορά μεθόδευση, χρησιμεύει σαν έλεγχος της αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων σε ένα τομέα όπου τα διαθέσιμα στοιχεία είναι ανεπαρκή.

4. Μετρήσεις για το βαθμό ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος στα πρόσφατα χρόνια με βάση τα δεδομένα για την κατανάλωση

4.1. Ο βαθμός ανισότητας στη διανομή της οικογενειακής κατανάλωσης

Τα στοιχεία για την κατανάλωση, από τις έρευνες οικογενειακών προϋπο-

λογισμών, μπορούν να αποτελέσουν βάση για τον υπολογισμό των αντίστοιχων εισοδηματικών μεγεθών, που με τη σειρά τους είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν για την εκτίμηση του βαθμού ανισοκατανομής του εισοδήματος¹⁸. Αν και κάτι ανάλογο θα επιχειρηθεί πιά κάτω¹⁹, όμως στο πνεύμα των όσων ειπώθηκαν στην εισαγωγή²⁰ και για τους λόγους που αναφέρονται παραπέρα, δίνονται σέ πρώτη φάση τα αποτελέσματα της επεξεργασίας των πρωτογενών στοιχείων για τον υπολογισμό του βαθμού ανισοκατανομής στην κατανάλωση, που είναι λιγότερο ανακριβή, αφού δε μεσολαβεί η μετατροπή των σχετικών δεδομένων σε στοιχεία εισοδήματος τα οποία συνάγονται έμμεσα και μπορεί επομένως να περιέχουν αυξημένο σφάλμα.

Ο υπολογισμός δεικτών ανισοκατανομής της κατανάλωσης δε φαίνεται να συνηθίζεται. Τέτοιοι δείκτες όμως έχουν τη χρησιμότητά τους. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η ανισοκατανομή στην κατανάλωση, η οποία αποτελεί βασικό δείκτη του επιπέδου ευημερίας των διάφορων στρωμάτων του πληθυσμού, έχει μεγάλη σημασία, όχι μόνο στο καθαρά πρακτικό επίπεδο, αλλά και στη θεωρία²¹. Στην έκταση π.χ. που δεδομένος διαφορισμός στο εισόδημα δύο ατόμων οφείλεται στο γεγονός ότι βρίσκονται σε διαφορετική φάση της σταδιοδρομίας τους και δεν οδηγεί σε διαφορετική κατανάλωση μεταξύ τους, αλλά αντισταθμίζεται από αντίστοιχες διαφορές στην αποταμίευση του καθενός, που βοηθούν στη χρονική κλιμάκωση της κατανάλωσης κατά τον πιο επιθυμητό τρόπο για τον καθένα, η σημασία του διαφορισμού αυτού στα εισοδήματα, από διανεμητική άποψη, περιορίζεται σημαντικά. Αντίθετα, επί ίσοις όροις, ο διαφορισμός στην κατανάλωση ανακλά άμεσα, τουλάχιστον κατά τεκμήριο, αντίστοιχο διαφορισμό στο επίπεδο ευημερίας και πρέπει να θεωρείται σημαντικός.

18. Βλ. π.χ. . Karageorgas, *Economic Journal*, ό.π.

19. Βλ. σελ. 93 κ.επ. παρακάτω.

20. Βλ. σελ. 27-28 παραπάνω.

21. Κατά μία τουλάχιστον άποψη, η αποταμίευση, που αποτελεί τη διαφορά ανάμεσα στο εισόδημα και την κατανάλωση, έχει για σκοπό τη διαχρονική ρύθμιση της κατανάλωσης η οποία συμπίπτει με το εισόδημα, αν πάρουμε τη σταδιοδρομία του ατόμου σα σύνολο (βλ. π.χ. A. Ando και F. Modigliani «The life cycle» Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests» *American Economic Review*, Τόμος 53 αρ. 1 (Μάρτιος 1963) σελ. 58 και R.F. Mikesell και J.E. Zinser, «Savings Functions in Developing Countries» *Journal of Economic Literature*, (1973 αρ 1-2 σελ. 11). Η κατανάλωση μπορεί επίσης να θεωρηθεί σαν πιο αντιπροσωπευτικός δείκτης της ανισότητας στα εισοδήματα από ό,τι το εισόδημα σε δεδομένο έτος και σύμφωνα με τη θεωρία του μόνιμου εισοδήματος, αφού κατ' αυτόν η κατανάλωση είναι βασικά συνάρτηση του μονιμότερου επιπέδου του εισοδήματος και όχι των τυχαίων κυμάνσεών του, από χρόνο σε χρόνο (βλ. N. Friedman, *The Theory of the Consumption Function*, Princeton, 1957).

Στους Πίνακες 1 και 2 δίνονται αντίστοιχα τα αποτελέσματα των υπολογισμών για το συντελεστή Gini και το μερίδιο χαρακτηριστικών στρωμάτων του πληθυσμού στο σύνολο των αγορών και απολαβών σε είδος, με βάση τα στοιχεία της έρευνας των οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974 για το σύνολο

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Συντελεστές ανισοκατανομής Gini για το σύνολο αγορών
και απολαβών σε είδος, 1974

Ομάδα πληθυσμού	Μονάδα υπολογισμού	
	Οικογένεια	Άτομο
Σύνολο χώρας	0,361	0,301
Αστικές περιοχές	0,341	0,270
Ημιαστικές και αγροτικές περιοχές	0,364	0,287
Ημιαστικές περιοχές	0,357	0,287
Αγροτικές περιοχές	0,362	0,280
Περιφέρεια Πρωτεύουσας	0,371	0,265
Λοιπές αστικές περιοχές	0,337	0,266
Επιστήμονες και ελεύθεροι επαγγελματίες	0,302	0,253
Υπάλληλοι γραφείου	0,284	0,248
Έμποροι—πωλητές	0,325	0,281
Γεωργοί—κτηνοτρόφοι κλπ.	0,315	0,244
Τεχνίτες—εργάτες	0,292	0,248
Άτομα* που δεν εργάζονται ή ζητούν εργασία	0,417	0,302
Εργοδότες ή αυτοαπασχολούμενοι	0,360	0,321
Μισθωτοί ή ημερομίσθιοι	0,309	0,271

Πηγή: ΕΣΥΕ. Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, 1974, σ. 7 και σ. 8.

* Αρχηγοί οικογενειών.

λο της χώρας καθώς και για διάφορες περιοχές και ομάδες του πληθυσμού.

Από τα στοιχεία της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974, είναι σαφές ότι το μέγεθος και η σύνθεση της οικογένειας ποικίλλουν πολύ μεταξύ των διάφορων κλιμακίων του πληθυσμού κατά τάξη μεγέθους κατανάλωσης. Ειδικότερα, το μέσο μέγεθος της οικογένειας στις ομάδες με τη χαμηλότερη κατανάλωση ήταν πολύ σημαντικά μικρότερο από το αντίστοιχο μέγε-

θος στις οικογένειες με τη μεσαία και υψηλή κατανάλωση²². Έτσι, φαίνεται πιθανό ότι ένα σημαντικό μέρος της διαφοράς στο επίπεδο κατανάλωσης μεταξύ των διάφορων οικογενειών οφείλεται στο διαφορετικό μέγεθός τους και δεν αντανακλά αντίστοιχη ανισότητα στο επίπεδο διαβίωσης ή, κατ' επέκταση,

ΠΙΝΑΚΑΣ 2*

Μερίδιο χαρακτηριστικών στρωμάτων του πληθυσμού στο σύνολο των αγροτών και απολαβών σε είδος, 1974 (οικογενειακά στοιχεία)

Ομάδα πληθυσμού	Πρώτο δεκατημόριο	Τελευταίο δεκατημόριο	Πρώτα 5 δεκατημόρια
Σύνολο χώρας	2.3	27.0	25.5
Αστικές περιοχές	2.4	26.0	26.0
Ημιαστικές και αγροτικές περιοχές	2.1	28.7	24.5
Ημιαστικές περιοχές	2.0	25.2	25.5
Αγροτικές περιοχές	2.3	27.0	25.0
Περιφέρεια Πρωτεύουσας	2.9	27.0	22.0
Λοιπές αστικές περιοχές	2.3	23.7	—
Επιστήμονες και ελεύθεροι επαγγελματίες	3.2	26.0	28.5
Υπάλληλοι γραφείου	3.6	75.0	28.5
Έμποροι—πωλητές	2.4	23.2	26.5
Γεωργοί—κτηνοτρόφοι	3.2	27.5	28.0
Τεχνίτες και εργάτες	3.0	22.3	29.5
Άτομα που δεν εργάζονται ή ζητούν εργασία	1.4	29.1	20.6
Εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι	2.7	27.5	25.0
Μισθωτοί και Ημερομίσθιοι	3.1	23.5	28.0

*Βλ. πηγή και υποσημείωση πίνακα 1.

στη διανομή του εισοδήματος²³. Για να δοθεί μία εικόνα για την πιθανή έκταση της υπερεκτίμησης της ανισότητας με βάση τα οικογενειακά στοιχεία, επι-

22. Ο μέσος αριθμός των μελών ανά οικογένεια στο δείγμα της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974 ήταν 1,7 — ο ελάχιστος — για τις οικογένειες με τη χαμηλότερη κατανάλωση, και 3,97 — ο μέγιστος — για εκείνες με την υψηλότερη.

23. Οι πολυμελέστερες οικογένειες έχουν κατά μέσον όρο μεγαλύτερο αριθμό εργαζόμενων μελών η καθεμία. Από 0,39, για τις μονομελείς οικογένειες, τα οικονομικά ενεργά μέλη αυξάνουν βαθμιαία σε 2,17 για τις εξαμελείς και πλέον. (Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών.

χειρήθηκε, εκτός από τους υπολογισμούς, που μόλις αναφέρθηκαν, η εκτίμηση του βαθμού της ανισοκατανομής με βάση την αναγωγή των οικογενειακών στοιχείων σε ατομικά (Πίνακας 1).

Όπως όμως, για τους λόγους που μόλις αναφέρθηκαν, η εκτίμηση του βαθμού ανισοκατανομής της κατανάλωσης με μονάδα υπολογισμού την οικογένεια είναι πιθανό να υπερεκτιμά την έκταση της ανισότητας στη συγκεκριμένη περίπτωση, αφού οι οικογένειες με τη μεγαλύτερη κατανάλωση είχαν κατά μέσον όρο και περισσότερα μέλη, έτσι και η εκτίμηση με βάση το άτομο την υποεκτιμά. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις η οικογένεια αποτελεί μονάδα κατανάλωσης στην οποία παρουσιάζονται σημαντικές οικονομίες κλίμακας²⁴. Η προσθήκη μελών αυξάνει μεν συνήθως, αλλά όχι ανάλογα, τη δαπάνη που χρειάζεται για να εξασφαλιστεί ορισμένο επίπεδο διαβίωσης²⁵. Αυτό ίσως ισχύει ιδιαίτερα όταν τα νέα μέλη είναι παιδιά, οι ανάγκες των οποίων για να εξασφαλιστεί δεδομένο επίπεδο διαβίωσης είναι, από μερικές τουλάχιστον σημαντικές απόψεις, μικρότερες από τις αντίστοιχες ανάγκες των ενηλίκων.

Για το λόγο αυτό, και επειδή τα δεδομένα των ερευνών των οικογενειακών προϋπολογισμών παρέχουν ορισμένες ενδείξεις για την αύξηση της δαπάνης, όταν το πρόσθετο μέλος είναι παιδί, σε σύγκριση με την αντίστοιχη αύξηση όταν είναι ενήλικος, η αναγωγή των δεδομένων σε ατομική βάση έγινε δίνοντας στο παιδί συντελεστή στάθμισης 0.4 έναντι της 1.0 για τους ενήλικες²⁶. Με τον τρόπο αυτό, και επειδή τα παιδιά το χρόνο της έρευνας (1974) αποτελούσαν σημαντικό ποσοστό του συνόλου των μελών της μέσης οικογένειας (22%), που μάλιστα αυξανόταν από μηδέν στις μονομελείς και σχεδόν μηδέν στις διμελείς σε 15% στις ολιγομελείς και σε 30% περίπου ή και περισσότερο στις πολυμελέστερες²⁷, περιορίστηκε η έκταση της υποεκτίμησης της ατομικής

1974, Σ. 7, σελ. 29). Με ίσο εισόδημα ανά εργαζόμενο, που υποδηλώνει ανυπαρξία ανισότητας στη διανομή των αμοιβών, το εισόδημα των οικογενειών αυτών — και η κατανάλωσή τους — εμφανίζονται υψηλότερα, οδηγώντας έτσι σε μεροληπτική εκτίμηση του πραγματικού βαθμού ανισοκατανομής.

24. Βλ. π.χ. M.H. David, *Family Composition and Consumption*, North Holland, 1962 και ειδικότερα σελ. 10 κ.επ.

25. Από τη λεπτομερή ανάλυση των δαπανών κατά κατηγορία (Σ.7, ό.π. Πίνακας 1) προκύπτει ότι 28% του συνόλου των αγορών και απολαβών σε είδος των νοικοκυριών αποτελείται από στοιχεία που η δαπάνη τους είναι σαφές ότι δεν αυξάνει ανάλογα με τον αριθμό των μελών.

26. Παράρτημα Δ., παρακάτω.

27. Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, 1974, Σ. 7, σελ. 27.

ευημερίας στις πολυμελείς²⁸ οικογένειες, την οποία συνεπάγεται ο υπολογισμός με βάση τα ατομικά στοιχεία. Στην πραγματικότητα όμως είναι πολύ πιθανόν ότι ο αληθινός δείκτης ανισοκατανομής βρίσκεται κάπου ανάμεσα στις εκτιμήσεις με βάση την οικογένεια και εκείνες με βάση το άτομο.

Από τα δεδομένα των Πινάκων 1 και 2 μπορούν να συναχθούν ορισμένα συμπεράσματα. Εκτεταμένες διαφορές στο βαθμό ανισοκατανομής της κατανάλωσης στις διάφορες κατηγορίες οικισμών δε φαίνεται να υπάρχουν. Η εντύπωση ότι η ανισότητα στην περιοχή της πρωτεύουσας είναι αισθητά υψηλότερη από ό,τι στις άλλες κατηγορίες περιοχών και μάλιστα τα λοιπά αστικά κέντρα, η οποία αφήνεται να δημιουργηθεί από τα δεδομένα της πρώτης στήλης του Πίνακα 1, φαίνεται να οφείλεται, ενμέρει τουλάχιστο, στη μεγαλύτερη ανισότητα στο μέγεθος των οικογενειών στην πρωτεύουσα²⁹. Από τους υπολογισμούς σε ατομική βάση που δίνονται στη δεύτερη στήλη του Πίνακα 1, είναι σαφές ότι σημαντικές διαφορές μεταξύ της πρωτεύουσας και των λοιπών αστικών κέντρων στο βαθμό ανισοδιανομής δε φαίνεται να υπάρχουν και ότι γενικά οι διαφορές μεταξύ των διάφορων κατηγοριών οικισμών είναι περιορισμένες.

Σημαντικό μέρος της ανισότητας που παρατηρείται για το σύνολο της χώρας, οφείλεται, όπως είναι φυσικό και όπως συνάγεται σαφώς από τη δεύτερη στήλη του Πίνακα 1, στη διαφορά επιπέδου κατανάλωσης από περιοχή σε περιοχή. Έτσι σε ατομική βάση ενώ ο συντελεστής Gini για τις επιμέρους κατηγορίες περιοχών κυμάνθηκε από 0,265 σε 0,287, για το σύνολο της χώρας ήταν 0,301. Στα οικογενειακά δεδομένα η διαφορά αυτή φαίνεται να συγκαλύπτεται ενμέρει από το γεγονός ότι στις περιοχές με το υψηλότερο επίπεδο διαβίωσης η μέση οικογένεια ήταν μικρότερη³⁰ και με διαφορετική σύνθεση.

Ενώ δε φαίνεται να υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην ανισότητα της διανομής της κατανάλωσης στις διάφορες κατηγορίες οικισμών, παρατηρούν-

28. Η πιθανή τάση, να ξεπερνά η δαπάνη, που χρειάζεται για να φθάσει το παιδί κάτω των 16 ετών στο ίδιο επίπεδο ευημερίας με τον ενήλικα, το 0,4, που έγινε δεκτό πιά πάνω, αντισταθμίζεται ενμέρει από το γεγονός ότι με την αύξηση του μεγέθους της οικογένειας και ανεξάρτητα από τη σύνθεσή της, παρουσιάζονται σημαντικές οικονομίες κλίμακας στην εξασφάλιση ορισμένου επιπέδου ευημερίας.

29. Στην πρωτεύουσα υπάρχουν περισσότερες ολιγομελείς οικογένειες (φοιτητές, νέοι από την επαρχία που εργάζονται στην Αθήνα κλπ.).

30. 3,23 άτομα ανά οικογένεια στην πρωτεύουσα, 3,38 στις λοιπές αστικές περιοχές, 3,61 στις ημιαστικές και 3,55 στις αγροτικές (ΕΣΥΕ, Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, 1974, Σ. 8 σελ. 15, 17, 19 και 21).

ται σαφείς διαφορές στις διάφορες επαγγελματικές ομάδες. Η ανισότητα φαίνεται να είναι σημαντικά χαμηλότερη μεταξύ των υπαλλήλων γραφείου ή μεταξύ των εργατών και των τεχνιτών και γενικότερα μεταξύ των μισθωτών, και μεγαλύτερη μεταξύ των εμπόρων, των ελεύθερων επαγγελματιών και των γεωργοκτηνοτρόφων. Έτσι, ενώ για τους μισθωτούς και τους ημερομισθίους ο συντελεστής Gini σε οικογενειακή βάση ήταν 0,31 και σε ατομική βάση 0,27, για τους εργοδότες και τους αυτοαπασχολούμενους ήταν 0,36 και 0,32 αντίστοιχα. Η διαφορά αυτή φαίνεται δικαιολογημένη. Η μεγαλύτερη διασπορά στα εισοδήματα των εργοδοτών και των αυτοαπασχολούμενων είναι κυρίως αποτέλεσμα του στοιχείου του κέρδους, το οποίο αποτελεί τμήμα των εισοδημάτων αυτών και το οποίο, από τη φύση του, κυμαίνεται ευρύτατα. Οφείλεται ίσως επίσης στο γεγονός ότι η προσπάθεια που καταβάλλεται ποικίλλει περισσότερο στον παραδοσιακό ιδίως τομέα της οικονομίας και στο γεγονός ότι η περιουσία, που κατανέμεται πιά άνισα από το εισόδημα και αποτελεί πηγή εισοδήματος, ίσως συγκεντρώνεται περισσότερο στον τομέα αυτό.

Οι εκτιμήσεις που προηγήθηκαν είναι χρήσιμες για την εξέταση των τάσεων στη διανομή της κατανάλωσης σε σύγκριση με ανάλογες εκτιμήσεις που δίνονται για προγενέστερα χρόνια πιά κάτω¹. Θα ήταν επίσης ιδιαίτερα χρήσιμες, αν υπήρχαν, ανάλογες εκτιμήσεις για άλλες χώρες, η σύγκριση με τις οποίες θα μπορούσε να αποτελέσει βάση για το σχηματισμό γνώμης για τη σχετική θέση της Ελλάδας από την άποψη της ανισοκατανομής της κατανάλωσης και γενικά της ευημερίας.

Η πραγματοποίηση διεθνών συγκριτικών εκτιμήσεων για την ανισοκατανομή της κατανάλωσης δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Επειδή όμως το πράγμα παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και επειδή η αξιοπιστία των στοιχείων και των εκτιμήσεων των σχετικών με τη διανομή του εισοδήματος, που ακολουθούν καί, πάνω στα οποία στηρίζεται η συναγωγή συμπερασμάτων για τη συγκριτική θέση της χώρας από άποψη βαθμού ανισοδιανομής, είναι σχετικά περιορισμένη, επιχειρήθηκαν ορισμένες συγκριτικές εκτιμήσεις για την ανισοδιανομή στην κατανάλωση, για τις λίγες περιπτώσεις που τα διαθέσιμα δημοσιευμένα στοιχεία φαίνεται να παρουσιάζουν συγκρισιμότητα. Τα αποτελέσματα δίνονται στον πίνακα που ακολουθεί.

31. Κεφάλαιο Ε.

Συντελεστής Gini για την κατανάλωση κατ' άτομο

Χώρα	Συντελεστής
Νορβηγία (1974)	0.282
Φιλανδία (1974)	0.281
Ηνωμένο Βασίλειο (1979)	0.332
Ελλάδα (1974)	0.372

Πηγές: *Survey of Consumer Expenditure 1974-76*,
Central Bureau of Statistics, Όσλο, Νορβηγία,
πίνακας 5, σελ. 58 κ.επ.
Household Survey, Central Statistical Office of
Finland, 1976, τομ. I, πίνακας 4, σελ. 44 κ.επ.
Family Expenditure Survey 1979, Dept. of Em-
ployment, HMSO, Λονδίνο, πίνακας 6, σελ. 30
κ.επ.

Αν και ο αριθμός των χωρών που παρουσιάζονται στον πιο πάνω Πίνακα είναι πολύ μικρός, είναι φανερό ότι τα αποτελέσματα είναι συνεπή με τις εκτιμήσεις που δίνονται στον Πίνακα 16 για την ανισοκατανομή του εισοδήματος πριν και μετά από φορολογία, και ενισχύουν την εικόνα για τη συγκριτική θέση της χώρας από άποψη ανισοδιανομής, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 16. Έτσι, η ανισοδιανομή της κατανάλωσης, σε σχέση με το εισόδημα ύστερα από φορολογία, είναι ελαφρά μικρότερη για τη Νορβηγία (0,282 έναντι 0,307), ίδια περίπου για το Ηνωμένο Βασίλειο (0,332 έναντι 0,318-0,335) και η ίδια ή ελαφρά διαφορετική, ανάλογα με το είδος της εκτίμησης, για την Ελλάδα (0,372 έναντι 0,356-0,390).

4.2. Έμμεση εκτίμηση του βαθμού ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος, με βάση τα δεδομένα για την ανισότητα της κατανάλωσης, και εκτιμήσεις για την προέλευση των αποταμιεύσεων κατά τάξη μεγέθους εισοδήματος

4.2.1. Γενικά

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, τα στοιχεία της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών για την κατανάλωση μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για την εκτίμηση της ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος. Η εκτίμηση αυτή μπορεί να στηριχθεί είτε στη σχέση εισοδήματος και κατανάλωσης, στα πλαίσια μιας συνάρτησης κατανάλωσης, είτε σε ανεξάρτητες εκτιμήσεις της αποταμίευσης.

Γιά τον υπολογισμό του εισοδήματος, με βάση τα δεδομένα της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών για την κατανάλωση, ο Δ. Καραγεωργας χρησιμοποίησε, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, εκτιμήσεις μακροοικονομικών συναρτήσεων κατανάλωσης. Μιά τέτοια προσέγγιση μπορεί να ήταν επαρκής για τους σκοπούς της μελέτης του, δε θα ήταν όμως φρόνιμο να γίνει δεκτή εδώ χωρίς βάσανο³². Στην πραγματικότητα προϋποθέτει ότι η διαχρονική εξέλιξη στην αποταμίευση, ως συνάρτηση του συνολικού εισοδήματος, δε διαφέρει από τη σχέση αποταμίευσης και ατομικού ή οικογενειακού εισοδήματος, σε δεδομένο έτος, για άτομα με διαφορετικά επίπεδα εισοδήματος. Υπάρχουν όμως σοβαρές αντενδείξεις για τη ρεαλιστικότητα μιάς τέτοιας υπόθεσης. Διαπιστώθηκε³³ ότι η μέση ροπή προς αποταμίευση μακροχρόνια τείνει να παραμένει σταθερή και οι κυριότερες θεωρίες για τη συνάρτηση κατανάλωσης³⁴ συμβιβάζονται με το εμπειρικό αυτό εύρημα³⁵ και προσπαθούν να το ερμηνεύσουν. Αντίθετα η ροπή προς αποταμίευση από το ατομικό εισόδημα τείνει, τουλάχιστο στις περισσότερες περιπτώσεις, να αυξάνει αισθητά, αν και κατά τρόπο ακανόνιστο³⁶, όσο το ατομικό εισόδημα είναι υψηλότερο.

Άλλη σοβαρή αντένδειξη είναι ότι το εύρος τιμών του εισοδήματος και της κατανάλωσης, που χρησιμοποιείται ως βάση για την οικονομομετρική εκτίμηση της μακροοικονομικής συνάρτησης κατανάλωσης, είναι συγκριτικά περιορισμένο, γιατί τα σύνολα αυτά μεταβάλλονται με βραδύ ρυθμό. Αντίθετα οι διαφορές στο επίπεδο κατανάλωσης και εισοδήματος από τα φτωχότερα στα πλουσιότερα στρώματα σε δεδομένο έτος είναι πολύ μεγάλες. Έτσι, κατά τη χρησιμοποίηση της μακροοικονομικής συνάρτησης κατανάλωσης για την εκτίμηση του εισοδήματος με βάση την κατανάλωση, ιδιαίτερα για τα πολύ χαμηλά και τα πολύ υψηλά εισοδήματα, οι θεωρητικές τιμές που λαμβάνονται απέχουν τόσο πολύ από τις τιμές παρατήρησης³⁷, ώστε τα αποτελέσματα να

32. Βλ. π.χ. και G.A. Provopoulos εν. σελ. 97.

33. Βλ. π.χ. M.K. Evans, *Macroeconomic Activity*, Harper, Νέα Υόρκη, 1969, σελ. 15.

34. Η θεωρία του σχετικού εισοδήματος, η θεωρία του μόνιμου εισοδήματος και η θεωρία του κύκλου ζωής.

35. M.K. Evans, ό.π. σελ. 18, 20 και 36.

36. Βλ. π.χ. I. Friend και S. Schor, «Who Saves», *The Review of Economics and Statistics*, Τόμος XLI, Μάγ 1959, αρ. 2, Μέρος 2.

37. Αν χρησιμοποιήσουμε για την εκτίμηση της μακροοικονομικής συνάρτησης κατανάλωσης τη σειρά των δεδομένων των εθνικών λογαριασμών για το εισόδημα και την κατανάλωση της περιόδου 1960-1977, για να υπολογίσουμε ύστερα το εισόδημα το 1974 με βάση τα δεδομένα της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών για την κατανάλωση, το εύρος τιμών (σχέση

είναι αμφίβολα. Αν λάβουμε επίσης υπόψη ότι ο συντελεστής της ανισοκατανομής επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τις ακραίες τιμές (τα πολύ χαμηλά και τα πολύ υψηλά εισοδήματα), για τις οποίες οι εκτιμήσεις είναι λιγότερο βάσιμες, γίνεται φανερό ότι, χωρίς παραπέρα λεπτομερή διερεύνηση του φαινομένου, η αποδοχή των συμπερασμάτων από τη χρησιμοποίηση της μακροοικονομικής συνάρτησης κατανάλωσης, όσο προσεκτική και αν είναι η εκτίμησή της, μπορεί να αποβεί παραπλανητική.

Εκτός από αυτά, εκτιμήσεις της συνάρτησης κατανάλωσης με διαφορετικές εξειδικεύσεις, που συνδέονται με διαφορετικές θεωρίες σχετικά με τους προσδιοριστικούς της παράγοντες, μπορεί να εκπληρώνουν εξίσου καλά τις προϋποθέσεις της στατιστικής αξιοπιστίας, αλλά να οδηγούν σε πολύ διαφορετική εκτίμηση για το εισόδημα που συνεπάγεται ορισμένο επίπεδο κατανάλωσης.

Για τους λόγους αυτούς, στα επόμενα, επιχειρείται ο υπολογισμός του εισοδήματος τόσο με έμμεσες εκτιμήσεις της διανομής της αποταμίευσης όσο και με τη συνάρτηση κατανάλωσης.

4.2.2. Η πιθανή έκταση της διαφοροποίησης της ροπής προς αποταμίευση κατά τάξη μεγέθους εισοδήματος

Για το 1974, έχουμε αρκετά βάσιμα στοιχεία για τα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες, με βάση τις δηλώσεις για το φόρο εισοδήματος. Απο την έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών, έχουμε επίσης στοιχεία για τη διανομή της κατανάλωσης μεταξύ των μισθωτών, καθώς και χωριστά για την πió στενή ομάδα των υπαλλήλων γραφείου. Τα στοιχεία αυτά δεν προσφέρονται, όμως, για ακριβή εκτίμηση της αποταμίευσης των μισθωτών κατά κλίμακιο εισοδήματος, γιατί δεν είναι απόλυτα συγκρίσιμα. Πρώτα, γιατί η ομάδα των μισθωτών στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς είναι ευρύτερη από την ομάδα αυτών που υποβάλλουν δηλώσεις φόρου εισοδήματος, αφού περιλαμβάνει και τους ημερομισθίους πολλοί από τους οποίους δεν κάνουν δήλωση. Εξάλ-

κατά κεφαλή κατανάλωσης το 1977 προς το αντίστοιχο μέγεθος το 1960) είναι 2,8, ενώ το αντίστοιχο εύρος τιμών για την οικογενειακή κατανάλωση το 1971 από το φτωχότερο στο πλουσιότερο στρώμα ήταν 28,3, σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών. Ειδικότερα, το εύρος των τιμών παρατήρησης, για την κατανάλωση από τα εθνικολογικά δεδομένα, καλύπτει λιγότερο από 30% του αντίστοιχου πλήθους του δείγματος της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών. Αν περιορίσουμε το μήκος της χρονολογικής σειράς, για να αποφύγουμε τη μείωση της αξιοπιστίας των εκτιμήσεων, που συνεπάγονται οι αναπόφευκτες αλλαγές στις βασικές συνθήκες που προσδιορίζουν την καταναλωτική συμπεριφορά με την πάροδο του χρόνου, η κάλυψη γίνεται ακόμα μικρότερη.

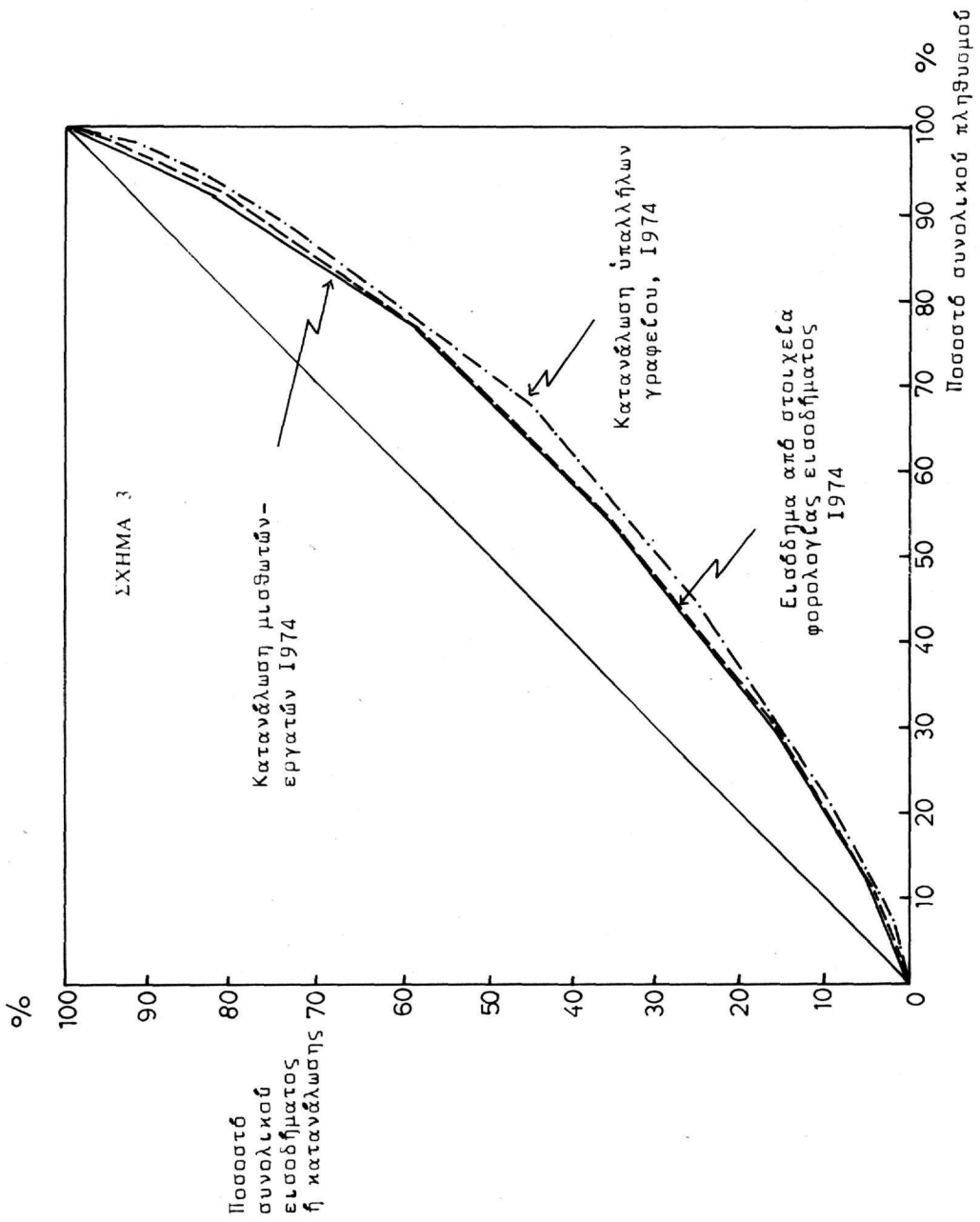
λου, η ομάδα των υπαλλήλων γραφείου, στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς, είναι στενότερη, γιατί δηλώσεις φόρου εισοδήματος κάνουν και μισθωτοί που δεν είναι υπάλληλοι γραφείου. Άλλη αδυναμία των στοιχείων αυτών είναι ότι η κατανάλωση των ομάδων, που εμφανίζονται στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς, χρηματοδοτείται όχι μόνο από τους μισθούς και τα ημερομίσθια που προέρχονται από την κύρια απασχόληση, αλλά και από άλλες πηγές (εισοδήματα από οικοδομές κλπ.) ή ακόμη και από αμοιβές εργασίας από δεύτερη ή και τρίτη απασχόληση, που πολλές φορές δε συλλαμβάνονται φορολογικά, επειδή ο φόρος δεν παρακρατείται στην πηγή. Επίσης, ενώ κάθε οικογένεια υποβάλλει κοινή δήλωση φόρου, που καλύπτει και τους δύο συζύγους, τα συνοπτικά στοιχεία για τις δηλώσεις φορολογίας εισοδήματος δίνονται ξεχωριστά για κάθε σύζυγο και είναι δύσκολο να υπολογιστεί το οικογενειακό εισόδημα.

Στο σχήμα 3 δίνεται η καμπύλη Lorenz για τα εισοδήματα του συζύγου από μισθωτές υπηρεσίες, με βάση τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος για το οικονομικό έτος 1974, καθώς και οι καμπύλες Lorenz για την οικογενειακή κατανάλωση των υπαλλήλων γραφείου και των μισθωτών γενικά, με βάση τα στοιχεία της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών το 1974. Η καμπύλη του Lorenz για το εισόδημα δε φαίνεται να είναι πιό άνιση από τις αντίστοιχες καμπύλες για την κατανάλωση. Η καμπύλη για τα εισοδήματα καλύπτει το σύνολο σχεδόν του εισοδήματος των δηλούντων, με εξαίρεση πολύ λίγες μονάδες στα άκρα, ενώ η καμπύλη για την κατανάλωση, στην περίπτωση των εργατών-μισθωτών, καλύπτει το 93% περίπου, με εξαίρεση τα άκρα, και στην περίπτωση των υπαλλήλων γραφείου, το σύνολο. Φαίνεται από τα στοιχεία αυτά ότι για την κατηγορία του κοινού που εξετάζεται εδώ, η διανομή της κατανάλωσης δε διαφέρει ουσιωδώς από τη διανομή του εισοδήματος, πράγμα που αφήνει να νοηθεί ότι η ροπή προς αποταμίευση δε διαφοροποιείται πολύ από κλιμάκιο σε κλιμάκιο.

Πριν όμως γίνει δεκτό ότι το συμπέρασμα αυτό ανταποκρίνεται, σε γενικές γραμμές, στην πραγματικότητα, πρέπει να εξεταστούν οι πιθανές επιπτώσεις των αδυναμιών των στοιχείων που χρησιμοποιήθηκαν πάνω στα αποτελέσματα των υπολογισμών που δίνονται στο διάγραμμα.

Η παράλειψη των εισοδημάτων της συζύγου οδηγεί βέβαια σε υποεκτίμηση του οικογενειακού εισοδήματος, δεν είναι όμως πιθανό να επηρεάζει σημαντικά το δείκτη ανισοκατανομής, για δύο λόγους. Πρώτα, γιατί το εισόδημα της συζύγου από μισθωτές υπηρεσίες ήταν μικρό ποσοστό³⁸ του αντίστοιχου

38. 11% περίπου, ΕΣΥΕ, Στατιστική Δηλωθέντος Εισοδήματος κλπ., 1976, σελ. 30.

συνόλου. Δεύτερο, γιατί τα εισοδήματα από τη σύζυγο, που είναι κατανευημένα λιγότερο άνισα από τα εισοδήματα του συζύγου³⁹, δεν είναι πιθανό να συγκεντρώνονται σε πολύ διαφορετική αναλογία στα διάφορα κλιμάκια οικογενειακού εισοδήματος. Στην έκταση που υπάρχει, η συγκέντρωση αυτή δε θα χαρακτηρίζει πάντως τα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια, όπως συνάγεται σαφώς από το γεγονός, ότι οι γυναίκες με υψηλά εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες είναι ελάχιστες⁴⁰. Έτσι, η δυνατότητα προσαύξησης του οικογενειακού εισοδήματος από την εργασία της συζύγου εμφανίζεται συγκριτικά περιορισμένη στα υψηλά εισοδήματα⁴¹.

Όσο για τις οικογένειες εκείνες που συντηρούνται από τη σύζυγο μόνο, και για τις οποίες δεν έχουμε στοιχεία, είναι μεν λογικό να υποθέσει κανείς ότι έχουν ίσως συγκριτικά χαμηλά εισοδήματα, ο αριθμός τους όμως στο σύνολο είναι χωρίς αμφιβολία τόσο μικρός, ώστε τα αποτελέσματα να μην επηρεάζονται σημαντικά από την παράλειψή τους.

Στα εισοδήματα από οικοδομές, που τροφοδοτούν ενμέρει την κατανάλωση, η έκταση της φοροδιαφυγής φαίνεται να είναι μεγαλύτερη από ό,τι για τα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες. Έτσι, τυχόν συμπεράσματα για τη διανομή τους, σε σύγκριση με τα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες, που μπορεί να συναχθούν από τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος, υπόκεινται σε μεγαλύτερο σφάλμα. Με την επιφύλαξη αυτή, τα στοιχεία δείχνουν καθαρά ότι το εισόδημα από οικοδομές αποτελεί μικρό σταθερό σχεδόν ποσοστό στα κλιμάκια με τα κάτω μεσαία, τα μεσαία και τα άνω μεσαία εισοδήματα⁴². Έτσι η παράλειψή του από τα στοιχεία του εισοδήματος — ενώ αποτελεί πηγή χρηματοδότησης της κατανάλωσης — δε φαίνεται πιθανό να αλλάζει σημαντικά την εικόνα από την άποψη του βαθμού ανισοκατανομής.

Για τα εισοδήματα από δεύτερη ή τρίτη μισθωτή απασχόληση ή και άλλες πηγές, τα στοιχεία είναι αβέβαια, λόγω της συγκριτικά υψηλής έκτασης της

39. Ο συντελεστής Gini για τα εισοδήματα της συζύγου από μισθωτές υπηρεσίες το 1975 ήταν 0.268 έναντι 0.304 για τα αντίστοιχα εισοδήματα του συζύγου.

40. Από το εκατοστημόριο με τα υψηλότερα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες, το 99% ήταν άνδρες και το 1% μόνο γυναίκες (ΕΣΥΕ ό.π., 1976 σελ. 36-37).

41. Εύλογα θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η ανισοκατανομή στα οικογενειακά εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες θα ήταν μικρότερη από ό,τι στα εισοδήματα του συζύγου.

42. 13.6 για το φτωχότερο 6%, 10.7 για το υπόλοιπο από το πρώτο και για το δεύτερο δεκατημόριο, 7% για το υπόλοιπο από το τέταρτο, το πέμπτο, το έκτο, το έβδομο και το όγδοο δεκατημόριο και 9.3 για το ένατο και το μισό από το δέκατο δεκατημόριο (ΕΣΥΕ, Στατιστική Δηλωθέντος Εισοδήματος κ.λ.π., 1976 σελ. 34).

φοροδιαφυγής στις πηγές αυτές. Πάντως, αν ληφθεί υπόψη η ποικιλία των πηγών αυτών και η περιορισμένη ποσοτική σημασία της καθεμιάς, είναι εύλογο να υποτεθεί ότι δεν είναι πιθανό να συγκεντρώνονται δυσανάλογα σε ορισμένα κλιμάκια, καθιστώντας έτσι παραπλανητική την εικόνα ανισοκατανομής, που αφήνουν να διαφανεί τα στοιχεία από τις δηλώσεις φόρου εισοδήματος από μισθωτές υπηρεσίες. Θα μπορούσε λ.χ. να παρατηρηθεί ότι τα άδηλα εισοδήματα από πολλαπλή απασχόληση συγκεντρώνονται περισσότερο στα χαμηλότερα εισοδήματα, γιατί εκεί είναι πιο έντονη η οικογενειακή ανάγκη για συμπληρωματικό εισόδημα. Σε μία τέτοια περίπτωση, η διανομή του συνολικού εισοδήματος από εργασία θα ήταν λιγότερο άνιση από την αντίστοιχη διανομή των αμοιβών από την κύρια απασχόληση. Στην Ελλάδα όμως, όπου τα κίνητρα για αποταμίευση και σχηματισμό περιουσίας είναι ακόμη έντονα, η πολλαπλή απασχόληση απαντάται συχνά και σε οικογένειες ή άτομα με υψηλότερα εισοδήματα, γιατί αυτή, στις περιπτώσεις αυτές, προσφέρει περισσότερες κατηγορίες ευκαιριών, (φροντιστήρια, τήρηση λογιστικών βιβλίων, κλπ.).

Η πιο πάνω εικόνα της ροπής προς αποταμίευση, που με εξαίρεση τους σχετικά πλούσιους (χαρακτηριστικά, το πλουσιότερο δεκατημόριο του πληθυσμού) δε διαφοροποιείται σημαντικά, αναφέρεται στο τμήμα του πληθυσμού που έχει για κύρια πηγή εισοδήματος τη μισθωτή εργασία. Το τμήμα αυτό είναι σημαντικό⁴³. Η αποταμιευτική συμπεριφορά του όμως δε μπορεί αυτόματα να θεωρηθεί σαν αντιπροσωπευτική της συμπεριφοράς των άλλων δύο μεγάλων ομάδων, δηλαδή των αγροτών και των αυτοαπασχολούμενων με τα χαμηλά, τα κάτω μεσαία, και τα άνω μεσαία εισοδήματα (χαρακτηριστικά, τα πρώτα 9 δεκατημόρια του πληθυσμού).

Οι ενδείξεις όμως που έχουμε για την ανισοκατανομή της κατανάλωσης στις ομάδες αυτές⁴⁴, αν συνδυαστούν με τις ενδείξεις για το βαθμό ανισοκατανομής στο εισόδημα, που αναφέρονται πιο κάτω, αφήνουν να νοηθεί πως στην αποταμιευτική συμπεριφορά, τόσο των αγροτών όσο και των αυτοαπασχολούμενων και των μικροεπιχειρηματιών, δεν υπάρχουν μεγάλα περιθώρια για έντονα διαφοροποιημένη αποταμιευτική ροπή από το ένα κλιμάκιο εισοδήματος στο άλλο. Άλλωστε οι μισθωτοί, σαν ομάδα, είναι τόσο δεμένοι κοινωνικά και οικογενειακά με τις υπόλοιπες ομάδες του πληθυσμού, ώστε η αποταμιευτική συμπεριφορά τους, που κατά μέγα μέρος προσδιορίζεται από το ίδιο πλέγμα παραγόντων οι οποίοι προσδιορίζουν και την αποταμιευτική συμπεριφορά των υπολοίπων, να μην είναι πιθανό να είναι πολύ διαφορετική.

43. 42.3% του εργατικού δυναμικού το 1971.

44. Βλ. σελ. 72 κ. επ. παραπάνω.

Η υπόθεση ότι, με εξαίρεση τα ακραία κλιμάκια εισοδήματος, η μέση ροπή προς αποταμίευση δε διαφέρει ουσιωδώς ανάμεσα στα υπόλοιπα, που, όπως συνάγεται από την προηγούμενη ανάλυση, φαίνεται εύλογη, δεν αρκεί για την εκτίμηση της διανομής του εισοδήματος με βάση τα δεδομένα τα σχετικά με την κατανάλωση. Η ροπή των πλούσιων ομάδων⁴⁵ του πληθυσμού προς αποταμίευση είναι, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, πολύ υψηλότερη από τη μέση, και η συμμετοχή τους στο σύνολο της αποταμίευσης πολύ σημαντική.

Αν και, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, δεν υπάρχουν στοιχεία για τη διανομή των αποταμιεύσεων κατά τάξη μεγέθους, η διάρθρωση του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος και η έκταση της αυτοεπένδυσης είναι τέτοιες, ώστε να καθίσταται δυνατή η συναγωγή ορισμένων ενδείξεων.

Στον Πίνακα 3 δίνεται η σύνθεση των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου κατά κατηγορία στην περίοδο 1972-1976. Οι ιδιωτικές επενδύσεις στην κατοικία κάλυψαν το 27,1% του συνόλου. Οι πιστώσεις για κατοικία

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου κατά κλάδους και κατά τομείς 1972-1976

	Δημόσιες	%	Ιδιωτικές	%	Σύνολο	%
1. Γεωργία-κτηνοτροφία- δάση-αλιεία εγγειο- βελτιωτικά	25.739	3,8	41.029	6,0	66.768	9,8
2. Ορυχεία-Λατομεία	4.088	0,6	10.375	1,5	14.463	2,1
3. Μεταποίηση	1.504	0,2	119.443	17,5	120.947	17,8
4. Ενέργεια-Υδρευση- Αποχέτευση	57.823	8,5	2.010	0,3	59.833	8,8
5. Μεταφορές-Επικοινωνίες	70.250	10,3	56.092	8,3	126.342	18,5
6. Κατοικία	2.762	0,4	184.578	27,1	187.340	27,5
7. Δημόσια Διοίκηση	5.273	0,8	—	—	5.273	0,8
8. Λοιπές δραστηριότητες	25.236	3,7	74.770	11,0	100.006	14,7
		28,3		71,7		100,0

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, αρ. 23 και προσωρινοί έτους 1978.

45. Χαρακτηριστικά, του τελευταίου δεκατημορίου.

από το τραπεζικό σύστημα δεν υπερέβαιναν το 10% περίπου του συνόλου⁴⁶ των επενδύσεων σε κατοικία. Από το σύνολο αυτό, οι επενδύσεις του πλουσιότερου δεκατημορίου δεν είναι πιθανό να υπερέβαιναν το 25%, διότι ναι μεν οι συνθήκες κατοικίας των πλουσιότερων είναι πολυτελέστερες αλλά, λόγω της χαμηλής απόδοσης της κατοικίας, πολλοί πλούσιοι χρησιμοποιούν, ενμέρει τουλάχιστον, νοικιασμένη στέγη. Έτσι, με μονάδα μέτρησης το δωμάτιο, το 1977, οι νέες κατοικίες με 5 ή περισσότερα δωμάτια η καθεμιά κάλυπταν περίπου το 20% του συνόλου των νέων κατοικιών⁴⁷. Με βάση τις ενδείξεις αυτές, το 65% τουλάχιστον των επενδύσεων σε κατοικία, στην περίοδο που εξετάζεται, ή το 17,6% του συνόλου των επενδύσεων, χρηματοδοτήθηκε απευθείας από την αποταμίευση των πρώτων 9 δεκατημορίων του πληθυσμού κατά τάξη μεγέθους εισοδήματος. Οι πιστώσεις που κάνουν οι κατασκευαστές, οι οποίοι δε μπορούν να αντλήσουν πιστώσεις από το τραπεζικό σύστημα, ανακυκλώνουν βασικά την αποταμίευση της ομάδας αυτής των ατόμων, χωρίς να αποτελούν μεταφορά αποταμιευτικών πόρων από άλλες ομάδες, και μάλιστα από το πλουσιότερο δεκατημόριο.

Από τις ιδιωτικές επενδύσεις στη γεωργία, που αποτελούσαν το 6% του συνόλου των επενδύσεων, το 50% τουλάχιστον αυτοχρηματοδοτήθηκαν, όπως συνάγεται από το ύψος των μακροπρόθεσμων πιστώσεων που χορηγήθηκαν στη γεωργία⁴⁸. Αλλά και το υπόλοιπο, που στηρίχτηκε κυρίως σε δάνεια της Αγροτικής Τράπεζας, προέρχεται κατά κύριο λόγο από αποταμιεύσεις του ευρέος κοινού, από το οποίο προέρχεται ο μεγάλος όγκος των καταθέσεων στο τραπεζικό σύστημα.

Η τραπεζική χρηματοδότηση στη βιοτεχνία, που καλύπτει το 1/3 περίπου της⁴⁹ μεταποίησης, είναι πολύ περιορισμένη. Στην περίοδο 1972-1976 η βιοτεχνία απορρόφησε μόνο 5% του συνόλου των μακροπρόθεσμων πιστώσεων στη μεταποίηση και 10% περίπου του συνόλου των πιστώσεων⁵⁰. Ειδικότερα, οι μακροπρόθεσμες πιστώσεις στη βιοτεχνία δε φαίνεται να ξεπέρασαν το 10%

46. Τράπεζα της Ελλάδος, *Μηνιαίον Στατιστικόν Δελτίον*, Οκτώβριος 1976 και Φεβρουάριος 1977, Πίνακες 19 και 23 αντίστοιχα.

47. Στοιχεία βάσει αδειών οικοδόμησης.

48. Τράπεζα της Ελλάδος, ό.π., Φεβρουάριος 1977, Πίνακας 23.

49. Σύμφωνα με την απογραφή βιομηχανικών και βιοτεχνικών καταστημάτων το 1973, οι μονάδες με 50 ή λιγότερους απασχολούμενους είχαν το 1/3 της εγκατεστημένης ισχύος, που αποτελεί ένδειξη για το επενδεδυμένο κεφάλαιο γενικότερα.

50. Τράπεζα της Ελλάδος, *Μηνιαίον Στατιστικόν Δελτίον*, Οκτώβριος 1976 και Φεβρουάριος 1977, Πίνακες 20 και 24 αντίστοιχα.

περίπου του τεκμαιρόμενου ύψους των αντίστοιχων επενδύσεων. Δεδομένου ότι οι επενδύσεις στη μεταποίηση ήταν 18% περίπου του συνόλου των επενδύσεων στην ίδια περίοδο, προκύπτει ότι το 90% του 1/3, που είναι εύλογο να υποτεθεί ότι αναλογεί στη βιοτεχνία, ή το 5% τουλάχιστον του συνόλου των επενδύσεων, αυτοχρηματοδοτήθηκε, έξω από τα πλαίσια του τραπεζικού συστήματος.

Οι δημόσιες επενδύσεις στην περίοδο 1972-1976 κάλυψαν το 28% του συνόλου. Από αυτές το 15% προερχόταν από εσωτερικό δανεισμό⁵¹ από το τραπεζικό σύστημα, οι καταθέσεις του οποίου προέρχονται, σε πολύ μεγάλο μέρος, από τα πρώτα 9 δεκατημόρια του πληθυσμού. Οι πλούσιοι είτε δανείζονται από το τραπεζικό σύστημα, όταν είναι επιχειρηματίες, είτε επενδύουν τα διαθέσιμά τους, τουλάχιστο στο μεγαλύτερο μέρος τους, με άλλους τρόπους, που εξασφαλίζουν απόδοση μεγαλύτερη από τη χαμηλή ή ακόμη, κατά καιρούς, και αρνητική πραγματική απόδοση των καταθέσεων σε Τράπεζα. Έτσι, από το μερίδιο των δημόσιων επενδύσεων (28%), 12 τουλάχιστον εκατοστιαίες μονάδες είναι πιθανό να προέρχονται από αποταμιεύσεις των ευρέων στρωμάτων του πληθυσμού.

Οι ιδιωτικές επενδύσεις στις μεταφορές—επικοινωνίες, που αποτελούν το 8% περίπου του συνόλου, στηρίζονται επίσης, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, σε αυτοχρηματοδότηση, γιατί οι αντίστοιχοι φορείς, που είναι συνήθως ιδιώτες μικροεπαγγελματίες, δεν έχουν τη δυνατότητα τραπεζικού δανεισμού.

Είναι φανερό, από τις πιο πάνω ενδείξεις, ότι ποσοστό της τάξης του 45% του συνόλου των επενδύσεων πραγματοποιείται από φορείς που δεν έχουν τη δυνατότητα να καταφύγουν σε τραπεζικό δανεισμό και επομένως αυτοχρηματοδοτούνται μέσα στα πλαίσια του κομματιού εκείνου της οικονομίας το οποίο καλύπτει τα πρώτα 9 περίπου δεκατημόρια του πληθυσμού κατά τάξη μεγέθους εισοδήματος. Οι πλουσιότεροι συνήθως δε δανείζουν τις αποταμιεύσεις τους για τέτοιου είδους επενδύσεις, λόγω των κινδύνων που συνεπάγεται ο εξωτραπεζικός δανεισμός.

Πέρα όμως από το ποσοστό αυτό, σημαντικό ποσοστό των αποταμιεύσεων, που πραγματοποιεί το ευρύ κοινό, χρηματοδοτεί τις μεγάλες επιχειρήσεις στην Ελλάδα, οι οποίες, όπως είναι γνωστό, κατά μέγα μέρος βασίζονται στον τραπεζικό δανεισμό. Έτσι, οι μακροπρόθεσμες πιστώσεις από το τραπεζικό σύστημα στη βιομηχανία και τα μεταλλεία κάλυψαν το 1/4 περίπου των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου στους τομείς αυτούς στην περίο-

51. Τράπεζα της Ελλάδος, ό.π., Νοέμβριος 1977, Πίνακας 38 και Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος.

δω 1972-1976, ενώ οι μακροπρόθεσμες χορηγήσεις στον τουρισμό κάλυψαν το 15% των ακαθάριστων ιδιωτικών επενδύσεων στους υπόλοιπους τομείς, όπως δίνονται στον Πίνακα 3. Αν λάβουμε υπόψη ότι, όπως σημειώθηκε, το μεγαλύτερο μέρος των πιστώσεων χρηματοδοτείται από αποταμιεύσεις του ευρέος κοινού και ότι οι δύο αυτοί τομείς συμμετέχουν στο σύνολο των επενδύσεων, όπως δίνεται στον Πίνακα 3, το ισοδύναμο 5 ακόμη τουλάχιστον εκατοστιαίων μονάδων του συνόλου των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου χρηματοδοτείται από καταθέσεις που προέρχονται από τα 9 πρώτα δεκατημόρια του πληθυσμού, με εξαίρεση το πλουσιότερο. Δεδομένου ότι, από το σύνολο των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου της περιόδου 1972-1976, 12 περίπου εκατοστιαίες μονάδες χρηματοδοτήθηκαν από εξωτερικό δανεισμό, το ποσοστό των αποταμιεύσεων του πλουσιότερου δεκατημορίου στο σύνολο των αποταμιεύσεων δε φαίνεται σε καμμία περίπτωση να υπερβαίνει το 50%⁵² του συνόλου, ενώ είναι πολύ πιθανό να είναι αισθητά μικρότερο.

Για τις ΗΠΑ, όπου έχει γίνει σχετική έρευνα⁵³, το γενικό συμπέρασμα είναι ότι η ροπή προς αποταμίευση αυξάνει, όσο αυξάνει το εισόδημα⁵⁴. Παρατηρούνται όμως, από πηγή σε πηγή, μεγάλες διαφορές στο ρυθμό, με τον οποίο αυξάνει η ροπή προς αποταμίευση καθώς αυξάνει το εισόδημα, και περιπτώσεις όπου η ροπή προς αποταμίευση παραμένει στάσιμη, σα συνάρτηση του εισοδήματος, για ένα εκτεταμένο εύρος τιμών της ερμηνευτικής μεταβλητής⁵⁵. Ειδικότερα σε μία περίπτωση⁵⁶, η ροπή προς αποταμίευση δε δείχνει σαφή ανοδική τάση για εισοδήματα από \$500 ως και \$5.000, για τα 5 δηλαδή κλιμάκια σε μία κατανομή οκτώ κλιμακίων που καλύπτουν τιμές εισοδήματος από μηδέν ως και 10.000 ή περισσότερα δολάρια. Αναφέρονται ακόμη και

52. Στις ΗΠΑ το πλουσιότερο δεκατημόριο του πληθυσμού αποταμίευε γύρω στο 90%, ή και περισσότερο, του συνόλου των αποταμιεύσεων (I. Friend και S. Schor ό.π., σελ. 248). Η αποχή εκεί των ευρέων στρωμάτων του πληθυσμού από αποταμίευση ή η αρνητική τους αποταμίευση αποτελεί άλλωστε και το βασικό λόγο της χαμηλής γενικά ροπής προς αποταμίευση (ιδιωτική αποταμίευση σαν ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος), που φαίνεται να κυμαίνεται γύρω στο 6-8% τα τελευταία 20 περίπου χρόνια σε σύγκριση με 15-18% στην Ελλάδα μετά το 1970 (United Nations, *Yearbook of National Accounts Statistics*, 1977).

53. Βλ. π.χ. I. Friend και S. Schor, «Who saves», *The Review of Economics and Statistics*, τόμος XLI, Μάιος 1959, αρ. 2. Μέρος 2 και M. Bronfenbrenner, T. Yamane, C.H. Lee «A Study in Distribution and Consumption», *The Review of Economics and Statistics*, 1955, σελ. 149, κ.επ.

54. I. Friend και S. Schor, ό.π., σελ. 248.

55. I. Friend και S. Schor, ό.π., σελ. 217, Πίνακας 2.

56. M. Bronfenbrenner Et. Al. ό.π., σελ. 153.

περιπτώσεις όπου η ροπή προς αποταμίευση φθίνει, καθώς αυξάνει το εισόδημα, για εκτεταμένο εύρος τιμών εισοδήματος⁵⁷.

Γενικά, για τις ΗΠΑ πάντοτε, η ροπή προς αποταμίευση, και στις περιπτώσεις που παρουσιάζει σημαντική αύξηση για τα υψηλά εισοδήματα, παρουσιάζει μικρή μεταβολή ή είναι σχεδόν στάσιμη για τα κάτω μεσαία και τα μεσαία εισοδήματα (από το δεύτερο μέχρι και το έκτο δεκατημόριο του σχετικού πληθυσμού)⁵⁸. Ουσιαστική και γρήγορη αυξητική τάση στη ροπή προς αποταμίευση, σε συνάρτηση του εισοδήματος, παρουσιάζεται βασικά στα υψηλά εισοδήματα, και ειδικότερα μέσα στο τελευταίο δεκατημόριο. Αντίθετα, η ροπή προς αποταμίευση είναι έντονα αρνητική για το πρώτο τουλάχιστον δεκατημόριο και συχνά για τα πρώτα τρία⁵⁹.

Είναι πιθανό, στην Ελλάδα, το φάσμα των τιμών του εισοδήματος, για το οποίο η ροπή προς αποταμίευση δε μεταβάλλεται ουσιαστικά ή μεταβάλλεται λίγο μόνο, να είναι συγκριτικά ευρύτερο από ό,τι στις ΗΠΑ ή άλλες αναπτυγμένες χώρες. Ένας βασικός λόγος γι' αυτό είναι ότι η αρνητική αποταμίευση στην Ελλάδα στα χαμηλά εισοδήματα είναι κατανάγκη πολύ μικρή, αφού η καταναλωτική πίστη είναι συγκριτικά πολύ περιορισμένη⁶⁰. Αντίθετα, υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι και το φτωχότερο δεκατημόριο αποταμιεύει σημαντικά⁶¹. Αν λάβουμε υπόψη ότι για την απόκτηση στέγης απαιτείται και στην καλύτερη περίπτωση πολύ σημαντική αποταμίευση από τον ενδιαφερόμενο, αφού τα δάνεια, και όταν δίνονται, καλύπτουν λιγότερο από το μισό της αξίας του σπιτιού, τα πολύ ψηλά ποσοστά ιδιοκατοίκησης στα φτωχότερα στρώμα-

57. I. Friend και I. Kravis, «Entrepreneurial Income, Saving and Investment», *The American Economic Review*, Ιούνιος 1957, σελ. 275.

58. Βλ. π.χ. I. Friend και S. Schor, ό.π., σελ. 216.

59. I. Friend κλπ. ό.π., σελ. 248.

60. Αντίθετα με τις ΗΠΑ και πολλές άλλες αναπτυγμένες χώρες, όπου ο καταναλωτής έχει τη δυνατότητα απευθείας δανεισμού από το τραπεζικό σύστημα με ευνοϊκούς όρους, και όπου το καταναλωτικό-χρέος είναι πολύ υψηλό και αυξάνει συνεχώς, στην Ελλάδα το φαινόμενο είναι πολύ πρόσφατο και πολύ περιορισμένο.

61. Η ιδιοκατοίκηση στη χώρα σά σύνολο είναι αισθητά υψηλότερη στα χαμηλότερα εισοδήματα σε σύγκριση με το μέσο όρο για τη χώρα. Έτσι, αντί μέσου όρου 73% ήταν 95% για το φτωχότερο κλιμάκιο, που αντιπροσώπευε το 2,4% του πληθυσμού, 92% για το αμέσως επόμενο, που αντιπροσώπευε το 5,8% του πληθυσμού, 87,7% για το τρίτο, που αντιπροσώπευε 7,2% του πληθυσμού, κ.ο.κ. (Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών Σ. 7 Πίνακες 3 και 10). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κατά παράδοση στον αγροτικό τομέα η ενοικίαση ήταν εντελώς ασυνήθιστη. Για τις αστικές περιοχές, ενώ ο μέσος όρος ιδιοκατοίκησης ήταν 60%, για το φτωχότερο κλιμάκιο, που αντιπροσώπευε 3,5% του πληθυσμού, ήταν 79%, για το αμέσως επόμενο με 4,2% του πληθυσμού 70% κ.ο.κ.

τα, όχι μόνο στην υπαίθρο αλλά και στα αστικά κέντρα, δε θα ήταν δυνατό χωρίς σημαντική αποταμίευση.

Άλλη σοβαρή ένδειξη για τη σημαντική ροπή προς αποταμίευση, ακόμη και στα φτωχότερα στρώματα είναι οι καταθέσεις στο ταχυδρομικό ταμιευτήριο. Ο αριθμός και η κίνηση των βιβλιαρίων, σε σύγκριση με το εργατικό δυναμικό και τον πληθυσμό της χώρας⁶², μαρτυρεί σαφώς ότι οι μεγάλες ομάδες με τα χαμηλότερα εισοδήματα αποταμιεύουν. Χωρίς αυτό, άλλωστε, η γρήγορη αύξηση της ροπής προς αποταμίευση την τελευταία 20ετία θα ήταν πολύ δύσκολο να πραγματοποιηθεί⁶³. Έτσι, ο πολύ σημαντικός διαφορισμός που παρατηρείται στη ροπή προς αποταμίευση ανάμεσα στα χαμηλά και στα μεσαία εισοδήματα σε άλλες χώρες, λόγω κυρίως της αρνητικής αποταμίευσης των ομάδων με τα χαμηλά εισοδήματα, δε φαίνεται να ισχύει για την Ελλάδα.

Η στασιμότητα ή η μικρή μόνο αύξηση της ροπής προς αποταμίευση, καθώς το εισόδημα αυξάνει, για μέχρι και τα άνω μεσαία εισοδήματα στην Ελλάδα, που φαίνεται να συνάγεται από τα ψήγματα των στοιχείων που υπάρχουν, γίνεται ίσως πιά εύκολα κατανοητή, αν τη δει κανείς μέσα στα πλαίσια της θεωρίας για τον κύκλο ζωής.

Τα εισοδήματα τείνουν να αυξάνουν, αλλού γρηγορότερα και αλλού βραδύτερα⁶⁴, καθώς το άτομο προχωρεί στη σταδιοδρομία του, παράλληλα όμως αυξάνουν και οι ανάγκες, γιατί δημιουργείται και μεγαλώνει η οικογένεια. Έτσι, νεαρά άτομα χωρίς οικογένεια ακόμη ή με πολύ μικρή οικογένεια μπορούν να αποταμιεύουν σημαντικά, παρά το χαμηλό τους εισόδημα, γιατί οι δαπάνες τους είναι περιορισμένες, αφού στην Ελλάδα συχνά οι δαπάνες διαβίωσής τους επιδοτούνται σημαντικά από την πατρική οικογένεια.

Το εισόδημα μεγαλώνει με το χρόνο, χωρίς όμως να αυξάνει η ροπή προς αποταμίευση, γιατί από τη μιά μεριά η οικογένεια σχηματίζεται και οι δαπάνες της μεγαλώνουν, και από την άλλη η αποταμίευση, που πραγματοποιήθηκε ήδη, επιτρέπει μιά χαλάρωση της αποταμιευτικής προσπάθειας, με αντίστοιχη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης.

62. Το 1979 υπήρχαν 3.100.000 περίπου βιβλιάρια καταθέσεων με συνολικό ποσό 104 περίπου δισ. δρχ. Αντιστοιχούσε δηλ. 1 περίπου βιβλιάριο για κάθε οικογένεια ή για κάθε εργαζόμενο.

63. Η ροπή προς αποταμίευση των ιδιωτών από το διαθέσιμο εισόδημα, από 7,7% το 1952-1953 ανέβηκε στο 10,3% το 1962-1963 και στο 20,4% το 1972-1973. Έκτοτε παρουσίασε μιά μικρή κάμψη που συνδέεται με τις δυσμενείς οικονομικές εξελίξεις. Η ακριβής της έκταση δε μπορεί όμως να υπολογιστεί γιατί λείπουν τα εθνικολογιστικά δεδομένα.

64. Βλ. σελ. 34 κ. επ. ό.π.

4.2.3. Εκτιμήσεις, με βάση την πιθανή διαφοροποίηση της ροπής προς αποταμίευση κατά κλιμάκιο εισοδήματος

Στις μετρήσεις για άλλες χώρες, που θα αποτελέσουν τη βάση για τις συγκρίσεις οι οποίες θα επιχειρηθούν πιο κάτω⁶⁵, ένα από τα κύρια μεγέθη που χρησιμοποιούνται και που είναι κατά προσέγγιση διαθέσιμο στην Ελλάδα, είναι το χρηματικό εισόδημα προ φορολογίας. Το μέγεθος αυτό ορίζεται ως το άθροισμα των μισθών και ημερομισθίων, των επιχειρηματικών προσόδων, του εισοδήματος από περιουσία και των τρεχουσών μεταβιβάσεων⁶⁶. Με βάση τα ελληνικά εθνικολογιστικά δεδομένα, η καλύτερη προσέγγιση στο μέγεθος αυτό είναι είτε το άθροισμα του διαθέσιμου εισοδήματος και των άμεσων φόρων είτε το άθροισμα των δαπανών και της αποταμίευσης των ιδιωτών και των ιδιωτικών κοινοφελών ιδρυμάτων. Για το 1974, το πρώτο από τα δύο αυτά αθροίσματα ήταν 528.000 εκ. δρχ. και το δεύτερο 522.000⁶⁷. Η ιδιωτική αποταμίευση το 1974 ήταν 80.540 εκ. δρχ. ή 89.790, ανάλογα με τη μέθοδο υπολογισμού της κατανάλωσης (άμεση ή έμμεση). Έτσι, η ροπή των ιδιωτών προς αποταμίευση από το συνολικό χρηματικό εισόδημα ήταν 15-17%, ανάλογα με τα μεγέθη που χρησιμοποιούνται. Το πρώτο φαίνεται να είναι το πιο συνεπές από εννοιολογική άποψη και είναι προτιμότερο να χρησιμοποιηθεί. Ειδικότερα για τους υπολογισμούς που ακολουθούν χρησιμοποιείται ως μέση ροπή προς αποταμίευση, το 15%.

Οι ενδείξεις, που προέκυψαν, από τα προηγούμενα, για την κατανομή της αποταμίευσης μεταξύ των δεκατημορίων, δε μπορούν να αποτελέσουν επαρκή βάση για μονοσήμαντες εκτιμήσεις. Για το λόγο αυτό γίνονται τέσσερεις εναλλακτικές υποθέσεις, που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αποταμιευτικής συμπεριφοράς. Οι υποθέσεις αυτές, πού, ανεξάρτητα από την προσπάθεια για αιτιολόγησή τους, θα μπορούσαν να θεωρηθούν και σαν αυθαίρετα σχήματα στα πλαίσια ενός ελέγχου ευαισθησίας του συντελεστή Gini, δίνονται μαζί με τα αντίστοιχα αποτελέσματα στον Πίνακα 4 που ακολουθεί. Οι συντελεστές Gini για κάθε υπόθεση είχαν ως εξής:

65. OECD, M. Sawyer, ό.π.

66. M. Sawyer, ό.π., σελ. 5.

67. Εθνικοί Λογαριασμοί αρ. 24, 1970-1976. Θεωρητικά τα δύο αυτά αθροίσματα θα έπρεπε να είναι ίσα. Η διαφορά, που συνάγεται από τους εθνικούς λογαριασμούς, φαίνεται να οφείλεται στη διαφορετική αντιμετώπιση των τόκων του δημόσιου χρέους στη μία περίπτωση σε σύγκριση με την άλλη.

Υπόθεση	A	0,3745
Υπόθεση	B	0,3854
Υπόθεση	Γ	0,3789
Υπόθεση	Δ	0,3902

Σύμφωνα με τις ενδείξεις που αναφέρθηκαν πιο πάνω, το πιθανότερο είναι ότι η πραγματική κατανομή βρίσκεται κάπου ανάμεσα στην υπόθεση Α και Γ. Οι κατανομές Β και Δ δίνονται για να καταστήσουν σαφή την έκταση στην οποία μπορεί να επηρεαστεί ο συντελεστής ανισοκατανομής, όταν μεταβάλλεται αντίστοιχα η διανομή των αποταμιεύσεων.

4.3. Έμμεση εκτίμηση του βαθμού ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος με τη συνάρτηση κατανάλωσης και τα δεδομένα για την ανισότητα της κατανάλωσης

Στα πλαίσια των επιφυλάξεων που διατυπώθηκαν πιο πάνω για τη χρησιμοποίηση συνολικών συναρτήσεων κατανάλωσης, ως βάση για τον υπολογισμό του βαθμού ανισοδιανομής του εισοδήματος, δίνονται πιο κάτω σχετικές εκτιμήσεις που στηρίζονται στα εθνικολογιστικά δεδομένα της περιόδου 1959—1976.

Από τις γνωστές μορφές συνάρτησης κατανάλωσης, όσες περιλαμβάνουν ερμηνευτική μεταβλητή κατανάλωσης με υστέρηση χρόνου δε μπορούν να χρησιμοποιηθούν, γιατί έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών για το 1973 δέν έγινε και βάσιμα στοιχεία κατανάλωσης για τις επιμέρους τάξεις μεγέθους εισοδήματος από άλλες πηγές δεν υπάρχουν. Είναι επίσης αδύνατο να χρησιμοποιηθούν μορφές συνάρτησης κατανάλωσης που περιέχουν, ανάμεσα στις ερμηνευτικές μεταβλητές, το εισόδημα με υστέρηση χρόνου. Στοιχεία εισοδήματος κατά τάξη μεγέθους δεν υπάρχουν για κανένα έτος και δε χρειάζεται να γίνει υπόμνηση ότι η συνάρτηση κατανάλωσης εδώ χρησιμοποιείται ακριβώς για να παραχθούν στοιχεία για το εισόδημα.

Έτσι, για το σκοπό που εξετάζεται εδώ, η επιλογή περιορίζεται σε απλές συναρτήσεις, με μόνη ερμηνευτική μεταβλητή το εισόδημα χωρίς υστέρηση χρόνου.

Συγκεκριμένα, από τις συναρτήσεις που υπολόγισε ο Π. Κουτσουβέλης του ΚΕΠΕ στη μελέτη του για την αποταμίευση, χρησιμοποιούνται εδώ η

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Εναλλακτικές εκτιμήσεις για τη διανομή της αποταμίευσης

Δεκατημόριο πληθυσμού	Ποσοστό % συνολικής κατανάλωσης	Υπόθεση Α			Υπόθεση Β	
		Ποσοστό % συνολικού χρηματικού εισοδήματος	Ροπή προς αποτα- μίευση	Μερίδιο % συνολικής αποταμί- ευσης	Ποσοστό % συνολικού χρηματικού εισοδήματος	Ροπή προς αποτα- μίευση
1	2.4	2.4	0,0	0,0	2,4	0,0
2	4.1	4,7	13,0	3,4	4,6	11,0
3	5.0	5,7	13,0	4,0	5,6	11,0
4	6.3	7,2	13,0	5,1	7,0	11,0
5	7.4	8,5	13,0	6,3	8,3	11,0
6	8.8	10,1	13,0	7,4	9,9	11,0
7	10.4	12,0	13,0	9,2	11,7	11,0
8	12.7	14,6	13,0	10,8	14,3	11,0
9	15.9	18,3	13,0	13,8	17,9	17,0
10	27.0	34,0	20,6	40,0	35,8	24,5
100.0		117,5		100,0	117,5	

απλή γραμμική και η απλή λογαριθμική⁶⁸. Ειδικότερα για την περίοδο 1959—1976, με βάση τα στοιχεία των εθνικών λογαρισμών, υπολογίστηκαν οι συναρτήσεις⁶⁹:

$$C=28794+0,7099Y \quad (1)$$

(2737,31) (0,018596)

$$C=0,7984+0,83713 Y \quad (2)$$

(0,58480) (0,022098)

68. Π. Κουτσουβέλη, *Η αποταμιευτική συμπεριφορά στην Ελλάδα*. ΚΕΠΕ. Οι συναρτήσεις που χρησιμοποιούνται εδώ προέκυψαν ύστερα από διόρθωση για αυτοσυσχέτιση, γιατί οι συντελεστές D.W., με βάση τα πρωτογενή στοιχεία, δεν ήταν ικανοποιητικοί.

69. Οι τιμές του t για τις παραμέτρους ήταν όλες σημαντικές σε επίπεδο σημαντικότητας 1%. Επίσης άλλες χαρακτηριστικές στατιστικές τιμές ήταν:

	Γραμμική συνάρτηση	Λογαριθμική συνάρτηση
R ²	0,989	0,988
$\bar{R}^2$	0,988	0,988
D.W.	1,702	1,757

Υπόθεση Γ			Υπόθεση Δ			
Μερίδιο % συνολικής αποταμί- ευσης	Ποσοστό % συνολικού χρηματικού εισοδήματος	Ροπή προς αποτα- μίευση	Μερίδιο % συνολικής αποταμί- ευσης	Ποσοστό % συνολικού χρηματικού εισοδήματος	Ροπή προς αποτα- μίευση	Μερίδιο % συνολικής αποταμί- ευσης
0,0	2,5	4	0,5	2,5	4	0,5
2,8	4,4	8	1,7	4,4	7	1,7
3,4	5,6	11	3,4	5,4	8,5	2,3
4,0	7,1	13	4,6	6,9	9,5	3,4
5,2	8,4	13,5	5,7	8,2	10,5	4,7
6,4	10,1	14,5	7,4	9,8	11,0	5,7
7,5	12,0	15,0	9,1	11,7	12,0	7,5
9,2	14,8	16,0	12,1	14,5	14,0	10,4
11,5	18,6	17,0	15,5	18,3	15,0	13,8
50,0	34,0	20,6	40,0	35,8	24,5	50,0
100,0	117,5		100,0	117,5		100,0

Μονάδα μέτρησης ήταν το εκατομμύριο δρχ. σε τιμές 1970.

Αναλύοντας τα στοιχεία της (1) σε κατά κεφαλή μεγέθη⁷⁰ και μετατρέποντάς τα σε τιμές 1974, με βάση τον αποπληθωριστή ιδιωτικής κατανάλωσης⁷¹, παίρνουμε την ακόλουθη σχέση:

$$C=5238+0,7099 \text{ } Y \quad (3)$$

όπου τα μεγέθη μετριούνται σε δρχ. 1974.

Αν πάρουμε από τα αποτελέσματα της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών για το 1974, τις συνολικές καταναλωτικές δαπάνες ανά νοικοκυριό,

70. Ο πληθυσμός της Ελλάδας το 1974 υπολογιζόταν σε 8.962 χιλ. (ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα 1979). Ύστερα από αφαίρεση των συλλογικών νοικοκυριών, που δεν περιλαμβάνονται στις εκτιμήσεις της ιδιωτικής κατανάλωσης (στρατός κλπ.), ο πληθυσμός των οποίων ήταν της τάξης των 200.000 το 1974, σε βάση για την αναγωγή των εθνικολογιστικών σε ατομικά μεγέθη χρησιμοποιήθηκε πληθυσμός 8.762.000 ατόμων.

71. Σύμφωνα με τα εθνικολογιστικά δεδομένα ο αποπληθωριστής της ιδιωτικής κατανάλωσης για να αναχθούν μεγέθη, που εκφράζονται σε τιμές 1970, σε τιμές του έτους 1974, ήταν 1,594.

και αν λάβουμε υπόψη το μέγεθος του νοικοκυριού, μπορούμε να υπολογίσουμε την κατά κεφαλή κατανάλωση για κάθε κλιμάκιο κατανάλωσης και με βάση την (3) το εισόδημα, όπως δίνεται στον Πίνακα 5.

Ανάγοντας την (2) σε μεγέθη κατά κεφαλήν εκφρασμένα σε δραχμές 1974 για πληθυσμό 8.762.000 ατόμων, παίρνουμε την ακόλουθη σχέση⁷²:

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Υπολογισμός εισοδήματος με βάση την κατανάλωση

Κατά κεφαλή ιδιωτική κατανάλωση ^α	Κατά κεφαλή-διαθέσιμο εισόδημα ^β		Πλήθος δείγματος σε νοικοκυριά
	Γραμμική σχέση	Λογαριθμική σχέση	
11.322	8.570	11.830	176
12.144	9.728	12.866	429
16.553	15.938	18.630	535
21.552	22.980	25.525	1.150
25.853	29.039	31.720	1.127
32.752	38.757	42.085	1.397
42.046	51.849	56.720	1.152
57.518	73.644	82.490	820
78.723	103.514	119.650	442
130.999	177.153	220.500	196

Πηγή: ΕΣΥΕ, Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1974, Σ. 7.

α. Σύνολο αγορών και απολαβών σε είδος.

β. Εκτιμήθηκε από την κατανάλωση, όπως επεξηγείται στο κείμενο.

72. Η αρχική σχέση βάσει της οποίας εκτιμήθηκε η (2) είναι $C = aY^b$, όπου C η εθνική ιδιωτική κατανάλωση και Y το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα. Αντί αυτής, για το σκοπό που εξετάζεται εδώ χρειάζεται η σχέση

$$\frac{C}{N} = a' \left(\frac{Y}{N} \right)$$

όπου N ο πληθυσμός και α' και β' παράμετροι ανάλογες με τα α και β της προηγούμενης σχέσης. Αποδεικνύεται ότι η διαίρεση του C και Y με τη σταθερά N δε μεταβάλλει το β. Έτσι έχουμε:

$$\frac{C}{N} = a' \left(\frac{Y}{N} \right)^b$$

Λογαριθμίζοντας και αντικαθιστώντας παίρνουμε τη σχέση $\log a' = \log a + (b-1) \log N$. Με βάση τη σχέση αυτή παίρνουμε από τη (2) την (4).

$$\log C = 0,6448 + 0,83713 \log Y \quad (4)$$

Με βάση τη σχέση αυτή υπολογίστηκε το εισόδημα κατά τάξη μεγέθους κατανάλωσης και δίνεται στον Πίνακα 5.

Ο συντελεστής Gini, για μεν τη γραμμική σχέση ανερχόταν σε 0,356, ενώ για τη λογαριθμική σχέση σε 0,364⁷³. Ο ελαφρά μεγαλύτερος συντελεστής, με βάση τη λογαριθμική συνάρτηση, οφείλεται στο γεγονός ότι οι τιμές εισοδημάτων, ιδίως για τα κλιμάκια υψηλής κατανάλωσης, ξεπερνούν κατά πολύ τις αντίστοιχες τιμές παρατήρησης⁷⁴. Για τα υψηλά αυτά εισοδήματα η συνάρτηση δίνει για δεδομένη κατανάλωση συγκριτικά πολύ υψηλό εισόδημα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η μέση ροπή προς αποταμίευση από το διαθέσιμο εισόδημα, που υπολογίζεται από τη σχέση εισοδημάτων-κατανάλωσης, με βάση τα δεδομένα των οικογενειακών προϋπολογισμών και τη σχέση (4), είναι 22% περίπου, ενώ το αντίστοιχο πραγματικό μέγεθος ανερχόταν περίπου σε 18,5%. Στη γραμμική συνάρτηση τέτοια απόκλιση δεν παρουσιάζεται γιατί, όπως μπορεί εύκολα να δείχθει, η μέση ροπή, που υπολογίζεται από τα στοιχεία εισοδήματος τα οποία δίνει η συνάρτηση, ισούται πάντοτε και κατανάλωση με τη θεωρητική τιμή της συνάρτησης με βάση τα εθνικολογιστικά μεγέθη, που το 1974 ήταν πολύ κοντά στην πραγματική τιμή.

Οι χαμηλοί συντελεστές Gini από τις εκτιμήσεις αυτές, σε σύγκριση με τους συντελεστές που υπολογίστηκαν στο προηγούμενο τμήμα του κεφαλαίου, φαίνεται να οφείλονται στο γεγονός ότι, σαν αποτέλεσμα της κάμψης της μέσης ροπής προς αποταμίευση, μετά το 1974, για το σύνολο της οικονομίας, η θεωρητική οριακή ροπή προς αποταμίευση, που δίνουν οι συναρτήσεις για τα υψηλά εισοδήματα, είναι σχετικά χαμηλή. Έτσι, στη γραμμική συνάρτηση, η μεγαλύτερη οριακή ροπή προς αποταμίευση είναι 26% περίπου, και η μεγαλύτερη μέση ροπή για εύλογες τιμές εισοδήματος αισθητά χαμηλότερη.

73. Οι αντίστοιχοι συντελεστές, με βάση τα αρχικά δεδομένα και πριν από τη διόρθωση για αυτοσυσχέτιση, ήταν 0,345 και 0,355. Αναφέρονται, εδώ γιατί οι συναρτήσεις χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό τιμών των μεταβλητών πολύ έξω από το εύρος των τιμών παρατήρησης και σε τέτοιες περιπτώσεις δεν είναι βέβαιο ότι η οικονομομετρικά πιά αξιόπιστη συνάρτηση δίνει και τα πιο αξιόπιστα αποτελέσματα (βλ. π.χ. T. Mayer, *Economics, as a Hard Science* Realistic Goal of Wishful Thinking, *Economic Inquiry*, Απρίλιος, 1980, σελ. 167-68).

74. Η υψηλότερη τιμή παρατήρησης είναι 51.000 περίπου δρχ., ενώ το υψηλότερο εισόδημα, που υπολογίζεται με βάση την (4), είναι 192.000 δρχ.

Αντίθετα στους υπολογισμούς του προηγούμενου τμήματος έγινε δεκτό ότι η μέση ροπή για το τελευταίο δεκατημόριο, αν λάβουμε υπόψη μας και τη διαφορά στο εθνικολογιστικό μέγεθος που χρησιμοποιείται ως βάση⁷⁵, ήταν από 25% περίπου έως 35%, και το μερίδιο στη συνολική αποταμίευση μέχρι και 50%, έναντι μόνο 33% που συνεπάγεται η γραμμική συνάρτηση.

Οι παλαιότερες εκτιμήσεις του συντελεστή Gini με βάση τη συνάρτηση κατανάλωσης⁷⁶ υπολογίστηκαν για περίοδο που η μέση ροπή προς αποταμίευση ανέβαινε με γρήγορο ρυθμό και που η οριακή ροπή ήταν πολύ ψηλότερη. Έτσι, με δεδομένη την κατανάλωση, τα εισοδήματα για τα ψηλότερα κλιμάκια κατανάλωσης, που έδινε η συνάρτηση κατανάλωσης, ήταν πολύ ψηλότερα απ' ό,τι στην παρούσα περίπτωση. Αυτό ερμηνεύει ίσως ενμέρει γιατί ο συντελεστής Gini εμφανιζόταν ψηλότερος. Συγκρίνοντας πάντως τις παλαιότερες αυτές εκτιμήσεις με αυτές που έγιναν εδώ, δε θα ήταν εύλογο να δεχθεί κανείς χωρίς άλλα στοιχεία, που να μπορούν να στηρίξουν ένα τέτοιο συμπέρασμα, ότι στο μεταξύ η ανισότητα στη διανομή μειώθηκε.

5. Μετρήσεις για το βαθμό ανισότητας στη διανομή των εισοδημάτων από επιμέρους πηγές

5.1. Γενικά

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω^{76α}, η εκτίμηση του βαθμού ανακατανομής του εισοδήματος για επιμέρους κοινωνικές ομάδες ή πηγές εισοδήματος, εκτός από την άμεση πιθανή συμβολή της στην κατανόηση του φαινομένου, μπορεί παράλληλα να αποτελέσει βάση για συνθετικές συνολικές εκτιμήσεις, επιτρέποντας έτσι τη διασταύρωση με τα αποτελέσματα από τις συνολικές εκτιμήσεις που προηγήθηκαν. Σ' ένα θέμα που τα στοιχεία είναι αποσπασματικά και όχι πάντα αξιόπιστα, η πραγματοποίηση εναλλακτικών εκτιμήσεων με διαφορετικές προσεγγίσεις μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στη διερεύνηση της αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων.

Στο τμήμα αυτό δίνονται εκτιμήσεις του βαθμού ανισοκατανομής του εισοδήματος για τα αγροτικά εισοδήματα και για τα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες, καθώς και πίνακες κατανομής συχνοτήτων για τα σχετικά εισοδή-

75. Συνολικό χρηματικό εισόδημα σε σύγκριση με διαθέσιμο εισόδημα.

76. Βλ. σελ. 68 κ.επ. παραπάνω.

76α. Σελ. 71-72.

ματα, που και τα δύο είναι χρήσιμα για τις συνθετικές εκτιμήσεις οι οποίες αναφέρθηκαν.

5.2. Εισοδήματα από αγροτική απασχόληση

5.2.1. Η ανισοκατανομή του αγροτικού εισοδήματος

Στο Κεφάλαιο Ζ δίνονται ορισμένες εκτιμήσεις για το βαθμό ανισοκατανομής των κυριότερων στοιχείων του αγροτικού πλούτου, δηλαδή της γης, των αμπελώνων, των δενδρώνων και του ζωϊκού κεφαλαίου. Επειδή η αγροτική παραγωγή προέρχεται, στο μεγαλύτερο της μέρος, από οικογενειακές εκμεταλλεύσεις, που η αξιοποίηση του εργατικού δυναμικού τους εξαρτάται κατά μέγα μέρος από τον αγροτικό τους πλούτο, η διανομή του εισοδήματος, η οποία απαντάται στον αγροτικό τομέα, είναι σε σημαντικό βαθμό συνάρτηση της διανομής του πλούτου. Οι οικογένειες με το μεγαλύτερο σε αξία κλήρο ή τα περισσότερα ζώα πραγματοποιούν, κατά κανόνα, και μεγαλύτερο εισόδημα, όχι μόνο γιατί η έγγειος και ζωική πρόσδοδος είναι στην περίπτωση τους μεγαλύτερη, αλλά και γιατί συνήθως το τεκμαρτό εισόδημά τους από αγροτική εργασία είναι επίσης μεγαλύτερο. Η μεγαλύτερη περιουσία προσφέρει κατά κανόνα ευκαιρίες για πληρέστερη απασχόληση, αυξάνοντας έτσι το εισόδημα από εργασία.

Είναι γνωστό ότι, πολλά από τα μέλη του εργατικού δυναμικού που φέρονται στην απογραφή ως αγρότες, αντλούν εισοδήματα, ανεξάρτητα από το μέγεθος του αγροτικού τους πλούτου, από ασχολίες που είναι άσχετες με αυτόν⁷⁷. Πιο συγκεκριμένα, σημαντικά εισοδήματα αντλούνται από μερική απασχόληση στο δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα ή και από έμμισθη απασχόληση στον πρωτογενή.

Αν και θα ήταν ενδιαφέρον να μετρήσει κανείς την ανισοκατανομή στον αγροτικό πληθυσμό γενικά, τα στοιχεία δεν επιτρέπουν τέτοια προσέγγιση.

77. Αυτό ισχύει ίσως περισσότερο για τα άτομα με πολύ μικρό πλούτο, που δεν αρκεί σε βάση για την άντληση ικανοποιητικού εισοδήματος. Από τις 1.047.260 αγροτικές εκμεταλλεύσεις, που απογράφηκαν το 1971, 10.660 δεν είχαν καθόλου γη (κτηνοτροφικές) και 225820 ή 21,5% του συνόλου είχαν λιγότερο από 10 στρέμματα γης η καθεμία (κατά μέσον όρο περίπου 5). Συνολικά αυτή η ομάδα είχε το 3,5% περίπου της αγροτικής γης. (Απογραφή 1971, Πίνακας, 1, βιβλιοθήκη ΕΣΥΕ). Η παράλληλη απασχόληση δεν περιορίζεται όμως μόνο σ' αυτή την κατηγορία. Φαίνεται ότι και αρχηγοί εκμεταλλεύσεων, με μεγάλο σχετικά κλήρο, ασχολούνται με εξωγεωργικές ασχολίες και ιδιαίτερα με εκείνες που απαιτούν σημαντική οικονομική επιφάνεια (εμπορικές και άλλες συγγενείς δραστηριότητες).

Αντικείμενο στο τμήμα αυτό είναι η μέτρηση της ανισοκατανομής του αγροτικού εισοδήματος (και όχι του εισοδήματος των αγροτών), που αποτελεί σημαντική ένδειξη για την ανισοκατανομή σε κείνους που έχουν σαν κύριο επάγγελμα τη γεωργία και που, όπως μόλις αναφέρθηκε, χρησιμεύει ως βάση για τη σύνθεση μιάς πιό συνολικής εικόνας σύμφωνα με τα εθνικολογιστικά δεδομένα.

Για τους σκοπούς αυτούς είναι απαραίτητο, εκτός από εκείνους που κατέχουν λιγότερο ή περισσότερο αγροτικό πλούτο και απασχολούνται λιγότερο ή περισσότερο στον αγροτικό τομέα⁷⁸, να συμπεριληφθούν και μισθωτοί που απασχολούνται στον τομέα και που το 1971 ήταν 64.020.

Είναι προφανές ότι οι μισθωτοί συγκεντρώνονται κατά μέγιστο μέρος στους μεγάλους κλήρους και ότι πρόκειται για άτομα με πλήρη ή σχεδόν πλήρη απασχόληση με την ιδιότητα αυτή. Οι εκμεταλλεύσεις με περισσότερα από 100 στρέμματα ή με λιγότερα μεν στρέμματα αλλά πολλά ζώα⁷⁹ ήταν περίπου 62000 (62.198). Οι εκμεταλλεύσεις με 50-99 στρέμματα ήταν 164.340⁸⁰. Από τους αριθμούς αυτούς είναι φανερό ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι εκμεταλλεύσεις με γη μέχρι και 100 στρέμματα, χρησιμοποιούσαν μισθωτή εργασία μόνον έκτακτα.

Με βάση τις ενδείξεις αυτές γίνεται η υπόθεση ότι σε κάθε εκμετάλλευση οι ανάγκες σε εργασία μέχρι και τα 100 στρέμματα καλύπτονται βασικά από την οικογενειακή απασχόληση και οι μισθωτοί περιορίζονται στις σημαντικά μεγαλύτερες εκμεταλλεύσεις. Επίσης γίνεται η υπόθεση ότι για το επιπλέον χρησιμοποιείται μισθωτή εργασία με ένα περίπου μισθωτό πλήρους απασχόλησης για κάθε 65 στρέμματα περίπου. Το μέγεθος αυτό παρουσιάζει εσωτερική συνέπεια με τα λοιπά σχετικά μεγέθη⁸¹.

78. Το 1971 από τους κατόχους κλήρου εργοδότες, χωρίς δηλ. να απασχολούνται και οι ίδιοι, ήταν μόνο 19.940 ή 1,9% περίπου (ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς 1974, σελ. 81).

79. Περισσότερο από 200 πρόβατα ή κατσίκια ή περισσότερο από 20 βοοειδή ή με συνδυασμό 50-100 στρεμμάτων και 100-200 κατσίκια ή πρόβατα (Πίνακες 7.2.4.1 και 10.1 της Απογραφής του 1961, βιβλιοθήκη ΕΣΥΕ).

80. Πίνακας 1. Απογραφή 1971.

81. Η συνολική έκταση των εκμεταλλεύσεων με 100 ή περισσότερα στρέμματα ήταν, το 1971, 8.551.520 στρέμματα. Ο αντίστοιχος αριθμός των εκμεταλλεύσεων ήταν 52.480. Με την υπόθεση ότι κάθε οικογένεια «δουλεύει» μόνη της μέχρι 100 στρ., οι μισθωτοί φαίνεται να καλλιεργούν από το σύνολο αυτό 3.300.000 στρ. περίπου. Προσθέτοντας το ισοδύναμο των ζώων που ανήκουν στις εκμεταλλεύσεις αυτές και που, με βάση τους συντελεστές που αναφέρονται στα Παραρτήματα ΣΤ και Ζ, ανέρχονται (για τις εκμεταλλεύσεις αυτές) σε άλλα περίπου 700000 στρ., συνάγεται ότι κάθε μισθωτός μπορεί να προσφέρει εργασία που επαρκεί για 65

Οι μισθωτοί θεωρείται ότι έχουν εισόδημα ίσο περίπου⁸² με τους μέσους κληρούχους, γιατί, ναι μεν, στη μεγάλη τους τουλάχιστο πλειονότητα, δεν είναι πιθανό να έχουν σημαντική πρόσοδο,⁸³ αλλά εργάζονται πιο συστηματικά και αμείβονται ανάλογα. Εξάλλου, για τους κληρούχους με περισσότερο από 100 στρέμματα ή το ισοδύναμο σε ζώα, γίνεται η υπόθεση ότι από τους πόρους που τους ανήκουν και δουλεύονται από μισθωτούς, και όχι με την οικογενειακή τους εργασία, απολαμβάνουν μόνον πρόσοδο που ανέρχεται κατά μονάδα σε 20-30% του εισοδήματός τους από πόρους που αυτοκαλλιεργούν. Το ενοίκιο της αγροτικής γης δε φαίνεται να υπερβαίνει το 10% της αντίστοιχης προστιθέμενης αξίας και πολλές φορές είναι αισθητά μικρότερο. Πλην όμως, οι μεγάλοι αυτοκαλλιεργητές που απασχολούν μισθωτούς, δεν αντλούν μόνο την καθαρή πρόσοδο από τις αντίστοιχες εκτάσεις, αλλά και κάποιο επιχειρηματικό κέρδος.

Με βάση τις υποθέσεις αυτές και με αφετηρία τα δεδομένα για τη διανομή του πλούτου που αναφέρονται στο Κεφάλαιο Ζ, πιο κάτω, προέκυψαν οι εκτιμήσεις οι οποίες δίνονται στον Πίνακα 6.

Η πρώτη στήλη στον Πίνακα 6 αναφέρεται στο σύνολο των εκμεταλλεύσεων και η δεύτερη στο σύνολο με εξαίρεση τις νάνους εκμεταλλεύσεις, με μέσο μέγεθος 4,5 περίπου μονάδες σε ισοδύναμα μέσου στρέμματος. Οι νάνοι εκμεταλλεύσεις αποτελούν το 8% περίπου του συνόλου, και το μέγεθός τους είναι τέτοιο, ώστε να μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο ότι το συνολικό εισόδημα των αντίστοιχων οικογενειών προέρχεται κατά κύριο λόγο από εξωγεωργικές απασχολήσεις⁸⁴. Δεδομένου ότι, όπως είναι σαφές από τα διαθέσιμα στοιχεία,

στρέμματα περίπου. Ο μέσος κλήρος είναι μικρότερος βέβαια (35-40 στρέμματα ανάλογα με τη μέθοδο υπολογισμού). Ο μέσος κληρούχος όμως δεν απασχολείται πλήρως και αναπληρώνει εν μέρει το εισόδημά του με την πρόσοδο από τον κλήρο.

82. Για τους σκοπούς των εκτιμήσεων που δίνονται στον Πίνακα 6 εντάσσονται στην ομάδα των κληρούχων με 30-49 στρέμματα.

83. Μερικοί από τους μισθωτούς μπορεί να έχουν δικό τους μικρό κλήρο με τον οποίο να απασχολούνται παρέργως, η σημασία του όμως σαν πηγή εισοδήματος είναι, στις περισσότερες περιπτώσεις, περιορισμένη. Όταν μπορούν να το αποφύγουν οι αγρότες γενικά δεν προτιμούν τη σχέση εξαρτημένης εργασίας.

84. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 1971, 36360 αρχηγοί εκμεταλλεύσεων με λιγότερο από 9 στρέμματα δεν είχαν ούτε καν δευτερεύουσα απασχόληση τη γεωργία, ενώ άλλες 86440 είχαν μόνο σα δευτερεύουσα απασχόληση τη γεωργία (ΕΣΥΕ, Απογραφή Γεωργίας 1971, Πίνακας ΙΙΙ, βιβλιοθήκη ΕΣΥΕ). Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι οι 4,5 μονάδες σε ισοδύναμα μέσου στρέμματος περιλαμβάνουν και το ζωικό κεφάλαιο. Έτσι η μέση έκταση του κλήρου των μονάδων αυτών είναι αισθητά μικρότερη από 4,5 στρέμματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Συντελεστές ανισοκατανομής Gini για τη διανομή του τεκμαρτού εισοδήματος από αγροτικές ασχολίες με βάση τις εκτιμήσεις για τη διανομή του εδαφικού και ζωικού πλούτου, 1971.

Υποθέσεις	Σύνολο εκμεταλλεύ- σεων	Με εξαίρεση τις νάνους εκμεταλλεύ- σεις*
Υπόθεση για έγγειο πρόσοδο** 0,3 της προστιθέμενης αξίας και για ισοδυναμία αιγοπροβάτων*** προς μέσο στρέμμα 3,5:1	0,407	0,371
Υπόθεση για έγγειο πρόσοδο 0,3 της προστιθέμενης αξίας και για ισοδυναμία αιγοπροβάτων προς μέσο στρέμμα 4,5:1	0,407	0,371
Υπόθεση για έγγειο πρόσοδο 0,2 της προστιθέμενης αξίας και ισοδυναμία αιγοπροβάτων προς μέσο στρέμμα 3,5:1	0,401	0,364
Υπόθεση για έγγειο πρόσοδο 0,2 της προστιθέμενης αξίας και ισοδυναμία αιγοπροβάτων προς μέσο στρέμμα 4,5:1	0,401	0,365

* Με λιγότερο από 9 μονάδες πλούτου σε ισοδύναμα μέσου στρέμματος.

** Βλ. σελ. 104.

*** Ισοδυναμία βοοειδών προς στρέμμα σε όλες τις περιπτώσεις 1:3.

εκτός από τις νάνους, σημαντικός αριθμός αρχηγών εκμεταλλεύσεων με περισσότερα από 9 στρέμματα κλήρο δεν ασχολούνται καθόλου ή μόνο παρέρως με τη γεωργία⁸⁵, η εικόνα της δεύτερης στήλης του Πίνακα 6 φαίνεται να προσεγγίζει περισσότερο την πραγματικότητα ως προς τη διανομή ανάμεσα στον πληθυσμό που αποζεί κυρίως από τη γεωργία.

Οι εκτιμήσεις στον Πίνακα 6 αναφέρονται στο σύνολο των εκμεταλλεύσεων και στο σύνολο του εδαφικού και ζωικού πλούτου που υπολογίστηκαν με σειρά υποθέσεων οι οποίες αναφέρονται στα Παραρτήματα Ε και ΣΤ. Πιο άμεσες εκτιμήσεις για επιμέρους μεγέθη δίνονται στον Πίνακα 7.

Οι πολύ σημαντικές διαφορές στον συντελεστή Gini, που παρατηρούνται από περίπτωση σε περίπτωση στον Πίνακα 7, οφείλονται κατά μέγα μέρος στη σχετική σημασία των πολύ μικρών μονάδων (νάνων) σε κάθε κατηγορία.

85. 3,5% του συνόλου δεν ασχολούντουσαν καθόλου και 15,2 μόνο δευτερευόντως (Πίνακας III, προηγ. υποσημ).

Έτσι, ο πολύ χαμηλός συντελεστής για τα βοοειδή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι, από τη φύση τους, οι βοοτροφικές μονάδες έχουν ελάχιστο μέγεθος, σημαντικά μεγαλύτερο από τις προβατοτροφικές και ακόμα περισσότερο από τις αιγοτροφικές. Έτσι, ανάλογα με το συντελεστή ισοδυναμίας βοοειδών προς στρέμματα, που γίνεται δεκτός, το μέσο μέγεθος μονάδας στο κλιμάκιο μονάδων με το μικρότερο μέγεθος ήταν 13,5 ή 10,7 ισοδύναμα μέσου στρέμματος, ενώ το αντίστοιχο μέγεθος για το σύνολο των εκμεταλλεύσεων, με εξαίρεση τις νάνους, που αποτέλεσε τη βάση για τις εκτιμήσεις στη δεύτερη στήλη του Πίνακα 6, ήταν 8.8-9.0.

Στην περίπτωση των προβατοτροφικών μονάδων, ο συντελεστής Gini, που δίνεται στον Πίνακα 7, είναι λίγο μόνο χαμηλότερος από τους αντίστοιχους συντελεστές στη στήλη 2 του Πίνακα 6, διότι το μέσο μέγεθος των μονάδων στο κατώτατο κλιμάκιο ήταν 5-6 ισοδύναμα στρέμματα, ενώ το πλήθος τους στο κλιμάκιο αυτό συγκριτικά πολύ μικρό.

Τα αποτελέσματα για τις αιγοτροφικές μονάδες συνδέονται με το γεγονός ότι στην κατηγορία αυτή υπήρχαν πολλές νάνοι εκμεταλλεύσεις. Είναι άλλωστε γνωστό και προκύπτει σαφώς από τα στοιχεία ότι η οικόσιτη αιγοτροφία αποτελείται από πολύ μικρές μονάδες, που προορίζονται πολλές φορές μόνο για την οικογενειακή κατανάλωση. Οι συντελεστές Gini στον Πίνακα 7 για την κατηγορία αυτή είναι μεγαλύτεροι από ό,τι στη στήλη 1 του Πίνακα 6 που καλύπτει όλες τις εκμεταλλεύσεις, συμπεριλαμβανομένων και των νάνων, γιατί και το μέσο μέγεθος των νάνων είναι ακόμη μικρότερο από ό,τι για το σύνολο των μονάδων (3-3,4 ισοδύναμα μέσου στρέμματος έναντι 4,5). Αν εξαιρεθούν οι εντελώς νάνοι εκμεταλλεύσεις (με 3.0 ισοδύναμα στρέμματος), ο συντελεστής Gini για τις αιγοτροφικές μονάδες μειώνεται σε 39 και είναι συγκρίσιμος⁸⁶ με τον αντίστοιχο συντελεστή που προκύπτει από το σύνολο των εκμεταλλεύσεων.

5.2.2. Το ύψος του συνολικού αγροτικού εισοδήματος

Σύμφωνα με τους εθνικούς λογαριασμούς⁸⁷, μεταξύ 1973 και 1974, ο όγ-

86. Το αμέσως επόμενο κλιμάκιο έχει μέσο μέγεθος μόνο 5,0-5,5 ισοδύναμα μέσου στρέμματος.

87. Για την εξασφάλιση της εσωτερικής συνέπειας μεταξύ των διάφορων εθνικολογιστικών μεγεθών που χρησιμοποιούνται στο Παράρτημα αυτό, χρησιμοποιείται σαν πηγή τους πάντα η έκδοση της Υπηρεσίας Εθνικών Λογαριασμών υπ' αρ. 23.

κος του ακαθάριστου προϊόντος στον πρωτογενή τομέα (γεωργία, κλπ.) αυξήθηκε κατά 5% περίπου. Στοιχεία για την αντίστοιχη εξέλιξη του αγροτικού εισοδήματος δεν υπάρχουν. Χρησιμοποιώντας όμως το πηλίκο του μέσου όρου του όγκου της παραγωγής στον πρωτογενή τομέα στα δύο χρόνια που αναφέρθηκαν — ο οποίος είναι πιά αντιπροσωπευτικό μέγεθος από τα ετήσια στοιχεία⁸⁸ — με τον αντίστοιχο όγκο το 1973 σα δείκτη για τον υπολογισμό του πιθανού μέσου αγροτικού εισοδήματος στη διετία 1973-1974, με βάση το αγροτικό εισόδημα για το 1973, το αγροτικό εισόδημα, για το σκοπό που χρησιμοποιείται εδώ σε τιμές 1973, υπολογίζεται σε 86.770 δρχ.⁸⁹. Στο μέγε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Συντελεστές ανισοκατανομής Gini για τις μικτές εκμεταλλεύσεις με πρόβατα, κατσίκια και βοοειδή, 1961.

	Πρόβατα				Κατσίκια				Βοοειδή			
Συντελεστής ισοδυναμίας μέσου στρέμματος προς ζώα	1:3,5	1:4,5			1:3,5	1:4,5			2:1	3:1		
Έγγειος πρόσοδος από τον μη αυτοκαλλιεργούμενο πλούτο σαν ποσοστό συνολικής προστιθέμενης αξίας	0.2	0.3	0.2	0.3	0.2	0.3	0.2	0.3	0.2	0.3	0.2	0.3
Συντελεστής Gini	.367	.375	.376	.383	.405	.411	.412	.417	.291	.298	.272	.279

θος αυτό πρέπει, σύμφωνα με όσα σημειώθηκαν, να προστεθούν και οι συντάξεις του ΟΓΑ που το 1973 ήταν 2.780 εκ. δρχ.⁹⁰

5.2.3. Ο αριθμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και η κατανομή τους κατά μέγεθος εισοδήματος

Σύμφωνα με την απογραφή του 1971, ο συνολικός αριθμός των εκμεταλλεύσεων από τη γεωργία, συμπεριλαμβανομένων και των αποκλειστικά κτηνοτροφικών, που δεν είχαν καθόλου γή, ήταν 1.047.260. Επειδή στο πιά πάνω κονδύλι για το αγροτικό εισόδημα περιλαμβάνεται και το εισόδημα των μι-

88. Για κλιματολογικούς και άλλους λόγους η αγροτική παραγωγή παρουσιάζει εκτεταμένη παρενναυτοφορία.

89. Σε σύγκριση με 84.657 εκ. το 1973.

90. ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς 1976, σελ. 123.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Εκτιμώμενη διανομή αγροτικού εισοδήματος, 1973-1974.

Αύξ. αρ.	Μονάδες εισοδήματος εκφρασμένες σε ισο- δύναμα στρέμματος	Αριθμός εκμεταλλεύσεων*	Χρηματικό εισόδημα σε δραχμές 1973
	(1)	(2)	(3)
1.	9,0	140.980	22.164
2.	16,8	67.560	39.019
3.	23,8	326.870	54.146
4.	37,0	80.640	82.672
5.	45,0	191.000	99.960
6.	65,9	11.380	145.124
7.	75,6	152.960	166.086
8.	105,3	4.420	230.268
9.	108,0	38.340	236.103
10.	136,5	1.460	296.611
11.	137,3	7.380	299.420
12.	234,9	140	510.333
13.	296,8	740	644.099
		1.023.870	

* Ο κάθε μισθωτός υπολογίζεται σα μια εκμετάλλευση και περιλαμβάνεται στην ομάδα με τα 37 ισοδύναμα στρέμματος.

σθωτών στη γεωργία, στον αριθμό των οικογενειών που αντλούσαν εισόδημα από τον πρωτογενή τομέα πρέπει να προστεθούν και οι 62.000 περίπου των μισθωτών. Παράλληλα όμως, είναι εύλογο να αφαιρεθούν οι 84.840 νάνοι εκμεταλλεύσεις. Οι εκμεταλλεύσεις αυτές συγκέντρωσαν λιγότερο από 1% του αγροτικού πλούτου το 1971 και είχαν κατά μέσον όρο μόνο 4,5 ισοδύναμα στρέμματος⁹¹ η καθεμία. Όπως ήδη σημειώθηκε, είναι φανερό πώς οι αντίστοιχες οικογένειες δεν αντλούσαν το κύριο μέρος του εισοδήματός τους από τη γεωργία, και είναι πολύ πιθανό, με τη σαφή τάση που επικρατεί για μείω-

91. Από τους 225.820 αρχηγούς εκμεταλλεύσεων με 1-9 στρέμματα, που δήλωσαν επάγγελμα, μόνον 103.020 είχαν σαν κύριο επάγγελμα τη γεωργία, ενώ 36.360 δεν είχαν καθόλου γεωργική απασχόληση (Απογραφή Γεωργίας, Κτηνοτροφίας 1971, Πίνακας III, Βιβλιοθήκη ΕΣΣΥΕ).

ση του αριθμού των οριακών κυρίως εκμεταλλεύσεων, αρκετές από αυτές να είχαν παύσει να υπάρχουν το 1973-1974, για το οποίο γίνονται οι υπολογισμοί.

Σύμφωνα με το τμήμα 5.2.1 πίο πάνω, για τη διανομή του αγροτικού εισοδήματος, έγιναν εναλλακτικές εκτιμήσεις με βάση αντίστοιχες υποθέσεις. Επειδή οι διαφορές στα αποτελέσματα, ιδίως αν ληφθεί υπόψη και ο προσεγγιστικός χαρακτήρας τους, δεν ήταν σημαντικές, δε φαίνεται σκόπιμο να γίνουν στο σημείο αυτό εναλλακτικοί υπολογισμοί. Συγκεκριμένα χρησιμοποιείται εδώ η τρίτη από τις τέσσερις εκτιμήσεις που δίνονται στο τμήμα 5.2.2, για την οποία η κατανομή συχνοτήτων κατά τάξη μεγέθους μονάδων εισοδήματος, εκφρασμένων σε ισοδύναμα στρέμματος, δίνεται στις δύο πρώτες στήλες του Πίνακα 8.

Με βάση τη σχέση του αγροτικού εισοδήματος σε δραχμές 1973 και του αγροτικού εισοδήματος εκφρασμένου σε μονάδες ισοδυνάμων στρέμματος, υπολογίστηκε το αγροτικό εισόδημα για κάθε τάξη μεγέθους εκμετάλλευσης. Στα εισοδήματα αυτά προστέθηκε το κονδύλι από σύνταξη ΟΓΑ, με την εύλογη υπόθεση ότι το ύψος της είναι το ίδιο για κάθε τάξη εισοδήματος, αφού στη χορήγηση των συντάξεων αυτών δε γίνεται διάκριση ανάλογα με το εισόδημα. Τα μεγέθη που προκύψανε δίνονται στη στήλη 3 του Πίνακα 8.

Είναι πολύ πιθανό το χρηματικό οικογενειακό εισόδημα, ιδίως της πρώτης αλλά και της δεύτερης από τις ομάδες στον Πίνακα 8, να είναι αισθητά μεγαλύτερο από τα μεγέθη της στήλης (3) στον ίδιο Πίνακα. Όπως σημειώθηκε, είναι ευρύτατα γνωστό ότι σημαντικός αριθμός από τους μικρούς κληρούχους έχουν εξωγεωργικές ασχολίες, από τις οποίες αντλούν εισοδήματα. Επειδή όμως εξαιρέθηκαν εντελώς οι νάνοι εκμεταλλεύσεις, μερικές από τις οποίες είναι πιθανό να έχουν πολύ χαμηλά συνολικά χρηματικά εισοδήματα, και επειδή στοιχεία για τα εξωγεωργικά εισοδήματα των αγροτών δεν υπάρχουν, δεν είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί καλύτερη προσέγγιση. Οι εκτιμήσεις που στηρίζονται στα στοιχεία του Πίνακα 8 αποτελούν υποεκτίμηση ή υπερεκτίμηση της ανισοκατανομής, ανάλογα με τη σχετική βαρύτητα των δύο αντίρροπων παραγόντων που αναφέρθηκαν.

5.3. Εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες

5.3.1. Η ανισοκατανομή στα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες, με βάση τις δηλώσεις για το φόρο εισοδήματος

Είναι γενικά αποδεκτό ότι τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος

δεν ανταποκρίνονται απόλυτα στην πραγματικότητα, γιατί τα άτομα έχουν ισχυρά κίνητρα για απόκρυψη εισοδήματος, πράγμα που σε πολλές περιπτώσεις είναι τεχνικά δυνατό. Παρ' όλα αυτά, οι δηλώσεις φόρου εισοδήματος αποτελούν διεθνώς μιά από τις βασικές πηγές στοιχείων για την εκτίμηση του βαθμού ανισοκατανομής⁹².

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η χρησιμοποίηση των στοιχείων των δηλώσεων φόρου εισοδήματος για την εκτίμηση του βαθμού ανισοκατανομής, χωρίς να διατρέχει κανείς τον κίνδυνο να καταλήξει σε πολύ παραπλανητικά συμπεράσματα, παρουσιάζει πολύ περισσότερες δυσκολίες από ό,τι σε άλλες χώρες. Η κάλυψη είναι, όχι μόνο ελλιπής, αλλά και πολύ ανισομερής, με αποτέλεσμα τον περιορισμό της αντιπροσωπευτικότητας και της αξιοπιστίας των στοιχείων.

Μεγάλα τμήματα του πληθυσμού⁹³ είναι νόμιμα απαλλαγμένα από τη φορολογία εισοδήματος και επομένως από την υποχρέωση υποβολής δηλώσεων. Εξάλλου, η εκτεταμένη φοροδιαφυγή στον «παραδοσιακό» τομέα της ελληνικής οικονομίας, όπως ορίστηκε πιά πάνω⁹⁴, από τη φύση της δύσκολα μπορεί να περιοριστεί αποτελεσματικά. Οι ελεύθεροι επαγγελματίες και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις είναι σε θέση εύκολα να αποκρύπτουν μεγάλο μέρος από τα εισοδήματά τους. Ακόμα και για τους μισθωτούς, η παρακράτηση του φόρου εισοδήματος στην πηγή είναι σε πολλές περιπτώσεις αδύνατη είτε γιατί εργάζονται σε μικρές επιχειρήσεις που απαλλάσσονται από τη σχετική υποχρέωση είτε γιατί αλλάζουν συχνά απασχόληση. Το δεύτερο ισχύει για τη μεγάλη πλειονότητα των οικοδόμων που αποτελούν το 1/5 περίπου του συνόλου των μισθωτών. Συνθήκες για σχετικά αποτελεσματική σύλληψη της φορολογητέας ύλης υφίστανται μόνο για τα εισοδήματα από μισθωτή απασχόληση στο δημόσιο και τους μεγάλους παράλληλους οργανισμούς καθώς και τις μεγάλες επιχειρήσεις, που αντιπροσώπευαν όμως, το 1975, όχι περισσότερο από το 40% των μισθωτών, ίσως μάλιστα και λιγότερο. Η εικόνα αυτή συνάγεται σαφώς και από τον Πίνακα 9.

Η μεγάλη ανισομέρεια στην κάλυψη διαστρεβλώνει τη σχετική σημασία των διάφορων κατηγοριών εισοδήματος στο σύνολο και καθιστά κάθε προσπά-

92. Βλ. π.χ. M. Sawyer, ό.π., σελ. 30-32.

93. Η μεγαλύτερη ομάδα είναι οι οικογενειακές αγροτικές εκμεταλλεύσεις που το 1974 αντιπροσώπευαν περίπου το 1-3 του εργατικού δυναμικού.

94. Βλ. σελ. 34 παραπάνω.

θεια, για την εκτίμηση του βαθμού ανισοκατανομής, για την οικονομία σε σύνολο, άκρως επισφαλής⁹⁵.

Η κάλυψη, αν και χαμηλή, εγγυάται κάποια αντιπροσωπευτικότητα μόνο στην περίπτωση των μισθωτών⁹⁶. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω⁹⁷, τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος είναι ίσως αρκετά αντιπροσωπευτικά των εισοδημάτων από μισθούς και λιγότερο των εισοδημάτων από ημερομίσθια, για τους λόγους που μόλις αναφέρθηκαν.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Πραγματικό και δηλωμένο εισόδημα, 1975

Κατηγορία εισοδήματος	Εθνικολογιστικά στοιχεία (1)	Δηλώσεις φόρου εισοδήματος (2)	(2)/(1) (3)
Αγροτικό εισόδημα	106.568	182	0,002
Μισθοί—ημερομίσθια	226.740	100.355	0,443
Πρόσοδοι περιουσίας και επιχειρηματικής δράσης και αδιανέμητα κέρδη	217.992	66.583	0,296
Σύνολο	551.300	167.120	0.299

Πηγή: Υπ. Συντονισμού, *Εθνικοί Λογαριασμοί* αρ. 24, σελ. 60 και ΕΣΥΕ, *Στατιστική του δηλωθέντος εισοδήματος φυσικών προσώπων και της φορολογίας αυτού*, 1976, σελ. 25.

95. Για όσους θα είχαν αντίθετη γνώμη, ο συντελεστής Gini το 1975 για το σύνολο του δηλωθέντος εισοδήματος από όλες τις πηγές ήταν 382. Αφαιρώντας όσους είχαν δηλώσει ετήσιο εισόδημα κάτω από 40.000 δρχ. ή λιγότερο, που σαφώς ανακλά είτε φοροδιαφυγή είτε απασχόληση για τμήμα μόνο του έτους, αφού το ετήσιο εισόδημα του ανειδίκευτου εργάτη με βάση το κατώτατο ημερομίσθιο θα ήταν τουλάχιστο 70.000 δρχ. (το μέσο κατώτατο ημερομίσθιο για τους άντρες ήταν 206 και για τις γυναίκες 175 δρχ.), ο αντίστοιχος συντελεστής μειώνεται στο 349.

96. Εναντι συνόλου μισθωτών ατόμων στις αστικές και ημιαστικές περιοχές 1.239.900 (ΕΣΥΕ, Έρευνα Απασχολήσεως 1976), το 1976 οι αντίστοιχες δηλώσεις φόρου εισοδήματος για το 1975 ήταν 674.804. Η διαφορά καλύπτεται κατά μεγάλο μέρος από τους εργαζομένους στον κατασκευαστικό τομέα (190.000 περίπου), οι οποίοι είναι γνωστό ότι, επειδή αλλάζουν συχνά εργοδότη στη διάρκεια του έτους, δεν υποβάλλονται σε παρακράτηση του φόρου στην πηγή και όταν ακόμη εργάζονται σε μεγάλες επιχειρήσεις.

97. Βλ. σελ. 106-107 παραπάνω.

Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία για το εισόδημα από μισθωτές υπηρεσίες για το 1975, εκτιμήθηκαν οι πιο κάτω συντελεστές ανισοκατανομής (Πίνακας 10).

Οι συντελεστές με βάση τα συνολικά στοιχεία (πρώτη γραμμή του Πίνακα 10) καλύπτουν το σύνολο των δηλώσεων και αποτελούν χωρίς αμφιβολία υπερεκτιμήσεις, διότι ένα μέρος τουλάχιστον των πολύ χαμηλών εισοδημάτων που δηλώθηκαν οφείλονται σε απασχόληση τμήματος μόνο του έτους. Πρό-

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Συντελεστές ανισοκατανομής Gini για τα δηλωθέντα εισοδήματα
από μισθωτές υπηρεσίες, 1975

	Εισοδήματα		
	Του συζύγου*	Της συζύγου*	Του συζύγου και της συζύγου*
Σύνολο δηλωθέντων εισοδημάτων από μισθωτές υπηρεσίες	0.304	0.268	0.305
Εισοδήματα περισσότερο από 40.000 δρχ.	0.265	0.226	0.267
Εισοδήματα περισσότερο από 60.000 δρχ.	0.240	—	0.245

Πηγή: ΕΣΥΕ, Στατιστική του δηλωθέντος εισοδήματος κλπ., 1976.

*Αν και στην πηγή χρησιμοποιούνται αυτοί οι όροι είναι σαφές ότι πρόκειται για άντρες και γυναίκες και όχι απλώς για το σύζυγο και τη σύζυγο.

εται για νέους που πρώτη φορά μπήκαν στο εργατικό δυναμικό και για ηλικιωμένους που αποσύρθηκαν, καθώς και για άτομα γενικά που δούλεψαν μέρος μόνον του έτους. Τα στοιχεία αυτά δεν είναι συγκρίσιμα με τη μάζα των μισθωτών που είχαν πλήρη απασχόληση και πρέπει να εξαιρεθούν, σύμφωνα άλλωστε με τη συνήθη πρακτική⁹⁸.

Στη δεύτερη σειρά του Πίνακα 10 δίνονται εκτιμήσεις του βαθμού ανισοκατανομής μόνο για όσους δήλωσαν 40.000 δρχ. το χρόνο ή περισσότερο,

98. Βλ. π.χ. M. Sawyer, ό.π., σελ. 5 και Harold Lydall, *The Structure of Earnings*, σελ. 60 κ. επ.

ενώ στην τρίτη για όσους δήλωσαν 60.000 δρχ. το χρόνο ή περισσότερο⁹⁹. Με τον τρόπο αυτό περιορίζεται η ανάμειξη ανομοιογενών στοιχείων που νοθεύουν το τελικό αποτέλεσμα.

Οι εκτιμήσεις της δεύτερης γραμμής του Πίνακα 10 φαίνεται να είναι οι πιο αντιπροσωπευτικές, γιατί ο αριθμός αυτών που δήλωσαν εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες λιγότερα από 40.000 δρχ., σαν ποσοστό του αντίστοιχου συνόλου (9,6% για τα δύο φύλα, 9,4% για τους άνδρες και 10,6% για τις γυναίκες¹⁰⁰), βρίσκονται σε εύλογη σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά των νεοεισερχομένων, των εξερχομένων και αυτών που είχαν μερική μόνο απασχόληση¹⁰¹.

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στη δεύτερη γραμμή βρίσκονται πολύ κοντά στις αντίστοιχες εκτιμήσεις για την κατανάλωση¹⁰² πάνω σε ατομική βάση. Δεδομένου ότι για τους μισθωτούς η ροπή προς αποταμίευση δε φαίνεται να διαφοροποιείται πολύ από κλιμάκιο σε κλιμάκιο, με εξαίρεση τα ακραία¹⁰³ κλιμάκια, η γειτνίαση των εκτιμήσεων, με βάση τις δύο πηγές, ενισχύει την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων.

5.3.2. Η ανισοκατανομή των αμοιβών των εργατοϋπαλλήλων στα μεταποιητικά καταστήματα με περισσότερους από 10 απασχολούμενους

Οι έρευνες του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων¹⁰⁴ για τη μισθοδοσία του

99. Όπως σημειώθηκε πιο πάνω, το μέσο κατώτατο ημερομίσθιο για τους άντρες το 1975 ήταν 206 δρχ., και για τις γυναίκες 179. Με 300 ημερομίσθια το χρόνο και τα δώρα Χριστουγέννων και Πάσχα ο ετήσιος μισθός στις περιπτώσεις αυτές φθάνει τις 72.100 και τις 62.650 δρχ. αντίστοιχα. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις οι πραγματικές αμοιβές μαζί με τις υπερωρίες ήταν αισθητά μεγαλύτερες στον τομέα αυτόν της αγοράς εργασίας στον οποίο παρατηρείται τα τελευταία χρόνια σχετική έλλειψη εργατικών χεριών.

100. ΕΣΥΕ. Στατιστική του δηλωθέντος εισοδήματος κλπ. για το 1975 σελ. 36-37.

101. Οι νεοεισερχόμενοι και νεοεξερχόμενοι στη διάρκεια ενός έτους ήταν, το 1975, περίπου 3,5%, ενώ το ποσοστό των ατόμων με μερική απασχόληση, στους υπαλλήλους γραφείου, ήταν 11,3% και στους εργάτες και τεχνίτες 9%. (ΕΣΥΕ Έρευνα Απασχολήσεως, 1975, σελ. 16 και 22). Επειδή μερικοί από τους νεοεισερχομένους και οι περισσότεροι επίσης από τους νεοεξερχομένους είχαν μισθούς και ημερομίσθια αρκετά υψηλά ώστε, παρά το γεγονός ότι δεν εργάστηκαν όλο το χρόνο, να είχαν συνολικό εισόδημα μεγαλύτερο από 40.000 δρχ., ενώ το ίδιο δε μπορεί να συνέβαινε και για ορισμένους που είχαν μερική μόνο απασχόληση, φαίνεται εύλογο να εξαιρεθούν όσοι δήλωσαν 40.000 δρχ. ή λιγότερο.

102. Βλ. σελ. 74 παραπάνω.

103. Βλ. σελ. 81 κ. επ. παραπάνω.

104. Βλ. σελ. 70 παραπάνω.

εργατοϋπαλληλικού προσωπικού στον τομέα των μεταποιητικών μονάδων με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους, αποτελούν την πιό άμεση από τις πηγές πληροφοριών που χρησιμοποιούνται εδώ¹⁰⁵ για τον υπολογισμό της ανισοκατανομής του εισοδήματος.

Οι μεταποιητικές μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους απασχολούσαν, το 1973¹⁰⁶, 360.000 περίπου άτομα ή περίπου 11% του συνολικού εργατικού δυναμικού. Παρά τη σχετικά μικρή του συμμετοχή όμως, στο σύνολο της απασχόλησης, ο τομέας αυτός είναι ιδιαίτερα σημαντικός από την άποψη της μέτρησης του βαθμού ανισοκατανομής στις αμοιβές από εργασία, γιατί καλύπτει όλο το φάσμα των ειδικοτήτων από τον ανειδίκευτο εργάτη μέχρι το πετυχημένο επιχειρηματικό στέλεχος ή τον επιστήμονα ειδικό, γιατί ανακλά περισσότερο το αποτέλεσμα των δυνάμεων της αγοράς και γιατί οι συνθήκες από άποψη διανομής στον τομέα αυτό είναι από τις πιό δυσμετάβλητες. Έχει επίσης αυξημένη σημασία για το μέλλον, γιατί ο τομέας αυτός είναι από τους πιό γρήγορα αναπτυσσόμενους της ελληνικής οικονομίας και το μερίδιό του, τόσο στην απασχόληση όσο και στην παραγωγή, αυξάνει.

Η αντιπροσωπευτικότητα των δειγμάτων είναι αρκετά μεγάλη¹⁰⁷ και η αξιοπιστία τους ικανοποιητική, όπως προκύπτει και από το γεγονός ότι τα αποτελέσματα για το 1972 εμφανίζονται αρκετά συνεπή με τά αντίστοιχα αποτελέσματα για το 1968.

Τα στοιχεία δεν είναι όμως άμεσα συγκρίσιμα, διότι το ανώτατο κλιμάκιο αμοιβών, που είναι ανοικτό προς τα άνω, και για το οποίο επομένως η αντίστοιχη μέση αμοιβή δεν προκύπτει από τα στοιχεία, στην έρευνα του 1972 πε-

105. Βλ. σελ. 69 κ. επ. παραπάνω.

106. ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα Απογραφής Βιομηχανίας, Βιοτεχνίας και Ορυχείων 1975, σελ. 159.

107. Η έρευνα του Οκτωβρίου-Νοεμβρίου 1968 κάλυψε 492 μεταποιητικές επιχειρήσεις με σύνολο 92.132 εργατοτεχνιτών και υπαλλήλων «που αντιπροσώπευαν το 40% περίπου των εργαζομένων στις μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους» (ΣΕΒ, Η διάρθρωση των μισθών κλπ., 1970 σελ. 2). Η έρευνα του Οκτωβρίου-Νοεμβρίου του 1972 κάλυψε 420 επιχειρήσεις με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους η καθεμιά, με σύνολο απασχολούμενων 103.000 περίπου άτομα «ή 40% περίπου του συνόλου των απασχολούμενων στις μονάδες αυτής της κατηγορίας». Το δείγμα περιλάμβανε 120 από τις 200 μεγαλύτερες μονάδες με βάση την απασχόληση και το ύψος των απασχολούμενων κεφαλαίων (ΣΕΒ, Αγορά Εργασίας κλπ. σελ. 149). Όπως γίνεται σαφές από τα στοιχεία που δίνονται στο κείμενο, με βάση την Απογραφή βιομηχανικών και βιοτεχνικών καταστημάτων, το σύνολο των απασχολούμενων που κάλυψαν τα ερωτηματολόγια ήταν αισθητά μικρότερο από ό,τι αναφέρεται στις πιό πάνω μελέτες, αλλά πάντως αρκετά μεγάλο γιά να εξασφαλίζεται ικανοποιητική αντιπροσωπευτικότητα.

ριλαμβάνει 1453 άτομα επί συνόλου 99.285 ή 1,5% με μηνιαίο μισθό 15.000 δρχ. ή περισσότερα, ενώ στην έρευνα του 1968, 2.831 άτομα ή 3,3% του συνόλου των 85.146 ατόμων, με μηνιαίο μισθό 8.000 δρχ. ή περισσότερα. Δεδομένου ότι το επίπεδο των αμοιβών των πιά υψηλόμισθων είναι ιδιαίτερα σημαντικό, τόσο από την άποψη των εντυπώσεων για την ανισοκατανομή όσο και για το ύψος του συντελεστού Gini, η τελική εικόνα εξαρτάται σημαντικά από την υπόθεση που θα γίνει για το μέσο ύψος των αμοιβών στο ανώτατο κλιμάκιο στη μία έρευνα σε σύγκριση με την άλλη.

Δεν είναι πιθανόν η κατανομή στο 3,3 των ατόμων με τις υψηλότερες αμοιβές ή η σχέση των αμοιβών αυτών προς τις αμοιβές των υπολοίπων να έχει μεταβληθεί σημαντικά ανάμεσα στο 1968 και το 1972, ιδιαίτερα μάλιστα αφού η γενικότερη πολιτική, ως προς τη διανομή του εισοδήματος, δεν άλλαξε στην τετραετία αυτή. Έτσι φαίνεται εύλογη η υπόθεση ότι η κατανομή για το κλιμάκιο αυτό το 1968 ήταν ανάλογη με την αντίστοιχη κατανομή το 1972¹⁰⁸, για την οποία τα στοιχεία, όπως συνάγεται από τα προηγούμενα, ήταν πληρέστερα.

Με βάση τις υποθέσεις αυτές, ο συντελεστής Gini διαμορφώθηκε ως εξής:

- Έρευνα 1968 0.230
- Έρευνα 1972 0.245

Η μικρή αύξηση στην ανισοκατανομή φαίνεται εύλογη, αν λάβουμε υπόψη την πολύ γρήγορη αύξηση στο προϊόν της μεταποίησης¹⁰⁹ στην περίοδο αυτή, την δημιουργία στενотήτων στην αγορά εργασίας ή, εν πάση περιπτώσει, το σημαντικό περιορισμό στο πλεόνασμα προσφοράς εργασίας¹¹⁰ στον τομέα και την αύξουσα σημασία των μεγαλύτερων μονάδων¹¹¹, στις οποίες οι αμοιβές διαφοροποιούνται εντονότερα από ό,τι στις μικρότερες.

108. Βλ. Παράρτημα Ζ.

109. Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν της μεταποίησης στην περίοδο αυτή σε τιμές 1970 αυξήθηκε κατά 58% ή κατά 12% περίπου κατά μέσο όρο το χρόνο.

110. Αν και άμεσα στοιχεία για την εξέλιξη της απασχόλησης δεν υπάρχουν, όμως η κάμψη στη μόνιμη μετανάστευση, από 50.866 χιλ. το 1968 σε 43.397 το 1972, και η αύξηση στην παλιννόστηση, από 18.882 χιλ. το 1968 σε 27.522 χιλ. το 1972, (ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς 1969 σελ. 46 και 51 και 1974 σελ. 3 και 59), σε περίοδο που η ζήτηση εργασίας στις χώρες που κατευθύνονταν κυρίως οι Έλληνες μετανάστες δεν παρουσίασε καμμία κάμψη, και το γεγονός ότι από το 1968 στο 1973 η μέση ετήσια απασχόληση στη μεταποίηση αυξήθηκε, από 470.435 άτομα (ΕΣΥΕ, Απογραφή 1968 σελ. 33) σε 604.042 (ΕΣΥΕ, Απογραφή 1973 σελ. 2), αποτελούν σαφείς ενδείξεις για την αύξηση στη σχετική στενότητα της εργασίας.

111. Η συμμετοχή των μονάδων με 100 ή περισσότερους απασχολούμενους η καθημιά στο σύνολο της απασχόλησης αυξήθηκε από 26,3% το 1968 σε 29,3% το 1973 (ΕΣΥΕ, Απογραφή 1968, σελ. 33 και 1973 σελ. 185).

5.3.3 Το ύψος του συνολικού εισοδήματος από μισθωτές υπηρεσίες

Το μερίδιο των μισθών και ημερομισθίων στο μη αγροτικό εισόδημα (σε τρέχουσες τιμές) αυξήθηκε, σύμφωνα με τους εθνικούς λογαριασμούς, από 46.2% το 1973 σε 46.8% το 1974. Εξάλλου, το εθνικό εισόδημα στους μη γεωργικούς τομείς μειώθηκε, από το 1973 στο 1974, κατά 4,2%. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι το πραγματικό ύψος των μισθών και ημερομισθίων το 1974 ήταν κατά 3% χαμηλότερο έναντι του 1973. Έτσι, σε τιμές 1973, η μέση τιμή του κονδυλίου των μισθών και ημερομισθίων, η οποία πρέπει να αποτελέσει βάση υπολογισμού για το 1973-1974, είναι 148.400 εκ. (έναντι 150.675 του 1973).

5.3.4. Το πλήθος των μισθωτών

Οι μισθωτοί στο εργατικό δυναμικό, στις αστικές και ημιαστικές περιοχές, σύμφωνα με την απογραφή του 1971, ήταν 1.174.000. Εξάλλου, σύμφωνα με την έρευνα απασχόλησης του 1974, το αντίστοιχο μέγεθος ήταν 1.190 περίπου χιλιάδες (1.159 χιλ. απασχολούμενοι και 32 περίπου χιλ. άνεργοι). Έτσι, στην περίοδο 1971-1974, το εργατικό δυναμικό αυτής της κατηγορίας παρουσιάζεται σχεδόν στάσιμο. Εκ πρώτης όψεως, η εικόνα θα ήταν ίσως πιο πειστική, αν στο μεταξύ το εργατικό δυναμικό της κατηγορίας αυτής παρουσίαζε μιά πιο σημαντική αύξηση, αφού το εισόδημα αυξανόταν με σημαντικό ρυθμό και η συμμετοχή των μεγαλύτερων οικονομικών μονάδων, που απασχολούν μισθωτούς, στο σχηματισμό του εθνικού εισοδήματος μεγάλωνε, ενώ το εργατικό δυναμικό στον πρωτογενή τομέα θα πρέπει να ακολουθούσε πτωτική πορεία. Αν όμως ληφθεί υπόψη, ότι στην περίοδο αυτή η αύξηση του συνολικού εργατικού δυναμικού ήταν ανεπαίσθητη και ότι τα περιθώρια για μείωση της υποαπασχόλησης σε όλους σχεδόν τους τομείς ήταν σημαντικά, τελικά, τουλάχιστον ως προς την τάξη μεγέθους των μισθωτών στο εργατικό δυναμικό, οι δύο πηγές αλληλοενισχύονται μάλλον παρά έρχονται σε αντίφαση.

Σύμφωνα με την απογραφή του 1971, οι μισθωτοί στο εργατικό δυναμικό, στις αγροτικές περιοχές, ήταν 195.000. Αντίστοιχο μέγεθος για το 1974 δεν υπάρχει, αφού η έρευνα απασχόλησης δεν καλύπτει τις αγροτικές περιοχές. Αν υποθεθεί, ότι ο αριθμός των μισθωτών στις περιοχές αυτές, μεταξύ 1971 και 1974, έμεινε επίσης στάσιμος — σύμφωνα με τη γενικότερη τάση — τότε, οι απασχολούμενοι το 1973-1974 σε μισθωτοί στο σύνολο της οικονομίας, πρέπει να ήταν της τάξης των 1.350 χιλ. ατόμων. Επειδή, σύμφωνα με την πρακτική κατάρτισης των εθνικών λογαριασμών, το εισόδημα των 62.000 περίπου μισθωτών στη γεωργία περιλαμβάνεται στο κονδύλι του αγροτικού εισ-

οδήματος, και όχι στο κονδύλι των μισθών και ημερομισθίων, για τη διανομή του τελευταίου αυτού μεγέθους, το πλήθος των μισθωτών πρέπει να μειωθεί κατά τον αριθμό των μισθωτών στη γεωργία.

5.3.4.1. Οι μισθωτοί στη μεταποίηση

Η απασχόληση στη μεταποίηση αυξήθηκε από 526.000 άτομα το 1969 σε 615.000 άτομα το 1973¹¹², ενώ το εργατικό δυναμικό στη μεταποίηση το 1971¹¹³ ήταν 555.000 άτομα. Αν ληφθεί υπόψη η πολύ γρήγορη αύξηση της παραγωγής στη μεταποίηση στην περίοδο αυτή (1969-1971, +28%, και 1971-1973, +27%), οι αυξήσεις στην απασχόληση δε φαίνονται αδικαιολόγητες, ενώ μπορεί και πάλι να λεχθεί ότι, ως προς την τάξη του μεγέθους που εξετάζεται εδώ, η αξιοπιστία των δεδομένων από τις επιμέρους πηγές φαίνεται να αλληλοενισχύεται.

Οι μισθωτοί στη μεταποίηση ήταν, σύμφωνα με την Απογραφή Καταστημάτων του 1969¹¹⁴, 366.000, ενώ σύμφωνα με την αντίστοιχη απογραφή του 1973¹¹⁵, 455.000. Εξάλλου, σύμφωνα με την απογραφή του 1971, οι μισθωτοί στο εργατικό δυναμικό της μεταποίησης ήταν 375.000 περίπου.

Οι σχέσεις μεταξύ αυτών των τριών μεγεθών φαίνονται εκ πρώτης όψεως ασυνεπείς. Οι μεγάλες όμως διαφορές φαίνεται να οφείλονται περισσότερο στο γεγονός ότι η μέθοδος συλλογής των στοιχείων και οι έννοιες, που χρησιμοποιήθηκαν, ήταν διαφορετικές μεταξύ της απογραφής πληθυσμού, απ' τη μία μεριά, και των απογραφών καταστημάτων απ' την άλλη. Ειδικότερα ο αριθμός των αυτοαπασχολουμένων, των επιχειρηματιών και των συμβοηθούντων μελών ήταν γύρω στις 161 χιλ., σύμφωνα με τις δύο απογραφές καταστημάτων (1969 και 1973), ενώ ήταν 176, σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού το 1971. Έτσι, η αύξηση των μισθωτών μεταξύ 1969-1971 απορροφήθηκε, ενμέρει, από τη μετάθεση μερικών από αυτούς στην κατηγορία των αυτοαπασχολουμένων, λόγω προφανώς των διαφορών που μόλις αναφέρθηκαν, με αντίστοιχη διόγκωση της αύξησης των μισθωτών μεταξύ 1971-1973.

Πιο σοβαρά προβλήματα συγκρισιμότητας δημιουργούνται από την έρευνα απασχόλησης του 1974. Σύμφωνα με αυτήν, η απασχόληση στη μεταποίηση στις αστικές και ημιαστικές περιοχές ήταν 463 χιλ. περίπου άτομα. Προσ-

112. Απογραφές καταστημάτων.

113. Απογραφή πληθυσμού.

114. Απογραφή Καταστημάτων 1969, σελ. 69.

115. Απογραφή Καταστημάτων 1973, σελ. 113.

θέτοντας στο μέγεθος αυτό την απασχόληση στη μεταποίηση στις αγροτικές περιοχές, σύμφωνα με την απογραφή του 1971, φθάνομε στις 528.000, σε μέγεθος δηλαδή που ισούται περίπου με το αντίστοιχο μέγεθος της απογραφής καταστημάτων του 1969 και υπολείπεται του αντίστοιχου μεγέθους της μεν απογραφής πληθυσμού του 1971 κατά 26 χιλ ή 5% περίπου και της απογραφής καταστημάτων του 1973 κατά 88.000 ή 14% περίπου.

Σύμφωνα με την ίδια πηγή¹¹⁶ και με την υπόθεση ότι ο αριθμός των μισθωτών στη μεταποίηση στις αγροτικές περιοχές δεν άλλαξε μεταξύ 1971 και 1974, ο αριθμός των μισθωτών στη μεταποίηση σε όλες τις περιοχές φθάνει τις 356.000, που είναι κατά 100.000 μικρότερος από το αντίστοιχο μέγεθος της απογραφής του 1973.

Επειδή η Έρευνα Απασχόλησης του 1974 ήταν δειγματοληπτική, είναι εύλογο να υποτεθεί ότι τα αντίστοιχα μεγέθη σε απογραφική βάση για τα χρόνια 1969, 1971 και 1973 είναι πιά αξιόπιστα. Για τους υπολογισμούς που ακολουθούν, γίνεται δεκτό ότι ο αριθμός των μισθωτών στη μεταποίηση το 1973-1974 ήταν της τάξης των 400.000. Το μέγεθος αυτό είναι μικρότερο από το αντίστοιχο μέγεθος σύμφωνα με την απογραφή του 1973, και αισθητά μεγαλύτερο από το αντίστοιχο μέγεθος της απογραφής του 1971 (κατά 7% περίπου) και φαίνεται να αποτελεί εύλογη προσέγγιση.

Ειδικότερα, γίνεται δεκτό ότι οι μισθωτοί στις μονάδες με 10 η περισσότερους απασχολούμενους ήταν 310.000 το 1973-1974 (έναντι 349.000, σύμφωνα με την απογραφή του 1973) και, στις μονάδες με 0-9 απασχολούμενους, 90.000 (έναντι 108.000 περίπου). Οι υποθέσεις αυτές υπαγορεύονται και από την ανάγκη να χρησιμοποιηθούν τα αποτελέσματα της Στατιστικής Έρευνας Βιομηχανίας για το 1973, για τα βασικά οικονομικά μεγέθη στις μονάδες με 10 η περισσότερους απασχολούμενους. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, ο αριθμός των μισθωτών στις προαναφερόμενες μονάδες το 1973 ήταν 302.000 περίπου.

5.3.4.2. Οι μισθωτοί στον κατασκευαστικό τομέα και τους λοιπούς τομείς

Οι μισθωτοί στον κατασκευαστικό τομέα, στις αστικές και ημιαστικές περιοχές, σύμφωνα με την Έρευνα Απασχόλησης του 1974, ήταν 156.700. Το αντίστοιχο μέγεθος για το 1971, σύμφωνα με την απογραφή, ήταν 163.400. Δεδομένου ότι ο όγκος των κατασκευών το 1974 ήταν αισθητά μικρότερος από ό,τι το 1971 (κατά 17% περίπου), τα μεγέθη αυτά φαίνονται αρκετά συγκ-

116. Έρευνα Απασχόλησης 1974.

ρίσιμα. Προσθέτοντας τους 38.600 μισθωτούς στον τομέα στις αγροτικές περιοχές, σύμφωνα με την απογραφή του 1971, τα αντίστοιχα σύνολα γίνονται 195.300 και 202.000. Επειδή ο όγκος των κατασκευών το 1973 ήταν πολύ ψηλότερος από το 1974 (+45%), η μέση απασχόληση μισθωτών στον τομέα για το 1973-1974 γίνεται δεκτό ότι ήταν 205.000¹¹⁷.

Για τους υπολογισμούς που ακολουθούν, χρησιμοποιούνται τα παρακάτω μεγέθη μισθωτών κατά τομέα (Πίνακας 11), όπως διαμορφώθηκαν από τις εκτιμήσεις και τις υποθέσεις, που έγιναν στα προηγούμενα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Μισθωτοί κατά τομέα

Τομέας	Αριθμός μισθωτών (1973-1974)
Μεταποίηση (καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους)	310.000
Μεταποίηση (καταστήματα με 0-9 απασχολούμενους)	90.000
Οικοδομήσεις και δημόσια έργα	205.000
Υπόλοιποι τομείς	683.000
Σύνολο	1.288.000

5.3.5 Η κατανομή των μισθωτών κατά μέγεθος εισοδήματος

5.3.5.1. Μεταποίηση

Η κατανομή συχνοτήτων κατά τάξη μεγέθους μηνιαίων αποδοχών, σύμφωνα με την Έρευνα του Συνδέσμου Βιομηχάνων του 1972, δίνεται στον Πίνακα 1, Παράρτημα Ζ. Από τα μηνιαία εισοδήματα του Πίνακα αυτού, που, όπως σημειώθηκε, καλύπτουν μεταποιητικά καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους το καθένα, υπολογίστηκαν τα αντίστοιχα ετήσια μεγέθη για το 1973-1974 (Πίνακας 12). Για τον υπολογισμό αυτό ελήφθη υπόψη ότι το ετήσιο εισόδημα απαρτίζεται από 14 μηνιαίους μισθούς, ότι στα στοι-

117. Η εξέλιξη του όγκου των κατασκευών και της αντίστοιχης απασχόλησης κατά το 1974, για την οποία υπάρχουν τριμηνιαία στοιχεία από τις έρευνες απασχόλησης, δίνει αντιφατικές ενδείξεις για τη σχέση ανάμεσα στα δύο αυτά μεγέθη και δε μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε βάση για πιο συστηματικό υπολογισμό.

χεία της Έρευνας του Συνδέσμου Βιομηχάνων, που δεν την καλύπτουν, πρέπει να προστεθεί η εργοδοτική εισφορά, η οποία περιλαμβάνεται στο κονδύλι των μισθών και ημερομισθίων που δίνεται από τους εθνικούς λογαριασμούς και η οποία υπολογίζεται γύρω στο 12%¹¹⁸ των αποδοχών, και ότι η μέση αύξηση των αποδοχών των εργατών και των υπαλλήλων στη βιομηχανία (καταστήματα με 10+ ή περισσότερους απασχολούμενους το καθένα), μεταξύ 1972 και 1973¹¹⁹, ήταν περίπου 18%¹²⁰.

Εξάλλου, υποθέτοντας ότι το δείγμα της Έρευνας του Συνδέσμου Βιομηχάνων, για τους μισθωτούς στις μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους για το 1972, είναι αντιπροσωπευτικό του συνόλου των μισθωτών σ' αυτή την κατηγορία των μονάδων το 1973-1974, όπως υπολογίστηκε στο προηγούμενο τμήμα, παίρνομε από τη δεύτερη στήλη του Πίνακα 1, Παράρτημα Ζ, τη δεύτερη στήλη του Πίνακα 12.

Τα στοιχεία των αμοιβών, σύμφωνα με την Έρευνα του Συνδέσμου Βιομηχάνων του 1972, δεν περιλαμβάνουν υπερωριακή αμοιβή, επιδότηση γευμάτων και άλλες ανάλογες παροχές και κατά τούτο φαίνεται να αποτελούν υποεκτίμηση των πράγματι καταβαλλόμενων αμοιβών, η οποία μάλιστα είναι ενδεχόμενο να οδηγεί σε σημαντική διαστρέβλωση της κατανομής, διότι οι χαμηλόμισθοι επωφελούνται περισσότερο από αυτά τα πλεονεκτήματα, σε σύγκριση με τους υψηλόμισθους. Το σύνολο όμως των αποδοχών, σύμφωνα με τον Πίνακα 12, αν λάβουμε υπόψη μας και τις διαφορές στην κάλυψη ανάμεσα στις δύο πηγές, υπερβαίνει ήδη το αντίστοιχο σύνολο των αποδοχών των μισθωτών, όπως δίνεται στα αποτελέσματα της Στατιστικής Έρευνας της Βιομηχανίας του 1973, κατά 7% περίπου. Για το λόγο αυτό δεν κρίθηκε σκόπιμο να προσαρμοστούν παραπέρα τα στοιχεία του Πίνακα 12, για να ληφθούν υπόψη οι παράγοντες που αναφέρονται πιο πάνω, και που φαίνεται να αντισταθμίζονται από το γεγονός ότι σημαντικός αριθμός απασχολούμενων, ιδιαίτερα ανάμεσα στους εργατοτεχνίτες, είναι πιθανό να μην πραγματοποιήσει το ισοδύναμο 14 μηνιαίων μισθών το χρόνο, αλλά λιγότερο, λόγω περιοδικής ανεργίας.

Τα μεγέθη του Πίνακα 12 δεν προσαρμόστηκαν έτσι ώστε να απαλειφθεί η

118. Βλ. σελ. 164 Παράρτημα Β παρακάτω.

119. Τα μεγέθη στο τμήμα αυτό αποτελούν, όπως σημειώθηκε, μέσους όρους 1973-1974 σε τιμές 1973. Το προϊόν της μεταποίησης όμως μειώθηκε ελαφρά μεταξύ 1973-1974 και η μικρή πραγματική αύξηση μισθών, που μπορεί να μολάβησε, δεν είναι πιθανόν να οδήγησε σε σημαντική μεταβολή του μεγέθους του 1973 σε σύγκριση με το μέσον όρο 1973-1974.

120. Στατιστική Επετηρίς 1973-1974, σελ. 45-47.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος μισθωτών στη μείζονα μεταποίηση, 1973

Αύξων αριθμός	Ετήσιες αποδοχές σε δρχ. (1973)	Αριθμός μισθωτών
1	37.000	371
2	42.554	7.524
3	43.479	1.242
4	48.105	30.208
5	50.880	9.484
6	53.193	16.615
7	56.653	11.654
8	57.818	9.113
9	62.444	22.640
10	64.757	13.337
11	67.069	19.774
12	75.155	36.880
13	83.259	16.777
14	86.718	29.334
15	101.761	14.345
16	104.073	24.195
17	107.311	197
18	127.201	5.816
19	129.514	18.372
20	161.892	2.603
21	166.518	7.986
22	208.147	94
23	231.275	6.862
24	333.036	4.536
		309.959

διαφορά του 7%, που αναφέρθηκε, γιατί, ενώ τα στοιχεία της Στατιστικής Έρευνας Βιομηχανίας πρέπει να θεωρούνται βάσιμα, οι συνολικές αμοιβές από απασχόληση των εργατοϋπαλλήλων στη μεταποίηση είναι αρκετά πιθανό να είναι στην πραγματικότητα μεγαλύτερες από όσο συνάγεται από το μισθολόγιο της κύριας απασχόλησής τους, δεδομένου ότι πολλοί από αυτούς δεν αποκλείεται να έχουν κατά καιρούς και δεύτερη μερική απασχόληση.

Για τη διανομή των αποδοχών στους 90.000 μισθωτούς, στις μεταποιητικές μονάδες με 0-9 απασχολούμενους, είναι εύλογο να χρησιμοποιηθεί σα βάση, όχι το σύνολο του δείγματος της Έρευνας του Συνδέσμου Βιομηχάνων

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος μισθωτών στη μικρομεσαία μεταποίηση

Αριθμός εργατοτεχνιτών	Ετήσιες αποδοχές σε δρχ. (1973)
3.164	42.554
12.705	48.105
2.081	50.880
6.987	53.193
4.787	56.653
3.832	57.818
9.393	62.444
8.163	67.069
14.828	75.155
11.480	86.718
9.221	104.073
83	107.311
2.187	127.201
1.043	161.892
89.954	

του 1972, που περιλαμβάνει και πολύ σημαντικό αριθμό υπαλληλικού προσωπικού, και μάλιστα υψηλόμισθου, αλλά μόνο το τμήμα του δείγματος που αναφέρεται στους εργατοτεχνίτες. Κι αυτό, γιατί οι μισθωτοί στις μικρές μεταποιητικές μονάδες είναι κατά το πλείστο εργατοτεχνίτες μάλλον παρά υπάλληλοι. Στην έκταση που οι μικρές μονάδες απασχολούν υπαλληλικό προσωπικό, το προσωπικό αυτό θα είναι μάλλον χαμηλόμισθο και οι αμοιβές του δεν είναι ενδεχόμενο να διαφέρουν αισθητά από τις αντίστοιχες αμοιβές για τους εργατοτεχνίτες. Τα αποτελέσματα — που εκτιμήθηκαν με την ίδια μέθοδο που χρησιμοποιήθηκε για τους μισθωτούς στις μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους — δίνονται στον Πίνακα 13 και βασίζονται στα δεδομένα του Πίνακα 1, Παράρτημα Ζ, που αναφέρονται στους εργατοτεχνίτες (τάξεις με αύξοντα αριθμό, 2, 4, 9, 12, 14, 16, 18 και 20).

5.3.5.2. Κατασκευές

Επίσημα στοιχεία για τις αμοιβές των μισθωτών στον κατασκευαστικό τομέα δεν υπάρχουν. Από πληροφορίες όμως κατασκευαστικών γραφείων, οι μισθωτοί στον τομέα αυτό, ως προς το ύψος των αμοιβών τους, στην περίοδο που εξετάζουμε, μπορούσαν να καταταγούν σε τέσσερις κατηγορίες, δηλαδή

τους τεχνίτες (τεχνίτες μπετόν, κτίστες, σοβατζήδες, μωσαϊκοί, μαρμαράδες, πατωματζήδες κλπ.), τους εργάτες και τους βοηθούς, τους ελαιοχρωματιστές, και τους βοηθούς ελαιοχρωματιστές. Οι αμοιβές των δύο τελευταίων κατηγοριών ήταν γενικά χαμηλότερες σε σύγκριση με τις δύο πρώτες.

Συμπεριλαμβανομένων και των εργοδοτικών εισφορών, το ημερομίσθιο του τεχνίτη το 1973-1974 ήταν 550-600 δρχ., του εργάτη ή βοηθού 450-500, του ελαιοχρωματιστή 350-400 και του βοηθού ελαιοχρωματιστή 250-300. Με την υπόθεση ότι κατά μέσον όρο ο μισθωτός στον τομέα αυτό πραγματοποίησε 275 ημερομίσθια στη διετία 1973-1974 (το ισοδύναμο 300 τουλάχιστο ημερομισθίων το 1973, οπότε οι μισθωτοί πραγματοποίησαν σημαντικές υπερωρίες, και 250 το 1974, οπότε η οικοδομική δραστηριότητα ήταν σε ύφεση), τα αντίστοιχα ετήσια μεγέθη υπολογίζονται σε 160.000, 133.000, 105.000 και 77.000 δρχ. περίπου. Με βάση τα μεγέθη αυτά, και σύμφωνα με πληροφορίες από κατασκευαστικά γραφεία για τη σύνθεση των ημερών εργασίας που απαιτούνται για μια τυπική οικοδομή στις τέσσερις κατηγορίες τεχνιτών και εργατών που μόλις αναφέρθηκαν, καταλήγει κανείς στην πιο κάτω κατανομή (Πίνακας 14).

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

Εκτιμωμένη διανομή εισοδήματος μισθωτών στις κατασκευές, 1973-1974

Αριθμός μισθωτών στις κατασκευές	Ετήσιες απολαβές σε δρχ. 1973
125.000	160.000
50.000	133.000
20.000	105.000
10.000	77.000
250.000	

5.3.5.3. Λοιποί τομείς

Το μεγαλύτερο μέρος από τους υπόλοιπους μισθωτούς (εκτός από τους απασχολούμενους στις κατασκευές και στη μεταποίηση), σύμφωνα με τους υπολογισμούς που προηγήθηκαν, ήταν περίπου 683.000 το 1973-1974, εργαζόταν στο δημόσιο τομέα με την ευρεία έννοια (συμπεριλαμβανομένων και των επιχειρήσεων και οργανισμών που ελέγχει το κράτος) και το υπόλοιπο στις υπηρεσίες. Είναι εύλογο να υποτεθεί ότι οι δηλώσεις φόρου εισοδήματος

της κατηγορίας αυτής των μισθωτών είναι πίο αντιπροσωπευτικές, αφού είναι γνωστό ότι οι μισθωτοί οικοδόμοι, στη μέγιστη πλειοψηφία τους, αλλά και πολύ μεγάλο μέρος των εργατοτεχνιτών στη μεταποίηση, δεν υποβάλλουν δηλώσεις φόρου εισοδήματος και πάντως δεν υπέβαλλαν το 1973-1974.

Προκειμένου να χρησιμοποιηθεί η διανομή των μισθωτών κατά τάξη μεγέθους εισοδήματος από μισθωτές υπηρεσίες, όπως προκύπτει από τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος, σα βάση για τον υπολογισμό της διανομής των αποδοχών στην κατηγορία αυτή των μισθωτών, γίνονται οι εξής προσαρμογές.

α. Εξαιρούνται όσοι δήλωσαν κάτω από 28.000 ετήσιο εισόδημα το 1973 για λόγους που αναφέρθηκαν πίο πάνω. Έτσι, το σύνολο των δηλώσεων περιορίζεται σε 464.289.

β. Μέχρι και ετήσια αμοιβή 400.000 δρχ. σε τιμές 1973 προστίθεται στά στοιχεία, όπως προέκυψαν από τις δηλώσεις 20%, και καλύπτει ασφαλιστική εισφορά, η οποία δεν περιλαμβάνεται στα κονδύλια του δηλωμένου εισοδήματος και εισόδημα από δεύτερη ή και τρίτη απασχόληση, που δε συλλαμβάνεται ικανοποιητικά από τη φορολογία εισοδήματος.

γ. Τα στοιχεία, για όσους δήλωσαν περισσότερο από 400.000 ετήσιο εισόδημα από μισθό, χρησιμοποιούνται όπως είναι, όχι μόνο σχετικά με το πλήθος των μισθωτών, αλλά και σχετικά με τους μισθούς· ως προς το μισθό, διότι η πιθανότητα δεύτερης απασχόλησης για την κατηγορία αυτή των σχετικά φτωγμένων ανθρώπων είναι μικρή, και ως προς το πλήθος, διότι δεν είναι πιθανό σημαντικός αριθμός μισθωτών με τέτοιους μισθούς να μην υποβάλλουν δήλωση. Η προσκόμιση πιστοποιητικού φορολογικής ενημερότητας αποτελεί προϋπόθεση για δαπάνες ή ενέργειες στις οποίες συνήθως προβαίνουν άτομα με τέτοιες απολαβές.

Με βάση τα πίο πάνω υπολογίστηκε η διανομή που δίνεται στον Πίνακα 15.

5.3.5.4. Το σύνολο των μισθωτών

Σύμφωνα με τις πίο πάνω εκτιμήσεις, το σύνολο των μισθών και ημερομισθίων για όλες τις κατηγορίες των μισθών φθάνει τα 144.711. εκ., έναντι συνόλου 148.400, που συνάγεται από τους εθνικούς λογαριασμούς για το 1973-1974.

Ένα πολύ σημαντικό μέρος της διαφοράς αυτής πηγάζει από την υποεκτίμηση των εισοδημάτων των ναυτικών που συνεπάγεται ο Πίνακας 15.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος μισθωτών
στον τριτογενή τομέα, 1973-1974

Αριθμός μισθωτών	Ετήσιος μισθός (σε δρχ. 1973)
20.223	37.200
23.247	44.400
44.772	54.000
53.382	66.000
153.258	84.000
129.150	108.000
167.034	146.400
55.534	205.000
35.128	302.000
1.531	466.000
353	685.000
92	880.000
60	1.483.000
683.764	

Κατά το 1973-1974 εργάζονταν κατά μέσον όρο σε πλοία 53.000 περίπου ναυτικοί, από τους οποίους 1.800 περίπου πλοίαρχοι, 3.000 περίπου δόκιμοι και υγειονομικό προσωπικό, 12.200 ανώτερο προσωπικό άλλων ειδικοτήτων και 36.000 περίπου μέσο και κατώτερο προσωπικό.

Βέβαια οι ναυτικοί, όπως και οι υπόλοιποι Έλληνες, υποχρεούνται να υποβάλουν δήλωση φόρου εισοδήματος. Επειδή όμως έχουν πολύ σημαντικές φορολογικές απαλλαγές, πράγμα που περιορίζει το ενδιαφέρον των φοροτεχνικών αρχών γι' αυτούς, και επειδή συχνά ο φόρος δεν παρακρατείται στην πηγή, δεν είναι πιθανό τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος να είναι αρκετά αντιπροσωπευτικά των εισοδημάτων της κατηγορίας αυτής.

Από στοιχεία εφοπλιστικών γραφείων για το ύψος των μισθών των διάφορων ειδικοτήτων και για τη μέση σύνθεση των πληρωμάτων το 1979, συνάγεται ότι ο μέσος μισθός τους ήταν κατά 50% περίπου υψηλότερος του αντίστοιχου μέσου μισθού για το σύνολο των μισθών. Ειδικότερα, ενώ ο ετήσιος μέσος μισθός για το 1979 ήταν γύρω στις 380.000, ο αντίστοιχος μέσος μισθός για δωδεκάμηνη εργασία για τους πλοιάρχους και τους πρώτους μηχανικούς ήταν γύρω στο 1 εκ. δρχ., για τους Β' πλοιάρχους και μηχανικούς γύρω στις 700.000, για τους ανθυποπλοιάρχους και τους τρίτους μηχανικούς γύρω

στις 500.000, για τους αξιωματικούς ή άλλους ειδικούς μεταξύ 400 και 600 χιλιάδων και για τους απλούς ναύτες 250.000 δρχ. περίπου.

Αν και πολλοί ναυτικοί ασκούν το επάγγελμα περιστασιακά και δεν πραγματοποιούν υψηλά εισοδήματα, όμως μεγάλος αριθμός, ιδίως από τις ναυτικές περιφέρειες με παράδοση, ασχολείται συστηματικά και πραγματοποιεί ετήσια εισοδήματα που ξεπερνούν τα 3/4 των μεγεθών που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο, και που τους επιτρέπουν σχετικά σύντομα να σχηματίζουν περιουσίες.

Με βάση εύλογες υποθέσεις για τον αριθμό των επαγγελματιών ναυτικών, που εργάζονται συστηματικά και πραγματοποιούν σχετικά υψηλά εισοδήματα, και για το ποσοστό υπεροχής των εισοδημάτων αυτών σε σύγκριση με τη μέση αμοιβή, όπως συνάγεται από τον Πίνακα 15, προκύπτουν ποσά της τάξης των 2-3 δισεκ. δρχ. Δεν επιχειρείται όμως ο διαφορισμός των ναυτικών από την κατηγορία των μισθωτών γενικά, διότι τα διαθέσιμα στοιχεία, αν και επαρκή για να καταστήσουν σαφές ότι το μέσο εισόδημα της κατηγορίας αυτής, που δε συλλαμβάνεται επαρκώς από τις δηλώσεις φορολογίας εισοδήματος, είναι σημαντικά υψηλότερο από το μέσο όρο, δεν καθιστούν δυνατή την εκτίμηση συγκεκριμένων μεγεθών κατά τάξη ύψους εισοδήματος.

Η αδυναμία αυτή των εκτιμήσεων έχει συγκριτικά περιορισμένη πρακτική σημασία, αφού οι αυξημένες αμοιβές των ναυτικών αποτελούν ίσως μιά από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ανισότητας που το κοινό αίσθημα θεωρεί δικαιολογημένη. Έτσι, αν υπήρχαν πλήρη στοιχεία για τους ναυτικούς, η συνεξέταση των οποίων μείωνε το δείκτη ανισοκατανομής, θα μπορούσε κανείς να πεί ότι η μείωση αυτή δεν ωφελεί, αφού, στην περίπτωση αυτή, οφείλεται στο αυξημένο ψυχικό κόστος της ναυτικής εργασίας. Αν πάλι μιά τέτοια συνεξέταση αύξανε το δείκτη ανισοκατανομής, θα μπορούσε κανείς να πεί ότι μιά τέτοια αύξηση είναι δικαιολογημένη, για τους ίδιους λόγους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

Ο ΒΑΘΜΟΣ ΑΝΙΣΟΔΙΑΝΟΜΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ

1. Γενικά

Δεδομένος βαθμός ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος αποκτά σημασία μόνο σε σύγκριση με κάποιο μέτρο ανισότητας, που κρίνεται εφικτό ή ικανοποιητικό. Αν δεχθεί κανείς την υπόθεση ότι η απόλυτη ισότητα στη διανομή του εισοδήματος μεταξύ των ατόμων είναι επιθυμητή και πρακτικά εφικτή, η σύγκριση του βαθμού ανισοδιανομής του εισοδήματος σε μιά χώρα, σε δεδομένο χρόνο, με τον αντίστοιχο βαθμό ανισοδιανομής σε άλλες, έχει περιορισμένη σημασία. Η ύπαρξη εκτεταμένης ανισοδιανομής αποτελεί ανεπιθύμητη κατάσταση, ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο βαθμό της, που δε μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητικός, απλώς και μόνο γιατί είναι χαμηλότερος από ό,τι αλλού. Αν όμως ξεκινήσει κανείς από την πιο πραγματιστική υπόθεση ότι η απόλυτη ισοδιανομή είναι ανέφικτη, ή αν πάρει κανείς τη θέση ότι είναι ανεπιθύμητη, τότε ο βαθμός ανισοδιανομής σε χώρες, που για μακρό χρόνο άσκησαν συστηματική πολιτική μείωσής του, μπορεί να θεωρηθεί σα χρήσιμο μέτρο σύγκρισης. Τυχόν σημαντικά ψηλότερος βαθμός ανισοδιανομής στη χώρα μας, σε σύγκριση με τέτοιες χώρες, αποτελεί σαφή ένδειξη ότι καταρχήν υπάρχουν αντίστοιχα περιθώρια μείωσης της ανισοδιανομής χωρίς άλλες δυσβάστακτες παρενέργειες. Αντίθετα, αν ο βαθμός ανισοδιανομής στη χώρα βρίσκεται στα επίπεδα πιο αναπτυγμένων χωρών, οι οποίες άσκησαν συστηματική αναδιανεμητική πολιτική στο παρελθόν, χωρίς να πετύχουν μεγαλύτερη μείωση της ανισοδιανομής, αυτό αποτελεί μιά πρώτη ένδειξη ότι η τυχόν προσπάθεια παραπέρα μείωσης του βαθμού ανισοδιανομής στη χώρα θα αντιμετωπίσει σοβαρά εμπόδια και δυσκολίες.

Η σύγκριση του βαθμού ανισοδιανομής στην Ελλάδα με τον αντίστοιχο βαθμό σε άλλες αναπτυσσόμενες χώρες, και μάλιστα σε χώρες, που ο βαθμός

ανάπτυξής τους υστερεί ακόμη σημαντικά έναντι του ελληνικού, δε φαίνεται να έχει μεγάλη πρακτική σημασία. Ο συγκριτικά μεγάλος βαθμός ανισοδιανομής, που φαίνεται να χαρακτηρίζει τις χώρες αυτές¹, θα είχε μόνο ιστορική σημασία για την Ελλάδα, και πάντως θα ήταν αδικαιολόγητο από κάθε άποψη να επιχειρηθεί η συναγωγή συμπερασμάτων για την ανισοκατανομή στην χώρα, με βάση την κατάσταση που φαίνεται να επικρατεί σε χώρες φτωχότερες και λιγότερο αναπτυγμένες από την Ελλάδα². Αντίθετα χρήσιμη φαίνεται, καταρχήν, η σύγκριση με χώρες πίο αναπτυγμένες από την Ελλάδα, αφού στόχος της ελληνικής αναπτυξιακής πολιτικής είναι η προσέγγιση προς το επίπεδο ανάπτυξης που αυτές έχουν ήδη πετύχει. Ιδιαίτερη σημασία θα είχε, όπως μόλις σημειώθηκε, η σύγκριση με χώρες που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο επιδίωξαν συστηματικά τη μείωση της ανισοκατανομής, όπως είναι οι περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Δείκτες ανισοκατανομής

Χώρα	Μονάδα αναφοράς	Έτος	Συντελεστής Gini
Κολομβία	Εργατικό δυναμικό	1964	0,57
Βραζιλία	»	1970	0,63
Πόρτο Ρίκο	»	1960	0,55
Αργεντινή	»	1961	0,49
Αργεντινή	Νοικοκυριά	1961	0,43
Χιλή	»	1968	0,46
Μεξικό	»	1963	0,53
Βενεζουέλα	»	1962	0,48
Ελ. Σαλβαδόρ	—	1965	0,54
Κοσταρική	—	1965	0,52

Πηγή: Albert Berry και Miguel Urrutia, *Income Distribution in Colombia*, Yale University Press, 1976, σελ. 40.

1. Ενδεικτικά παρατίθενται τα πίο κάτω στοιχεία.

2. Φαίνεται ότι κατά γενικό κανόνα ο βαθμός ανισοκατανομής στις υποανάπτυκτες ή λιγότερο αναπτυγμένες χώρες ήταν αισθητά μεγαλύτερος από ό,τι στις πίο αναπτυγμένες, τουλάχιστο στη μεταπολεμική περίοδο. Περισσότερα για τη σχέση ανάμεσα στην ανισοδιανομή στις υποανάπτυκτες και τις αναπτυγμένες χώρες βλέπε π.χ. εις Simon Kuznets, *Economic Growth and Structure, Selected Essays*, Heinemann, Λονδίνο 1966, σελ. 278 κ. επ.

2. Συγκριτικά στοιχεία

Η περισσότερη ολοκληρωμένη προσπάθεια εκτίμησης συντελεστών ανισοδιανομής στις αναπτυγμένες χώρες, στα πρόσφατα χρόνια, φαίνεται ότι έγινε στα πλαίσια του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)³. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω⁴, οι έννοιες εισοδήματος, που χρησιμοποιήθηκαν στην προσπάθεια αυτή για τις μετρήσεις, ήταν το ετήσιο χρηματικό εισόδημα προ φορολογίας — το οποίο περιλαμβάνει τους μισθούς και τα ημερομίσθια, εξαιρουμένων των εργοδοτικών ασφαλιστικών εισφορών, τις επιχειρηματικές προσόδους, τις προσόδους από περιουσία και τις τρέχουσες μεταβιβάσεις⁵ — και το ετήσιο χρηματικό εισόδημα ύστερα από την άμεση φορολογία. Η επιλογή αυτών των εννοιών εισοδήματος υπαγορεύθηκε από τη σύνθεση και το χαρακτήρα των διαθέσιμων στοιχείων. Τα συγκεκριμένα στοιχεία όμως κατά χώρα δεν ανταποκρίνονταν πλήρως προς τις έννοιες αυτές, λόγω ελλείψεων ή αδυναμιών στα σχετικά δεδομένα.

Αξίζει ίσως να παρατηρηθεί ότι ο βαθμός ανισοδιανομής του εισοδήματος, σύμφωνα με την έννοια του χρηματικού εισοδήματος προ φορολογίας, βρίσκεται, κατά πάσαν πιθανότητα, ανάμεσα στο βαθμό ανισοδιανομής του αντίστοιχου εθνικού εισοδήματος, που είναι ίσως μεγαλύτερος, και στο βαθμό ανισοδιανομής του διαθέσιμου εισοδήματος, ο οποίος, λόγω προοδευτικής φορολογίας, είναι ίσως μικρότερος. Ειδικότερα, στο χρηματικό εισόδημα προ φορολογίας, όπως ορίστηκε στην προηγούμενη παράγραφο, τα χρηματικά εισοδήματα από μεταβιβάσεις βελτιώνουν τη θέση των οικονομικά ασθενέστερων στρωμάτων, σε σύγκριση με τη διανομή του εθνικού εισοδήματος, χωρίς όμως να μειώνουν τα εισοδήματα των πλουσίων, αφού δεν αφαιρούνται από αυτά οι άμεσοι φόροι. Είναι επίσης χρήσιμο να σημειωθεί ότι το χρηματικό εισόδημα ύστερα από φορολογία φαίνεται, σαν έννοια, να βρίσκεται κοντά στην έννοια του διαθέσιμου εισοδήματος.

Οι έννοιες εισοδήματος, που χρησιμοποιήθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις από τις κεντρικές έννοιες οι οποίες μόλις αναφέρθηκαν. Οι εκτιμήσεις, που παρουσιάστηκαν στο Κεφάλαιο Γ, με βάση τη συνάρτηση κατανάλωσης, αφορούν το διαθέσιμο εισόδημα και επομέ-

3. Malcolm Sawyer, «Income Distribution in OECD Countries», *OECD Economic Outlook*, July 1976.

4. Βλ. σελ. 92.

5. Η έννοια αυτή εισοδήματος προσεγγίζει τη σχετική έννοια που υιοθετήθηκε από τη Διάσκεψη Ευρωπαϊών Στατιστικολόγων (Malcolm Sawyer, ό.π., σελ. 5).

νως είναι περισσότερο συγκρίσιμες με τις εκτιμήσεις Sawyer για το χρηματικό εισόδημα μετά τη φορολογία. Στις εκτιμήσεις, με βάση την κατανάλωση και την αποταμίευση, που δόθηκαν στο Κεφάλαιο Γ, η ροπή προς αποταμίευση εκτιμήθηκε με βάση την έννοια του χρηματικού εισοδήματος προ φορολογίας την οποία χρησιμοποιεί ο Sawyer, το σύνολο όμως αποταμίευσης και κατανάλωσης στις εκτιμήσεις αυτές ήταν περίπου ίσο με το διαθέσιμο εισόδημα. Έτσι, οι σχετικές εκτιμήσεις πρέπει και πάλι να θεωρηθεί ότι είναι περισσότερο συγκρίσιμες με τις αντίστοιχες εκτιμήσεις Sawyer μετά τη φορολογία εισοδήματος μάλλον παρά πριν από τη φορολογία εισοδήματος.

Στις εκτιμήσεις, με βάση τις επιμέρους πηγές εισοδήματος, που δίνονται στο Κεφάλαιο Γ και στο Παράρτημα Β και Γ, η έννοια η οποία χρησιμοποιείται δε φαίνεται να είναι άμεσα συγκρίσιμη με καμμία από τις δύο έννοιες που χρησιμοποιεί ο Sawyer. Βρίσκεται, όπως συνάγεται σαφώς από τους σχετικούς υπολογισμούς, πιο κοντά στο εθνικό εισόδημα. Κι αυτό γιατί, για τον άμεσο υπολογισμό της διανομής των μεταβιβάσεων, για να φθάσει κανείς από το εθνικό στο χρηματικό εισόδημα, όπως το ορίζει ο Sawyer, δεν υπήρχαν σχεδόν καθόλου στοιχεία.

Για λόγους που αναφέρθηκαν πιο πάνω, μάλλον θα πρέπει να θεωρηθεί ότι, στις χώρες με την βαρεία άμεση φορολογία, ο βαθμός ανισοδιανομής με βάση το εθνικό εισόδημα θα τείνει να είναι κάπως μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο βαθμό ανισοδιανομής με βάση το χρηματικό εισόδημα. Σε σύγκριση με τις χώρες αυτές, ο βαθμός ανισοδιανομής του εθνικού εισοδήματος στην Ελλάδα είναι ενδεχόμενο να διαφέρει λιγότερο από το βαθμό ανισοδιανομής του χρηματικού εισοδήματος ή και του διαθέσιμου εισοδήματος. Κι αυτό γιατί η άμεση φορολογία στην Ελλάδα δεν έχει την έκταση⁶, την καθολικότητα⁷ και τον έντονα αναδιανεμητικό χαρακτήρα⁸ που έχει στις αναπτυγμένες χώρες.

Αλλά και η σημασία των μεταβιβάσεων, ως στοιχείο που μπορεί να μειώ-

6. Οι άμεσοι φόροι επί του εισοδήματος το 1974 ήταν 4,1% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος σε τιμές αγοράς στην Ελλάδα, έναντι 12,3% στη Δυτ. Γερμανία, 6,5% περίπου στη Γαλλία και την Ιταλία, 16,5% στη Φινλανδία, 9,5% στην Ιρλανδία, 15,1% στην Ολλανδία, 21,1% στη Σουηδία και 15,8% στο Ηνωμένο Βασίλειο (Ηνωμένα Έθνη, *Yearbook of National Accounts Statistics*, 1978, πίνακες 1 και 14α για κάθε χώρα και Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος, αριθ. 23).

7. Μεγάλες ομάδες του πληθυσμού στην Ελλάδα ουσιαστικά δεν πληρώνουν φόρο εισοδήματος, λόγω νομοθετημένης ή de facto απαλλαγής. Βλ και σελ. 108 πιο πάνω.

8. Οι τρέχουσες δαπάνες του δημοσίου ύστερα από αφαίρεση της άμεσης δημόσιας κατανάλωσης, οι οποίες παρέχουν μιά ένδειξη για την έκταση του αναδιανεμητικού ρόλου του κρά-

νει την ανισοδιανομή, είναι αρκετά διαφορετική στην Ελλάδα από ό,τι σε άλλες χώρες. Μεγάλο μέρος τους (περισσότερο από το 1/3 το 1973-1974) προερχόταν από την αλλοδαπή και αποτελούσε κυρίως εμβάσματα μεταναστών και όχι αναδιανεμητική μεταβιβαστική πληρωμή.

Αξιίζει επίσης να σημειωθεί ότι το χρηματικό εισόδημα προ φορολογίας, όπως χρησιμοποιήθηκε από τον Sawyer, ανερχόταν σε 92,8%, 70,5%, 81,7%, 83,9% και 90,1% του σχετικού εθνικού εισοδήματος στον Καναδά, τη Δυτ. Γερμανία, τη Σουηδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ αντίστοιχα⁹. Οι αποκλίσεις, για τις επιμέρους πηγές εισοδήματος, ήταν πολλές φορές ακόμη ευρύτερες. Η κάλυψη του εθνικού εισοδήματος κατά 95% περίπου¹⁰, στην εκτίμηση που περιγράφεται στο Κεφάλαιο Γ, και στά Παραρτήματα Β και Γ, μπορεί να θεωρηθεί σαν αρκετά ικανοποιητική και σε γενικές γραμμές συγκρίσιμη με την αντίστοιχη κάλυψη του εθνικού εισοδήματος από το χρηματικό εισόδημα προ φορολογίας στις άλλες χώρες.

Με βάση τις πιο πάνω ενδείξεις, η τελευταία από τις τρεις εκτιμήσεις που δίνονται (Κεφάλαιο Γ, και Παραρτήματα Β και Γ) μπορεί να θεωρηθεί αρκετά συγγενής με τις εκτιμήσεις Sawyer για το χρηματικό εισόδημα προ φορολογίας.

Μονάδα αναφοράς στις εκτιμήσεις Sawyer αποτέλεσε βασικά το νοικοκυριό με τη συνηθισμένη στατιστική έννοια του όρου¹¹, με σημαντικές όμως αποκλίσεις στα στοιχεία των επιμέρους χωρών, λόγω αδυναμιών και ελλείψεων στα δεδομένα.

Στις μετρήσεις που προηγήθηκαν, με βάση τα ελληνικά δεδομένα, μονάδα αναφοράς ήταν άλλοτε το νοικοκυριό¹² και άλλοτε χονδρικές εκτιμήσεις για τα μέλη του εργατικού δυναμικού¹³, με εξαίρεση τα συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη. Το δεύτερο αυτό μέγεθος ήταν περίπου ίσο με το πρώτο το 1973-1974¹⁴, πράγμα που καθιστά τα αποτελέσματα των σχετικών μετρήσεων

τους, σαν ποσοστό του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος σε τιμές αγοράς, ήταν το 1974 11% περίπου στην Ελλάδα, ενώ βρισκόταν γύρω στο 20% για τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες (Γαλλία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία, Σουηδία κλπ.) (Πηγή υποσημείωσης αρ. 6).

9. M. Sawyer, ό.π., σελ. 33-34.

10. Παράρτημα Γ παρακάτω.

11. M. Sawyer, ό.π., σελ. 5.

12. Κεφάλαιο Γ, 3.

13. Κεφάλαιο Γ, και Παραρτήματα Β και Γ

14. Το εργατικό δυναμικό, με εξαίρεση τα συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη, ήταν, σύμφωνα με την απογραφή του 1971, 2615000 ακόμα περίπου (ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα

περίπου συγκρίσιμα. Η ισότητα αυτή δεν πρέπει να ξενίζει ιδιαίτερα, γιατί, σε αντιστάθμισμα των νοικοκυριών με περισσότερους από ένα εργαζομένους με ξεχωριστή αμοιβή, υπάρχουν πολλά νοικοκυριά χωρίς κανένα εργαζόμενο (συνταξιούχοι, φοιτητές κλπ.).

Συμπερασματικά, και αν λάβουμε υπόψη τις σημαντικές αποκλίσεις, από άποψη εννοιών¹⁵ και κάλυψης¹⁶, πού πολλές φορές παρουσιάζουν οι πηγές των στοιχείων για τις άλλες χώρες, στις εκτιμήσεις κατά Sawyer, μπορεί να πεί κανείς ότι η συγκρισιμότητα των εκτιμήσεων, με βάση τα ελληνικά δεδομένα που δόθηκαν πιο πάνω με τις εκτιμήσεις Sawyer, δεν υστερεί έναντι της συγκρισιμότητας που οι μετρήσεις Sawyer για τις διάφορες χώρες παρουσιάζουν μεταξύ τους. Με όλες τις επιφυλάξεις, που δικαιολογούνται λόγω της φύσης του θέματος, παρατίθενται πιο κάτω τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων Sawyer και τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων για την Ελλάδα, τα οποία προηγήθηκαν.

Στον Πίνακα 16 δίνονται οι συντελεστές Gini για το χρηματικό εισόδημα προ και μετά φορολογία σε διάφορες χώρες, καθώς και τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων για την Ελλάδα, τα οποία προηγήθηκαν. Οι εκτιμήσεις, με βάση κατανάλωση και αποταμίευση, δίνονται στο ενδιάμεσο των δύο στηλών, γιατί είναι ίσως λιγότερο συγκρίσιμες με τα δεδομένα για τις άλλες χώρες πριν και ύστερα από φορολογία.

Οι συντελεστές Gini πριν από τη φορολογία, για την Ελλάδα, βρίσκονται πολύ κοντά στον αντίστοιχο μέσον όρο για τις άλλες χώρες. Εξίσου συγκρίσιμους εμφανίζονται και οι συντελεστές ύστερα από φορολογία, με τις αυξημένες όμως επιφυλάξεις που έχουν διατυπωθεί για την αξιοπιστία των εκτιμήσεων για την Ελλάδα, με βάση τη συνάρτηση κατανάλωσης. Είναι αμφίβολο αν η φορολογία στην Ελλάδα έχει τόσο αναδιανεμητικό χαρακτήρα, όσο θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι έχει από τα συγκριτικά στοιχεία του Πίνακα 16.

1976 σελ. 92). Το μέγεθος που χρησιμοποιήθηκε στο Κεφάλαιο Γ, τμήμα 4.5, ήταν 2813000, έχοντας υπόψη την πιθανή αύξηση μεταξύ 1971 και 1973-1974. Τα νοικοκυριά το 1971 ήταν 2492000 με μέσο μέγεθος 3,39 άτομα (ΕΣΥΕ, ό.π., 1976, σελ. 31). Αν λάβουμε υπόψη την τάση για μείωση του μέσου μεγέθους νοικοκυριού της περιόδου 1951-1961 και 1961-1971, και την προεκτείνουμε στο 1973-1974 (3,23 άτομα ανά νοικοκυριό περίπου) και αν υπολογίσουμε τον πιθανό πληθυσμό του 1973-1974, (ΕΣΥΕ, ό.π., 1976 σελ. 17), καταλήγουμε σε πλήθος νοικοκυριών για τη διετία αυτή περίπου ίσο με 2770000.

15. M. Sawyer, σελ. 30-32.

16. Ibid σελ. 33-35.

ΠΙΝΑΚΑΣ 16
Συγκριτικά δεδομένα δεικτών Gini*

Χώρα	Συντελεστής Gini	
	Προ φορολογίας	Μετά φορολογία
Αυστραλία	0,313	0,312
Γαλλία	0,416	0,414
Δυτική Γερμανία	0,396	0,383(0,312)
Ιαπωνία	0,335	0,316
Ισπανία	—	0,355
Ιταλία	—	0,398
Καναδάς	0,382	0,354
Νορβηγία	0,354	0,307
Ολλανδία	0,385	0,354
Σουηδία	0,346	0,302
ΗΠΑ	0,404(0,393)	0,381(0,390)
Ηνωμένο Βασίλειο	0,344(0,388) (0,373)	0,318(0,335)
Μέσος όρος	0,366	0,350
Ελλάδα:		0,356
Συνάρτηση κατανάλωσης		0,364
Εκτιμήσεις με βάση κατανάλωση	0,374	0,378
και αποταμίευση	0,385	0,390
Εκτιμήσεις με βάση επιμέρους	0,372	
πηγές εισοδήματος	0,379	

Πηγή: M. Sawyer, πίνακες 5 και 6.

* Τα στοιχεία σε παρένθεση για τις άλλες χώρες αποτελούν εναλλακτικές εκτιμήσεις με βάση πηγές διαφορετικές από εκείνην που επέλεξε σαν την πιο συγκρίσιμη ο Sawyer.

Στους Πίνακες 17 και 18 δίνονται εκτιμήσεις για τη διανομή του εισοδήματος κατά δεκατημόρια του πληθυσμού από το φτωχότερο ως το πλουσιώτερο, στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες.

Από τον Πίνακα 17 φαίνεται ότι η σχετικά μεγάλη συγκέντρωση εισοδήματος στο πλουσιότερο δεκατημόριο, σε σύγκριση με το μέσον όρο των άλλων χωρών, είναι σε βάρος των αμέσως λιγότερο πλουσίων (το 9^ο και λιγότερο το 7^ο και το 8^ο δεκατημόριο) και όχι σε βάρος των φτωχότερων, η θέση των οποίων εμφανίζεται σχετικά ευνοϊκή (ιδίως του πρώτου και δεύτερου δε-

κατηγορίου). Ελαφρά δυσμενής συγκριτικά φαίνεται να είναι η θέση των μεσαίων δεκατημορίων.

Στον Πίνακα 18, με βάση τα αποτελέσματα των συναρτήσεων κατανάλωσης, η εικόνα για την Ελλάδα εμφανίζεται συγκριτικά ευμενής, ειδικότερα η θέση των φτωχότερων δεκατημορίων. Η αξιοπιστία όμως των μετρήσεων είναι περιορισμένη.

Κοντά στο μέσον όρο των άλλων χωρών, τα αποτελέσματα με βάση την κατανάλωση και την αποταμίευση, που όμως δεν είναι απόλυτα συγκρίσιμα, εμφανίζονται με κάποια απόκλιση προς 'το χειρότερο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 17

Διανομή χρηματικού εισοδήματος προ φορολογίας
(ποσοστό συνολικού εισοδήματος ανά δεκατημόριο)

Χώρα/έτος	Δεκατημόρια									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Αυστραλία 1966/67	2,1	4,5	6,2	7,3	6,3	9,5	10,9	12,5	15,1	23,8
Γαλλία 1970	1,5	2,8	4,2	5,7	7,1	8,7	10,4	12,6	16,0	31,0
Δ. Γερμανία 1973	2,5	3,4	4,5	5,6	6,8	8,3	9,9	12,2	15,7	31,1
Ιαπωνία 1969	2,9	4,9	5,8	6,8	7,7	8,6	9,7	11,3	13,9	28,6
Καναδάς 1969	1,2	3,1	4,6	6,3	7,9	9,4	11,1	13,1	16,2	27,1
Νορβηγία 1970	1,7	3,2	4,9	6,7	8,2	9,8	11,3	13,3	16,4	24,5
Ολλανδία 1967	2,3	3,6	4,9	6,0	7,3	8,5	9,9	11,7	14,7	31,1
Σουηδία 1972	2,0	4,0	5,3	6,1	7,9	9,5	11,2	13,1	16,1	24,4
ΗΠΑ 1972	1,2	2,6	4,2	5,8	7,5	9,3	11,1	13,4	16,4	28,4
Ηνωμ. Βασίλειο 1973	2,1	3,3	5,1	6,9	8,3	9,8	11,2	13,0	15,6	24,7
Μέσος όρος	2,0	3,5	5,0	6,3	7,7	9,1	10,7	12,6	15,6	27,3
Ελλάδα* 1973-74	2,7	4,4	5,0	6,2	7,4	8,4	10,2	12,1	13,2	30,4
	2,7	4,4	4,8	6,2	7,3	8,2	10,2	12,0	13,2	31,0

Πηγή: M. Sawyer, Πίνακας 3.

* Εναλλακτικές εκτιμήσεις με βάση επιμέρους πηγές εισοδήματος (συντελεστές Gini 0,372 και 0,379 αντίστοιχα Κεφάλαιο Γ, και Παραρτήματα Β και Γ).

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

Διανομή χρηματικού εισοδήματος μετά φορολογία
(ποσοστό συνολικού εισοδήματος ανά δεκατημόριο)

Χώρα/έτος	Δεκατημόρια									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Αυστραλία 1966-67	2,1	4,5	6,2	7,3	6,3	9,5	10,9	12,5	15,1	23,7**
Γαλλία 1970	1,4	2,9	4,2	5,6	7,4	8,9	9,7	13,0	16,5	30,4
Δ. Γερμανία 1973	2,8	3,7	4,6	5,7	6,8	8,2	9,8	12,1	15,8	30,3
Ιαπωνία 1969	3,0	4,9	6,1	7,0	7,9	8,9	9,9	11,3	13,8	27,2
Ισπανία 1973-74	2,1	3,9	5,3	6,5	7,8	9,1	10,6	12,5	15,6	26,7
Καναδάς 1969	1,5	3,5	5,1	6,7	8,2	9,7	11,2	13,1	15,9	25,1
Νορβηγία 1970	2,3	4,0	5,6	7,3	8,6	10,2	11,7	13,0	15,1	22,2
Ολλανδία 1967	2,6	3,9	5,2	6,4	7,6	8,8	10,3	12,4	15,2	27,7
Σουηδία 1972	2,2	4,4	5,9	7,2	8,5	10,10	11,5	13,3	15,7	21,3
ΗΠΑ 1972	1,5	3,0	4,5	6,2	7,8	9,5	11,3	13,4	16,3	26,6
Ην. Βασίλειο 1973	2,5	3,8	5,5	7,1	8,5	9,9	11,1	12,8	15,2	23,5
Μέσος όρος	2,1	3,8	5,2	6,6	7,9	9,3	10,7	12,6	15,5	26,3
Ελλάδα 1973-74	(1)	2,5	4,3	5,8	6,2	7,4	8,8	10,0	12,5	15,8
	(2)	2,8	4,1	5,7	5,9	7,0	8,3	10,2	12,1	15,8
	(3)	2,0	4,1	4,9	6,1	7,2	8,6	10,2	12,4	15,6
	(4)	2,0	3,9	4,8	5,9	7,1	8,4	10,0	12,2	15,2
	(5)	2,1	3,7	4,8	6,0	7,2	8,7	10,2	12,6	15,8
	(6)	2,1	3,7	4,6	5,8	7,0	8,3	10,1	12,3	15,6

Πηγή: M. Sawyer, πίνακας 4.

(1) Γραμμική συνάρτηση (βλ. Κεφάλαιο Γ).

(2) Λογαριθμική συνάρτηση (βλ. Κεφάλαιο Γ).

(3), (4), (5), (6) εκτιμήσεις με βάση την κατανάλωση και την αποταμίευση (βλ. Κεφάλαιο Γ.) περιορισμένης συγκρισιμότητας.

** Παρατηρείται μία μικρή ασυνέπεια με τον Πίνακα 17. Έτσι όμως αναφέρεται στην πηγή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1957-1974

1. Γενικά

Η πραγματοποίηση εκτιμήσεων για την κατεύθυνση και την έκταση των μεταβολών στο βαθμό ανισοκατανομής του εισοδήματος, στις τελευταίες δεκαετίες, παρουσιάζει, εκτός από το καθαρά ακαδημαϊκό, και αξιόλογο πρακτικό ενδιαφέρον. Τέτοιες εκτιμήσεις θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντικό κριτήριο για την αξιολόγηση της πολιτικής που ασκήθηκε σχετικά με τη διανομή, και βάση για τη διαμόρφωση διανεμητικής πολιτικής για το μέλλον. Ατυχώς όμως, ενδείξεις μόνο μπορεί να συναχθούν από τα στοιχεία που υπάρχουν, τα οποία είναι ελλιπή και ανεπαρκή. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από τη χρησιμοποίηση των αποσπασματικών στοιχείων που βρέθηκαν και διατυπώνονται ορισμένες σκέψεις για τη σημασία τους.

2. Μελέτες και μετρήσεις που υπάρχουν

Μόνο σε μία από τις μελέτες και μετρήσεις που υπάρχουν και που αναφέρονται στο Κεφάλαιο Γ γίνεται προσπάθεια μέτρησης των εξελίξεων στην ανισοκατανομή, συγκεκριμένα για την περίοδο 1959-1971¹. Οι μελετητές, που, όπως αναφέρθηκε², στηρίζονται στα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος, συμπεραίνουν ότι «τα διαθέσιμα στοιχεία παρέχουν ενδείξεις ότι η ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα αυξήθηκε στην περίοδο

1. Τ.Ρ. Lianos και Κ.Ρ. Prodromides, ό.π., σελ. 46 κ. επ.

2. Σελ. 55 ό.π.

1959-1971»³. Προσθέτουν όμως ότι μέρος από την αύξηση της ανισοδιανομής — όπως υπολογίζεται από τα στοιχεία — είναι μάλλον τεχνητή και οφείλεται πιθανώς στη μείωση της φοροδιαφυγής⁴.

3. Τα διαθέσιμα στοιχεία και η χρησιμοποίησή τους

Η έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών του 1957⁵ για τις αστικές περιοχές, και του 1963⁶ για τις ημιαστικές και τις αγροτικές, σε συνδυασμό με την παρόμοια έρευνα του 1974, που κάλυψε ολόκληρη τη χώρα, παρέχουν χρήσιμο υλικό για συγκρίσεις ως προς τη διανομή της κατανάλωσης μεταξύ 1957 και 1974, για τις αστικές περιοχές, και μεταξύ 1963 και 1974, για τις ημιαστικές και τις αγροτικές.

Χρήσιμα θα μπορούσαν καταρχήν να είναι και τα στοιχεία για το εισόδημα από τις περιορισμένες ετήσιες έρευνες οικογενειακών προϋπολογισμών που έγιναν στην περίοδο 1962/1963 — 1968/1969 και κάλυψαν τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα⁷. Οι ενδείξεις όμως από τα στοιχεία αυτά για μείωση της ανισοδιανομής του εισοδήματος μεταξύ 1962/1963 και 1968/1969 δε μπορούν να θεωρηθούν σαν ικανοποιητική βάση για τη συναγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων. Η μείωση του συντελεστή Gini από 0,361 το 1962/1963 σε 0,307 το 1968/1969⁸ δε φαίνεται να είναι αρκετά αντιπροσωπευτική της πραγματικότητας. Επειδή τα κλιμάκια εισοδήματος που χρησιμοποιήθηκαν στη διάρκεια της εξαετίας 1962-1963-1968-1969 παρέμειναν αμετάβλητα, καθώς αυξανόταν το εισόδημα, ένας αυξανόμενος αριθμός νοικοκυριών κατατασσόταν στο ανώτατο κλιμάκιο. Έτσι τα υψηλά εισοδήματα συγκαλύπτονταν όλο και περισσότερο

3. T.P. Lianos και K.P. Prodromides, ό.π., σελ. 106.

4. Ibid. σελ. 107.

5. ΕΣΥΕ. Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών διεξαχθείσα εις τας αστικές περιοχάς της Ελλάδος κατά το 1957-1958, Αθήνα 1961.

6. ΕΣΥΕ. Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών διεξαχθείσα εις τας ημιαστικές και αγροτικές περιοχάς της Ελλάδος κατά το 1963-1964, Αθήνα 1969.

7. ΕΣΥΕ. Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών διεξαχθείσα εις τας αστικές περιοχάς της Ελλάδος 1962/1963 — 1972/1973.

8. Με βάση το μέσο συνολικό εισόδημα από τον πίνακα 10 του δημοσιεύματος, που αναφέρεται στην προηγούμενη υποσημείωση, την υπόθεση ότι το μέσο εισόδημα στο κατώτατο ανοικτό κλιμάκιο στο ίδιο δημοσίευμα ήταν 240 μονάδες, και την υπόθεση ότι το μέσο εισόδημα σε κάθε κλειστό κλιμάκιο συνέπιπτε με το αντίστοιχο μεσοδιάστημα, υπολογίστηκε το μέσο εισόδημα στο ανώτατο ανοικτό κλιμάκιο και υπολογίστηκε ο συντελεστής Gini.

κάτω από το μέσον όρο του ανώτατου κλιμακίου με πιθανό αποτέλεσμα τη νόθα μείωση του συντελεστή Gini⁹.

Εκτός από τις αδυναμίες που παρουσιάζουν τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος για την εκτίμηση του βαθμού ανισοδιανομής σε δεδομένη στιγμή, αδυναμίες που αναφέρθηκαν πιό πάνω¹⁰, πρόσθετα προβλήματα φαίνεται να ανακύπτουν στη χρησιμοποίησή τους για τη μέτρηση της διαχρονικής εξέλιξης του βαθμού ανισοδιανομής. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1, η κάλυψη το 1960 ήταν πολύ χαμηλή (17,5% περίπου) και οι κίνδυνοι περιορισμένης αντιπροσωπευτικότητας αυξημένοι. Έτσι, τυχόν μεταβολή του συντελεστή ανισοκατανομής, που προκύπτει από τα στοιχεία στην περίοδο 1960-1975, μπορεί να μην οφείλεται σε αντίστοιχες μεταβολές στην πραγματική διανομή, αλλά να είναι αποτέλεσμα της σημαντικής μεταβολής στην αντιπροσωπευτικότητα των στοιχείων. Τέτοια μεταβολή δε μπορεί να αποκλειστεί, δεδομένου ότι η έκταση της κάλυψης μεταβλήθηκε πολύ και, όπως συνάγεται από τα στοιχεία του Πίνακα 19, άνισα για τις διάφορες πηγές εισοδήματος¹¹.

Λαμβάνοντας υπόψη τις αδυναμίες αυτές και το γεγονός ότι τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος δεν καλύπτουν τον αγροτικό τομέα, δεν κρίνεται σκόπιμη η χρησιμοποίησή τους για τη συναγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την εξέλιξη της ανισοδιανομής.

Άλλες πηγές στοιχείων, που μπορούν να προσφέρουν ενδείξεις για την εξέλιξη σε παράγοντες οι οποίοι συνδέονται στενά με τη διανομή, είναι τα αποτελέσματα των απογραφών πληθυσμού και γεωργίας του 1961¹² και του 1971¹³, που αναφέρονται στην κατανομή των αγροτικών εκμεταλλεύσεων κατά μέγεθος σε στρέμματα και τα αποτελέσματα των απογραφών μεταποιητικών καταστημάτων του 1958¹⁴, 1963¹⁵, 1969¹⁶ και 1974¹⁷, καθώς και τα αποτελέ-

9. Το ανώτατο κλιμάκιο εισοδήματος κάλυπτε το 14% περίπου του πλήθους του δείγματος για το 1962/63 και 40% σχεδόν για το 1968/1969.

10. Σελ. 106 κ.επ. παραπάνω.

11. Η κάλυψη αυξήθηκε συγκριτικά πολύ για τους μισθωτούς και πολύ λιγότερο για τις άλλες κατηγορίες.

12. ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα 1969, σελ. 134.

13. Σελ. 70 παραπάνω.

14. ΕΣΥΕ, Απογραφή των Βιομηχανικών, Βιοτεχνικών και Εμπορικών ενγένει καταστημάτων 1958, Αθήναι 1960.

15. ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα της Απογραφής Βιομηχανίας-Βιοτεχνίας και Ορυχείων 1963, Αθήναι 1966.

16. Σελ. 70 παραπάνω.

17. Σελ. 70 παραπάνω.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19

Δηλούμενα και πραγματικά εισοδήματα

Εκ. δρχ.

Μέγεθος		Έτος			
		1960	1965	1970	1975
Εθνικό εισόδημα	(1)	89.853	152.457	246.643	564.931
Μισθοί, ημερομίσθια και πρόσοδοι περιουσίας και επιχειρηματικής δράσης ιδιωτών	(2)	66.652	110.061	190.876	444.732
Μισθοί και ημερομίσθια	(3)	31.406	53.710	95.913	226.740
Δηλωθέν συνολικό εισόδημα	(4)	15.731	25.456	66.869	167.122
Δηλωθέν εισόδημα από μισθούς και ημερομίσθια	(5)	6.101	10.712	32.956	100.355
(4)/(1)		0,175	0,167	0,271	0,296
(5)/(3)		0,194	0,199	0,344	0,442
(4)-(5)/(2)-(3)		0,273	0,261	0,357	0,306
(4)/(2)		0,236	0,231	0,350	0,375

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί (Λογαριασμός 2) και ετήσια δημοσιεύματα της ΕΣΥΕ για το δηλωθέν εισόδημα φυσικών προσώπων.

σματα των απογραφών εμπορικών και άλλων συναφών καταστημάτων του 1958¹⁸ και 1969¹⁹, τα οποία αναφέρονται στην κατανομή των μεταποιητικών και εμπορικών καταστημάτων κατά μέγεθος (με βάση τον αριθμό των απασχολουμένων ανά κατάσταση).

Τέλος, ορισμένες χρήσιμες ενδείξεις μπορούν να συναχθούν από τα στοιχεία διανομής του εισοδήματος για τις αστικές περιοχές το 1957, τα οποία δίνονται από τη σχετική έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών, καθώς και από τα αποτελέσματα δειγματοληπτικής έρευνας για τα εισοδήματα στην πρωτεύουσα, που πραγματοποίησε το Αθηναϊκό Κέντρο Οικιστικής το 1963.

Αν και τα στοιχεία εισοδήματος που δίνονται από την έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών του 1957-1968 παρουσιάζονται σαν αρκετά αξιόπιστα,

18. Βλ. υποσημείωση υπ' αρ. 13.

19. Βλ. υποσημείωση υπ' αρ. 15.

από την τεχνική τουλάχιστον άποψη²⁰, σημαντικό ποσοστό νοικοκυριών και ιδίως των υψηλόμισθων αρνήθηκαν να συνεργαστούν στη συμπλήρωση των ερωτημάτων που αφορούσαν το εισόδημα. Αν κρίνει κανείς από το γεγονός ότι η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία δεν επιχείρησε την παρουσίαση στοιχείων εισοδήματος από τις μεταγενέστερες έρευνες οικογενειακών προϋπολογισμών που πραγματοποίησε, τα σχετικά αποτελέσματα για το 1957 πρέπει να θεωρηθεί ότι δεν είναι απόλυτα αντιπροσωπευτικά.

Το δείγμα του Αθηναϊκού Κέντρου Οικιστικής ήταν συγκριτικά πολυπληθές²¹ και είναι πιθανό οι απαντήσεις του κοινού να ήταν συγκριτικά αντιπροσωπευτικές, γιατί ο φόβος και η καχυποψία με την οποία αντιμετωπίζει το κοινό ερωτήματα που συνδέονται με το εισόδημα είναι ίσως μικρότερος, όταν τα ερωτήματα αυτά προέρχονται από μη κερδοσκοπικό ίδρυμα, το οποίο δεν έχει καμιά σχέση με το κράτος, πράγμα που δεν ισχύει για την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία.

4. Οι εξελίξεις στη διανομή της κατανάλωσης

Στον Πίνακα 20 δίνονται οι τιμές του συντελεστή Gini για την κατανάλωση, με βάση τις πηγές στοιχείων που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο τμήμα. Με βάση τα αρχικά δεδομένα κατά νοικοκυριό, ή ανισοκατανομή παρουσιάζεται σαφώς αυξημένη για τις αστικές περιοχές, μεταξύ 1957 και 1974, και αμετάβλητη για τις ημιαστικές και τις αγροτικές, μεταξύ 1963 και 1974.

Ενώ τα δεδομένα για το 1957 ομαδοποιήθηκαν από την ΕΣΥΕ σε 6 κλιμάκια κατανάλωσης, τα δεδομένα του 1963 ομαδοποιήθηκαν σε 11 και του 1974 σε 10 κλιμάκια. Έτσι η διαφορά ανάμεσα στο 1957 και το 1974 οφείλεται εν μέρει στη μεγαλύτερη ομαδοποίηση, που συγκαλύπτει τις διαφορές στην κατανάλωση κάτω από το μέσο όρο για κάθε ομάδα. Για να περιοριστεί η έλλειψη συγκρισιμότητας μεταξύ των στοιχείων του 1957 και του 1974, υπολογίστηκαν νέες σειρές στοιχείων, που αντιστοιχούσαν στην ίδια ομαδοποίηση, με βάση τη λογαριθμική παρεμβολή των αρχικών στοιχείων²². Με τον τρόπο αυτό

20. Έρευνα 1957-1958, σελ. 42 κ. επ.

21. 12509 νοικοκυριά.

22. Η τακτική αυτή στηρίζεται στην υπόθεση ότι οι λογάριθμοι των τιμών, σε μία κατανομή συχνοτήτων του φαινομένου, κατανέμονται σύμφωνα με τον κανονικό νόμο. Στην περίπτωση αυτή η σωρευτική κατανομή συχνοτήτων δίνει ευθεία γραμμή σε διπλό λογαριθμικό χαρτί και καθιστά την παρεμβολή σχετικά ασφαλή (βλ. π.χ. H. Lydall, *The Structure of Earnings*, σελ. 61-67).

ΠΙΝΑΚΑΣ 20

Συντελεστές ανισοκατανομής της κατανάλωσης

		1957	1963	1974
ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	Στοιχεία κατά νοικοκυριό	Αρχικά δεδομένα	0.285	0.341
		Δεδομένα ύστερα από λογαριθμική παρεμβολή ^β	0.320 ^γ	0.350
	Στοιχεία που ανάγονται σε ατομική βάση ^α	Αρχικά δεδομένα Δεδομένα ύστερα από λογαριθμική παρεμβολή	0.205	0.270
			0.237 ^γ	0.274
ΗΜΙΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	Στοιχεία κατά νοικοκυριό	Αρχικά δεδομένα Δεδομένα ύστερα από λογαριθμική παρεμβολή	0.360	0.364
			0.362	0.382
	Στοιχεία που ανάγονται σε ατομική βάση	Αρχικά δεδομένα Δεδομένα ύστερα από λογαριθμική παρεμβολή	0.299	0.287
			0.302	0.287

Πηγή: Έρευνες Οικονομικών Προβολογισμών.

α. Για τη μέθοδο της αναγωγής βλ. Κεφάλαιο Γ.

β. Τα αρχικά στοιχεία εγγράφονται σε λογαριθμικό χαρτί και με την παρεμβολή και την προεκβολή της καμπύλης που προκύπτει λαμβάνονται τιμές που δεν παρέχονται από τα στοιχεία (βλ και υποσημείωση 22).

γ. Μέσος όρος δύο εκτιμήσεων με βάση διαφορετική υπόθεση για την ελίση της προεκβολής για τα δύο ανώτατα κλιμάκια κατανάλωσης, που αντιστοιχούν στο 8% των νοικοκυριών με την υψηλότερη κατανάλωση.

πάρθηκαν κατανομές με 16 κλιμάκια για το 1957 και 18 για το 1974. Εξακολούθησε όμως και στην περίπτωση αυτή η ανισοκατανομή να εμφανίζεται αισθητά μεγαλύτερη το 1974, σε σύγκριση με το 1957, αν και η διαφορά μειώθηκε περίπου στο μισό.

Η εικόνα δε μεταβλήθηκε σημαντικά όταν, αντί των οικογενειακών στοιχείων, χρησιμοποιήθηκαν τα ατομικά²³. Η ανισοκατανομή εμφανίζεται μικρότερη, για λόγους που αναφέρθηκαν πιο πάνω²⁴ αλλά οι διαφορές μεταξύ 1957 και 1974 έμειναν βασικά οι ίδιες.

Αν δεχθεί κανείς, ότι η κατανάλωση αυξάνει με επιβραδυνόμενο ρυθμό σε σύγκριση με το εισόδημα, όπως άλλωστε φαίνεται να συνάγεται σαφώς από τα εθνικολογιστικά δεδομένα, τότε η ανισότητα σε όρους εισοδήματος θα αυξήθηκε ακόμη περισσότερο από την ανισότητα σε όρους κατανάλωσης.

Τα συμπεράσματα όμως αυτά, φαίνεται να έρχονται σε αντίφαση με τις ενδείξεις που μπορούν να συναχθούν από τη στασιμότητα στο βαθμό ανισοκατανομής μεταξύ 1963 και 1974 για τις ημιαστικές και αγροτικές περιοχές. Η αμφιβολία για τη βασιμότητα των συμπερασμάτων αυτών ενισχύεται και από το γεγονός ότι το ανώτατο κλιμάκιο κατανάλωσης, σύμφωνα με τα στοιχεία του 1957, κάλυπτε περίπου 8% του συνόλου του δείγματος, ενώ το ανώτατο κλιμάκιο, σύμφωνα με τα στοιχεία του 1974, μόνο 2,6% του συνόλου του δείγματος, περιορίζοντας έτσι τη συγκρισιμότητα στις δύο πηγές στοιχείων. Έτσι, μπορούμε να πούμε, ότι ενδείξεις μόνο είναι δυνατό να συναχθούν από αυτή την πηγή στοιχείων για μία αύξηση του βαθμού ανισοκατανομής μεταξύ 1957 και 1974.

5. Άλλες ενδείξεις για την εξέλιξη στη διανομή

Στον Πίνακα 21 δίνονται οι συντελεστές Gini για την εξέλιξη στην κατανομή των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, κατά έκταση γης, και των βιομηχανικών, βιοτεχνικών καθώς και των εμπορικών καταστημάτων ενγένει, κατά μέγεθος απασχόλησης στο καθένα. Επειδή το εισόδημα των αντίστοιχων αγροτών, εμπόρων, βιοτεχνών και βιομηχάνων, συνδέεται με το μέγεθος των μονάδων και τη συγκέντρωση πλούτου που αντιπροσωπεύουν, ενδείξεις για αύξηση στο βαθμό συγκέντρωσης του πλούτου θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν

23. Σελ. 74-75 παραπάνω.

24. Σελ. 75 παραπάνω.

σαν ένδειξη για αντίστοιχη αύξηση στο βαθμό ανισοκατανομής του εισοδήματος.

Όπως συνάγεται από τον Πίνακα 21 ο βαθμός συγκέντρωσης της αγροτικής γης δε φαίνεται να μεταβλήθηκε μεταξύ 1961 και 1971. Εξάλλου, ο βαθμός συγκέντρωσης του βιομηχανικού και βιοτεχνικού κεφαλαίου αυξήθηκε αισθητά μεταξύ 1958 και 1963 και μεταξύ 1969-1973, ενώ παρέμεινε στάσιμος στην περίοδο 1963-1969, και ο βαθμός συγκέντρωσης στο εμπόριο, τα εστιατόρια και τα ξενοδοχεία παρουσίασε ελαφρή μείωση μεταξύ 1958 και 1969.

ΠΙΝΑΚΑΣ 21

Εξέλιξη των συντελεστών Gini για ορισμένες μορφές πλούτου

	1958	1961	1963	1969	1971	1973
Εκτάσεις γεωργικής γης	—	0,489	—	—	0,483	—
Μεταποιητικά καταστήματα αναλόγως του αριθμού των απασχολουμένων	0,611	—	0,646	0,641	—	0,676
Καταστήματα αναλόγως του αριθμού των απασχολουμένων στο εμπόριο, τα εστιατόρια και τα ξενοδοχεία	0,348	—	—	0,332	—	—

Πηγές: Βλ. υποσημειώσεις 11-18.

Η σημαντική αύξηση στον τεκμαιρόμενο βαθμό συγκέντρωσης του πλούτου στη μεταποίηση, που είναι συγκεντρωμένη στα αστικά κέντρα, και η στασιμότητα στη συγκέντρωση του πλούτου στη γεωργία, φαίνεται να ενισχύουν τις ενδείξεις που προέκυψαν από τα δεδομένα των ερευνών οικογενειακών προϋπολογισμών για αύξηση της ανισοκατανομής του εισοδήματος στα αστικά κέντρα και στασιμότητά της στα ημιαστικά και τα αγροτικά.

Τέλος, τα στοιχεία της δειγματοληπτικής έρευνας του ΑΚΕ στην Αθήνα, το 1963, δίνουν συντελεστή Gini 0,391, ενώ τα στοιχεία της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών το 1957, για το εισόδημα στα αστικά κέντρα, 0,346 και, ύστερα από λογαριθμική παρεμβολή, 0,37. Συγκρίνοντας τις εκτιμήσεις αυτές με τις εκτιμήσεις για το 1974, που δίνονται στο Κεφάλαιο Γ, δε φαίνεται να προκύπτει σημαντική αύξηση στο βαθμό ανισοκατανομής.

Πέρα από τις ενδείξεις αυτές, που είναι ενμέρει αντιφατικές, βάσιμα συμπεράσματα δε μπορεί να συναχθούν. Πάντως δε μπορεί καθόλου να υποστηριχτεί ότι σημειώθηκε μείωση στο συντελεστή ανισοδιανομής στην περίοδο 1957-1974, ενώ δεν αποκλείεται να μεσολάβησε μια μικρή αύξηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ

ΟΙ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

1. Γενικά

Άμεση και αναγκαία συσχέτιση ανάμεσα στην ανισότητα της διανομής του εισοδήματος, μεταξύ των ατόμων, και στην ανισότητα της διανομής του εισοδήματος, μεταξύ των περιφερειών, δεν υπάρχει. Είναι θεωρητικά δυνατό, ο δείκτης ανισοκατανομής του εισοδήματος μεταξύ των ατόμων να είναι μικρότερος εκεί, όπου η περιφερειακή ανισοκατανομή είναι μεγαλύτερη. Το πιθανότερο όμως είναι, μεγάλες περιφερειακές ανισότητες να επηρεάζουν αυξητικά το δείκτη ανισοκατανομής του εισοδήματος ανάμεσα στα άτομα. Ανεξάρτητα από αυτό, από την άποψη των εντυπώσεων του κοινού για την ανισότητα, η άνισοδιανομή του εισοδήματος ανάμεσα στις περιφέρειες αποτελεί σημαντικό παράγοντα, στον οποίο μάλιστα δίνεται όλο και περισσότερη αξία. Οι περισσότερες χώρες ασκούν ειδική πολιτική για την άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων, η οποία μάλιστα τείνει να αποκτήσει αυξημένη σημασία στο πλαίσιο της γενικότερης οικονομικής πολιτικής. Έτσι, η αναφορά στην έκταση των περιφερειακών ανισοτήτων στη χώρα και η σύγκρισή τους με άλλες χώρες παρουσιάζει ενδιαφέρον και μπορεί να αποτελέσει χρήσιμη ένδειξη για το γενικότερο φαινόμενο της ανισοδιανομής στη χώρα.

2. Οι ανισότητες μεταξύ περιφερειών στην Ελλάδα

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 22, σε όρους ακαθάριστου περιφερειακού προϊόντος, οι φτωχότερες περιφέρειες είναι η Θράκη και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, στις οποίες το κατά κεφαλήν προϊόν ήταν το 1974 γύρω στα 2/3 του εθνικού μέσου όρου και γύρω στα 56/58% του αντίστοιχου μέσου για την περιφέρεια Αττικής που είναι η πλουσιότερη.

Οι ανισότητες στο εισόδημα των νοικοκυριών προ φορολογίας, που ενδιαφέρουν περισσότερο — γιατί αποτελούν λιγότερο αναξιόπιστο δείκτη ευημερίας από τις ανισότητες στο προϊόν — μπορεί να είναι αρκετά διαφορετικές από τις αντίστοιχες ανισότητες στο περιφερειακό προϊόν κατα κεφαλή για μία σειρά από λόγους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 22

Περιφερειακές ανισότητες στο προϊόν

Περιφέρεια	Δείκτης ακαθάριστου περιφερειακού προϊόντος με βάση το 100 για το σύνολο της χώρας	
	1970	1974
Ανατολική Στερεά Ελλάδα και Νησιά	125	115
Νομός Αττικής	(128)	(116)
Υπόλοιπη Περιφέρεια Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας και Νησιών	(106)	(111)
Κεντρική και Δυτική Μακεδονία	93	97
Νομός Θεσσαλονίκης	(103)	(106)
Υπόλοιπη Περιφέρεια Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας	(83)	(89)
Πελοπόννησος και Δυτική Στερεά Ελλάδα	82	86
Θεσσαλία	76	82
Ανατολική Μακεδονία	73	80
Κρήτη	76	83
Ήπειρος	64	71
Θράκη	60	65
Νησιά Ανατολικού Αιγαίου	74	68
Σύνολο Χώρας	100	100

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, Εκτίμηση Περιφερειακού Προϊόντος της Ελλάδος 1970-1974, Αθήνα 1979.

Ο αγροτικός πληθυσμός, και γενικότερα ο πληθυσμός των φτωχότερων περιφερειών, δέχεται σημαντικές ροές μεταβιβάσεων από τον υπόλοιπο πληθυσμό και κυρίως από τον πληθυσμό των πιο μεγάλων αστικών κέντρων. Όπως αναφέρθηκε, οι συντάξεις του ΟΓΑ χρηματοδοτούνται κατά μεγάλο μέρος από έσοδα της φορολογίας εισοδήματος, από την οποία εξαιρούνται οι αγρότες, και κατά ένα άλλο μεγάλο μέρος από έσοδα φορολογίας που βαρύνουν κατά

πολύ σημαντικό ποσοστό τον πληθυσμό των δύο μεγάλων κέντρων. Εκτός από αυτό, είναι γνωστό ότι πολύ σημαντικό μέγεθος εμβασμάτων από μετανάστες στο εξωτερικό, ναυτικούς και μετανάστες στα μεγάλα κέντρα, κατευθύνεται προς την περιφέρεια για τη συντήρηση ανιόντων και κατιόντων που βρίσκονται εκεί. Η ροή αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική σε ορισμένες περιοχές με πολλούς ναυτικούς ή μετανάστες στο εξωτερικό.

Από την άλλη μεριά, σημαντικές είναι οι ροές μεταβιβάσεων από την περιφέρεια στα μεγάλα κέντρα, κυρίως για τη συντήρηση παιδιών που σπουδάζουν. Με την ίδρυση επαρχιακών Πανεπιστημίων όμως, η τάση αυτή τείνει να εξασθενίσει, και σε ορισμένες περιπτώσεις έχει αντιστραφεί.

Το ακαθάριστο περιφερειακό προϊόν μπορεί επίσης να αποτελεί υπερεκτίμηση των πραγματικών εισοδημάτων στην περιφέρεια, διότι το σύνολο του προϊόντος οικονομικών μονάδων, που βρίσκονται στην επαρχία αλλά ελέγχονται από τα δύο μεγάλα κέντρα, καταγράφεται ως περιφερειακό προϊόν, ενώ στην πραγματικότητα, τουλάχιστον οι πρόσοδοι και τα κέρδη, δεν ανήκουν στον τοπικό πληθυσμό.

Σαν τελικό αποτέλεσμα των αντίρροπων αυτών παραγόντων, το εισόδημα μπορεί να είναι μεγαλύτερο από το προϊόν, σε πολλές περιπτώσεις, ενώ δε μπορεί να αποκλειστεί και το αντίθετο. Αν και τα στοιχεία δεν επιτρέπουν καλύτερη προσέγγιση, δε φαίνεται πιθανό ότι η εικόνα για το εισόδημα θα είναι αισθητά δυσμενέστερη από αυτήν που συνάγεται από τα στοιχεία για το προϊόν, σύμφωνα με τον Πίνακα 22, ενώ μπορεί να είναι και ευνοϊκότερη.

Η απότομη μείωση του χάσματος ανάμεσα στην πρωτεύουσα απ' τη μιά μεριά και στην υπόλοιπη χώρα απ' την άλλη, που συνάγεται από τα εθνικολογιστικά στοιχεία που δίνονται στον Πίνακα 22 για την περίοδο 1970-1974, δε φαίνεται να αντανakλά, τουλάχιστο σε όλη της την έκταση, αντίστοιχη πίο μακροχρόνια τάση. Είναι πιθανότερο ότι συνδέεται με τη γρήγορη αύξηση των σχετικών τιμών των αγροτικών προϊόντων¹ στην περίοδο αυτή. Οι τιμές των προϊόντων αυτών, μέχρι και το 1973, είχαν καθηλωθεί σε σχετικά χαμηλά επίπεδα και αναπροσαρμόστηκαν απότομα προς τα πάνω, προς το τέλος του 1973 και το 1974.

Επειδή οι σχετικές τιμές των αγροτικών προϊόντων εξακολούθησαν να

1. Ενώ ο αποπληθωριστής του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος για την περίοδο 1970-1974 ανήλθε σε 58% περίπου, ο αντίστοιχος συντελεστής για το προϊόν της γεωργίας ήταν 87% περίπου.

ανεβαίνουν ελαφρά και στην περίοδο 1974-1978², τα μεγέθη του 1974 πρέπει να θεωρούνται πιο αντιπροσωπευτικά των τελευταίων ετών, από ό,τι τα αντίστοιχα μεγέθη για το 1970.

3. Σύγκριση με άλλες χώρες

Σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οι περιφερειακές ανισότητες στο εισόδημα στην Ελλάδα φαίνεται να βρίσκονται σε ενδιάμεσο βαθμό. Είναι πολύ μικρότερες από ό,τι στην Ιταλία και τη Γαλλία, συγκρίσιμες περίπου με τη Δυτ. Γερμανία και το Βέλγιο και μεγαλύτερες από την Ολλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Η μικρότερη ανισότητα στην Ολλανδία είναι ευνόητη, αφού πρόκειται για μικρή και γεωγραφικά σχεδόν απόλυτα ομοιογενή χώρα. Τα στοιχεία για το Ηνωμένο Βασίλειο μπορεί ενμέρει να μην είναι αρκετά συγκρίσιμα με τα υπόλοιπα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο αριθμός των περιφερειών, σε σχέση με το μέγεθος της χώρας αυτής, ήταν μικρός, με αποτέλεσμα τη συγκάλυψη των περιφερειακών ανισοτήτων σε μεγαλύτερη έκταση από ό,τι σε άλλες χώρες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23

Περιφερειακή ανισότητα στη διανομή του κατά κεφαλή ακαθάριστου προϊόντος

Χώρα/έτος	Αριθμός περιφερειών	Μέσος πληθυσμός ανά περιφέρεια	Συντελεστής Gini
Ελλάδα 1974	11	0,8	0,099
Δυτ. Γερμανία 1974	34	1,8	0,094
Γαλλία 1972	21	2,5	0,154
Ολλανδία 1973	11	1,2	0,074
Ιταλία 1974	20	2,8	0,153
Βέλγιο 1974	9	1,1	0,088
Ηνωμένο Βασίλειο 1974	11	5,1	0,063

Πηγή: Eurostat, *Regional Statistics*, 1975, πίνακες 2 και 29, Υπηρεσία Εθνικών Λογαριασμών, Υπουργείο Συντονισμού.

2. Στην περίοδο 1974-1978 ο αντιπληθωρισμός του αγροτικού προϊόντος ήταν 67% και του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος 63%.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ

ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ

1. Γενικά

Το βασικό αντικείμενο της εργασίας αυτής είναι η εξέταση της διανομής του εισοδήματος. Η διανομή του πλούτου αποτελεί συγγενές, αλλά ιδιαίτερο και ευρύ θέμα, που η συστηματική εξέτασή του θα απαιτούσε ξεχωριστή μελέτη. Στο κεφάλαιο αυτό δίνονται απλώς ορισμένα στοιχεία για τη διανομή του πλούτου, η οποία, εκτός από το μεγάλο ενδιαφέρον που παρουσιάζει, αποτελεί, όπως αναφέρθηκε, σημαντικό ερμηνευτικό παράγοντα της διανομής του εισοδήματος και βασικό στοιχείο για το σχηματισμό ορθής κρίσης γύρω από τα θέματα της διανομής στη χώρα.

Επαρκή στοιχεία για τη διανομή του υλικού πλούτου ή τουλάχιστον των βασικότερων μορφών του δε φαίνεται να υπάρχουν. Οι κυριότερες πηγές, από τις οποίες είναι δυνατό να συναχθούν ορισμένες ενδείξεις για το φαινόμενο, είναι ορισμένα αποσπασματικά στοιχεία για τις κληρονομίες¹, τα στοιχεία για τη διανομή της αγροτικής γης που χρησιμοποιήθηκαν ήδη², τα στοιχεία για τη διανομή του οικιστικού κεφαλαίου, που παρέχονται από τις έρευνες οικογενειακών προϋπολογισμών, και τα στοιχεία της διανομής του βιομηχανικού κεφαλαίου που περιέχονται στα αποτελέσματα των απογραφών μεταποιητικών καταστημάτων.

1. Οικονομική Εφορία Κληρονομιών Αθηνών.

2. Κεφάλαιο Γ, παραπάνω.

2. Μετρήσεις με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία

2.1. Αποσπασματικά στοιχεία κληρονομιών

Επειδή στην Ελλάδα οι φορολογικές δηλώσεις για κληρονομία υποβάλλονται με βάση την κληρονομική μερίδα, και όχι την συνολική κληρονομούμενη περιουσία του θανόντος, τα στοιχεία αναφέρονται σε κληρονομικές μερίδες. Συγκεκριμένα, από την Οικονομική Εφορία Κληρονομιών Αθηνών δόθηκαν τα ακόλουθα στοιχεία (Πίνακας 24) για κληρονόμους πρώτης κατηγορίας (με πρώτο βαθμό συγγενείας σχετικά με τον κληρονομούμενο) για το 1975.

Οι αριθμοί αφορούν μεγέθη που βασίζονται σε οριστικό προσδιορισμό της αξίας των κληρονομιών και κληροδοσιών, και αποτελούν εκτιμήσεις οι οποίες στηρίζονται σε δειγματοληπτική επεξεργασία 2000 περίπου περιπτώσεων ατόμων που άφησαν κληρονομία, από σύνολο 8849³ περιπτώσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 24

Κληρονομίες περιοχής Αθηνών κατά κλιμάκιο πρώτης κατηγορίας 1975

Σε χιλ. δρχ.

Κλιμάκιο	Αριθμός κληρονόμων και κληροδόχων
1-200	4270
201-400	7650
401-1000	2134
1001-1500	1724
1500-2000	1070
2001-2500	320
2501-3000	213
3001-3500	178
3501-4000	142
4001 και άνω	89
	17.790

Πηγή: Οικονομική Εφορία Κληρονομιών Αθηνών.

3. Η δειγματοληπτική επεξεργασία έδειξε ότι τα 2/3 περίπου αυτών που αφήνουν κληρονομία είχαν κληρονόμους συγγενείς πρώτου βαθμού, ο αριθμός των οποίων ανερχόταν κατά μέσον όρο σε 3 για κάθε κληρονομούμενο.

Οι θάνατοι στην Πρωτεύουσα ατόμων άνω των 40 ετών το 1974 ήταν 19482⁴. Κάτω από τις συνθήκες που επικρατούν στην Ελλάδα, στις περιπτώσεις που η οικογενειακή περιουσία είναι μικρή (ένα σπίτι ή λίγη γη κλπ.), συνήθως αυτή ανήκει στον ένα από τους δύο συζύγους. Έτσι, στις περισσότερες περιπτώσεις, ο ένας από τους δύο συζύγους δεν καταλείπει περιουσία ή καταλείπει ελάχιστη. Αν δεχθεί κανείς ότι, για κληρονομικές μερίδες κάτω από 2500 χιλ. δρχ., κληροδότης είναι κατά κανόνα μόνον ο ένας από τους δύο συζύγους και ότι χωριστές σημαντικές περιουσίες στα ζευγάρια υπάρχουν μόνο για όσους έχουν αξιόλογη περιουσία και καταλείπουν κληρονομικές μερίδες περισσότερο από 2.500 χιλ. δρχ., τότε, από το συνδυασμό του συνολικού αριθμού κληροδοσιών των στοιχείων του Πίνακα 24, και των στοιχείων θανάτων που αναφέρθηκαν, προκύπτει ότι 2404 άτομα, ή το ισοδύναμο 1202 ζευγαριών, που αντιστοιχούν σε 12,6% περίπου του αντίστοιχου συνόλου, δεν άφησαν περιουσία⁵. Αν πάλι γίνει δεκτό ότι οι χωριστές σημαντικές περιουσίες στα ζευγάρια είναι πίο συνηθισμένο φαινόμενο και καλύπτει τις κληρονομικές μερίδες από 1,5 εκ. δρχ. και πάνω, δηλαδή το 10,5% του πληθυσμού, τότε το ποσοστό των ατόμων που δεν καταλείπουν περιουσία φθάνει το 20,4%.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974, το ποσοστό των οικογενειών που δεν ιδιοκατοικούσαν ανερχόταν σε 26,8%⁶. Το ποσοστό αυτό ανερχόταν σε 20,4% για νοικοκυριά με αρχηγό 45-54 ετών, σε 20,1% για νοικοκυριά με αρχηγό 44-64 ετών, σε 15,6% για νοικο-

4. Οι θάνατοι νεότερων ατόμων είναι πολύ λίγοι και τα άτομα αυτά, στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν είναι εύλογο να υποθεθεί ότι αφήνουν σημαντικές κληρονομίες, διότι είτε δεν προλαβαίνουν να σωρεύσουν σημαντική περιουσία είτε δεν είχαν ακόμη κληρονομήσει ανιόντας.

5. Συμβολίζοντας με: S το ποσοστό των περιπτώσεων κληροδοσίας, όπου οι σύζυγοι έχουν χωριστές περιουσίες. Το ποσοστό αυτό προκύπτει από τον Πίνακα 1 ανάλογα με την υπόθεση που γίνεται ως προς το ύψος των περιουσιακών στοιχείων, πέρα από το οποίο υπάρχει σημαντική χωριστή περιουσία και για τους δύο συζύγους.

D = το σύνολο των θανάτων ατόμων 40 ετών και άνω

K = το σύνολο των κληροδοσιών

Το ποσοστό αυτό προκύπτει από τη σχέση:

$$\frac{D - 2(K-SD) - SD}{D} \quad \text{ή} \quad 1 - \frac{SD - 2K}{D}$$

6. Πίνακας 2.

κυριά με αρχηγό 65-74 ετών και σε 14,8% για νοικοκυριά με αρχηγό 75 ετών και άνω⁷.

Αν λάβουμε υπόψη ότι σημαντικός αριθμός νοικοκυριών, που δεν ιδιοκατοικούν, έχουν περιουσία είτε με τη μορφή ακινήτου, που για διάφορους λόγους δεν τους είναι πρακτικό⁸ ή δυνατό να ιδιοκατοικήσουν είτε με άλλη μορφή, το ποσοστό αυτών που πεθαίνουν χωρίς να αφήσουν περιουσία δεν πρέπει να υπερβαίνει το 10-15%, ενώ μπορεί να είναι και μικρότερο.

Με βάση την πρώτη από τις δύο υποθέσεις που προηγήθηκαν, ότι δηλαδή το ποσοστό αυτών οι οποίοι δεν αφήνουν περιουσία ανέρχεται σε 12,6% περίπου, ο συντελεστής *G* ανέρχεται σε 0,57 και το ποσοστό πλούτου, που αντιστοιχεί σε χαρακτηριστικά κλιμάκια, έχει ως εξής:

- το πλουσιότερο 1% των θανόντων 8%
- το πλουσιότερο 5% των θανόντων 27,5%
- το πλουσιότερο 10% των θανόντων 42,5%

Τα αντίστοιχα νούμερα, στην περίπτωση που γίνεται δεκτό ότι οι ακτήμονες είναι περισσότεροι (20,4%), έχουν ως εξής:

- το πλουσιότερο 1% των θανόντων 8,7%
- το πλουσιότερο 5% των θανόντων 28,7%
- το πλουσιότερο 10% των θανόντων 44,8%

Συμπεράσματα, για τη συγκριτική θέση της Ελλάδας, σε σχέση με άλλες χώρες, από τα στοιχεία αυτά δε μπορεί δυστυχώς να συναχθούν. Τα στοιχεία δεν είναι συγκρίσιμα και τα θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα που γεννώνται είναι τόσα πολλά και πολύπλοκα⁹, ώστε οποιαδήποτε απόπειρα για σύγκριση να αποβαίνει παραπλανητική.

2.2. Η διανομή του αγροτικού πλούτου στα πρόσφατα χρόνια

2.2.1 Εκτιμήσεις για την Ελλάδα

Η απογραφή πληθυσμού και γεωργίας του 1971, όπως και οι προηγούμενες, παρέχουν στοιχεία για τη διανομή της αγροτικής γης και των διάφορων κατηγοριών της, καθώς και του ζωϊκού κεφαλαίου, κατά τάξη μεγέθους εκμετάλλευσης. Από τα στοιχεία αυτά είναι δυνατό να συναχθούν ορισμένα συμπε-

7. Πίνακας 8.

8. Π.χ. οι υπάλληλοι που υπόκεινται σε μετάθεση δε μπορούν να ιδιοκατοικούν και όταν ακόμη έχουν σπίτι στην ιδιαίτερή τους πατρίδα.

9. Βλ. π.χ. Polanyi και Wood, ό.π., μέρος I.

ράσματα για την έκταση της ανισοκατανομής των δύο αυτών μορφών αγροτικού πλούτου.

Στον Πίνακα 25 δίνονται εκτιμήσεις του συντελεστή Gini για το σύνολο των αγροτικών εκτάσεων και εκμεταλλεύσεων, για τις βασικές γεωγραφικές ομάδες (πεδινά, ημιορεινά και ορεινά) και για τις βασικές κατηγορίες απασχόλησης (αμιγείς γεωργικές εκμεταλλεύσεις, μικτές γεωργοκτηνοτροφικές, κλπ.).

Επειδή όμως η αξία της αγροτικής γης ποικίλλει, ανάλογα με την παραγωγικότητά της, που στη συνέχεια εξαρτάται από τις κλίσεις, την ύπαρξη ή όχι άρδευσης, δενδρώνων κλπ., καταβλήθηκε προσπάθεια να σταθμιστούν τα διάφορα είδη γης¹⁰, ανάλογα με την πιθανή αξία τους, κατά μονάδα. Οι συντελεστές Gini, που προέκυψαν και που δίνονται στην τελευταία γραμμή του Πίνακα 25, ήταν αισθητά μικρότεροι από τα αντίστοιχα μεγέθη στον Πίνακα 25 χωρίς στάθμιση¹¹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 25

Συντελεστές Gini για τη διανομή του εδαφικού πλούτου στη γεωργία, 1971

Είδος εκμετάλλευσης	Συντελεστές Gini			
	Πεδινά	Ημιορεινά	Ορεινά	Σύνολο
Αμιγείς γεωργικές	0,572	0,556	0,500	0,566
Κυρίως γεωργικές	0,480	0,458	0,433	0,470
Κυρίως γεωργικές και αμιγείς	0,519	0,494	0,454	0,506
Μικτές (γεωργοκτηνοτροφικές)	0,399	0,392	0,442*	0,416
Σύνολο γεωργικών εκμεταλλεύσεων	0,491	0,463	0,468	0,483
Σύνολο γεωργικών εκμεταλλεύσεων με βάση τη στάθμιση**	0,458	0,431	0,422	0,467

* Η μέτρηση αυτή δεν είναι συγκρίσιμη, γιατί στα δεδομένα υπήρχε ξεχωριστή πληροφόρηση για ένα πολύ μικρό αριθμό εκμεταλλεύσεων (60) στην κορυφή της κατανομής, με 5.000 στρέμματα κατά μέσον όρο η καθεμιά. Ανάλογα στοιχεία για τις άλλες κατηγορίες δεν υπήρχαν, ενώ δεν αποκλείεται και σε άλλες περιπτώσεις να υπήρχαν εκμεταλλεύσεις στην κορυφή.

** Βλ. Παράρτημα Ε.

10. Βλ. Παράρτημα Ε.

11. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι οι συντελεστές Gini που προκύπτουν από τη μεταβολή (μέσα σε εύλογα όρια) στους συντελεστές στάθμισης, οι οποίοι δίνονται στο Παράρτημα Ε, εξακολουθούν να βρίσκονται αισθητά πιο κάτω από τους υπόλοιπους αντίστοιχους συντελεστές στον Πίνακα 25.

Ένας μεγάλος αριθμός εκμεταλλεύσεων είναι μικτές, ενώ πολλές άλλες¹² έχουν, εκτός από τη γη, και σημαντικό ζωϊκό κεφάλαιο. Για το λόγο αυτό, η κατανομή της γης δεν είναι αρκετή για να δώσει σωστή εικόνα για την ανισότητα της διανομής των βασικών στοιχείων του αγροτικού πλούτου.

Πλήρη στοιχεία για την κατανομή των εκμεταλλεύσεων, ανάλογα με το μέγεθος, τόσο του εδαφικού όσο και του ζωϊκού πλούτου, δεν υπάρχουν. Υπάρχουν όμως στοιχεία ζωϊκού και εδαφικού πλούτου, χωριστά για τις εκμεταλλεύσεις με βοοειδή, για το 1971, και για τις εκμεταλλεύσεις με πρόβατα και κατσίκια, για το 1961. Πλήρως ικανοποιητική σύνθεση των στοιχείων αυτών για την απόκτηση συνολικής εικόνας, θα μπορούσε να γίνει μόνον αν καμιά εκμετάλλευση δεν είχε περισσότερα από ένα είδος ζωϊκού πλούτου, και αν τα στοιχεία αναφέρονταν στην ίδια χρονική περίοδο. Για το λόγο αυτό, δίνονται σε πρώτο στάδιο χωριστές εκτιμήσεις για κάθε κατηγορία ζώου. Με όλες όμως τις επιφυλάξεις, που δικαιολογούνται για τους λόγους που μόλις αναφέρθηκαν, δίνονται και συνολικές εκτιμήσεις. Για την πραγματοποίηση των εκτιμήσεων αυτών, προστέθηκε σε κάθε κατηγορία μεγέθους εκμεταλλεύσεων, με βάση τη στρεμματική έκταση, και το αντίστοιχο ισοδύναμο σε στρέμματα και των τριών κατηγοριών ζώων που ανήκουν στην κατηγορία αυτή των εκμεταλλεύσεων.

Χρησιμοποιώντας συντελεστές στάθμισης για τη μετατροπή των ζώων κάθε κατηγορίας σε ισοδύναμο γης, όπως αναφέρεται στο Παράρτημα ΣΤ, προέκυψαν τα αποτελέσματα που δίνονται στον Πίνακα 26. Εξάλλου, με βάση τα ίδια στοιχεία, έγιναν εκτιμήσεις της συμμετοχής των διαδοχικών δεκατημορίων των αγροτικών εκμεταλλεύσεων στο σύνολο αγροτικού πλούτου (Πίνακας 27).

Όπως καθίσταται σαφές από τη σύγκριση των Πινάκων 25 και 26, η ανισοκατανομή στη διανομή του εδαφικού πλούτου δε διαφέρει ουσιωδώς από την αντίστοιχη ανισοκατανομή του συνδυασμού προβάτων και γης, απ' τη μιά μεριά και κατσικιών και γης, απ' την άλλη. Παρά τον ετεροχρονισμό των στοιχείων, το συμπέρασμα αυτό μπορεί να υποστηριχτεί, γιατί, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, η δομή των εκμεταλλεύσεων άλλαξε πολύ λίγο μεταξύ 1961 και 1971¹³.

12. 47% μικτές και 34% κυρίως γεωργικές. Απογραφή πληθυσμού και γεωργίας 1971, Πίνακας Ι. βιβλιοθήκη ΕΣΥΕ.

13. Μεταξύ 1961 και 1971 (ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς 1965 και 1977) ο αριθμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων μειώθηκε από 1156 χιλ. σε 1047 χιλ. ή κατά 9% περίπου, η έκταση

ΠΙΝΑΚΑΣ 26

Συντελεστές Gini για τη διανομή του εδαφικού και ζωϊκού πλούτου
στη γεωργία, 1971

Είδος εκμετάλλευσης	Ισοδυναμία ζώου προς μέσο στρέμμα	Συντελεστής Gini
Εκμεταλλεύσεις με βοοειδή 1971	1:3	0,339
Εκμεταλλεύσεις με πρόβατα 1961	1:2	0,357
	3,5:1	0,440
	4,5:1	0,449
Εκμεταλλεύσεις με κατσίκια 1961	3,5:1	0,455
	4,5:1	0,461
Σύνολο εκμεταλλεύσεων*	βοοειδή 1:3, λοιπά 3,5:1	0,457
	βοοειδή 1:3 λοιπά 4,5:1	0,457

* Στρεμματικές εκτάσεις 1971, ζωϊκό κεφάλαιο 1961, 1971.

Σημαντικές είναι οι διαφορές στην περίπτωση των βοοτροφικών μονάδων, όπου η ανισοκατανομή της ιδιοκτησίας γης και βοοειδών είναι σημαντικά μικρότερη από τις υπόλοιπες εκμεταλλεύσεις. Αυτό ίσως οφείλεται ενμέρει σε τεχνικούς λόγους. Το ελάχιστο μέγεθος στις βοοτροφικές μονάδες είναι αρκετά μεγαλύτερο από το αντίστοιχο μέγεθος για τη γή, τα πρόβατα ή τα κατσίκια, και αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο, αν πρόκειται για μονάδα με στοιχειώδεις προϋποθέσεις βιωσιμότητας. Εκτός από αυτό, η πολιτική, που ασκήθηκε για την επιδότηση των ζωοτροφών, οδήγησε σε μεγάλη χαλάρωση των δεσμών της βοοτροφίας με τη γή και την παραγωγή ζωοτροφών¹⁴, με αποτέλεσμα το μέγεθος πολλών ζωοτροφικών μονάδων με ελάχιστη γη να είναι, κατά τα άλ-

των καλλιεργειών από 36,7 εκ. στρ. σε 35,9 στρ. ή κατά 2,5% περίπου και ο αριθμός των βοοειδών, προβάτων και κατσικιών αντίστοιχα από 1054, 8221 και 4338 χιλ. σε 836, 7482 και 4223. Έτσι, ενώ η μέση έκταση ανά εκμετάλλευση αυξήθηκε από 31,8 σε 34,2 στρ. ή κατά 7,5% περίπου, φαίνεται ότι το ζωϊκό κεφάλαιο μειώθηκε ελαφρά, αντισταθμίζοντας, μέχρις ενός σημείου, τη μικρή βελτίωση στη μέση έκταση ανά εκμετάλλευση. (Εξάλλου και ο μέσος αριθμός αγροτεμαχίων ανά εκμετάλλευση μειώθηκε ελαφρά μόνο, από 7 σε 6,3 περίπου).

14. Το χαμηλό κόστος των εισαγόμενων ζωοτροφών στο βοοτρόφο αποθάρρυνε τη χρησιμοποίηση εγχώριων και ιδίως αυτοπαραγόμενων χονδροειδών ζωοτροφών (ΚΕΠΕ, Πρόγραμμα Αναπτύξεως 1976-80, *Ζωϊκή Παραγωγή* 1976, σελ. 27β και 27γ).

λα, σημαντικό, μειώνοντας έτσι την ανισοκατανομή του συνολικού ζωϊκού και εδαφικού πλούτου στην ομάδα αυτή των εκμεταλλεύσεων.

Σημαντικό στοιχείο αγροτικού κεφαλαίου είναι, εκτός από τα ζώα και τη γή, και τα μηχανήματα. Αν και στοιχεία για την κατανομή του μηχανικού εξοπλισμού κατά μέγεθος εκμετάλλευσης δεν υπάρχουν, φαίνεται ότι η ιδιοκτησία του πιο σημαντικού στοιχείου τους, των διαξονικών δηλαδή ελκυστήρων, είναι ευρύτατα κατανεμημένη, με αποτέλεσμα την υποαπασχόλησή τους, που σε μερικές περιοχές είναι πολύ εκτεταμένη. Έτσι, αν συμπεριελάμβανε κανείς και το μηχανικό εξοπλισμό, ίσως ο δείκτης ανισοκατανομής να μειωνόταν. Η πρακτική όμως σημασία της μείωσης αυτής θα ήταν αμφίβολη, αφού οι μικρότερες εκμεταλλεύσεις, που με μιά στενή έννοια του όρου είναι κάτοχοι περισσότερου πλούτου, αν προστεθεί το τρακτέρ ή και άλλα μηχανήματα, δεν έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν πλήρως τον εξοπλισμό αυτό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 27

Συμμετοχή στο σύνολο του αγροτικού πλούτου κατά δεκατημόριο 1971, 1961

Δεκατημόριο	Σύνολο εκτάσεων με βάση τη στάθμιση ^α	Σύνολο γης και ζωϊκού κεφαλαίου ^{β,γ}	Σύνολο εκτάσεων χωρίς στάθμιση
1ο	0,9	1,2	0,7
2ο	2,2	2,7	2,2
3ο	3,7	3,7	3,5
4ο	4,7	5,0	4,7
5ο	6,0	6,5	6,0
6ο	7,5	8,0	7,0
7ο	9,5	10,0	11,0
8ο	13,0	13,0	14,0
9ο	22,5	20,0	23,0
10ο	30,0	30,0	28,0

α. Η στάθμιση δίνεται στο Παράρτημα Ε.

β. Τα στοιχεία ήταν συγκριτικά λεπτομερή και οι λογαριθμικές παρεμβολές και προεκβολές, που χρειάστηκαν, λιγότερες από ό,τι στις άλλες περιπτώσεις.

γ. Με βάση την υπόθεση ότι 1 βοοειδής ισοδυναμεί με 3 στρέμματα, και 3,5 κατσίκια ή πρόβατα με 1 στρέμμα. Τα αποτελέσματα είναι σχεδόν τα ίδια με βάση και τις άλλες εναλλακτικές υποθέσεις για τη στάθμιση, που αναφέρονται στο Παράρτημα ΣΤ.

2.2.2. Συγκριτικά στοιχεία

Όπως συνάγεται από τον Πίνακα 26, η διανομή της αγροτικής ιδιοκτησίας, που αποτελεί πολύ σημαντική πηγή πλούτου για την Ελλάδα, φαίνεται να είναι λιγότερο άνιση από όλες τις άλλες χώρες για τις οποίες δίνονται στοιχεία, με εξαίρεση τη Δανία. Βέβαια, οι εδαφολογικές και κλιματικές συνθήκες διαφέρουν πολύ ανάμεσα στην Ελλάδα και μερικές από τις άλλες χώρες του πίνακα, πράγμα που περιορίζει τη σημασία των συγκρίσεων με βάση τα στοιχεία αυτά. Είναι π.χ. πιθανό, μέρος της ανισότητας στις εκτάσεις στην Ελλάδα να οφείλεται, σε σημαντικό βαθμό, στη μεγάλη διαφορά γονιμότητας και παραγωγικών δυνατοτήτων μεταξύ φτωχών ορεινών εδαφών και πλούσιων πεδινών, ή μεταξύ ποτιστικών και ξηρικών, πράγμα που ισχύει πολύ λιγότερο

ΠΙΝΑΚΑΣ 28

Διανομή αγροτικής ιδιοκτησίας

Χώρα	Συντελεστής Gini
Δυτ. Γερμανία (1977)	0,567
Ιταλία (1975)	0,626
Ολλανδία (1976)	0,501
Δανία (1976)	0,459
Ισπανία (1972)	0,628
Αυστρία (1970)	0,734
Τουρκία (1970)	0,514
Ηνωμένο Βασίλειο	0,603
Ελλάδα	0,483 (0,467) ^α

Πηγή: Για τη Δ. Γερμανία, Statistisches Bundesamt, *Statistisches Jahrbuch*, 1978, σελ. 134

Για την Ιταλία, Istituto Centrale di Statistica, *Annuario Statistico Italiano*, 1978, σελ. 114.

Για την Ολλανδία, *Statistical Yearbook of the Netherlands*, 1977, σελ. 143

Για τη Δανία, *Statistik ar Bog*, 1977, σελ. 68.

Για την Ισπανία, *OECD, Agricultural Policies in Spain*, 1974, σελ. 25.

Για την Αυστρία, *OECD, Agricultural Policies in Austria*, 1976, σελ. 14.

Για την Τουρκία, *OECD, Agricultural Policies in Turkey*, 1974, σελ. 26.

Για το Ηνωμένο Βασ., *OECD, Agricultural Policies in U.K.*, 1974, σελ. 30.

α. Ύστερα από στάθμιση διάφορων κατηγοριών γης όπως αναφέρεται στο Παράρτημα Ε.

στην περίπτωση π.χ. της Δανίας. Έτσι, στην πραγματικότητα, η ανισότητα στη διανομή της αγροτικής γης στην Ελλάδα μπορεί να μην είναι αισθητά μεγαλύτερη από ό,τι στη Δανία¹⁵.

2.3. Ιδιοκτησία κατοικιών

Φαίνεται ότι η ανισότητα στη διανομή του οικιστικού κεφαλαίου στην Ελλάδα είναι μικρότερη από ό,τι σε ορισμένες, τουλάχιστον, άλλες χώρες. Αν κρίνουμε από το ποσοστό του πληθυσμού που ιδιοκατοικεί, αυτό φθάνει τα 75% περίπου στην Ελλάδα (1971), έναντι 35,4% στην Ολλανδία¹⁶ (1971), 33% στο Ηνωμένο Βασίλειο¹⁷ (1976), 48,5% στη Δανία¹⁸ (1970) και 45,5% στη Γαλλία¹⁹ (1973). Τα ποσοστά αυτά είναι κατά πολύ μικρότερα, όχι μόνο από το αντίστοιχο ποσοστό για όλη τη χώρα, που επηρεάζεται από το γεγονός ότι στις αγροτικές περιοχές σχεδόν όλοι μένουν σε ιδιότητα σπίτια, αλλά και από το αντίστοιχο ποσοστό στις αστικές μόνο περιοχές στην Ελλάδα, που ήταν 60% περίπου.

2.4. Μεταποιητικό κεφάλαιο

Εκτός από την αγροτική γη και τις κατοικίες, η τρίτη μεγάλη μορφή πλούτου, το μεταποιητικό κεφάλαιο, φαίνεται καταρχήν να είναι επίσης λιγότερο άνισα κατανεμημένο στην Ελλάδα από ό,τι σε πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες, δεδομένου ότι στην Ελλάδα οι μεσαίες και, ακόμη περισσότερο, οι μεγάλες μονάδες καλύπτουν συγκριτικά μικρό ποσοστό της απασχόλησης και της παραγωγής. Έτσι, για το 1963^{20,21}, οι μικρές μονάδες στην Ελλάδα, με λιγότερο από 10 απασχολούμενους ή καθεμιά, κάλυπταν το 47% της συνολικής

15. Ο συντελεστής 0,467 (Πίνακας 25) για την Ελλάδα, που προκύπτει ύστερα από προσπάθεια να ληφθεί ο παράγοντας αυτός, δε διαφέρει ουσιωδώς από τον αντίστοιχο συντελεστή για τη Δανία.

16. *Statistical Yearbook* Ολλανδίας, 1977, σελ. 86

17. *Statistical Yearbook* Ηνωμένου Βασιλείου, 1977, σελ. 88

18. *Statistical Yearbook* Δανίας, 1977, σελ. 44

19. *Annuaire Statistique* Γαλλίας, 1977, σελ. 133.

20. Απογραφές μεταποιητικών καταστημάτων στην Ελλάδα και στην ΕΟΚ.

21. Πιο πρόσφατα συγκρίσιμα στοιχεία μεταξύ Ελλάδας και ευρωπαϊκών χωρών δε φαίνεται να υπάρχουν. Δεν υπάρχει όμως σοβαρή αμφιβολία ότι η συμμετοχή των μικρών μονάδων στα συνολικά μεγέθη της μεταποίησης στην Ελλάδα είναι συγκριτικά πολύ μεγάλη.

απασχόλησης στη μεταποίηση, έναντι 15% για τις έξι χώρες της ΕΟΚ και 10% μόνο στη Δυτ. Γερμανία. Πραγματοποίησαν επίσης το 28% της συνολικής μεταποιητικής παραγωγής, σε σύγκριση με 9% για την Ευρώπη των 6 και 8% για τη Δυτ. Γερμανία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Η ελλιπής πληροφόρηση για το πλήρες φάσμα των συνθηκών προσφοράς σαν παράγοντας ατέλειας της αγοράς στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες

Με την αυστηρή έννοια του όρου, ο πλήρης ανταγωνισμός προϋποθέτει, σύμφωνα τουλάχιστο με ορισμένες απόψεις, εκτός από τό μεγάλο αριθμό παραγωγών, την ομοιογένεια του προϊόντος και την ελεύθερη είσοδο στον κλάδο, την έλλειψη τριβής και την πλήρη γνώση από μέρους των συμβαλλομένων των συνθηκών που επικρατούν στην αγορά. Όταν οι τελευταίες αυτές συνθήκες δεν πληρούνται, ο ανταγωνισμός χαρακτηρίζεται ως γνήσιος, όχι όμως ως πλήρης¹.

Σύμφωνα όμως με τη θεωρία του πλήρους ανταγωνισμού, όπως διατυπώνεται απλουστευτικά στα περισσότερα εγχειρίδια², βασικές προϋποθέσεις, για να χαρακτηριστεί μια αγορά σαν πλήρως ανταγωνιστική, είναι μόνον ο μεγάλος αριθμός των παραγωγών, η ομοιογένεια του προϊόντος και η ελευθερία εισόδου στην αγορά. Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, γίνεται δεκτό ότι τα κέρδη τείνουν προς το μηδέν. Φαίνεται δηλαδή ότι γίνεται δεκτό, πώς αδυναμίες, από την άποψη της πληροφόρησης του αγοραστή, συνήθως δεν αλλοιώνουν ουσιαστικά την εικόνα. Ο αγοραστής έχει άμεσο ενδιαφέρον να πληροφορηθεί για την αγορά, για να δαπανήσει τα χρήματά του με τρόπο που θα του εξασφαλίσει τη μεγαλύτερη δυνατή ωφέλεια. Επειδή το κίνητρο είναι πολύ ισχυρό, ο ενδιαφερόμενος μαθαίνει αργά ή γρήγορα πού μπορεί να κάνει την πιο πλεονεκτική γι' αυτόν αγορά, έτσι ώστε τα κέρδη, με κάποια ίσως κα-

1. Βλ. π.χ. E.H. Chamberlin, *The Theory of Monopolistic Competition*, Harvard, 1960, σελ. 6, 17 και 21.

2. Οι πιο προσεκτικοί συγγραφείς προειδοποιούν τον αναγνώστη για τη διάκριση που αναφέρεται στην προηγούμενη υποσημείωση, και όταν ακόμη δε χρησιμοποιούν την ορολογία του Chamberlin (βλ. π.χ. A.W. Stonier και D.C. Hague, Longmans, 1964, σελ. 125-26).

θυστέρηση, να τείνουν προς εξαφάνιση, όταν πληρούνται οι υπόλοιπες βασικές προϋποθέσεις για την ύπαρξη πλήρους ανταγωνισμού. Εκτιμάται, με άλλα λόγια, πως, κάτω από συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού, η απαραίτητη γνώση για το τι προσφέρει η αγορά, κατά κανόνα, εξασφαλίζεται αυτόματα. Η εκτίμηση αυτή δε στερείται εμπειρικής βάσης και μπορεί πράγματι να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, στις περισσότερες περιπτώσεις³. Δεν παύει όμως να είναι γεγονός, αν και δεν τονίζεται ίσως αρκετά, ότι σύμφωνα με την παραδεδομένη θεωρία, όπως τουλάχιστον τη διατυπώνουν οι πιο προσεκτικοί, στις περιπτώσεις εκείνες, όπου για οποιουσδήποτε λόγους η τριβή στην αγορά και η έλλειψη πληροφόρησης παίρνουν σημαντικές διαστάσεις, τα κέρδη μπορεί να είναι σημαντικά και διαρκή, παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των πωλητών είναι μεγάλος, το προϊόν αρκετά ομοιογενές και η είσοδος στην αγορά ελεύθερη.

Ανάλογα μπορούν να λεχθούν και για το μονοπωλιακό ανταγωνισμό, όπου η πληροφόρηση είναι εξίσου απαραίτητη προϋπόθεση για τον αποτελεσματικό περιορισμό των κερδών. Αν και γίνεται γενικά δεκτό από τους περισσότερους σιωπηρά, ότι, κατά κανόνα τουλάχιστον, το ελάχιστο ποσοστό πληροφόρησης που χρειάζεται μπορεί εύκολα να εξασφαλιστεί, δεν αποκλείεται σε ορισμένες περιπτώσεις το αντίθετο.

Στο εμπόριο και στις συναφείς υπηρεσίες στην Ελλάδα είναι ενδεχόμενο οι συνθήκες που επικρατούν να καθιστούν την έλλειψη γνώσης για την αγορά από μέρος του αγοραστή σημαντικό παράγοντα ατέλειας.

Σύμφωνα με τη θεωρία, ο διαφορισμός στην τιμή είναι χαρακτηριστικό του μονοπωλίου και προϋποθέτει αποτελεσματικό διαχωρισμό των πελατών σε ομάδες με διάφορη ελαστικότητα ζήτησης η καθεμιά.

Στην ελληνική αγορά η πολιτική διαφορισμού της τιμής από πελάτη σε πελάτη φαίνεται να είναι πολύ διαδεδομένη και παίρνει διάφορες μορφές. Μια μορφή είναι το παζάρεμα. Αν και η μορφή αυτή αγοραπωλησίας τείνει να περιοριστεί, σε σύγκριση με το παρελθόν, οπότε αποτελούσε τον κανόνα, εξακολουθεί να αποτελεί συχνό φαινόμενο.

Αναπόφευκτη συνέπεια της ύπαρξης παζαρέματος είναι ο διαφορισμός της

3. Ο χαρακτηρισμός κάθε αγοράς, στην οποία λείπει η πλήρης γνώση εκ μέρους του καταναλωτή, σαν ατελούς, με προοπτική μόνιμα υψηλών κερδών, θα οδηγούσε σε συμπεράσματα που αντίκεινται στην πραγματικότητα. Αν και οι ατέλειες στην αγορά είναι χωρίς αμφιβολία εκτεταμένες, όμως δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί ότι, σε αρκετές περιπτώσεις, τα κέρδη περιορίζονται, από τον ανταγωνισμό, σε χαμηλά επίπεδα, παρά το γεγονός ότι η γνώση της αγοράς από μέρους ορισμένων τουλάχιστον ενδιαφερομένων μπορεί κάλλιστα να μην είναι πλήρης.

τιμής μεταξύ πελατών κάτω από συνθήκες παζαρέματος. Η άσκηση πολιτικής ενιαίας τιμής, και μάλιστα τιμής που να μὴν περιέχει περισσότερο από ένα εύλογο περιθώριο κέρδους, θα έφερνε τον μεταπράτη σε πολύ δύσκολη θέση. Θα έχανε πελάτες, γιατί δε θα του ήταν δυνατό να υποχωρήσει στην τιμή.

Άλλη πολύ συχνή μορφή διαφορισμού στην τιμή είναι η έκπτωση από την αναγραφόμενη ενιαία τιμή, που γίνεται σε διαφορετική έκταση για κάθε πελάτη. Έτσι, παρά την ενιαία τιμή, στην πραγματικότητα, η τιμή αγοράς μπορεί να ποικίλλει ανάμεσα στους διάφορους αγοραστές.

Τέλος, αφορμή για διαφορισμό τιμής δίνει και η πώληση με δόσεις. Ακόμη και όταν ο έμπορος ακολουθεί πολιτική ενιαίων αναγραφόμενων τιμών ή δεν ασκεί πολιτική διαφορισμού τιμών ποικίλλοντας την έκπτωση από τις αναγραφόμενες τιμές, η τιμή μπορεί να ποικίλλει, όταν πρόκειται για αγορά με πίστωση.

Εκτός όμως από αυτά, η πολιτική τιμών των καταστημάτων στην Ελλάδα, και όταν ακόμη δεν περιέχει στοιχεία διαφορισμού, με τη σωστή έννοια του όρου, παρουσιάζει αυξημένη μεταβλητικότητα με αποτέλεσμα τον διαφορισμό τιμής ανάμεσα σε πελάτες που, κάτω από συνθήκες μιάς πίο σταθερής πολιτικής τιμών, θα αγόραζαν με την ίδια τιμή.

Γενικά φαίνεται ότι με διάφορους τρόπους ο πωλητής στην Ελλάδα καταβάλλει έντονη προσπάθεια να μεταχειριστεί τον κάθε αγοραστή ανάλογα με τις περιστάσεις, τον χαρακτήρα και την ψυχολογία του, για να εξασφαλίσει πρόσθετα κέρδη, σύμφωνα με την αρχή του διαφορισμού της τιμής.

Ο εκτεταμένος διαφορισμός των προϊόντων και η τακτική διαφορισμού στην τιμή δημιουργούν για τον αγοραστή ένα ευρύτατο πλέγμα εναλλακτικών δυνατοτήτων για αγορά. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, η απόφασή του δε μπορεί στην πράξη να στηριχτεί σε πλήρη ούτε καν σε ικανοποιητική καταγραφή των δυνατοτήτων και επιλογή της φθηνότερης. Ο αγοραστής πληροφορείται κατανάγκη δειγματοληπτικά και αποφασίζει. Έτσι η απόφαση αυτή επηρεάζεται από τυχαίους παράγοντες. Από ποιόν θα αγοράσει κανείς και σε τι τιμή είναι, ενέμει, θέμα τύχης.

Σαν αποτέλεσμα των συνθηκών αυτών, ορισμένοι πωλητές μπορεί να πωλούν το ίδιο είδος σε τιμές υψηλότερες από άλλους, χωρίς να χάνουν τόσο μεγάλο μέρος της πελατείας τους, όσο θα περίμενε κανείς κάτω από συνθήκες ανταγωνισμού ή τόσο μεγάλο, ώστε η πολιτική υψηλών τιμών να καταντά ζημιογόνα. Και αυτό, γιατί ένας σημαντικός αριθμός αγοραστών, όταν, στην προσπάθειά τους να ερευνήσουν την αγορά, επισκέπτονται έναν πωλητή, συμβαίνει να έχουν δείγμα τιμών από πηγούμενους υψηλότερο από το μέσον όρο της αγοράς. Έτσι θεωρούν την τιμή του λογική και προβαίνουν σε αγο-

ρά. Πράξεις όμως με σχετικά υψηλή τιμή γίνονται όχι μόνο για το λόγο αυτό, αλλά και για άλλους λόγους.

Αποτέλεσμα της πολιτικής διαφορισμού τιμών ανάμεσα στους αγοραστές και του γεγονότος ότι με το παζάρι πετυχαίνει κανείς πολλές φορές χαμηλότερες τιμές, αλλά και γενικότερα των εμπειριών των αγοραστών, είναι η έλλειψη εμπιστοσύνης ανάμεσα στον αγοραστή και τον πωλητή. Έτσι, η προσφορά με τη χαμηλότερη τιμή, ιδιαίτερα λόγω και του διαφορισμού στα προϊόντα, δε φέρνει το αποτέλεσμα που θα ανέμενε κανείς. Ο αγοραστής αντιμετωπίζει πολλές φορές με δισταγμό τις προσφορές με χαμηλές τιμές και πείθεται από τα επιχειρήματα αυτού που πωλεί σε ψηλότερη τιμή, ότι το είδος του είναι καλύτερης ποιότητας. Ισχύει βέβαια πολλές φορές και το αντίθετο. Δηλαδή ο αγοραστής δυσπιστεί για την υψηλότερη τιμή, όταν πράγματι το είδος είναι καλύτερο, αλλά αυτό δε βελτιώνει την αποτελεσματικότητα του ανταγωνισμού. Έτσι, ο πωλητής μπορεί να πετύχει πολλές φορές υψηλή τιμή εκμεταλλευόμενος τη δυσπιστία του αγοραστή για την πραγματική αξία πιά πλεονεκτικών προσφορών. Με τον τρόπο αυτό, η χαμηλότερη τιμή, η οποία, σύμφωνα με τη θεωρία, θα έπρεπε να προσελκύει γρήγορα πολύ μεγαλύτερη πελατεία, κάτω από τις ελληνικές συνθήκες, δεν οδηγεί σ' αυτό το αποτέλεσμα είτε γιατί ο αγοραστής αποφασίζει με βάση υψηλότερο δείγμα τιμών είτε γιατί, και όταν ξέρει τη χαμηλότερη προσφορά, δεν πείθεται από αυτήν. Έτσι καθίσταται δυνατή η διατήρηση των τιμών σε επίπεδα που εξασφαλίζουν συγκριτικά ψηλά κέρδη, παρά το γεγονός ότι φαίνεται να επικρατούν συνθήκες ικανοποιητικού ανταγωνισμού.

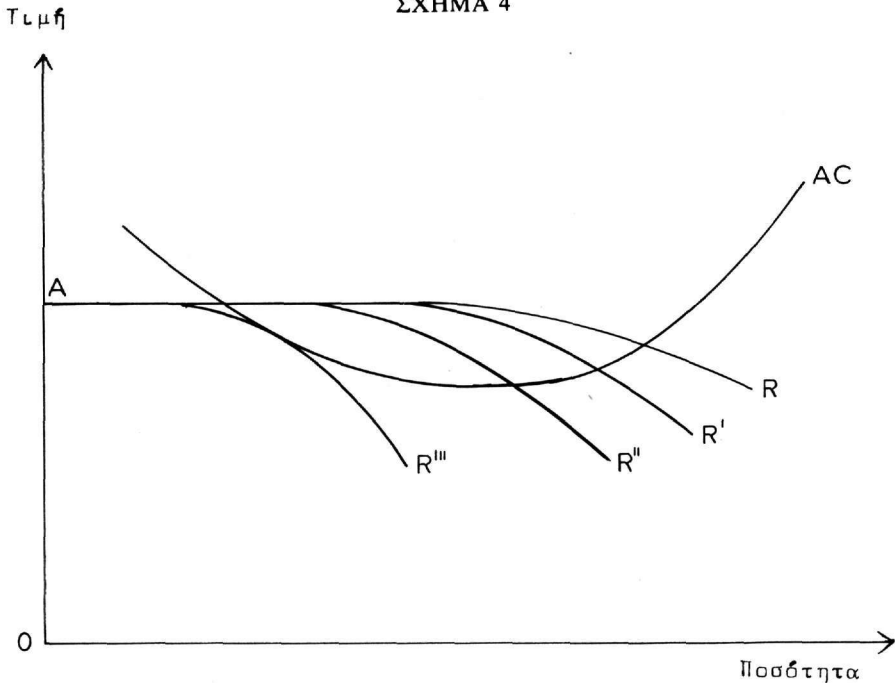
Οι συνθήκες που μόλις περιγράφηκαν, απεικονίζονται διαγραμματικά στο σχ. 4. Με μεγάλο αριθμό πωλητών, βασικά ομοιογενές προϊόν και ελευθερία εισόδου στην αγορά, η καμπύλη μέσου εσόδου του πωλητή, που πωλεί φθηνότερα, είναι πλήρως ελαστική, αλλά μέχρι ενός σημείου. Το σημείο αυτό αντιπροσωπεύει την ποσότητα που εύκολα μπορεί να πουληθεί στην τρέχουσα ή λίγο χαμηλότερη ή λίγο ψηλότερη τιμή, με βάση τους πελάτες που ο πωλητής αποκτά είτε με τον τυχαίο μηχανισμό που περιγράφηκε είτε με την ικανότητά του να πείθει⁴. Η αύξηση της πελατείας του, πέρα, από το σημείο αυτό, με

4. Σε μία αγορά με πολλούς πωλητές, ανάμεσα στους οποίους η κατανομή πελατών ακολουθεί τον κανονικό νόμο, πράγμα που ομολογουμένως αποτελεί ακραία περίπτωση, η ποσότητα αυτή θα ισοδυναμούσε, για δεδομένο πωλητή, με:

$$\frac{D}{N} \pm 1.96 \sqrt{D \cdot \frac{N-1}{N}}$$

όπου D ο συνολικός όγκος πωλήσεων και N ο αριθμός των πωλητών.

ΣΧΗΜΑ 4

ελαφρή μείωση της τιμής, συναντά δυσκολίες, για τους λόγους που αναφέρθηκαν. Πολλοί πελάτες δυσπιστούν στη χαμηλότερη τιμή, ενώ άλλοι κάνουν αγορές από αλλού με υψηλότερη τιμή, γιατί το δείγμα τιμών που συνέπεσε να πάρουν, ερευνώντας την αγορά, τους πείθει ότι δε θα μπορέσουν, ψάχνοντας περισσότερο, να πετύχουν καλύτερη τιμή. Έτσι, η καμπύλη μέσου εσόδου (AR) παύει να είναι πλήρως ελαστική, καθώς ο πωλητής προσπαθεί, μειώνοντας την τιμή, να εξασφαλίσει αυξημένο μερίδιο στην αγορά. Αυτό βέβαια ισχύει για μειώσεις τιμών που είναι εφικτές για τον πωλητή και δε συνεπάγονται ζημιές. Μεγάλες διαφορές στην τιμή, μεταξύ καταστημάτων, μπορεί πράγματι να αυξήσουν πολύ την πελατεία αυτού που πωλεί φθηνότερα, αλλά εκμηδενίζουν τα περιθώρια κέρδους μεταξύ τιμής αγοράς και τιμής πώλησης, και είναι συνήθως ασύμφορες.

Με μειωμένη ελαστικότητα ζήτησης η μείωση της τιμής, που είναι το βασικό όπλο ανταγωνισμού και το κρίσιμο στοιχείο στη διαδικασία μείωσης των κερδών, παρουσιάζεται όλο και λιγότερο συμφέρουσα. Μπορεί επίσης να αποβεί ζημιογόνα γιατί, όπως είναι γνωστό, η ισορροπία του παραγωγού βρίσκεται πάντα σε σημείο που η ελαστικότητα της ζήτησης είναι πάνω από τη μονάδα.

Το γεγονός όμως ότι η τιμή δεν πέφτει τόσο πολύ και τόσο συχνά, όσο θα περίμενε κανείς, κάτω από συνθήκες που μπορεί να είναι πλήρως ανταγωνιστικές, δε θα αρκούσε για να εξασφαλίσει μόνιμα υψηλά κέρδη. Η ελεύθερη εισοδος και τα υψηλά κέρδη θα οδηγούσαν στον πολλαπλασιασμό των πωλητών, και το όχι πλήρως ελαστικό τμήμα της καμπύλης του μέσου εσόδου θα έτεινε να μετατοπιστεί προς τα αριστερά (όπως π.χ. στις θέσεις AR' , AR'' , AR''' , στο σχήμα 4) και να φτάσει τελικά να εφάπτεται της καμπύλης μέσου κόστους (AC , σχ. 4) με αντίστοιχη εξαφάνιση των κερδών (AR'''). Το ίδιο όμως το στοιχείο που κάνει την καμπύλη μέσου εσόδου ανελαστική, από ένα σημείο και πέρα, εμποδίζει και την αύξηση του αριθμού των πωλητών μέχρι του σημείου που η AR να γίνει εφαπτομένη της καμπύλης μέσου κόστους.

Το γεγονός ότι η διανομή των αγοραστών μεταξύ των πωλητών γίνεται, μέχρι ενός σημείου, κατά τρόπο τυχαίο, σημαίνει αναγκαστικά ότι ένα μικρό αλλά αξιοσημείωτο ποσοστό πωλητών αποτυγχάνει, χωρίς η αποτυχία να μπορεί να εντοπιστεί σε σφάλματα υπολογισμών ή τακτικής, ή έλλειψη προσπάθειας. Για ένα μικρό ποσοστό πωλητών, το μερίδιο στην αγορά είναι σημαντικά κάτω από το μέσον όρο, πράγμα που οδηγεί στην αποτυχία. Πρόκειται για τους πωλητές που οι υποψήφιοι πελάτες τους ή συμβαίνει, σε μεγάλο ποσοστό, να δυσπιστούν πολύ για τις χαμηλές τιμές που τους προσφέρονται, γιατί π.χ. είχαν πικρές πρόσφατες εμπειρίες, ή συμβαίνει να είχαν δείγμα χαμηλών τιμών. Έτσι, οι άτυχοι αυτοί πωλητές δεν πηγαίνουν καλά, παρά το γεγονός ότι οι τιμές τους είναι λογικές. Το στοιχείο του τυχαίου, που διακρίνει την αγορά, αυξάνει τον κίνδυνο περισσότερο από ό,τι θα ήταν, σύμφωνα με τη θεωρία.

Στον πλήρη ανταγωνισμό ο κίνδυνος από πλευράς ζήτησης είναι μηδέν. Στην τρέχουσα τιμή δεν υπάρχει πρόβλημα διάθεσης. Στην περίπτωση όμως που περιγράφεται εδώ, υπάρχει σημαντικό στοιχείο κινδύνου, ο οποίος σταματά την είσοδο στην αγορά, στο σημείο που τα αναμενόμενα κέρδη να είναι αρκετά για να καλύψουν τον κίνδυνο, όπως τον συλλαμβάνει ο υποψήφιος πωλητής, και αντίστοιχα προκαλεί έξοδο πωλητών, μόλις τα κέρδη πέσουν κάτω από αυτό το ελάχιστο. Έτσι, το όχι πλήρως ελαστικό τμήμα της AR , όπως μετατοπίζεται από την είσοδο νέων πωλητών στην αγορά προς τα αριστερά, σταματά σε ένα σημείο, όπου ακόμα τα κέρδη είναι σημαντικά (όπως π.χ. η θέση AR'' στο σχ. 4). Έτσι, ανάλογα με την αγορά και το προϊόν, η καμπύλη AR κυμαίνεται, χωρίς όμως να γίνεται εφαπτομένη της καμπύλης μέσου κόστους (όπως η AR''' στην AC στο σχ. 4).

Τα ανάλογα ισχύουν και όταν υπάρχει διαφορισμός προϊόντος, με τη διαφορά ότι τότε τα κέρδη είναι ίσως μεγαλύτερα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

ΠΡΟΣΟΔΟΙ, ΕΝΟΙΚΙΑ ΚΑΙ ΤΟΚΟΙ

1. Πρόσοδοι από επιχειρηματική δράση σε καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους

1.1. Μεταποίηση

Στον Πίνακα 1 δίνονται εκτιμήσεις των προσόδων από κέρδη, γη και κεφάλαιο στις μεταποιητικές επιχειρήσεις με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους το 1973 κατά τάξη μεγέθους.

Τα στοιχεία της στήλης 5 προέκυψαν με βάση σχετικές εκτιμήσεις που έγιναν από τον Θ. Σκούντζο¹, για το 1973, σε τιμές 1970 και την κατάλληλη προσαρμογή τους με τον αποπληθωριστή των ιδιωτικών επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου για την περίοδο 1970-1973².

Από την απογραφή βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων του 1973³, προκύπτουν στοιχεία για τη μέση ιπποδύναμη ανά απασχολούμενο για κάθε τάξη μεγέθους μεταποιητικού καταστήματος, όπως δίνεται στον Πίνακα 1. Συνδυάζοντας τα στοιχεία αυτά με τα δεδομένα για την απασχόληση σε κάθε τάξη μεγέθους μονάδας, που δίνονται στον ίδιο πίνακα, μπορεί κανείς να υπολογίσει τη συνολική ιπποδύναμη που, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1973, θα αναλογούσε στα καταστήματα που περιλαμβάνει κάθε τάξη μεγέθους⁴.

1. Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 1976.

2. Εθνικοί Λογαριασμοί αρ. 23, σελ. 61 και 145.

3. ΕΣΥΕ, σελ. 185.

4. Η απογραφή του 1973 δίνει τη συνολική ιπποδύναμη για κάθε τάξη μεγέθους. Τα στοιχεία όμως αυτά δε μπορούν να χρησιμοποιηθούν όπως έχουν, γιατί αναφέρονται σε συνολική απασχόληση διαφορετική από εκείνη που γίνεται δεκτή εδώ, για λόγους που αναφέρθηκαν πιο πάνω (βλέπε 6.3.2 πιο πάνω).

ότον πίνακα αυτό. Επειδή, σύμφωνα με την απογραφή του 1973, στις μεταποιητικές μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους συγκεντρωνόταν, το 1973, το 78,3% της συνολικής ιπποδύναμης στη μεταποίηση, είναι εύλογο να υποτεθεί ότι στις μονάδες αυτές συγκεντρωνόταν ίσο ποσοστό και της συνολικής απόσβεσης.

Σε αμέσως επόμενο στάδιο και με βάση την εύλογη αυτή υπόθεση, το μερίδιο της συνολικής απόσβεσης, που σύμφωνα με τα πιο πάνω συγκεντρώνεται στα μεταποιητικά καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους (78,3%), κατανεμήθηκε, όπως φαίνεται στη στήλη (5) του Πίνακα 1, ανάλογα με την αντίστοιχη κατανομή της ιπποδύναμης.

Το τμήμα της προστιθέμενης αξίας στη μεταποίηση, που αποτελείται από τόκους δανειακών κεφαλαίων, υπολογίστηκε με βάση το ύψος των εκκρεμωσών τραπεζικών πιστώσεων στη μεταποίηση στο τέλος του 1973 (72.200 εκ. δρχ. περίπου) και το αντίστοιχο μέσο επιτόκιο δανεισμού, σύν την προμήθεια, που υπολογίστηκε σε 10% περίπου⁵. Από τα στοιχεία αυτά προέκυψε ετήσιο σύνολο επιβάρυνσης, της τάξης των 7.220 εκ. δρχ., ποσό που βαρύνει στο μέγιστο μέρος τους τις μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους. Η διανομή του κονδυλίου αυτού κατά τάξη μεγέθους, όπως δίνεται στη στήλη (6) του Πίνακα 1, πραγματοποιήθηκε με βάση την αντίστοιχη διανομή της ακαθάριστης αξίας της παραγωγής⁶, σύμφωνα με την υπόθεση ότι η ακαθάριστη αξία της παραγωγής συνδέεται στενότερα από τα άλλα διαθέσιμα συνολικά μεγέθη (προστιθέμενη αξία, απασχόληση κλπ.) με τις ανάγκες των μεταποιητικών μονάδων για χρηματοδότηση.

Οι εργοδοτικές εισφορές, που δίνονται στη στήλη (8) του Πίνακα 1, υπολογίστηκαν σε 12% περίπου του συνόλου των μισθών και ημερομισθίων με βάση απολογιστικά στοιχεία πάνω στο σύνολο των εισφορών για το 1971 και 1972⁷ και λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η εργοδοτική εισφορά αποτελεί τα 2/3 του συνόλου.

1.2. Ορυχεία-Μεταλλεία

Σύμφωνα με την Ετήσια Στατιστική Έρευνα Ορυχείων του 1973, η οποία δέ δίνει κατανομή κατά τάξη μεγέθους, η συνολική αμοιβή εργασίας στον το-

5. Τράπεζα της Ελλάδος, *Μηνιαίον Στατιστικόν Δελτίον*, Οκτώβριος 1976, σελ. 44 και 46.

6. ΕΣΥΕ, *Στατιστική Έρευνα Βιομηχανίας*, 1973, σελ. 10.

7. Δελτίο Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Δεκέμβριος 1973, σελ. 1033.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ανάλυση προστιθέμενης αξίας στα μεταποιητικά καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους

Αριθμός απασχολου- μένων ανά κατάστημα	Καταστή- ματα/ Απασχο- λούμενοι ^α	Αμοιβές απασχο- λούμενων ^α σε εκ. δρχ.	Προστι- θέμενη αξία ^α σε εκ. δρχ.	Αποσβέ- σεις ^β σε εκ. δρχ.	Τόκοι δανεί- ων ^β σε εκ. δρχ.	(4)-(5) (6)-(3)	Εργοδο- τικές εισφορές (7)-(8)
1	2	3	4	5	6	7	8
10-19	3660/51700	2595	7689	327	894	3873	311
20-29	1119/31200	1795	5112	212	619	2486	215
30-49	767/34700	2152	5867	264	686	2765	258
50-100	446/26400	1783	5295	271	727	2514	214
100+	531/166000	13146	43971	3910	4294	22621	1577
	6259/310000	21471	67934	4984	7220	34259	2575
							31693

α. ΕΣΥΕ, Στατιστική Έρευνα Βιομηχανίας, 1973, σελ. 9,10. Ο αριθμός των απασχολούμενων προσαρμόστηκε αναλογικά για να ανξερθεί το σύνολο από 301407, που δίνει η έρευνα για το 1973, σε 310000 (βλέπε 5.5.2. πιο πάνω).

β. Για τον υπολογισμό τους βλέπε κείμενο.

μέα ήταν 1.885 εκ. δρχ.⁸. Οι αποσβέσεις και η επιβάρυνση από τόκους δανείων, με βάση τις πηγές και τη μέθοδο που αναφέρθηκαν για τη μεταποίηση, υπολογίζονται αντίστοιχα σε 635 και 280 εκ. δρχ. Οι εργοδοτικές εισφορές ήταν 197 εκ. δρχ.⁹. Δεδομένου ότι το 1973 η προστιθέμενη αξία στον τομέα, σύμφωνα με τους Εθνικούς Λογαριασμούς (No 23), ήταν 6.047 εκ. δρχ., η επιχειρηματική πρόσοδος, μετά από την αφαίρεση των πιό πάνω λοιπών στοιχείων από την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία στον κλάδο, θα πρέπει να ήταν της τάξης των 3.050 επ. δρχ.

Σύμφωνα με την απογραφή του 1973, οι μονάδες με λιγότερους από 10 απασχολούμενους στα ορυχεία-μεταλλεία συγκέντρωναν 18,7% της συνολικής απασχόλησης στον κλάδο και το 26,3% της ιπποδύναμης. Είναι επομένως εύλογο να υποτεθεί ότι οι μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους στον κλάδο συγκέντρωσαν γύρω στο 80% της προστιθέμενης αξίας και των προσόδων.

Επειδή η μέση ιπποδύναμη ανά απασχολούμενο στις διάφορες τάξεις μεγέθους για τα καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους στα ορυχεία-μεταλλεία δεν κυμαίνεται πολύ (από 17 μέχρι 26 έναντι μέσου όρου 20 περίπου), και δεν παρουσιάζει σαφή τάση από τα μικρότερα στα μεγαλύτερα καταστήματα, είναι εύλογο να υποτεθεί ότι η πρόσοδος για κάθε κατηγορία μεγέθους είναι ανάλογη με την αντίστοιχη απασχόληση. Με βάση την υπόθεση αυτή, η συνολική πρόσοδος για αυτή την κατηγορία των καταστημάτων, όπως υπολογίστηκε πιό πάνω, μπορεί να κατανεμηθεί ως εξής (Πίνακας 2).

Τα στοιχεία για τον αριθμό των καταστημάτων προέρχονται από την απογραφή του 1973, γιατί, αντίθετα με τη μεταποίηση, για την οποία, όπως σημειώθηκε, τα στοιχεία της απογραφής αυτής για την απασχόληση και τον αριθμό των καταστημάτων παρουσιάζουν σοβαρή απόκλιση, σε σύγκριση με άλλες πηγές, στα ορυχεία-μεταλλεία τέτοιο πρόβλημα δεν υπάρχει.

Η μέση πρόσοδος ανά κατάστημα στα ορυχεία-μεταλλεία, με βάση τους πιό πάνω υπολογισμούς, εμφανίζεται κατά 30-50% μεγαλύτερη από ό,τι στη μεταποίηση, πράγμα το οποίο φαίνεται εύλογο, δεδομένου ότι η έγγειος πρόσοδος είναι πολύ πιό σημαντική στις εξορυκτικές δραστηριότητες από ό,τι είναι στη μεταποίηση.

8. ΕΣΥΕ, 1974, σελ. 16.

9. ΕΣΥΕ, *Ετήσια Στατιστική Έρευνα Ορυχείων* 1973, σελ. 20.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Εκτιμωμένη πρόσοδος κατά μέγεθος στα καταστήματα ορυχείων-μεταλλείων
με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους το καθένα, 1973

Εκ. δρχ. Σε τιμές 1973

Μέγεθος καταστήματος	Αριθμός καταστημάτων	Πρόσοδος
10-19	240	380
20-29	59	163
30-49	31	144
50-100	25	227
100+	26	1512
	381	2440

1.3. Κατασκευές

Χρήσιμα στοιχεία, για την εκτίμηση του μεγέθους και της διανομής των προσόδων στις μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους στον τομέα των κατασκευών, είναι διαθέσιμα μόνο για το 1958. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, οι απογραφικές δυσκολίες¹⁰, ιδιαίτερα όσον αφορά τον εντοπισμό των καταστημάτων, που στον τομέα αυτό, λόγω της φύσης του, είναι περισσότερο έντονες, οδήγησαν στην εγκατάλειψη της προσπάθειας για συλλογή στοιχείων στις επόμενες απογραφές καταστημάτων (1963, 1968 και 1973). Έτσι, είναι πολύ πιθανό και τα στοιχεία του 1958 να είναι συγκριτικά περιορισμένης αξιοπιστίας¹¹. Από την άλλη μεριά, η αξιοπιστία είναι ίσως ικανοποιητική για

10. Ο μεγάλος αριθμός μικρών εργολάβων και κατασκευαστών, η περιστασιακή ή περιοδική είσοδος και έξοδος πολλών από το επάγγελμα, και η έλλειψη, σε πολλές περιπτώσεις, μόνιμης και εμφανούς έδρας του καταστήματος και μόνιμου προσωπικού δυσχεραίνουν την απογραφική εργασία σε μεγάλο βαθμό.

11. Ενώ σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού του 1961 το εργατικό δυναμικό στις οικοδομήσεις και τα δημόσια έργα ήταν 167.000 άτομα περίπου, ο αριθμός των απασχολούμενων το 1958, σύμφωνα με την απογραφή βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών καταστημάτων του ίδιου έτους, ήταν μόλις 57.000 άτομα. Δεδομένου ότι ο όγκος των κατασκευών μεταξύ 1958-1961 αυξήθηκε μόνο κατά 42% και επειδή δε φαίνεται να υπάρχουν σοβαρά συστηματικά αίτια για υπερεκτίμηση του εργατικού δυναμικού στον τομέα κατά την απογραφή του 1961, μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο ότι ο αριθμός των απασχολούμενων και πιθανώς ο αριθμός των καταστημάτων και ιδιαίτερα των μικρών, σύμφωνα με την απογραφή καταστημάτων του 1958, είναι σοβαρά υποεκτιμημένοι.

τις μεγαλύτερες μονάδες (με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους) που ενδιαφέρουν εδώ, αφού τα καταστήματά τους είναι συνήθως πιο εμφανή και λειτουργούν σε μονιμότερη βάση.

Ο όγκος των κατασκευών μεταξύ 1958 και 1973-1974 τριπλασιάστηκε περίπου. Το εργατικό δυναμικό στον τομέα μεταξύ 1961 και 1971 αυξήθηκε κατά 53% και ο αντίστοιχος όγκος κατασκευών, σύμφωνα με τα εθνικολογιστικά δεδομένα, διπλασιάστηκε περίπου. Με την υπόθεση ότι η ελαστικότητα απασχόλησης στον τομέα σε σχέση με το προϊόν, που μπορεί να υπολογιστεί για την περίοδο 1961-1971, ίσχυσε και για την περίοδο 1958-1973, η απασχόληση στον τομέα, στην περίοδο 1958-1973, πρέπει να αυξήθηκε κατά 125% περίπου.

Αν υποθέσουμε ότι το μέσο μέγεθος καταστήματος δεν άλλαξε στην περίοδο αυτή, τότε είναι εύλογο να δεχτεί κανείς ότι και τα καταστήματα θα έχουν αυξηθεί κατά την ίδια αναλογία. Το πιο πιθανό βέβαια είναι ότι και το μέσο μέγεθος καταστήματος θα έχει αυξηθεί, οπότε τα καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους, και ιδιαίτερα εκείνα με 100 ή περισσότερους, θα είχαν το 1973-1974 μεγαλύτερο ποσοστό του συνόλου της απασχόλησης από ό,τι, είχαν το 1958. Πάντως, η αύξηση αυτή δεν είναι πιθανό να ήταν πολύ σημαντική, αφού και στη μεταποίηση, όπου οι δυνατότητες και τα πλεονεκτήματα από το αυξημένο μέγεθος είναι πολύ πιο σημαντικά απ' ό,τι στις κατασκευές, το μέσο μέγεθος αυξήθηκε, μεταξύ 1958-1973, από 4 σε 5 περίπου απασχολούμενους, και το ποσοστό της συνολικής απασχόλησης, σε μονάδες με 100 ή περισσότερους απασχολούμενους, από 21% σε 29% περίπου. Εξάλλου, σημαντικός αριθμός από τις μεγάλες κατασκευαστικές επιχειρήσεις, που ανδρώθηκαν στο μεταξύ, μετέφεραν το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων τους στο εξωτερικό.

Με βάση τα στοιχεία του 1958 και την υπόθεση ότι το 1973-1974 τα καταστήματα σε κάθε τάξη μεγέθους διπλασιάστηκαν¹² και ότι η πρόσδοδος ανά κατάστημα στον τομέα αυτό για κάθε κατηγορία μεγέθους είναι ίση με τη μεταποίηση, καταλήγουμε στα εξής (Πίνακας 3).

1.4. Τριτογενής τομέας

Τα στοιχεία, από τα οποία θα μπορούσε να συναχθεί έμμεσα το ύψος και η διανομή των προσόδων στις μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμε-

12. Τα καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους στη μεταποίηση αυξήθηκαν κατά 27% περίπου μεταξύ 1958-1973.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Εκτιμώμενη πρόσδοδος κατά μέγεθος στις επιχειρήσεις οικοδόμησης
και δημόσιων έργων με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους

Αριθμός απασχο- λουμένων ανά κατά- στημα	Απογραφή 1958		Εκτίμηση 1973-1974		Καταστήματα 1973-1974 ως % μετα- ποίησης	Πρόσοδοι (εκ. δρχ. 1973)
	Καταστή- ματα	Απασχο- λούμενοι	Καταστή- ματα	Απασχο- λούμενοι		
10-19	715	9123	1430	18246	39,1	1392
20-49	257	7186	514	14372	27,2	1300
50-100	39	2553	78	3106	8,4 ^α	1960
100+	18	5567	36	11134		
	1029	24429	2058	48858		4652

α = με βάση την απασχόληση.

νους στον τριτογενή τομέα (μεταφορές, εμπόριο, τράπεζες, διάφορες υπηρεσίες), είναι πολύ πιο φτωχά, σε σύγκριση με τη μεταποίηση και τα ορυχεία-μεταλλεία, για τα οποία, όπως αναφέρθηκε, η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία διεξάγει ειδικές έρευνες. Έτσι, γίνεται δεκτή η υπόθεση ότι η μέση πρόσδοδος για κάθε τάξη μεγέθους καταστημάτων στους κλάδους αυτούς, με βάση την απασχόληση, είναι η ίδια με το αντίστοιχο μέγεθος για τη μεταποίηση. Η υπόθεση αυτή έχει μεγάλη δόση αυθαιρεσίας. Τα κέρδη στο εμπόριο, ακόμη και στα μεγαλύτερα καταστήματα που εξετάζονται εδώ, μπορεί να είναι μεγαλύτερα από τη μεταποίηση, για λόγους που αναφέρθηκαν στο Κεφάλαιο Β πιο πάνω. Από την άλλη μεριά, για δεδομένο αριθμό απασχολούμενων, το επενδεδυμένο κεφάλαιο μπορεί να είναι σημαντικά μεγαλύτερο στη μεταποίηση, που συνήθως χρειάζεται περισσότερο μηχανικό εξοπλισμό από ό,τι το εμπόριο, και άρα και οι πρόσδοδοι κεφαλαίου μπορεί να είναι μεγαλύτερες. Αντίθετα όμως, η αξία του κτιριακού εξοπλισμού ανά απασχολούμενο μπορεί να είναι υψηλότερη στο εμπόριο από ό,τι στη μεταποίηση. Η τελική διαμόρφωση των προσόδων ανά απασχολούμενο στο εμπόριο, σε σύγκριση με τη μεταποίηση, σαν αποτέλεσμα των πιο πάνω αντίρροπων και άλλων παραγόντων, δεν είναι δυστυχώς γνωστή. Το σφάλμα όμως, που ενδεχόμενα εισάγεται στους υπολογισμούς, δεν είναι πολύ μεγάλο, γιατί η σχετική βαρύτητα των μεγάλων εμπορικών καταστημάτων, σε σύγκριση με τα μεταποιητικά, είναι μικρή.

Στον Πίνακα 4 δίνονται στοιχεία για τα ιδιωτικά καταστήματα στον τριτο-

γενή τομέα για το 1969, τελευταίο έτος κατά το οποίο αυτά τα στοιχεία είναι διαθέσιμα¹³. Στην τελευταία στήλη του Πίνακα 4 δίνονται εκτιμήσεις του αριθμού ιδιωτικών καταστημάτων στον τριτογενή τομέα για το 1973, οι οποίες στηρίχτηκαν στην υπόθεση ότι η σχέση ανάμεσα στην αύξηση των καταστημάτων αυτών και την αύξηση της προστιθέμενης αξίας ήταν η ίδια με την αντίστοιχη σχέση για τη μεταποίηση, στην περίπτωση της οποίας τα στοιχεία για τον υπολογισμό της σχέσης αυτής ήταν διαθέσιμα¹⁴.

Με βάση τα στοιχεία της τελευταίας στήλης του Πίνακα 4, σε σύγκριση με τα στοιχεία της τελευταίας στήλης του Πίνακα 5 και τα στοιχεία της στήλης (9) του Πίνακα 16, η πρόσδοος των ιδιωτικών επιχειρήσεων στον τριτογενή τομέα, υπολογίζεται όπως στον Πίνακα 6.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ιδιωτικά καταστήματα στον τριτογενή τομέα 1969, 1973

Αριθμός απασχο- λουμένων ανά κατά- στημα	Ιδιωτικά Καταστήματα 1969					Εκτίμηση αριθμού καταστη- μάτων για το 1973
	Εμπόριο	Μεταφορές	Διεκπε- ραίωση ^α υποθέσεων	Διάφορες υπηρεσίες	Σύνολο	
10-19	1666	251	69	135	2121	2470
20-29	331	129	18	14	492	598
30-49	210	115	11	21	357	427
50+	171	143	8	8	331	424
Απασχόληση	(17311)	(16319)	(622)	(622)	(34944)	(44794)

α. Στον τομέα των τραπεζών και των ασφαλιστικών εταιρειών το μέγιστο μέρος ελέγχεται άμεσα ή έμμεσα από το κράτος ή ξένες μεγάλες μονάδες.

13. Ενώ οι πρόσδοοι στη βιομηχανία και τα ορυχεία ανήκουν σχεδόν εξ ολοκλήρου στους ιδιώτες, στην περίπτωση των μεταφορών και των τραπεζών αλλά και άλλων υπηρεσιών, σημαντικό τμήμα ανήκει στις μονάδες που ανήκουν άμεσα ή έμμεσα στο δημόσιο ή σε συνεταιρισμούς. Η ανάγκη να ληφθεί υπόψη το στοιχείο αυτό επιβάλλει πρόσθετους περιορισμούς στη χρήση των στοιχείων, διότι η σχετική διάκριση λείπει από τις περισσότερες πινακοποιήσεις.

14. Ο αριθμός των ιδιωτικών καταστημάτων στη μεταποίηση, μεταξύ 1969-1973, εξελέχθηκε ως εξής (Πίνακας 5).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Εξέλιξη αριθμού ιδιωτικών καταστημάτων στη μεταποίηση

Αριθμός απασχολούμενων ανά κατάστημα	Καταστήματα	
	1969	1973
10-19	3247	4056
20-29	1001	2224 (1330) ^β
30-49	705	
50+	865	1169 (91) ^β
	(142965) ^α	(204643) ^α

α. Αριθμός απασχολούμενων.

β. Με βάση στοιχεία για το σύνολο των καταστημάτων και με την υπόθεση ότι η αναλογία μη καθαρά ιδιωτικών καταστημάτων στις κατηγορίες με 20-29 και 30-39 απασχολούμενους είναι ίση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Εκτιμώμενη πρόσοδος κατά μέγεθος στα ιδιωτικά καταστήματα
με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους το καθένα στον τριτογενή τομέα.
1973

Αριθμός απασχολούμενων ανά κατάστημα	Εκατ. δρχ. 1973
10-19	2169
20-29	1021
30-49	1175
50+	5109

1.5. Πρόσοδοι σε ιδιωτικά καταστήματα με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους σε όλους τους τομείς

Στις προσόδους που δίνονται στον Πίνακα 7 περιλαμβάνονται και τα αδιανέμητα κέρδη τα οποία βασικά αφορούν τις ανώνυμες εταιρίες. Με βάση την ποσοστιαία συμμετοχή της απασχόλησης στις ανώνυμες εταιρίες, στο σύνολο της απασχόλησης για κάθε κατηγορία μεγέθους στη μεταποίηση, που δίνεται

στην απογραφή καταστημάτων του 1973, και τη συνολική προστιθέμενη αξία κατά κατηγορία μεγέθους, που δίνεται στη Στατιστική Έρευνα Βιομηχανίας του 1973, υπολογίστηκε η πιθανή προστιθέμενη αξία στις ανώνυμες εταιρίες σε κάθε κατηγορία μεγέθους. Με την υπόθεση ότι τα αδιανέμητα κέρδη, σαν ποσοστό της προστιθέμενης αξίας, δε διαφέρουν ουσιωδώς στις επιμέρους τάξεις μεγέθους, υπολογίστηκαν τα αδιανέμητα κέρδη κατά τάξη μεγέθους (Πίνακας 8).

Το σύνολο των ιδιωτικών καταστημάτων με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα, όπως συνάγεται από τους Πίνακες 1 2 3 και 4, ήταν το 1973-74 περίπου 15000. Με εξαίρεση τις κατασκευές για τις οποίες δεν έχουμε στοιχεία, από όλους τους άλλους κλάδους μαζί, το 20% περίπου ήταν ατομικές επιχειρήσεις, το 27% Α.Ε., το 9% ΕΠΕ και το 40% ΟΕ. Αν υποθέσουμε ότι ο αριθμός των κύριων εισοδηματιών στις ατομικές είναι ένας, στις ΟΕ και ΕΠΕ 2 και στις ΑΕ 3 περίπου, τότε με την πιο πάνω σύνθεση φτάνουμε σε ένα αριθμό επιχειρηματιών της τάξης των 31000. Αν για τις ΑΕ, αντί 3 κύριων εισοδηματιών, δεχτεί κανείς 2 μόνο, τότε ο αριθμός αυτός μειώνεται σε 27000 περίπου.

Σύμφωνα με τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος, οι αντλούντες εισοδήματα από εμποροβιομηχανικές επιχειρήσεις, που δήλωσαν 200.000 δρχ. ή περισσότερο από την πηγή αυτή, ήταν 22102, ενώ αυτοί που δήλωσαν 150-200 χιλ., άλλες 13820. Τα ποσά που δηλώθηκαν ήταν αντίστοιχα 8375 εκ. και 2368 εκ. δρχ.

Ο αριθμός των ατόμων με υψηλά σχετικά εισοδήματα από επιχειρηματική δραστηριότητα και αποκλειστική ιδιοκτησία ή ιδιοκτησία μεγάλου μέρους μονάδας με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους, τα οποία δεν υποβάλλουν καθόλου δήλωση, δεν είναι πιθανό να είναι σημαντικός, για τους λόγους που ήδη αναφέρθηκαν. Έτσι, ο αριθμός των 3.000 περίπου επιχειρηματιών, που υπολογίστηκαν πιο πάνω, οι οποίοι, σύμφωνα με τους υπολογισμούς, είχαν το 1973-1974 εισοδήματα από επιχειρηματική δραστηριότητα της τάξης των 36 περίπου δισ. δρχ., βρίσκεται κοντά με τον αντίστοιχο αριθμό ατόμων που υποβάλαν δηλώσεις με σχετικά υψηλά εισοδήματα από επιχειρηματική δράση και που δήλωσαν συνολικά μόνο 10 περίπου δισ. δρχ. Η διαφορά, που φαίνεται αρκετά μεγάλη, σύμφωνα με τα πιο πάνω, πρέπει να θεωρηθεί ότι αποτελούσε φοροδιαφυγή, φοροαποφυγή και φοροαπαλλαγές. Οι τελευταίες δύο μπορεί να ήταν πολύ σημαντικές, αν ληφθούν υπόψη οι δυνατότητες που παρέχονται από το νόμο στις επιχειρήσεις να εμφανίζουν μειωμένα κέρδη λόγω αυξημένων αποσβέσεων, λογαριασμών, δαπανών για τα στελέχη τους κλπ.

Αν και η έκταση της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής, ανάμεσα στην

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Εκτιμώμενη πρόσοδος κατά μέγεθος στα ιδιωτικά καταστήματα
με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους το καθένα
1973-1974

Εκ. δρχ. 1973

Αριθμός απασχολουμένων ανά κατάστημα	Μετα- ποίηση ^α	Ορυχεία μεταλλεία ^β	Κατα- σκευές ^γ	Τριτογενής τομέας ^δ	Σύνολο
10-19	3562	380	1392	2169	7503
20-29	2271	163		1021	4071 ^ε
30-49	2516	144	1300	1175	4519 ^ε
50-100	2300	227			5701 ^{στ}
100+	21044	1512	1960	5109	26469 ^{στ}
Σύνολο					48263

Πηγή: α. Πίνακας 1.

β. Πίνακας 2.

γ. Πίνακας 3.

δ. Πίνακας 6.

ε. Μοιράζοντας τον αριθμό 1661 μεταξύ των καταστημάτων με 20-29 και 30-49 απασχολούμενους, κατά την αναλογία των άλλων κλάδων. Όπως είναι σαφές από τα επόμενα, η απλούστευση αυτή δεν επηρεάζει τα αποτελέσματα για τα οποία χρησιμοποιούνται οι αριθμοί αυτοί, αφού σημασία έχει μόνο το σύνολο.

στ. Για το σύνολο των καταστημάτων, συμπεριλαμβανομένων και των δημόσιων στον τριτογενή τομέα όπως ορίστηκε, η απασχόληση στα καταστήματα με 50-100 απασχολούμενους ήταν, το 1969, ίση περίπου με την αντίστοιχη στα καταστήματα με περισσότερους από 100 απασχολούμενους. Η σχέση αυτή στις κατασκευές το 1958 ήταν 31% περίπου προς 69%. Οι αριθμοί που δίνονται υπολογίστηκαν με βάση τις σχέσεις αυτές.

ομάδα αυτή, θα ποικίλλει σημαντικά, από περίπτωση σε περίπτωση, δεν είναι παράλογο να υποθεθεί ότι, κατά μέσον όρο και κατά μεγάλες ομάδες, είναι ανάλογη με το εισόδημα. Με βάση την υπόθεση αυτή μπορεί να γίνει ο εξής υπολογισμός (Πίνακας 9).

Δε χωρεί αμφιβολία ότι οι υπολογισμοί και οι υποθέσεις που έγιναν στο Παράρτημα αυτό παρουσιάζουν μεγάλη δόση αυθαιρεσίας και είναι λιγότερο αξιόπιστοι από τους υπολογισμούς και τις εκτιμήσεις που δίνονται στα προηγούμενα τμήματα. Τα στοιχεία όμως, που υπάρχουν και που χρησιμοποιήθηκαν, δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία ότι το πραγματικό εισόδημα της ομάδας που εξετάζεται εδώ είναι πολλαπλάσιο από αυτό που δηλώνεται. Αν δε γίνει

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Πρόσοδος ανά κατάσταση και αδιανέμητα κέρδη

			Εκ. δρχ.
Απασχολούμενοι ανά κατάσταση	Διανεμηθείσα πρόσοδος	Αδιανέμητα κέρδη	Σύνολο
10 - 19	7503	—	7503
20 - 29	4071	—	4071
30 - 49	4169	350	4519
50 - 100	4921	780	5701
100 +	18169 (11869) ^α	10300	26469
Σύνολο	36833 (32533) ^α	11430	48263

α. Ύστερα από αφαίρεση των κερδών κεφαλαίου που εξήχθησαν από αλλοδαπά συμφέροντα στο εξωτερικό κατά μέσο όρο την περίοδο 1973-1974.

κάποια προσπάθεια να υπολογιστεί η διανομή του εισοδήματος ανάμεσα στην ομάδα των επιχειρηματιών, που δε θα απέχει εμφανώς από την πραγματικότητα, όπως φαίνεται ότι έγινε με τα στοιχεία των δηλώσεων φόρου εισοδήματος, οποιαδήποτε συνολική εκτίμηση θα ήταν χωρίς νόημα. Και αυτό ιδιαίτερα γιατί η σημασία, για τη διανομή, της ομάδας ατόμων, που εξετάζεται εδώ, είναι κρίσιμη.

2. Πρόσοδοι από επιχειρηματική δράση σε καταστήματα με λιγότερο από 10 απασχολούμενους το καθένα

2.1. Μεταποίηση

Η συνολική προστιθέμενη αξία στη μεταποίηση το 1973 ήταν 86151 εκ. δρχ. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Στατιστικής Έρευνας Βιομηχανίας, η προστιθέμενη αξία στις μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους ήταν 67.937 εκ. Από αυτό προκύπτει ότι η προστιθέμενη αξία στις μικρές μονάδες ήταν 18.214. Από το μέγεθος αυτό πρέπει να αφαιρεθούν αποσβέσεις, που, σύμφωνα με όσα αναφέρονται πιο πάνω, (.1.1.) υπολογίστηκε ότι ήταν της τάξης των 1380 εκ. δρχ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Εκτιμώμενο εισόδημα επιχειρηματιών σε καταστήματα με περισσότερο
από 10 απασχολούμενους το καθένα, 1973-1974

Αριθμός επι- χειρηματιών	Δηλωθέν εισόδη- μα κατά μέσον όρο (χιλ. δρχ.)	Υπολογιζόμενο* εισόδημα	Αδιανέμητα κέρδη	Σύνολο
8.000	180	630	—	630
16.369	270	945	—	945
3.450	480	1680	—	1680
1.127	684	2394	31	2425
467	887	3104	155	3259
689	1641	5743	1494	7237
30.102				

* Το δηλωθέν επί 3,5 που προκύπτει από τη σχέση συνολικού εκτιμώμενου εισοδήματος και αυτού που αντίστοιχα δηλώθηκε (36 δισ. δρχ. προς 10 περίπου).

Επειδή, σύμφωνα με τα παραπάνω¹⁵, τα ημερομίσθια των μισθωτών σ' αυ-
τή την κατηγορία των καταστημάτων ήταν 6450 περίπου εκ. δρχ., η πρόσδοδος

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Εκτιμώμενη πρόσδοδος βιοτεχνών κατά μέγεθος καταστήματος, 1973

Τάξη μεγέθους (απασχολούμενοι ανά κατάστημα)	Μέσος αριθμός απασχολούμενων ανά κατάστημα	Συντελεστής πρόσόδου ^α	Αριθμός καταστήματος	Πρόσδοδος σε δρχ.
0-1	1	1,0	52255	71.000 ^β
2	2	1,2	29814	85.000
3-4	3,4	1,5	20290	106.000
5-9	6,4	2,1	11120	149.000

α. Με βάση την υπόθεση ότι από κάθε μισθωτό ο επιχειρηματίας καρπώνεται πρόσοδο ίση με
το 20% του ημερομισθίου του.

β. Μέσος ετήσιος μισθός μισθωτών στις μικρές μονάδες (Πίνακας 13).

15. Βλ. Πίνακα 13 παραπάνω.

των επιχειρηματιών, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων ιδίων κεφαλαίων, ήταν της τάξης των 10434 εκ. δρχ. Από το ποσό αυτό πρέπει να αφαιρεθούν ακόμα οι τραπεζικοί τόκοι, που ήταν της τάξης του ενός δισ. δρχ.¹⁶

Με βάση τα στοιχεία και τις υποθέσεις που αναφέρονται στον Πίνακα 10, οι πρόσοδοι στον τομέα των βιοτεχνικών μονάδων (καταστήματα με λιγότερο από 10 απασχολούμενους) ανέρχονται σε 10 δις αντί των 9.5 περίπου που προκύπτουν από τον υπολογισμό της προηγούμενης παραγράφου.

Βασική υπόθεση για τον υπολογισμό των προσόδων που δίνονται στον Πίνακα 10 είναι ότι, πέρα από το τεκμαρτό του ημερομίσθιο, που είναι ίσο περίπου με το μέσο ημερομίσθιο του εργατοτεχνίτη, όπως συνάγεται από τον Πίνακα 13, ο βιοτέχνης, όταν απασχολεί μισθωτούς, πραγματοποιεί πρόσοδο ίση με το 20% των ημερομισθίων που καταβάλλει. Πέρα από το γεγονός ότι η υπόθεση αυτή φαίνεται να βρίσκεται σε αρμονία με τα σχετικά εθνικολογιστικά σύνολα, η υπόθεση για μεγαλύτερο βαθμό «εκμετάλλευσης» από τον εργοδότη, στην κατηγορία αυτή, δε φαίνεται ρεαλιστική. Για πολλούς βιοτέχνες η δουλειά τους είναι τρόπος ζωής και ο ένας ή, σε μικρότερη έκταση, οι περισσότεροι βοηθοί που έχουν, αποτελούν προϋπόθεση για την άσκηση της δραστηριότητάς τους μάλλον παρά αντικείμενα εκτεταμένης «εκμετάλλευσης».

Ίσως επίσης να ξενίζει η υπόθεση ότι όσοι έχουν καταστήματα χωρίς καθόλου βοηθό — και όπως συνάγεται από τον Πίνακα 10 αυτοί είναι σχεδόν το μισό του συνόλου — δεν πραγματοποιούν εισόδημα υψηλότερο από το μέσο ημερομίσθιο του εργατοτεχνίτη. Ενώ αρκετοί είναι πολύ πιθανό να πραγματοποιούν συγκριτικά μεγαλύτερο εισόδημα από τον απλό εργατοτεχνίτη, άλλοι, και ιδίως όσοι έχουν καταστήματα στην επαρχία ή είναι προχωρημένης ηλικίας — και αυτοί φαίνεται να είναι αρκετοί — δεν αποκλείεται να πραγματοποιούν μικρότερο εισόδημα από το μέσο εργατοτεχνίτη.

2.2. Ορυχεία-μεταλλεία

Με τρόπο παρόμοιο με κείνο που αναφέρθηκε στο προηγούμενο τμήμα για τη μεταποίηση, υπολογίστηκε, και δίνεται πιο κάτω (Πίνακας 11), η πρόσοδος στις επιχειρήσεις με 10 ή λιγότερους απασχολούμενους στα ορυχεία-μεταλλεία.

16. Πιστώσεις ύψους 10 περίπου δισ. με μέσο επιτόκιο 10%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Εκτιμώμενη πρόσοδος μικρομεσαίων μονάδων κατά μέγεθος
καταστήματος στα ορυχεία-μεταλλεία, 1973

Τάξη μεγέθους (απασχολούμενοι ανά κατάστημα)	Μέσος αριθμός απασχολουμένων ανά κατάστημα	Συντελεστής προσόδου	Αριθμός καταστήματος	Πρόσοδος ανά κατάστημα σε δρχ.
0-1	1,0	1	223	80.000
2	2,1	1,2	155	96.000
3-4	3,7	1,6	286	128.000
5-9	6,9	2,2	420	176.000

2.3. Κατασκευές

Ο συνολικός αριθμός καταστημάτων, σύμφωνα με την απογραφή του 1958, ήταν 10117, από τα οποία 7115 ανήκαν σε επιχειρήσεις, που είχαν ένα μόνο κατάστημα, και τα υπόλοιπα σε επιχειρήσεις με περισσότερα από ένα. Προσεγγιστικά μπορούμε να πούμε ότι υπήρχαν γύρω στις 8500 κατασκευαστικές και οικοδομικές επιχειρήσεις.

Σύμφωνα με την έρευνα απασχόλησης του 1974, οι εργοδότες στον τομέα που εξετάζεται εδώ, στις αστικές και ημιαστικές περιοχές, ήταν 16958, ενώ, σύμφωνα με την απογραφή του 1971, ο αντίστοιχος αριθμός ήταν 11432 και για όλες τις περιοχές 12996. Η απότομη αύξηση που εμφανίζεται μεταξύ 1971 και 1974, στην έκταση που δεν οφείλεται σε έλλειψη συγκρισιμότητας των στοιχείων, μπορεί να αποδοθεί στην αύξηση του όγκου των κατασκευών μεταξύ 1971 και 1973 κατά 22% περίπου, και γενικά στην άνθηση του τομέα στην περίοδο αυτή. Μιά τέτοια άνθηση στην Ελλάδα συνήθως ακολουθείται από την προσωρινή είσοδο στο επάγγελμα του κατασκευαστή μεγάλου αριθμού ατόμων, που σε άλλες περιόδους δεν ασχολούνται με αυτό.

Αν δεχτούμε, για το 1973-1974, ένα σύνολο επιχειρηματιών της τάξης των 1400 και αφαιρέσουμε τις μεγάλες μονάδες (με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους), που, σύμφωνα με τα πιο πάνω, υπολογίστηκαν σε 2058, φθάνουμε σε ένα σύνολο μονάδων με λιγότερους από 10 απασχολούμενους της τάξης των 12000 έναντι 7884 περίπου το 1958, πράγμα που υποδηλώνει μία αύξηση πάνω κάτω 50% μεταξύ 1958-1973/1974.

Τα στοιχεία για τον αριθμό των αυτοαπασχολουμένων είναι αντιφατικά.

Ενώ η απογραφή του 1971 μας δίνει 37.972, για το σύνολο της χώρας, και 27.344, για τις αστικές και ημιαστικές περιοχές, η έρευνα απασχόλησης του 1974 δίνει μόνο 17.017. Ένα μικρό μέρος της διαφοράς αυτής μπορεί ίσως να ερμηνευτεί από το γεγονός ότι ο αριθμός των εργοδοτών, που είναι πολύ συγγενής ομάδα με τους αυτοαπασχολούμενους, ήταν συγκριτικά χαμηλός, σύμφωνα με την απογραφή του 1971 (12.996) έναντι της έρευνας απασχόλησης του 1974 (16.950 μόνο για τα αστικά και ημιαστικά). Το υπόλοιπο όμως της διαφοράς δε μπορεί να ερμηνευτεί ικανοποιητικά. Επειδή για τους εργοδότες έγινε δεκτό το πίο πάνω μέγεθος, που προσεγγίζει το μέγεθος της έρευνας απασχόλησης του 1974, για λόγους συνέπειας και ελλείψει άλλων ενδείξεων γίνεται δεκτό μέγεθος 20.000 αυτοαπασχολούμενων, έναντι 17.000 που δίνει η πηγή αυτή.

Σύμφωνα με τα πίο πάνω, με αύξηση κατά 50% του αριθμού των μονάδων, όπως προκύπτει από την απογραφή του 1958, και με σύνολο αυτοαπασχολούμενων της τάξης των 20.000, καταλήγουμε στις εκτιμήσεις ¹⁷ του Πίνακα 12.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Εκτιμώμενη πρόσοδος μικρομεσαίων μονάδων στον κατασκευαστικό τομέα
κατά μέγεθος καταστήματος, 1973-1974

Μέσος αριθμός απασχολούμενων ανά μονάδα	Αριθμός μονάδων	Συντελεστής πρόσόδου ^α	Πρόσοδος
1	20.000	1,0	144.000 ^β
2	4.658	1,2	173.000
3,4	5.536	1,5	216.000
6,2	3.436	2,0	288.000

α. Βλ. επεξήγηση Πίνακα 10.

β. Μέσος ετήσιος μισθός μισθωτών στον τομέα (Πίνακας 14, Κεφάλαιο Γ).

17. Πρέπει να σημειωθεί ότι τα μεγέθη του Πίνακα 12, σε συνδυασμό με τα μεγέθη του Πίνακα 3, δεν παρουσιάζουν, όπως θα έπρεπε, εσωτερική συνέπεια με τα μεγέθη του Πίνακα 14 του κειμένου. Ειδικότερα η απασχόληση στον τομέα, όπως μπορεί να συναχθεί από τους Πίνακες 12 και 3, είναι πολύ μικρότερη από αυτήν του Πίνακα 14 για λόγους που συνδέονται με τη δυσκολία εντοπισμού πολλών, μικρών κυρίως, κατασκευαστικών επιχειρήσεων. Δε θεωρήθηκε όμως σκόπιμο να επιχειρηθεί διόρθωση των δεδομένων των Πινάκων 3 και 12. Πρώτα γιατί δε φαίνεται εύλογη μία ποσοτική διόρθωση και δεύτερο γιατί πολλοί απασχολούμενοι στον τομέα με ημερομίσθιο, και που περιλαμβάνονται στον Πίνακα 14, Κεφάλαιο Γ., δεν εργάζονται για

2.4. Τριτογενής τομέας

Το σύνολο των μονάδων με λιγότερο από 10 απασχολούμενους στον τριτογενή τομέα, όπως προκύπτει από την απογραφή του 1969, δίνεται στον Πίνακα 13.

Οι υπολογισμοί για το 1973-1974 έγιναν με βάση την ελαστικότητα αύξησης του αριθμού των καταστημάτων σε κάθε κλάδο του τριτογενούς τομέα και σε κάθε κατηγορία μεγέθους, σε σύγκριση με την αντίστοιχη αύξηση του όγκου παραγωγής για την περίοδο 1958-1969 και την αύξηση του όγκου παραγωγής στην περίοδο 1968-1973/1974. Το εμπόριο ομαδοποιήθηκε με τις λοι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

Μικρομεσαία καταστήματα στον τριτογενή τομέα 1969 και 1973-1974

Απασχολούμενοι ανά κατάστημα	Μέσος αρ. απασχολουμένων	Καταστήματα 1969	Υπολογιζόμενα καταστήματα 1973-1974			
			Εμπορ.+ λοιπές υπηρεσίες	Μεταφορ. κλπ.	Τράπεζες-ασφάλειες κλπ.	Σύνολο
0-0,99	0,55	4187	5679	116	48	5843
1-1,99	1	127583	128864	2174	5147	136185
2-2,99	2	82990	89506	1788	2450	93744
3-4,99	3,3	26787	24768	1486	1394	27648
5-9,99	6,3	9492	8416	932	767	10115

πές υπηρεσίες, γιατί τα στοιχεία για τους δύο αυτούς κλάδους χωριστά δεν ήταν συγκρίσιμα στις δύο απογραφές (1958 και 1969), ενώ για τις τράπεζες — ασφάλειες δεν έγινε διάκριση σύμφωνα με το μέγεθος καταστήματος, κατά τον υπολογισμό της ελαστικότητας, που προαναφέρθηκε, διότι τα αποτελέσματα ήταν αμφίβολα. Ο κλάδος αυτός εξελίχθηκε ταχύτατα στην περίοδο 1958-1969 και με τρόπο που περιορίζει τη συγκρισιμότητα των δεδομένων κατά μέγεθος καταστήματος.

Το ακαθάριστο προϊόν στους τομείς εμπορίου και λοιπών υπηρεσιών, το

λογαριασμό κάποιας κατασκευαστικής επιχείρησης αλλά είτε άμεσα για τον ιδιοκτήτη, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για μικρές κατασκευές, είτε, και πολλές φορές, σαν περιστασιακοί μικροεργολάβοι, όταν παρουσιαστεί ευκαιρία.

1973-1974, σε τιμές 1973, ήταν 80.552 εκ. δρχ. Η πρόσδοδος των επιχειρηματιών στους δύο αυτούς τομείς, στις μονάδες με 10 ή περισσότερους απασχολούμενους, μπορεί, με βάση τα στοιχεία των Πινάκων 4 και 6, να υπολογιστεί σε 8.200 περ. εκ. δρχ. Εξάλλου οι τόκοι τραπεζικών δανείων, με βάση τον όγκο των πιστώσεων και το ύψος του επιτοκίου, και οι αποσβέσεις, με βάση τις εκτιμήσεις Θ. Σκούντζου στους τομείς αυτούς, φτάνουν για το 1973 σε 2.200 και 5.000 εκ. δρχ. αντίστοιχα.

Το σύνολο των μισθωτών στους δύο αυτούς τομείς το 1969 ήταν 224.312 και των καταστημάτων 220.661. Από το σύνολο της απασχόλησης στους δύο τομείς, το 3,1% ήταν σε καταστήματα έξω από τον ιδιωτικό τομέα, και είναι εύλογο να υποτεθεί ότι αντίστοιχο περίπου ποσοστό του ακαθάριστου προϊόντος στους δύο αυτούς τομείς είχε παρόμοια προέλευση.

Αν υποτεθεί ότι οι μισθωτοί στους δύο αυτούς τομείς, σε ιδιωτικά καταστήματα, είχαν μέση αμοιβή όπως και στη μεταποίηση¹⁸ και ότι ο αριθμός τους μεταξύ 1969 και 1973-1974 αυξήθηκε ανάλογα με την ελαστικότητα, σε σχέση με το προϊόν, που παρατηρήθηκε ανάμεσα στο 1958 και 1969, η συνολική τους αμοιβή πρέπει να ήταν της τάξης των 16.200 δισεκ. δρχ. Έτσι, η πρόσδοδος των επιχειρηματιών στους τομείς αυτούς, στα καταστήματα με 10 ή λιγότερους απασχολούμενους, μπορεί να υπολογιστεί σε 46.400 εκ. δρχ. περίπου.

Πολύ σημαντικό ποσοστό της προσόδου αυτής αποτελούν τα ενοίκια. Στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες η πλειονότητα των καταστημάτων, ιδίως στα αστικά και ημιαστικά κέντρα, βρίσκεται σε κεντρικές θέσεις και, σε σχέση με τα υπόλοιπα στοιχεία του κόστους, το ενοίκιο αποτελεί συνήθως σημαντικό ποσοστό.

Ατυχώς δεν υπάρχει κανένα στοιχείο ή πληροφορία για το ιδιοκτησιακό καθεστώς των καταστημάτων και η μόνη διέξοδος είναι η εξέταση εναλλακτικών υποθέσεων. Με βάση την εύλογη υπόθεση ότι τα ενοίκια, τεκμαρτά ή πραγματικά, είναι το 20% της προστιθέμενης αξίας στους τομείς του εμπορίου και των λοιπών υπηρεσιών, στα καταστήματα με 0-10 απασχολούμενους, και

18. Είναι πιθανό ο μέσος μισθός, ιδιαίτερα στο εμπόριο, το 1973-1974, να ήταν αισθητά μικρότερος από ό,τι στη μεταποίηση, γιατί είναι γνωστό ότι μεγάλος αριθμός πωλητών και ιδίως πωλητριών είχαν συγκριτικά χαμηλούς μισθούς. Στοιχεία όμως για διαφορετικό υπολογισμό από αυτόν που δίνεται στο κείμενο δεν υπάρχουν. Αν όμως ο μέσος μισθός στο εμπόριο ήταν μικρότερος από ό,τι στη μεταποίηση, τότε από αυτή την άποψη τα μεγέθη του Πίνακα 14 αποτελούν υποεκτίμηση και οι διαφορές ανάμεσα σ' αυτά και στα μεγέθη του Πίνακα 10, οι οποίες έδωσαν έναυσμα για την ανάλυση που δίνεται στο Κεφ. Β, είναι ακόμα μεγαλύτερες.

την αυθαίρετη υπόθεση ότι το 1/3 είναι ιδιόκτητα καταστήματα και τα 2/3 ενοικιασμένα, προκύπτει ένα συνολικό κονδύλιο ενοικίων 12 περίπου δισ. δρχ., από τα οποία τα 8 καταβάλλονται.

Με βάση τα μεγέθη αυτά, την υπόθεση ότι η πρόσδοδος στις μεταφορές και τις συναφείς υπηρεσίες, καθώς και στις τράπεζες και τις συναφείς υπηρεσίες, είναι ίση με το αντίστοιχο μέγεθος για το εμπόριο και τις λοιπές υπηρεσίες, τους συντελεστές προσόδου, που δίνονται στον Πίνακα 14, και τα στοιχεία του Πίνακα 13, καταλήγουμε στις εξής εκτιμήσεις του Πίνακα 14.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

Εκτιμώμενη πρόσδοδος μικρομεσαίων μονάδων στον τριτογενή τομέα
κατά μέγεθος καταστήματος, 1973-1974

Μέσος αριθμός απασχολουμένων	Καταστήματα 1973-1974	Συντελεστής προσόδου	Πρόσδοδος
0,55	5.843	0,55	67.400
1,5	136.185	1,0	122.500
2,0	98.744	1,3	159.250
3,3	27.648	1,7	208.200
6,3	10.115	2,6	318.500

Η εκτιμώμενη πρόσδοδος κατά μέγεθος καταστήματος στις μονάδες με 0-9 απασχολούμενους στον τριτογενή τομέα, που δίνεται στον Πίνακα 14, σε σχέση με τα πολύ μικρότερα μεγέθη του Πίνακα 10 για τα μικρά καταστήματα στη μεταποίηση, έδωσε το έναυσμα για να διερευνηθούν τα πιθανά αίτια των συγκριτικά υψηλών προσόδων στον τριτογενή τομέα και κυρίως στο εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες που αποτελούν εδώ το μεγαλύτερο τμήμα του. Επειδή οι εκτιμήσεις που δίνονται στον Πίνακα 14 περιέχουν σημαντική δόση αυθαιρεσίας, θα μπορούσε εκ πρώτης όψεως να δικαιολογηθούν σοβαρές αμφιβολίες για τη βασιμότητα του συμπεράσματος, ότι οι πρόσδοδοι στα μικρά καταστήματα στον τριτογενή τομέα παρουσιάζονται σημαντικά μεγαλύτερες από ό,τι στα μικρά καταστήματα στη μεταποίηση. Για το λόγο αυτό αξίζει να σημειωθούν τα εξής:

Τα καταβαλλόμενα ή τεκμαρτά ενοίκια στη μεταποίηση περιλαμβάνονται στο προϊόν του κλάδου, όπως δίνεται από τους εθνικούς λογαριασμούς, και επομένως οι εκτιμήσεις του Πίνακα 10 στηρίζονται στην υπόθεση ότι όλες οι μικρομεσαίες μονάδες στεγάζονται σε ιδιόκτητα κτίρια. Και ναι μεν τα ενοίκια

για βιοτεχνικά ακίνητα ή χώρους είναι χαμηλά σε σύγκριση με το εμπόριο και τις υπηρεσίες, είναι όμως εξίσου αλήθεια ότι αρκετοί βιοτέχνες δεν έχουν ιδιότητα καταστήματα και καταβάλλουν ενοίκια. Στην έκταση αυτή, τα μεγέθη του Πίνακα 10 αποτελούν υπερεκτίμηση. Αξίζει επίσης να παρατηρηθεί, όπως αλλωστε εύκολα συνάγεται από τα μεγέθη που αναφέρονται πιο πάνω, ότι και αν ακόμη υποθεθεί, για το εμπόριο και τις συναφείς υπηρεσίες, ότι όλα τα καταστήματα είναι ενοικιαζόμενα — που είναι ομολογουμένως ακραία υπόθεση — και τότε ακόμη οι πρόσοδοι στον τριτογενή τομέα, όπως ορίζεται εδώ, είναι καταφανώς μεγαλύτερες από ό,τι στα μικρά καταστήματα στη μεταποίηση. Είναι δηλαδή σαφές ότι με οποιαδήποτε σειρά από υποθέσεις και με τα δεδομένα που υπάρχουν ο μικρέμπορος φαίνεται να κερδίζει, αν όχι τα διπλάσια περίπου, όπως συνάγεται από τους Πίνακες 10 και 14, πάντως πολλά περισσότερα από τον μικροβιοτέχνη, πράγμα που ξενίζει αφού και οι δύο είναι μικροεπιχειρηματίες στην ίδια αγορά.

3. Πρόσοδοι ελεύθερων επαγγελματιών

Για σκοπούς φορολογίας, τα εισοδήματα των ελεύθερων επαγγελματιών, κατά κανόνα, δε συλλαμβάνονται στην πηγή. Η σύλληψη τους εξαρτάται από την ευχέρεια και τα κίνητρα των πελατών να απαιτούν τη χορήγηση θεωρημένων αποδείξεων για την αμοιβή. Η ευχέρεια αυτή είναι πολύ περιορισμένη από τη φύση της σχέσης μεταξύ του πελάτη και του ελεύθερου επαγγελματία και της νοοτροπίας που επικρατεί. Έτσι, και όταν ακόμη η φορολογική νομοθεσία παρέχει στον πελάτη το κίνητρο να απαιτήσει την έκδοση θεωρημένης απόδειξης για την καταβολή αμοιβής, πράγμα που δε συμβαίνει πάντοτε, ο τελευταίος, για λόγους ψυχολογικούς, αποφεύγει να τη ζητήσει. Πέρα από αυτό, το σχετικό κίνητρο, στις περιπτώσεις που υπάρχει και αποκτά πρακτική σημασία για τον πελάτη, εξασθενεί, διότι πολλές φορές το απαιτούμενο ύψος της αμοιβής εξαρτάται από το εάν ο πελάτης ζητά ή όχι την έκδοση θεωρημένης απόδειξης είσπραξης από τον ελεύθερο επαγγελματία.

Έτσι, είναι σχεδόν βέβαιο ότι η φοροδιαφυγή στην κατηγορία αυτή εισοδηματιών είναι από τις μεγαλύτερες, και τα στοιχεία, που προκύπτουν από τις δηλώσεις φορολογίας εισοδήματος, χωρίς αμφιβολία, αβάσιμα. Ενώ όμως τα εισοδήματα, που δηλώνονται, είναι οπωσδήποτε πολύ μικρότερα από τα πραγματικά, είναι πολύ πιθανόν ότι ο αριθμός των δηλούντων είναι πολύ κοντά στην πραγματικότητα, γιατί τα κίνητρα μη υποβολής δήλωσης είναι περιορισμένης σημασίας, ενώ τα αντικίνητρα είναι σοβαρά. Η ιδιότητα του ελεύθερου επαγγελματία μπορεί πολύ εύκολα να διαπιστωθεί και η μη υποβολή δή-

λωσης, εκτός από το μεγάλο κίνδυνο σύλληψης, δημιουργεί κωλύματα (όπως η αδυναμία ταξιδιού στο εξωτερικό, είσπραξης ποσών από δημόσιους οργανισμούς κλπ.), ενώ δεν είναι αναγκαία για να μπορέσει κανείς να φοροδιαφύγει, αφού, όπως μόλις αναφέρθηκε, η φοροδιαφυγή είναι στην κατηγορία αυτή πολύ εύκολη.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974, οι δαπάνες για ιατρική περίθαλψη ήταν το 1,5% της συνολικής κατανάλωσης και η δωρεάν ιατρική περίθαλψη το 0,7%. Εξάλλου, η νοσοκομειακή περίθαλψη (δωρεάν και με δαπάνες του νοσηλευόμενου) ήταν 0,85%. Με βάση τα στοιχεία αυτά, το εισόδημα των γιατρών, το οποίο κανονικά θα πρέπει να δηλώνεται σαν εισόδημα από ελεύθερο επάγγελμα, ήταν, το 1973-1974, το 1,6% περίπου της κατανάλωσης. Τα υπόλοιπα κονδύλια ιατρικών δαπανών (δωρεάν περίθαλψη, νοσοκομειακή περίθαλψη) παίρνουν τη μορφή μισθών, και θα έπρεπε κανονικά να δηλώνονται ως μισθοί.

Επειδή όμως στην Ελλάδα η μεγάλη πλειονότητα των γιατρών, παράλληλα με την έμμισθη εργασία τους σε νοσοκομεία κλπ., έχουν δικά τους ιατρεία και φέρονται σαν ελεύθεροι επαγγελματίες, πολλές φορές φαίνεται ότι δηλώνουν, ή τουλάχιστο δήλωναν στο παρελθόν, όχι μόνο τις αμοιβές από επισκέψεις, αλλά και το μισθό τους σαν εισόδημα από ελεύθερο επάγγελμα. Με τον καιρό, όσο οι μισθοί μεγαλώνουν, η τάση αυτή εξασθενίζει. Το 1973-1974 όμως ακόμη, οι μισθοί ήταν πολύ χαμηλοί και πολλοί ελεύθεροι επαγγελματίες γιατροί έκοβαν για το μισθό τους δελτίο παροχής υπηρεσιών, πράγμα που τους επέτρεπε πιά εύκολα φοροδιαφυγή. Αν ο μισθός δηλωνόταν σα μισθός, θα έπρεπε να δηλώνουν πρόσθετο εισόδημα από επισκέψεις. Βέβαια η έκταση του φαινομένου δεν είναι γνωστή, φαίνεται όμως ότι ήταν αρκετά μεγάλη.

Δεδομένου ότι το σύνολο δαπανών για ιατρική περίθαλψη το 1974 ήταν το 2,25% της συνολικής κατανάλωσης και ότι σημαντικό ποσοστό της νοσοκομειακής περίθαλψης αποτελεί και πάλι αμοιβές γιατρών, γίνεται δεκτό ότι το εισόδημα των γιατρών, που θα ανέμενε κανείς να φέρεται στην κατηγορία των εισοδημάτων από ελεύθερο επάγγελμα, το 1973-1974, είναι περίπου το 2,5% του συνόλου.

Για τους δικηγόρους δε φαίνεται να υπάρχουν καθόλου στοιχεία. Έτσι γίνεται δεκτή η υπόθεση ότι το εισόδημά τους ανέρχεται σε 1% του εθνικού εισοδήματος, όπως και σε άλλες χώρες¹⁹.

Οι μηχανικοί και οι αρχιτέκτονες που εργάζονται σαν ελεύθεροι επαγγελ-

19. ΗΠΛ. *Statistical Abstract* 1977, σελ. 181.

ματίες ασχολούνται κυρίως με τις οικοδομές. Οι μελέτες και η επίβλεψη έργων γίνονται συνήθως από τεχνικούς που έχουν υπαλληλική ιδιότητα είτε στο δημόσιο και τους μεγάλους οργανισμούς είτε σε μελετητικά γραφεία.

Δεδομένου ότι οι δαπάνες για κατασκευές κατοικιών το 1973-1974 ήταν περίπου το 10% του εθνικού εισοδήματος και δεδομένου ότι στην πράξη η αμοιβή για δαπάνες και επίβλεψη κατά μέσον όρο δεν ξεπερνά το 2,5%, το σύνολο των εισοδημάτων της κατηγορίας αυτής των ελεύθερων επαγγελματιών δεν πρέπει να είναι παραπάνω από 0,3% του εθνικού εισοδήματος.

Αν υποθέσουμε, με βάση τα πιο πάνω, ότι το εισόδημα αυτής της κατηγορίας εισοδηματιών σε σύνολο ανέρχεται συνολικά σε 4% του εθνικού εισοδήματος, τότε θα έπρεπε το 1973 να είχαν δηλώσει 16450 εκ. δρχ., ενώ δήλωσαν μόνο 4.519 εκ.

Με βάση το σύνολο αυτό (16450 εκ. δρχ.), την υπόθεση της ομοιόμορφης φοροδιαφυγής σε όλα τα κλιμάκια και τα δεδομένα των δηλώσεων φόρου εισοδήματος του 1973, με εξαίρεση 6520 άτομα — από ένα σύνολο 560242 — που δήλωσαν μηδαμινά ποσά, καταλήγουμε στα στοιχεία του Πίνακα 15.

Η έκταση της φοροδιαφυγής που συνεπάγονται οι πιο πάνω υπολογισμοί εμφανίζεται πολύ μεγάλη. Δεν έρχεται όμως σε αντίφαση με την κοινή πείρα για την αντίστοιχη πραγματικότητα.

Οι 6520 που δήλωσαν μηδαμινά ποσά (κάτω από 6.000 δρχ. ετησίως) εξαιρέθηκαν, γιατί φαίνεται ότι υπάρχουν αρκετοί, δικηγόροι κυρίως, οι οποίοι έχουν πράγματι πολύ μικρά εισοδήματα, αλλά και γιατί πρόκειται ενμέρει για άτομα που μόλις άρχισαν να ασκούν το επάγγελμά τους και πράγματι έχουν πολύ μικρά εισοδήματα. Είναι γνωστό ότι στην αρχή της σταδιοδρομίας τους οι ελεύθεροι επαγγελματίες δεν κερδίζουν σημαντικά ποσά.

4. Πρόσοδοι από ακίνητα

4.1. Τεκμαρτές πρόσοδοι από ακίνητα

Από την έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974 προκύπτουν στοιχεία για το ποσό του τεκμαρτού ενοικίου για κάθε κλιμάκιο κατανάλωσης στα ημιαστικά και αγροτικά κέντρα. Με βάση την υπόθεση ότι η ροπή προς αποταμίευση είναι περίπου 10% για τα εισοδήματα που αντιστοιχούν στα τέσσερα πρώτα κλιμάκια κατανάλωσης²⁰ και ότι αυξάνει προοδευτικά μέχρι και 40% από το 5ο μέχρι το 9ο, υπολογίζουμε το εισόδημα που αντιστοιχεί σε κά-

20. Βλέπε και Πίνακα 4 παραπάνω.

θε κλιμάκιο κατανάλωσης. Ύστερα από αποπληθωρισμό, τόσο του τεκμαρτού ενοικίου όσο και του εισοδήματος για κάθε κλιμάκιο με τους σχετικούς αποπληθωριστές, που προκύπτουν από τα εθνικολογιστικά δεδομένα, βρίσκουμε τη σχέση μεταξύ τεκμαρτού ενοικίου και εισοδήματος, σε τιμές 1973. Με βάση τη σχέση αυτή και με παρεμβολή για τα αντίστοιχα εισοδήματα του Πίνακα 8 του κειμένου, για τα οποία δεν προκύπτει άμεση σχέση εισοδήματος και τεκμαρτού ενοικίου από τα δεδομένα των οικογενειακών προϋπολογισμών, υπολογίζεται το τεκμαρτό ενοίκιο για κάθε ένα από τα επίπεδα εισοδήματος του πίνακα αυτού. Σε τελευταίο στάδιο, από το τεκμαρτό ενοίκιο αφαιρούνται η απόσβεση, όπως προκύπτει από τη γενική σχέση απόσβεσης-ακαθάριστου προϊόντος για τον τομέα της κατοικίας από τις εκτιμήσεις του Θ. Σκούντζου για τις αποσβέσεις²¹. Το εισόδημα από ιδιοκατοίκηση, που συνάγεται τελικά για κάθε κλιμάκιο εισοδήματος, δίνεται στον Πίνακα 16.

Στον αγροτικό τομέα, ο αριθμός των νοικοκυριών που στερούνται εισοδήματος από ιδιοκατοίκηση, είναι πολύ μικρός, δίνεται για κάθε κλιμάκιο στον Πίνακα 16 και υπολογίστηκε με βάση τη μέση σχέση ιδιοκατοικούντων προς ενοικιαστές η οποία προκύπτει από τα δεδομένα των οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974. Εξαιρέση έγινε για τα υψηλά εισοδήματα, όπου το συγκριτικά υψηλό ποσοστό των ενοικιαστών αποτελείται κατά πάσα πιθανότητα από υπαλλήλους του κράτους και των μεγάλων οργανισμών, διορισμένους στα ημιαστικά και αγροτικά κέντρα. Δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να μπορεί να στηρίξει την υπόθεση ότι σημαντικός αριθμός εύπορων αγροτών δεν έχουν και δεν κατοικούν σε δικό τους σπίτι.

Με μέθοδο ανάλογη με αυτήν που χρησιμοποιήθηκε για τον αγροτικό τομέα, υπολογίστηκε ο αριθμός των νοικοκυριών που ιδιοκατοικούσαν και το τεκμαρτό τους εισόδημα από ιδιοκατοίκηση, στους υπόλοιπους τομείς, με βάση αυτή τη φορά τα δεδομένα της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών 1974 για τα αστικά κέντρα. Πρόσθετο στοιχείο που λήφθηκε υπόψη ήταν το γεγονός ότι, ενώ στον αγροτικό τομέα μονάδα εισοδήματος ήταν η εκμετάλλευση, που μπορεί να θεωρηθεί ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, συμπίπτει με το νοικοκυριό, στο μη αγροτικό τομέα σημαντικός αριθμός ατόμων που αντλούν εισόδημα από οικονομική δραστηριότητα, αποτελεί το δεύτερο ή τρίτο εργαζόμενο μέλος του νοικοκυριού. Αν λάβουμε υπόψη το συνολικό αριθμό των νοικοκυριών το 1974, όπως προκύπτει από διαίρεση του εκτιμημένου πληθυσμού με το μέσο μέγεθος νοικοκυριού, σύμφωνα με την έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών του 1974 (2.650.000 περίπου), το συνολικό αριθμό

21. ΚΕΠΕ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος ελεύθερων επαγγελματιών, 1973-1974^α

Αριθμός ελεύθερων επαγγελματιών	Ετήσιο εισόδημα 1973-74 (δρχ.)	Συνολικό εισόδημα κλιμακίου (χιλ. δρχ.)
2767	28370	78500
2504	42888	107392
2185	57437	125501
2116	72068	152425
2943	90410	266078
2722	111951	304731
2556	134787	344517
4043	161795	654138
3471	197838	686698
5948	271705	1616101
4182	323685	1353654
6160	440352	2712570
3137	625700	1963114
3965	973205	3858760
692	1740723	1204581
198	2473595	489772
70	3224242	225697
63	5062349	318928
49722		16463157

α. Από τον κατάλογο αυτό εξαιρούνται τα τρία πρώτα κλιμάκια που δήλωσαν ελάχιστα και περιλαμβάνουν 6520 άτομα.

νοικοκυριών στον αγροτικό τομέα (1.035.000 περίπου) και το συνολικό αριθμό ατόμων αρχηγών νοικοκυριών και μή, που αντλούσαν εισοδήματα από εξωγεωργική οικονομική δραστηριότητα (1.790.000 περίπου), διαπιστώνουμε ότι ο αριθμός των μελών νοικοκυριών στο μη αγροτικό τομέα, που αντλούσαν εισοδήματα και δεν ήταν αρχηγοί, ήταν περίπου 175.000. Έτσι, σά βάση για τους υπολογισμούς χρησιμοποιήθηκε ο εκτιμώμενος συνολικός αριθμός νοικοκυριών στο μη αγροτικό τομέα που, σύμφωνα με τα πιο πάνω, ήταν περίπου 1.615.000. Τα αποτελέσματα των υπολογισμών δίνονται στον Πίνακα 17.

4.2. Ενοίκια που εισπράττονται

Ύστερα από αφαίρεση του κονδυλίου των τεκμαρτών ενοικίων, τα οποία

αναφέρθηκαν πιο πάνω, από το σύνολο των ενοικίων των κατοικιών, που συνάγεται από τους εθνικούς λογαριασμούς, το πιθανό ύψος των εισπραττόμενων ενοικίων από κατοικίες ανερχόταν το 1973-1974 σε 5.000 εκ. δρχ. Για το ύψος των ενοικίων από καταστήματα, γραφεία κλπ. δεν υπάρχει δυστυχώς άμεση πηγή πληροφόρησης. Για να υπάρχει όμως μία συνέπεια με την υπόθεση που έγινε πιο πάνω, για τα ενοίκια καταστημάτων που καταβάλλονται, σε αν-

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

Εκτιμώμενη διανομή τεκμαρτού εισοδήματος από ιδιοκατοίκηση
στον αγροτικό τομέα, 1973-1974

Δρχ. 1973

Αριθμός αγροτικών εκμεταλλεύσεων	Εισόδημα (Πίνακας 8)	Τεκμαρτό εισόδημα από ιδιοκατοίκηση	Συνολικό εισόδημα
140980	22164	3200	25364
65871	39019	4300	43319
1689	39019	—	39019
318698	54146	4900	59046
8172	54146	—	54146
78624	82672	6200	88872
2016	82672	—	82672
186225	99960	6600	106560
4775	99960	—	99960
11380	145124	8200	153324
149136	166086	8800	174886
3824	166086	—	166086
4420	280268	9600	239868
38340	236103	9900	246003
1460	296611	10500	307111
7380	299420	10500	309920
140	510333	12500	522833
740	644099	14000	658099
1023870			

τιδιαστολή με αυτά που τεκμαίρονται από ιδιόχρηση, το σύνολο των εισπραττόμενων ενοικίων τοποθετείται γύρω στα 13 δισ. δρχ²².

Συνήθως η μεγάλη πλειοψηφία των ατόμων που εισπράττουν ενοίκια έ-

22. Λόγω της μεγάλης δόσης αυθαιρεσίας που περιέχεται σ' αυτήν την εκτίμηση γίνονται πιο κάτω εναλλακτικές εκτιμήσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ 17

Αρχηγοί νοικοκυριών με εισόδημα από ιδιοκατοίκηση

Αρχηγοί νοικοκυριών και μή χωρίς εισόδημα από ιδιοκατοίκηση		Αρχηγοί νοικοκυριών με εισόδημα από ιδιοκατοίκηση		
Αριθμός	Εισόδημα	Αριθμός	Τεκμαρτό εισόδημα από ιδιοκατοίκηση	Συνολικό εισόδημα
951	28.370	1.816	6.584	34.954
125	37.000	246	8.065	45.065
6.755	37.200	13.468	8.065	45.265
2.005	39.000	6.925	9.053	51.607
3.763	42.554	1.599	9.053	51.941
905	42.888	782	9.217	52.696
460	43.479	14.644	9.382	53.782
8.603	44.400	27.035	9.629	57.734
15.878	48.105	7.285	9.793	60.673
4.280	50.880	14.868	10.040	63.233
8.734	53.193	28.206	10.122	64.122
16.566	54.000	10.357	10.205	66.858
6.084	56.655	1.356	10.287	67.724
829	57.437	8.380	10.287	68.105
4.565	57.818	19.891	10.534	72.978
12.142	62.444	8.281	10.616	75.373
5.056	64.757	33.149	10.699	76.696
20.233	66.000	17.348	10.863	77.932
10.589	67.069	3.838	10.900	78.300
2.005	67.400	32.414	11.357	82.357
20.114	71.000	1.314	11.357	83.425
802	72.068	31.179	11.522	86.677
20.529	75.155	5.850	11.604	88.604
4.150	77.000	131	11.700	91.700
92	80.000	9.663	11.851	95.110
7.114	83.259	86.896	11.933	95.933
66.362	84.000	16.890	12.015	97.015
12.924	85.000	22.773	12.098	98.816
18.041	86.718	1.642	12.345	102.755
1.301	90.410	87	12.600	108.600
68	96.000	8.003	13.003	114.764
6.342	101.761	18.344	13.168	117.241
15.072	104.073	10.980	13.332	118.332
9.020	105.000	11.140	13.414	119.414
9.150	106.000	154	13.414	120.725

Αριθμός	Εισόδημα	Αριθμός	Τεκμαρτό εισόδημα από ιδιοκατοίκηση	Συνολικό εισόδημα
126	107.311	69.741	13.300	122.497
61.209	108.000	1.469	13.661	125.612
1.253	111.951	69.863	14.497	135.800
66.323	122.500	4.104	14.649	141.850
3.899	127.201	150	14.700	142.700
136	128.000	9.406	14.814	144.328
8.966	129.514	25.650	15.019	148.019
24.350	133.000	1.310	15.143	149.930
1.246	134.787	10.260	15.633	159.637
9.740	144.000	85.689	15.719	161.719
81.348	146.400	5.700	15.883	164.883
5.420	149.000	46.403	16.350	175.600
4.734	159.250	61.875	16.460	176.460
63.125	160.000	2.000	16.460	178.255
2.043	161.795	1.804	16.460	178.352
1.842	161.892	3.952	16.871	183.389
4.034	166.518	2.305	17.283	190.283
2.353	173.000	210	17.400	193.400
210	176.000	1.718	18.352	216.190
1.753	197.838	27.488	18.682	223.682
28.046	205.000	47	18.764	226.911
47	208.147	13.824	18.770	226.970
13.824	208.200	2.739	19.175	235.175
2.797	216.000	3.396	20.163	251.438
3.466	231.275	2.943	20.986	292.691
3.005	271.705	1.731	21.686	309.686
1.705	288.000	17.703	22.221	324.221
16.425	302.000	5.180	22.900	341.400
4.935	318.500	2.144	23.044	346.729
2.038	323.685	2.367	23.455	353.491
2.169	333.036	3.326	27.570	467.920
2.834	440.350	826	28.311	494.311
705	466.000	1.803	34.300	660.000
1.334	625.700	4.608	34.500	664.500
3.392	630.000	202	37.035	722.035
151	685.000	58	42.796	922.796
34	880.000	10.312	44.000	989.000
6.057	945.000	2.493	44.450	1.017.450
1.472	973.000			

χουν ιδιόκτητη στέγη. Έτσι, πέρα από το εισπραττόμενο, έχουν και τεκμαρτό ενοίκιο. Την κυριότερη εξαίρεση αποτελούν δημόσιοι υπάλληλοι που μετατίθενται και έτσι κατοικούν σε ενοικιασμένο σπίτι, ενώ πολλές φορές είναι μικροϊδιοκτήτες. Η σημασία τους όμως στο σύνολο είναι περιορισμένη.

Σύμφωνα με το νόμο, για το τεκμαρτό ενοίκιο υπάρχει αφορολόγητο όριο. Επίσης, επειδή και ο φορολογικός έλεγχος στο θέμα αυτό, όταν γίνεται, είναι επιεικής, πολλοί από όσους ιδιοκατοικούν σε σπίτια, με τεκμαρτό ενοίκιο ψηλότερο από το αφορολόγητο όριο, δηλώνουν τεκμαρτό ενοίκιο ίσο ή οριακά λιγότερο από το αφορολόγητο όριο.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές, είναι εύλογο να υποθεθεί ότι όσοι δήλωναν το 1973 εισόδημα από ενοίκια, περισσότερο από το αφορολόγητο όριο τεκμαρτού ενοικίου από ιδιοκατοίκηση, συγκέντρωναν το μεγαλύτερο μέρος των προσόδων από ενοίκια που δεν ανάγονται σε ιδιοκατοίκηση και πού, όπως συνάγεται από τα προηγούμενα, έγινε δεκτό ότι ήταν της τάξης των 13 δισεκ. δρχ.

Ο αριθμός των δηλώσεων για ετήσιο εισόδημα από ενοίκια πάνω από 28.000 δρχ. το 1973 — το αφορολόγητο όριο για τεκμαρτό εισόδημα από ενοίκια το χρόνο εκείνο — ήταν 92.699, με αντίστοιχο συνολικό εισόδημα από ενοίκια 7.805 εκ. δρχ²³. Εξάλλου, σύμφωνα με την ίδια πηγή²⁴, αυτοί που είχαν συνολικό εισόδημα από όλες τις πηγές πάνω από 100 χιλ. δρχ. το 1973, δήλωσαν εισόδημα από ενοίκια ίσο με 7.773 εκ. δρχ.

Αναγκαία σχέση ανάμεσα στο ύψος του συνολικού εισοδήματος από όλες τις πηγές, που δηλώνει ένας φορολογούμενος, και του εισοδήματος από ενοίκια, εκτός από το ότι το δεύτερο δε μπορεί να υπερβαίνει το πρώτο, δεν υπάρχει. Φαίνεται όμως εύλογο να υποθεθεί ότι το μεγαλύτερο μέρος των εισπραττόμενων ενοικίων αφορούσε άτομα που δήλωσαν συνολικό εισόδημα περισσότερο από 100.000 δρχ. Και αυτό γιατί, πρώτα-πρώτα, όπως αναφέρθηκε, η εισπραξη ενοικίου στις περισσότερες περιπτώσεις συμπίπτει με την ύπαρξη ιδιοκατοικούμενης στέγης, και άρα τεκμαρτού ενοικίου. Το άθροισμα εισπραττόμενου ενοικίου, τεκμαρτού ενοικίου και κάποιου εισοδήματος από εργασία ή σύνταξη δεν είναι πιθανό, στις περισσότερες τουλάχιστον περιπτώσεις, να υπολείπεται — το 1973 — των 100 χιλιάδων δρχ. Πέρα από αυτό, το γεγονός ότι, όπως συνάγεται από την προηγούμενη παράγραφο, το σύνολο των ενοικίων που δήλωσαν τα άτομα με συνολικό εισόδημα 100 ή περισσότερες χιλιά-

23. ΕΣΥΕ. Στατιστική του δηλωθέντος εισοδήματος φυσικών προσώπων 1973, Αθήνα 1974, σελ. 38.

24. Βλ. ό.π., σελ. 36.

δες δρχ. το καθένα — 7773 εκ δρχ. — ήταν ίσο σχεδόν με το συνολικό εισόδημα από ενοίκια που δήλωσαν όσοι είχαν παρόμοιο εισόδημα πάνω από το αφορολόγητο όριο τεκμαρτού ενοικίου — 7805 εκ. δρχ., — φαίνεται να ενισχύει ακόμη περισσότερο την πιο πάνω υπόθεση.

Αν δεχτούμε την πρόσθετη υπόθεση ότι τα υψηλότερα εισοδήματα από ενοίκια θα τα έχουν άτομα που έχουν και υψηλότερα συνολικά εισοδήματα, τότε, με βάση τα πιο πάνω και συνδυάζοντας τα στοιχεία του Πίνακα 7 της στατιστικής του δηλωθέντος εισοδήματος φυσικών προσώπων του 1973, ο οποίος δίνει το εισόδημα από ενοίκια σε κάθε κλιμάκιο συνολικού εισοδήματος από όλες τις πηγές, με τα στοιχεία του Πίνακα 8, που δίνει τον αριθμό φορολογουμένων οι οποίοι δήλωσαν εισόδημα από ενοίκια και το αντίστοιχο ύψος του εισοδήματος από ενοίκια, παίρνουμε τα στοιχεία που δίνονται στον Πίνακα 18.

Τα κλιμάκια εισοδήματος στον Πίνακα 7, που μόλις αναφέρθηκε, περιλαμβάνουν το εισόδημα από όλες τις πηγές. Τα κλιμάκια όμως, που δίνονται πιο πάνω στον Πίνακα 18 τροποποιήθηκαν, για να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι δεν περιλαμβάνουν το εισόδημα από όλες τις πηγές, για μία ευρεία κατηγορία εισοδημάτων^{25,26}.

Οι Πίνακες 16 και 17 παρέχουν εκτιμήσεις για τον αριθμό ιδιοκτητών ιδιοκατοικούμενου σπιτιού στο σύνολο της χώρας. Ο Πίνακας 18 παρέχει εκτιμήσεις για τον αριθμό ατόμων που έχουν σημαντικά εισοδήματα από εισπραττόμενα ενοίκια σε κάθε κλιμάκιο εισοδήματος και που, για τους λόγους οι οποίοι αναφέρθηκαν πιο πάνω, στη μεγάλη τους πλειοψηφία ιδιοκατοικούν.

Επειδή το σύνολο των δηλωθέντων ενοικίων στην κατηγορία αυτή ήταν 7.800 εκ. δρχ., ενώ το πιθανό πραγματικό νούμερο εκτιμήθηκε πιο πάνω σε 13 δισεκ., και επειδή η τελευταία αυτή εκτίμηση έχει μεγάλη δόση αυθαιρεσίας, κρίθηκε σκόπιμο να γίνουν εναλλακτικές εκτιμήσεις με σύνολο ενοικίων περίπου 12 και 16 δις. δρχ. Με βάση τη σχέση των δύο αυτών μεγεθών προς τα

25. Το 1973 το εισόδημα από ενοίκια σαν ποσοστό του εισοδήματος από όλες τις πηγές ήταν 8,7% για το κλιμάκιο με εισόδημα 100-200 χιλ. δρχ. και 12,6% για το κλιμάκιο 200-400 χιλ. δρχ.

26. Ο τρόπος υπολογισμού καθίσταται σαφής με το παράδειγμα για την πρώτη γραμμή του Πίνακα 18. Από τον πίνακα 7 της Στατιστικής δηλωθέντος εισοδήματος 1973 στο κλιμάκιο με 100-200 δρχ. εισόδημα δηλώθηκαν συνολικά από ενοίκια 2.851 εκ. δρχ. Με σημείο εκκίνησης τις 28.000 δρχ. από τον Πίνακα 8, το ποσό αυτό καλύπτεται από τα κλιμάκια 28-34 χιλ., 34-40 χιλ., 40-50 χιλ., 50-60 χιλ. και από 629 εκ. δρχ. από ένα σύνολο 843 εκ. δρχ. του κλιμακίου 60-80 χιλ. δρχ. Το αντίστοιχο σύνολο αριθμού δηλώσεων από τον Πίνακα 8 φθάνει στις 64.074. Με τον ίδιο τρόπο γίνηκαν και οι υπόλοιποι υπολογισμοί στον πίνακα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

Εκτιμώμενα εισοδήματα από εισπραττόμενα ενοίκια
1973-1974 σε τιμές 1973

Κλιμάκιο εισοδήματος	Ιδιο- κτήτες	Συνολικό εισόδημα από ενοίκια (εκ. δρχ.)	Άτομα με εισό- δημα από εισπρατ- τόμενα ενοίκια	Μέσο εισόδη- μα από εισ- πραττόμενα ενοίκια	Ποσοστό ατόμων με εισόδημα από εισπραττόμενα ενοίκια στο σύ- νολο ιδιοκτητών
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
90 - 180	926746	2851	64074	44500	6,9
180 - 360	142040	2528	22452	112600	15,8
360 - 560	4614	997	3686	270482	79,9
560 - 760	7352	491	1371	358132	18,6
760 - 960	5064	277	517	535783	10,2
960 - 2000	12384	474	486	975308	3,9
2000 - 3000	1325	97	58	1672413	4,4
3000 - 5000	537	58	35	1657142	6,5
5000 +	752	32	20	1600000	2,7
		7805	92699		

7.800 εκ. δρχ., που δηλώθηκαν, παίρνουμε δύο εναλλακτικές σειρές αριθμών αντί αυτών, που δίνονται στη στήλη 5 του Πίνακα 18. Έτσι, για ένα ποσοστό ιδιοκτητών σε κάθε κλιμάκιο εισοδήματος, ίσο με αυτό που δίνεται στην τελευταία στήλη του Πίνακα 18, στο συνολικό εισόδημα, όπως δίνεται στους Πίνακες 16 και 17, γίνεται προσαύξηση, λόγω εισπραττόμενων ενοικίων, ίση προς τα μεγέθη που μόλις αναφέρθηκαν για κάθε εναλλακτική λύση. Τα αποτελέσματα ενσωματώθηκαν μαζί με τους τόκους, που αναφέρονται, στο επόμενο Παράρτημα στους Πίνακες 1 και 2.

5. Πρόσοδοι από τόκους

Στα μεγέθη που προκύπτουν, σύμφωνα με τα προηγούμενα, προστέθηκαν οι πρόσοδοι από τόκους, οι οποίοι υπολογίστηκαν ως εξής: Το σύνολο των καταθέσεων ταμειυτηρίου και προθεσμίας το 1973 ήταν περίπου 110, 80 και 30 δις. δρχ. αντίστοιχα. Με τα επιτόκια που επικρατούσαν τότε (8% για τις καταθέσεις ταμειυτηρίου και 9% για τις καταθέσεις προθεσμίας) το αντίστοιχο

ύψος τόκων ήταν της τάξης των 9 περίπου δισ. δρχ, Με 2.900.000 περίπου βιβλιάρια καταθέσεων ταμειευτηρίου είναι σαφές ότι η μεγαλύτερη πλειοψηφία των νοικοκυριών είχαν κάποια κατάθεση. Από την άλλη μεριά, είναι γνωστό ότι οι μεγάλες καταθέσεις είναι σπάνιο φαινόμενο. Τα άτομα διατηρούν καταθέσεις για λόγους προνοίας ή μέχρι να σωρεύσουν το ελάχιστο που χρειάζεται για να πραγματοποιήσουν κάποια άλλη επένδυση. Έτσι, οι καταθέσεις βρίσκονται σε κάποια σχέση με το εισόδημα, αλλά μέχρις ενός σημείου. Συγκεκριμένα έγινε η υπόθεση ότι οι καταθέσεις δεν ακολουθούν το εισόδημα, όταν το τελευταίο υπερβεί τις 200.000 δρχ. Έτσι, τα 9 δισ. διανεμήθηκαν μεταξύ όλων των ατόμων ανάλογα με το ύψος του εισοδήματος από όλες τις άλλες πηγές για εισοδήματα μέχρι και 200.000. Στις περιπτώσεις που το εισόδημα υπερέβαινε τις 200.000, προσαυξήθηκε με ένα απόλυτο ύψος τόκων ίσο με το ύψος που αναλογούσε στις 200.000 δρχ., συγκεκριμένα με 6.368 δρχ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

ΣΥΝΘΕΤΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΠΗΓΕΣ

1. Σύνθεση των εκτιμήσεων για τη διανομή του εισοδήματος από επιμέρους πηγές

Στους Πίνακες 1 και 2, που ακολουθούν, δίνεται η διανομή του εισοδήματος από όλες τις επιμέρους πηγές, όπως υπολογίστηκε στο Κεφάλαιο Γ και στο Παράρτημα Β. Όπως φαίνεται από τους πίνακες αυτούς, το σύνολο του εισοδήματος που διανεμήθηκε, ανέρχεται εναλλακτικά σε 381,6 και 387 περίπου δισ. δρχ.

Το εθνικό εισόδημα για το 1973-1974 σε τιμές 1973 ήταν περίπου 405 δισ. δρχ. Ύστερα από αφαίρεση της διαφοράς στο κονδύλι των μισθών και ημερομισθίων (περίπου 4 δισ.), που αναφέρεται πιο πάνω, και των καθαρών προσόδων του δημοσίου, ύστερα από αφαίρεση των τόκων του δημόσιου χρέους, το οποίο ήταν γύρω στα 5 δισ. δρχ., το υπόλοιπο ανέρχεται στα 396 δισ. Σ' αυτό πρέπει όμως να προστεθούν οι συντάξεις του ΟΓΑ, με τις οποίες προσαυξήθηκε το αγροτικό εισόδημα, σε σύγκριση με το εθνικολογιστικό μέγεθος, και οι οποίες ήταν σχεδόν 3 δισ. Στο τελευταίο αυτό κονδύλι των 399 δισ. δρχ. περιλαμβάνεται η αποταμίευση των δημόσιων ΑΕ, και οι πρόσοδοι από συμμετοχή του δημοσίου σε ιδιωτικές ανώνυμες εταιρείες (π.χ. Τράπεζες κλπ.), για τα οποία δεν υπάρχουν στοιχεία, τα αδιανέμητα κέρδη, που ήταν της τάξης των 11 δισ. το 1973-1974 σε τιμές 1973, και οι φόροι επί των Α.Ε. που υπερέβαιναν τα 5 δισ. το 1973-1974 σε τιμές 1973. Με οποιαδήποτε λογική εκτίμηση των αποταμιεύσεων των δημόσιων ΑΕ, και λαμβάνοντας υπόψη το κονδύλι, που μόλις αναφέρθηκε, για τους φόρους επί των ΑΕ, το ιδιωτικό εισόδημα, περιλαμβανομένων και των αδιανεμητών κερδών, δε θα υπερέβαινε αισθητά τα 390 περίπου δισ. το 1973-1974 σε τιμές 1973. Δεδομένου ότι, όπως συνάγεται από τα σχετικά κείμενα, τα αδιανέμητα κέρδη δεν περιλαμβάνονται στις εκτιμήσεις για άλλες χώρες με τις οποίες επιχειρούνται συγκρίσεις πιο

κάτω, τα μεγέθη των 382 και 386 δισ., που συνεπάγονται οι εκτιμήσεις, που έγιναν πιο πάνω, φαίνεται να συλλαμβάνουν, με αρκετά καλή προσέγγιση, το σύνολο του ιδιωτικού εισοδήματος, όπως συνάγεται από τους εθνικούς λογαριασμούς. Με τον τρόπο αυτό και με την επιφύλαξη ότι οι εθνικολογιστικές εκτιμήσεις δεν απέχουν σοβαρά από την πραγματικότητα, περιορίζεται ο κίνδυνος σοβαρού συστηματικού σφάλματος, στην εκτίμηση του δείκτη ανισοδιανομής, το οποίο να προέρχεται από το γεγονός ότι μεγάλο τμήμα των υψηλών εισοδημάτων, που είναι αποφασιστικής σημασίας για το φαινόμενο της ανισοδιανομής, διαφεύγει από τους υπολογισμούς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος με βάση τη διανομή για τις επιμέρους πηγές εισοδήματος, 1973-1974 (συνολικό εισόδημα 382 περίπου δισ. δρχ.)

Σε τιμές 1973			
Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Συνολικό εισόδημα 1973-1974
1	27.493	140.980	3.875.963.140
2	29.273	808	23.652.584
3	36.738	1.959	71.969.742
4	38.178	126	4.810.428
5	38.385	6.986	268.157.610
6	40.262	1.689	68.002.518
7	43.811	65.871	2.885.874.381
8	43.909	3.789	166.371.201
9	44.254	911	40.315.394
10	44.864	463	20.772.032
11	45.814	8.656	396.565.984
12	47.265	245	11.579.925
13	47.521	13.237	629.035.477
14	49.637	15.978	793.099.986
15	52.500	4.306	226.065.000
16	53.799	6.899	371.159.301
17	54.165	1.593	86.284.845
18	54.775	779	42.669.725
19	54.887	8.788	482.346.956
20	55.720	16.670	928.852.400
21	55.870	8.172	456.569.640

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973 Συνολικό εισόδημα 1973-1974
22	55.948	14.591	816.337.268
23	58.457	6.122	357.873.754
24	59.266	834	49.427.844
25	59.658	4.937	294.531.546
26	60.185	26.935	1.621.082.975
27	61.934	318.698	19.738.241.932
28	63.388	7.259	460.133.492
29	64.433	12.208	786.598.064
30	65.804	14.814	974.820.456
31	66.683	28.102	1.873.925.666
32	66.819	5.086	339.841.434
33	68.102	20.355	1.386.216.210
34	69.163	10.319	713.692.997
35	69.205	10.653	737.240.865
36	69.546	2.229	155.018.034
37	70.088	1.351	94.688.888
38	70.553	8.008	564.988.424
39	73.261	19.925	1.459.725.425
40	74.363	808	60.085.304
41	75.426	19.825	1.495.320.450
42	77.548	20.650	1.601.366.200
43	78.132	8.251	644.667.132
44	79.452	4.173	331.553.196
45	79.520	33.027	2.626.307.040
46	80.692	17.284	1.394.680.528
47	81.066	3.614	292.972.524
48	82.548	93	7.676.964
49	84.823	32.330	2.742.327.590
50	85.305	2.016	171.974.880
51	85.911	7.150	614.263.650
52	85.925	1.308	112.389.900
53	86.675	66.681	5.779.575.675
54	87.707	12.973	1.137.822.911
55	89.282	31.058	2.772.920.356
56	89.480	18.124	1.621.735.520
57	89.487	78.624	7.035.825.888
58	91.357	5.827	532.337.239
59	93.289	1.308	122.022.012
60	94.675	121	11.455.675
61	98.317	8.962	881.116.954

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973
			Συνολικό εισόδημα 1973-1974
62	99.057	69	6.834.933
63	99.121	80.592	7.988.359.632
64	100.228	15.677	1.571.274.356
65	102.179	21.122	2.158.224.838
66	103.143	4.755	492.507.825
67	105.001	6.371	668.961.371
68	106.219	1.522	161.665.318
69	107.369	173.347	18.612.094.043
70	107.387	15.139	1.625.731.793
71	108.344	9.061	981.704.984
72	109.376	9.193	1.005.493.568
73	110.728	127	14.062.456
74	111.439	59.667	6.649.230.813
75	112.294	80	8.983.520
76	115.516	1.258	145.319.128
77	118.596	7.423	880.338.108
78	121.024	17.013	2.058.981.312
79	122.013	10.183	1.242.458.379
80	123.083	10.330	1.271.447.390
81	124.514	142	17.680.988
82	124.645	64.792	8.075.998.840
83	126.401	66.580	8.415.778.580
84	129.113	1.363	175.981.019
85	131.251	3.913	513.585.163
86	132.076	141	18.622.716
87	133.639	8.983	1.200.479.137
88	137.236	24.445	3.354.734.020
89	139.080	1.251	173.989.080
90	140.785	64.792	9.121.741.720
91	145.872	3.807	555.334.704
92	146.749	135	19.811.115
93	148.311	8.740	1.296.238.140
94	148.586	9.779	1.453.022.494
95	151.062	81.662	12.336.025.044
96	152.072	23.789	3.617.640.808
97	153.745	5.437	835.911.565
98	154.040	1.215	187.158.600
99	154.200	10.593	1.633.440.600
100	155.554	9	1.399.986
101	159.196	665	105.865.340

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973
			Συνολικό εισόδημα 1973-1974
102	160.000	5.985	957.600.000
103	161.107	1.164	187.528.548
104	163.058	1.568	255.674.944
105	163.948	9.514	1.559.801.272
106	164.322	47.505	7.806.116.610
107	165.096	63.354	10.459.491.984
108	166.576	79.469	13.237.628.144
109	166.948	2.050	342.243.400
110	167.048	1.841	307.535.368
111	167.098	113	18.882.074
112	168.248	12.878	2.166.697.744
113	169.292	5.290	895.554.680
114	171.375	3.824	655.338.000
115	171.821	4.048	695.531.408
116	173.173	6	1.039.038
117	175.829	138.825	24.409.460.925
118	178.510	2.362	421.640.620
119	179.475	551	98.890.725
120	179.682	43.025	7.730.818.050
121	180.529	57.384	10.359.476.136
122	181.605	214	38.863.470
123	181.903	1.264	229.925.392
124	182.426	1.855	338.400.230
125	182.629	1.673	305.538.317
126	182.892	756	138.266.352
127	183.963	767	141.099.621
128	185.393	11	2.039.323
129	185.524	4.804	891.257.296
130	187.206	3.316	620.775.096
131	189.992	101	19.189.192
132	194.229	1.935	375.833.115
133	197.116	174	34.298.184
134	201.664	4.813	970.608.832
135	204.139	1.760	359.284.640
136	206.751	283	58.510.533
137	207.628	10	2.076.280
138	209.170	649	135.764.310
139	211.368	28.147	5.949.375.096
140	212.685	1.766	375.601.710
141	214.515	48	10.296.720

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973
			Συνολικό εισόδημα 1973-1974
142	214.568	14.013	3.006.741.384
143	214.636	90	19.317.240
144	214.809	787	169.054.683
145	219.439	1.441	316.211.599
146	222.368	2.806	623.964.608
147	224.256	707	158.548.992
148	226.503	23.070	5.225.424.210
149	226.803	5.903	1.338.818.109
150	229.435	393	90.167.955
151	229.518	38	8.721.684
152	229.576	11.485	2.636.680.360
153	235.770	10.311	2.431.024.470
154	237.052	2.300	545.219.600
155	237.643	3.478	826.522.354
156	239.504	3.196	765.454.784
157	240.325	4.262	1.024.265.150
158	241.236	3.270	788.841.720
159	242.164	138	33.418.632
160	242.360	124	30.052.640
161	247.196	32.296	7.983.442.016
162	251.921	2.851	718.226.771
163	278.073	3.051	838.390.095
164	293.818	2.471	726.024.278
165	294.368	1.711	503.663.648
166	308.329	1.230	379.244.670
167	308.368	15.457	4.766.444.176
168	309.985	1.453	450.408.205
169	311.188	6.155	1.915.362.140
170	323.688	16.570	5.363.510.160
171	324.868	4.350	1.413.175.800
172	330.053	1.799	593.765.347
173	337.796	622	210.109.112
174	339.404	1.906	646.904.024
175	340.028	4.856	1.651.175.968
176	344.602	361	124.401.322
177	345.279	2.008	693.320.232
178	347.400	32	11.116.800
179	354.334	2.216	785.204.144
180	369.439	270	99.748.530
181	376.503	4.317	1.625.363.451

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973
			— Συνολικό εισόδημα 1973-1974
182	379.518	8	3.036.144
183	379.576	2.150	816.088.400
184	387.052	430	166.432.360
185	391.236	697	272.691.492
186	397.196	6.044	2.400.652.624
187	401.921	533	214.223.893
188	443.818	462	205.043.916
189	446.720	2.464	1.100.718.080
190	458.329	230	105.415.670
191	459.985	272	125.115.920
192	461.188	1.225	564.955.300
193	464.642	743	345.229.006
194	472.368	613	289.561.584
195	473.688	3.101	1.468.906.488
196	490.028	909	445.435.452
197	491.078	185	90.849.430
198	495.279	375	185.729.625
199	504.364	414	208.806.696
200	518.818	140	72.634.520
201	632.068	1.130	714.236.840
202	636.368	2.880	1.832.739.840
203	654.092	1.663	1.087.754.996
204	657.537	740	486.577.380
205	658.544	4.165	2.742.835.760
206	691.368	128	88.495.104
207	714.688	183	130.787.904
208	824.642	2.953	2.435.167.826
209	851.078	733	623.840.174
210	886.368	28	24.818.304
211	911.118	58	52.844.844
212	951.368	4.911	4.672.168.248
213	977.218	10.695	10.451.346.510
214	979.573	1.190	1.165.691.870
215	1.005.423	2.666	2.680.457.718
216	1.131.092	374	423.028.408
217	1.135.544	955	1.084.444.520
218	1.191.688	42	50.050.896
219	1.489.368	15	22.340.520
220	1.516.868	43	65.225.324
221	1.624.118	6	9.744.708

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973
			Συνολικό εισόδημα 1973-1974
222	1.686.368	863	1.455.335.584
223	1.689.948	510	861.873.480
224	1.716.618	2.485	4.265.795.730
225	1.747.091	173	302.246.743
226	1.780.091	499	888.265.409
227	2.276.368	253	575.921.104
228	2.305.368	109	251.285.112
229	2.464.368	1.078	2.656.588.704
230	2.518.463	191	481.026.433
231	2.816.368	2	5.632.736
232	3.016.368	102	307.669.536
233	3.079.368	20	61.587.360
234	3.269.110	65	212.492.150
235	3.303.868	437	1.443.790.316
236	4.693.368	49	229.975.032
237	4.747.368	9	42.726.312
238	5.112.717	63	322.101.171
239	5.477.368	5	27.386.840
240	5.512.368	30	165.371.040
241	7.245.368	2	14.490.736
242	7.292.868	671	4.893.514.428
243	9.425.368	18	169.656.624
Σύνολο	139.286.888	2.813.767	381.581.275.873

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Εκτιμώμενη διανομή εισοδήματος με βάση τη διανομή για τις επιμέρους πηγές
εισοδήματος, (συνολικό εισόδημα 387 περίπου δισ. δρχ.)

Σε τιμές 1973

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Συνολικό εισόδημα 1973-1974
1	27.493	140.980	3.875.963.140
2	29.273	808	23.652.584
3	36.738	1.959	71.969.742
4	38.178	126	4.810.428
5	38.385	6.986	268.157.610
6	40.262	1.689	68.002.518
7	43.811	65.871	2.885.874.381
8	43.909	3.789	166.371.201
9	44.254	911	40.315.394
10	44.864	463	20.772.032
11	45.814	8.656	396.565.984
12	47.265	245	11.579.925
13	47.521	13.237	629.035.477
14	49.637	15.978	793.099.986
15	52.500	4.306	226.065.000
16	53.799	6.899	371.159.301
17	54.165	1.593	86.284.845
18	54.775	779	42.669.725
19	54.887	8.788	482.346.956
20	55.720	16.670	928.852.400
21	55.870	8.172	456.569.640
22	55.948	14.591	816.337.268
23	58.457	6.122	357.873.754
24	59.266	834	49.427.844
25	59.658	4.937	294.531.546
26	60.185	26.935	1.621.082.975
27	61.934	318.698	19.738.241.932
28	63.388	7.259	460.133.492
29	64.433	12.208	786.598.064
30	65.804	14.814	974.820.456
31	66.683	28.102	1.873.925.666
32	66.819	5.086	339.841.434
33	68.102	20.355	1.386.216.210
34	69.163	10.319	713.692.997
35	69.205	10.653	737.240.865
36	69.546	2.229	155.018.034

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973
			Συνολικό εισόδημα 1973-1974
37	70.088	1.351	94.688.888
38	70.553	8.008	564.988.424
39	73.261	19.925	1.459.725.425
40	74.343	808	60.085.304
41	75.426	19.825	1.495.320.450
42	77.548	20.650	1.601.366.200
43	78.132	8.251	644.667.132
44	79.452	4.173	331.553.196
45	79.520	33.027	2.626.307.040
46	80.692	17.284	1.394.680.528
47	81.066	3.614	292.972.524
48	82.548	93	7.676.964
49	84.823	32.330	2.742.327.590
50	85.305	2.016	171.974.880
51	85.911	7.150	614.263.650
52	85.925	1.308	112.389.900
53	86.675	66.681	5.779.575.675
54	87.707	12.973	1.137.822.911
55	89.282	31.058	2.772.920.356
56	89.480	18.124	1.621.735.520
57	89.487	78.624	7.035.825.888
58	91.357	5.827	532.337.239
59	93.289	1.308	122.022.012
60	94.675	121	11.455.675
61	98.317	8.962	881.116.954
62	99.057	69	6.834.933
63	99.121	80.592	7.988.359.632
64	100.228	15.677	1.571.274.356
65	102.179	21.122	2.158.224.838
66	103.143	4.775	492.507.825
67	105.001	6.371	668.961.371
68	106.219	1.522	161.665.318
69	107.369	173.347	18.612.094.043
70	107.387	15.139	1.625.731.793
71	108.344	9.061	981.704.984
72	109.376	9.193	1.005.493.568
73	110.728	127	14.062.456
74	111.439	59.667	6.649.230.813
75	112.294	80	8.983.520
76	115.516	1.258	145.319.128

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973
			Συνολικό εισόδημα 1973-1974
77	118.596	7.423	880.338.108
78	121.024	17.013	2.058.981.312
79	122.013	10.183	1.242.458.379
80	123.083	10.330	1.271.447.390
81	124.514	142	17.680.988
82	124.645	64.792	8.075.998.840
83	126.401	66.580	8.415.778.580
84	129.113	1.363	175.981.019
85	131.251	3.913	513.585.163
86	132.076	141	18.622.716
87	133.639	8.983	1.200.479.137
88	137.236	24.445	3.354.734.020
89	139.080	1.251	173.989.080
90	140.785	64.792	9.121.741.720
91	145.872	3.807	555.334.704
92	146.749	135	19.811.115
93	148.311	8.740	1.296.238.140
94	148.586	9.779	1.453.022.494
95	151.062	81.662	12.336.025.044
96	152.072	23.789	3.617.640.808
97	153.745	5.437	835.911.565
98	154.040	1.215	187.158.600
99	154.200	10.593	1.633.440.600
100	163.948	9.514	1.559.801.272
101	164.322	47.505	7.806.116.610
102	165.096	63.354	10.459.491.984
103	166.576	79.469	13.237.628.144
104	166.948	2.050	342.243.400
105	167.048	1.841	307.535.368
106	169.292	5.290	895.554.680
107	171.375	3.824	655.338.000
108	171.821	4.048	695.531.408
109	175.829	138.825	24.409.460.925
110	178.510	2.362	421.640.620
111	179.682	43.025	7.730.818.050
112	180.529	57.384	10.359.476.136
113	181.605	214	38.863.470
114	182.426	1.855	338.400.230
115	182.629	1.673	305.538.317
116	186.509	9	1.678.581

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Συνολικό εισόδημα 1973-1974	Σε τιμές 1973
			Αριθμός εισοδηματιών
117	187.206	3.316	620.775.096
118	190.152	655	124.549.560
119	190.956	5.985	1.142.871.660
120	192.063	1.164	223.561.332
121	194.013	1.568	304.212.384
122	194.229	1.935	375.331.115
123	197.116	174	34.298.184
124	198.054	113	22.380.102
125	199.203	12.878	2.565.336.234
126	204.128	6	1.224.768
127	204.139	1.760	359.284.640
128	210.304	551	115.877.504
129	211.368	28.147	5.949.375.096
130	212.657	1.264	268.798.448
131	213.615	756	161.492.940
132	214.515	48	10.296.720
133	214.568	14.013	3.006.741.384
134	214.653	767	164.638.851
135	216.039	11	2.376.429
136	216.166	4.804	1.038.461.464
137	219.439	1.441	316.211.599
138	220.496	101	22.270.096
139	222.368	2.806	623.964.608
140	226.503	23.070	5.225.424.210
141	229.518	38	8.721.684
142	229.576	11.485	2.636.680.360
143	231.808	4.813	1.115.691.904
144	236.738	283	66.996.854
145	237.052	2.300	545.219.600
146	237.588	10	2.375.880
147	237.643	3.478	826.522.354
148	239.102	649	155.177.198
149	241.236	3.270	788.841.720
150	243.055	1.766	429.235.130
151	244.636	90	22.017.240
152	244.809	787	192.664.683
153	247.196	32.296	7.983.442.016
154	251.921	2.851	718.226.771
155	254.256	707	179.758.992
156	256.803	5.903	1.515.908.109

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973
			Συνολικό εισόδημα 1973-1974
157	259.435	393	101.957.955
158	265.770	10.311	2.740.354.470
159	269.504	3.196	861.334.784
160	270.325	4.262	1.152.125.150
161	272.164	138	37.558.632
162	272.360	124	33.772.640
163	278.073	3.015	838.390.095
164	293.818	2.471	726.024.278
165	294.368	1.711	503.663.648
166	308.329	1.230	379.244.670
167	308.368	15.457	4.766.444.176
168	309.985	1.453	450.408.205
169	311.188	6.155	1.915.362.140
170	323.688	16.570	5.363.510.160
171	324.868	4.350	1.413.175.800
172	330.053	1.799	593.765.347
173	339.404	1.906	646.904.024
174	340.028	4.856	1.651.175.968
175	345.279	2.008	693.320.232
176	354.334	2.216	785.204.144
177	412.796	622	256.759.112
178	419.602	361	151.476.322
179	422.400	32	13.516.800
180	436.439	270	117.838.530
181	446.720	2.464	1.100.718.080
182	451.503	4.317	1.949.138.451
183	454.518	8	3.636.144
184	454.576	2.150	977.338.400
185	462.052	430	198.682.360
186	464.642	743	345.229.006
187	466.236	697	324.966.492
188	472.196	6.044	2.853.952.624
189	472.368	613	289.561.584
190	476.921	533	254.198.893
191	491.078	185	90.849.430
192	518.818	140	72.634.520
193	522.771	462	241.520.202
194	533.329	230	122.665.670
195	534.985	272	145.515.920
196	536.188	1.225	656.830.300

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973
			Συνολικό εισόδημα 1973-1974
197	548.688	3.101	1.701.481.488
198	565.028	909	513.610.452
199	570.279	375	213.854.625
200	579.364	414	239.856.696
201	632.068	1.130	714.236.840
202	636.368	2.880	1.832.739.840
203	654.092	1.663	1.087.754.996
204	657.537	740	486.577.380
205	658.544	4.165	2.742.835.760
206	691.368	128	88.495.104
207	714.688	183	130.787.904
208	886.368	28	24.818.304
209	911.118	58	52.844.844
210	951.368	4.911	4.672.168.248
211	977.218	10.695	10.451.346.510
212	979.573	1.190	1.165.691.870
213	1.004.642	2.953	2.966.707.826
214	1.005.423	2.666	2.680.457.718
215	1.031.078	733	755.780.174
216	1.370.092	374	512.414.408
217	1.374.544	955	1.312.689.520
218	1.430.688	42	60.088.896
219	1.489.368	15	22.340.520
220	1.516.868	43	65.225.324
221	1.686.368	863	1.455.335.584
222	1.716.618	2.485	4.265.795.730
223	1.747.091	173	302.246.743
224	1.780.091	499	888.265.409
225	1.981.118	6	11.886.708
226	2.046.948	510	1.043.943.480
227	2.464.368	1.078	2.656.588.704
228	2.518.463	191	481.026.433
229	2.926.368	253	740.371.104
230	2.955.368	109	322.135.112
231	3.269.110	65	212.492.150
232	3.303.868	437	1.443.790.316
233	3.466.368	2	6.932.736
234	3.666.368	102	373.969.536
235	3.729.368	20	74.587.360
236	5.112.717	63	322.101.171

Αύξων αριθμός	Ετήσιο εισόδημα ανά εισοδηματία 1973-1974	Αριθμός εισοδηματιών	Σε τιμές 1973
			Συνολικό εισόδημα 1973-1974
237	5.809.368	49	284.659.032
238	5.863.368	9	52.770.312
239	6.582.368	5	32.911.840
240	6.617.368	30	198.521.040
241	7.292.868	671	4.893.514.428
242	8.312.368	2	16.624.736
243	10.492.368	18	188.862.624
Σύνολο	153.237.646	2.813.757	386.829.466.238

2. Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων

Για το συνολικό εισόδημα 382 δισ. δρχ. ο συντελεστής Gini ανέρχεται σε 0.372, και για το σύνολο των 386 δισ. σε 0.379. Παράλληλες εκτιμήσεις με εύλογες μεταβολές στις υποθέσεις, που έγιναν στα πιά πάνω, έδωσαν αποτελέσματα τα οποία δε διαφέρουν ουσιωδώς και βρίσκονταν σχεδόν πάντα μέσα στο εύρος τιμών που διαγράφουν οι δύο πιά πάνω αριθμοί.

Συγκεκριμένα, εκτός από τις χαρακτηριστικές εκτιμήσεις που δίνονται στο κείμενο, έγιναν εναλλακτικές εκτιμήσεις, ύστερα από τους εξής κυρίως χειρισμούς:

- (1) Με αφετηρία την πρώτη από τις δύο λύσεις, που μόλις αναφέρθηκαν, παραπέρα αύξηση του κονδυλίου των μισθών και ημερομισθίων για να καλυφθεί πλήρως το αντίστοιχο εθνικολογιστικό σύνολο.
- (2) Με αφετηρία και τις δύο λύσεις, που δίνονται πιο πάνω, αύξηση του αριθμού των καταστημάτων με 0-9 απασχολούμενους στον κατασκευαστικό τομέα κατά 50%, με αντίστοιχη μείωση των μισθωτών για να μην υπερβεί το σύνολο, το συνολικό αριθμό των απασχολούμενων στον κλάδο.
- (3) Με αφετηρία και τις δύο λύσεις, που δίνονται πιο πάνω, εναλλακτικοί υπολογισμοί των προσόδων στα καταστήματα με 0-9 απασχολούμενους στον τριτογενή τομέα, με βάση όσα αναφέρονται στην υποσημείωση 17 και στις τελευταίες παραγράφους του τμήματος 2.3 Παραρτήματος Β.
- (4) Με αφετηρία τη δεύτερη από τις δύο λύσεις, που δίνονται πιο πάνω μεταφορά 4 δισ. δρχ. από τα ενοίκια στα εισοδήματα των ελεύθερων επαγγελματιών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ

Ο ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΩΝ ΤΟΥ 1974 ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

Για το βάσιμο υπολογισμό της αύξησης της καταναλωτικής δαπάνης που απαιτείται για κάθε προσθήκη ενήλικα στο μέγεθος μιάς οικογένειας, έτσι ώστε να μη μεταβληθή ουσιαστικά το οικογενειακό επίπεδο ευημερίας, χρειάζονται στοιχεία, που να προέρχονται είτε από μελέτη των τεχνικών προϋποθέσεων, που απαιτούνται για κάθε νέα προσθήκη μέλους (αύξηση στο χώρο και τις ευκολίες κατοικίας, στις ποσότητες των τροφίμων, ειδών ενδυμασίας και υπόδησης, κλπ.), είτε από ειδική δειγματοληπτική έρευνα, τα οποία δεν υπάρχουν.

Απο την έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών του 1957-1958 προέκυψαν, εκτός από την οικογενειακή κατανάλωση, και στοιχεία για το αντίστοιχο εισόδημα¹. Έτσι, παίρνοντας οικογένειες με δεδομένο κλιμάκιο εισοδήματος αλλά με διαφορετικό μέγεθος, ή οικογένειες με κλιμάκια εισοδήματος που είχαν ύψος ανάλογο με τον αριθμό των μελών τους, θα μπορούσε κανείς να υπολογίσει την αύξηση της καταναλωτικής δαπάνης για κάθε πρόσθετο μέλος, με βάση την υπόθεση, εναλλακτικά, ότι, με δεδομένο οικογενειακό εισόδημα ή με εισόδημα ανάλογο με τον αριθμό των μελών, το αντίστοιχο επίπεδο ευημερίας μένει σταθερό².

1. Οι επόμενες έρευνες δεν περιείχαν στοιχεία για το οικογενειακό εισόδημα.

2. Για τα χαμηλότερα εισοδήματα, όπου το ύψος του εισοδήματος είναι σαφώς περιοριστικός παράγων της κατανάλωσης, με σταθερό το εισόδημα η αύξηση του αριθμού των μελών είναι πιθανό να οδηγεί σε υποχώρηση του επιπέδου ευημερίας. Όταν όμως πρόκειται για υψηλότερο εισόδημα, το μέγεθος του οποίου παύει να αποτελεί περιοριστικό παράγοντα της κατανάλωσης, η αύξηση της οικογένειας, όταν προστίθεται νέο μέλος με δεδομένο το συνολικό οικογενειακό εισόδημα, μπορεί να μετρά καλύτερα τις απαραίτητες δαπάνες για να διατηρηθεί το οικογενειακό επίπεδο ευημερίας αμείωτο.

Τα αποτελέσματα των υπολογισμών ήταν, σε μερικές περιπτώσεις, αντιφατικά³ και, αν και εύλογα, σε πολλές περιπτώσεις, στο σύνολο τους δεν ενέπνεαν εμπιστοσύνη και δε χρησιμοποιήθηκαν.

Τα αποτελέσματα από τους σχετικούς υπολογισμούς ήταν πίο ενθαρρυντικά για τα παιδιά. Παίρνοντας όλα μαζί τα κλιμάκια εισοδήματος για τις οικογένειες με δύο ενήλικες, με δύο ενήλικες και ένα παιδί, και με τρεις ενήλικες, μπορεί κανείς να υπολογίσει τη συγκεκριμένη αύξηση της δαπάνης, όταν το τρίτο μέλος είναι ενήλικας ή παιδί αντίστοιχα. Έτσι η δαπάνη για το παιδί ήταν 45% περίπου της αντίστοιχης δαπάνης για τον ενήλικα, όταν η οικογένεια από διμελής γινόταν τριμελής. Αν λάβουμε υπόψη, ότι στις οικογένειες με τρεις ενήλικες το εισόδημα ήταν κατά 15% περίπου υψηλότερο, σε σύγκριση με τις οικογένειες με δύο ενήλικες και ένα παιδί, η πίο πάνω σχέση (45%) γίνεται 53%. Οι σχέσεις αυτές φαίνονται αρκετά βάσιμες, γιατί τα κλάσματα του δείγματος είναι σχετικά πολυπληθή (389,241 και 364 αντίστοιχα, Πίνακες 14, 15 και 17) και η προσθήκη του τρίτου μέλους δε φαίνεται να οδηγεί σε συνειδητή συμπίεση του επιπέδου ευημερίας των άλλων δύο, δεδομένου μάλιστα ότι αυξάνει και το μέσο εισόδημα σημαντικά, καθώς αυξάνει ο αριθμός των μελών της οικογένειας⁴.

Η σχέση αυτή που φαίνεται εύλογη, αν κάνει κανείς μιά ανάλυση των κονδυλίων των δαπανών που είναι αναγκαίες για τον ενήλικα, αλλά όχι για το παιδί (διαφορά σε θερμιδική κατανάλωση, σε κατοικίσιμο χώρο, σε ποτά και καπνό, μεταφορές, αναψυχή κλπ.), ισχύει βέβαια για το τρίτο παιδί ενός ζευγαριού. Όπως δείχνει η κοινή πείρα, το δεύτερο παιδί, για το οποίο δυστυχώς τα στοιχεία δεν επιτρέπουν υπολογισμούς (δίνονται μαζί για το δεύτερο και τρίτο παιδί χωρίς διάκριση), αυξάνει τη δαπάνη, που απαιτείται για να διατηρηθεί δεδομένο επίπεδο ευημερίας, συγκριτικά λιγότερο, για τους ίδιους λόγους για τους οποίους γενικά η προσθήκη μελών δεν αυξάνει τις δαπάνες αναλογικά.

Για το λόγο αυτό, και σά μιά χονδρική προσέγγιση, έγινε δεκτή η υπόθεση ότι το παιδί γενικά, ηλικίας 0-15 ετών, σε σύγκριση με τον ενήλικα, αυξάνει τη δαπάνη που χρειάζεται για να διατηρηθεί δεδομένο επίπεδο οικογενειακής ευημερίας κατά 40%.

3. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα κλάσματα του δείγματος που αποτέλεσαν τη βάση για τους υπολογισμούς ήταν πολύ ολιγοπληθή και γι' αυτό τα σφάλματα μεγάλα.

4. Κατά 37% από τη διμελή οικογένεια στην τριμελή και κατά 17% από την διμελή στη διμελή με ένα παιδί (Πίνακες 14, 15, 17).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε

ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΓΗΣ ΣΕ ΜΟΝΑΔΕΣ ΑΡΟΤΡΙΑΙΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΞΗΡΙΚΩΝ ΕΔΑΦΩΝ

Στον Πίνακα 1 που ακολουθεί, δίνονται οι συντελεστές στάθμισης που χρησιμοποιήθηκαν για τη μετατροπή των διάφορων κατηγοριών αγροτικής γης σε σχετικά ομοιογενείς μονάδες. Σα βάση για τη στάθμιση αυτή (μονάδα) χρησιμοποιήθηκαν τα αροτριαία ξηρικά εδάφη στις ορεινές περιοχές, οι οποίες, σε σύγκριση με άλλες κατηγορίες γης, έχουν τη χαμηλότερη αξία και την πιο περιορισμένη παραγωγικότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Συντελεστές στάθμισης των διάφορων κατηγοριών αγροτικής γης

Είδος καλλιέργειας	Γεωγραφική ζώνη		
	Πεδινά	Ημιορεινά	Ορεινά
Ετήσια ξηρική	2	1,5	1
Ετήσια αρδευόμενη	4	3	2
Κοφτολίβαδα ξηρικά	2	1,5	1,0
Κοφτολίβαδα αρδευόμενα	4	3	2
Αμπέλια ξηρικά	3,5	2,5	1,5
Αμπέλια αρδευόμενα	4,5	3,5	2,5
Δενδρώνες ξηρικοί	3,5	2,5	1,5
Δενδρώνες αρδευόμενοι	6,0	4,5	3,0

Επίσημα στοιχεία για τις τιμές αγροτικής γης, καθώς και για τα ενοίκια που καταβάλλονται, τα οποία θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για τον υπολογισμό συντελεστών στάθμισης, δε βρέθηκαν. Οι πιο πάνω δείκτες στηρίζονται σε πληροφόρηση από άτομα που γνωρίζουν τις τρέχουσες τιμές των διάφορων κατηγοριών αγροτικής γης και ενοικίων αγροτικής γης, και έχουν

την έννοια μέσων όρων. Μπορεί κανείς να βρεί συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπου η αξία δενδρώνων εντατικής εκμετάλλευσης είναι όχι εξαπλάσια, σε σύγκριση με φτωχά ξηρικά εδάφη στις ορεινές περιοχές, αλλά ίσως μέχρι και εκατονταπλάσια. Οι πολύ αποδοτικές όμως εκτάσεις είναι μικρές, σε σχέση με τα σύνολα που δίνονται στον Πίνακα IV της απογραφής του 1971 για την κατανομή των εκμεταλλεύσεων στις κατηγορίες που αναφέρονται στον πίνακα αυτόν.

Πάντως, ο συντελεστής Gini δε φαίνεται να παρουσιάζει σημαντική ευαισθησία σε εύλογες μεταβολές στους συντελεστές που αναφέρονται στον πιο πάνω πίνακα, και αυτό γιατί οι διάφορες κατηγορίες γης είναι ευρύτατα κατανεμημένες σε όλα τα κλιμάκια εκμεταλλεύσεων από άποψη μεγέθους. Στην έκταση που υπάρχει τέτοια ευαισθησία, η αύξηση των συντελεστών των εντατικών καλλιεργειών τείνει να μειώσει παραπέρα το συντελεστή ανισοδιανομής.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤ

Η ΙΣΟΔΥΝΑΜΙΑ ΖΩΪΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΚΑΙ ΓΗΣ

1. Βοοειδή

Στον Πίνακα XIII των αποτελεσμάτων της Απογραφής του 1971 για τη γεωργία, δίνονται στοιχεία για τη σύνθεση των βοοειδών, σύμφωνα με το είδος ζώου και το μέγεθος της αντίστοιχης εκμετάλλευσης σε στρέμματα.

Από πληροφορίες σχετικά με την τρέχουσα αξία ζώων της ίδιας ηλικίας, αλλά διαφορετικού είδους, μετατράπηκαν οι διάφορες κατηγορίες ζώων σε μονάδες εγχώριων αβελτίωτων θηλέων, με βάση την ακόλουθη σχέση:

$$C_i = D_i + 1,5E_i + 2F_i + G_i$$

όπου

D_i = ο αριθμός των εγχώριων αβελτίωτων θηλέων στο κλιμάκιο μεγέθους εκμετάλλ. i .

E = ο αριθμός των εγχώριων βελτιωμένων θηλέων στο κλιμάκιο μεγέθους εκμετάλλ. i .

F_i = ο αριθμός των ξενικών θηλέων στο κλιμάκιο μεγέθους εκμετάλλ. i .

G_i = ο αριθμός των αρρένων.

Για τη μετατροπή του αριθμού βοοειδών, που εκφράστηκε σε μονάδες εγχώριων αβελτίωτων θηλέων, σύμφωνα με τα πιο πάνω, σε μονάδες στρεμμάτων χρησιμοποιήθηκαν δύο υποθέσεις δηλ.

$$C_i = 2S_i$$

και $C_i = 3S_i$

όπου S_i ο αριθμός των στρεμμάτων κατά μέσον όρο στο κλιμάκιο μεγέθους εκμετάλλευσης i .

Παίρνοντας τη σύνθεση των στρεμμάτων για τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις

σα σύνολο¹, σύμφωνα με τις κατηγορίες που δίνονται στο προηγούμενο παράρτημα και τις αντίστοιχες πιθανές τιμές κατά στρέμμα, συνάγεται ότι η μέση αξία του στρέμματος είναι, σε τιμές 1979 περίπου 11.000 δρχ. Δεδομένου ότι η τιμή μιάς εγχώριας αβελτίωτης αγελάδας ήταν 27.000 δρχ. περίπου, η σχέση μιάς τέτοιας αγελάδας προς στρέμματα ήταν 1:2,5. Επειδή όμως τα στοιχεία αυτά έχουν κατανάγκη σημαντικό περιθώριο σφάλματος, γιατί δεν είναι βέβαιο ότι η σύνθεση της γης των βοοτροφικών εκμεταλλεύσεων συμπίπτει ακριβώς με την αντίστοιχη σύνθεση του συνόλου των εκμεταλλεύσεων που χρησιμοποιήθηκε σα βάση για τους πιο πάνω υπολογισμούς, και επειδή δεν υπήρχαν άλλα στοιχεία, έγιναν δεκτές δύο εναλλακτικές υποθέσεις.

2. Πρόβατα και κατσίκια

Με βάση την πιθανή τιμή του μέσου στρέμματος, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, και την τρέχουσα αξία του προβάτου και της κατσίκας, έγιναν και στην περίπτωση αυτή δύο εναλλακτικές υποθέσεις, δηλαδή 3,5 και 4,5 πρόβατα ή κατσίκια ανά στρέμμα.

1. Στοιχεία για τις βοοτροφικές εκμεταλλεύσεις μόνο δεν υπάρχουν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ζ

ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΥΨΟΥΣ ΤΩΝ ΜΙΣΘΩΝ ΣΤΟ ΑΝΩΤΑΤΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΚΛΙΜΑΚΙΟ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΣΕΒ ΤΟΥ 1968 ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΗ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ 1972

Από τα στοιχεία της έρευνας του 1972 (Πίνακας 1) προκύπτουν τα δεδομένα του Πίνακα 2.

Από τα στοιχεία της έρευνας του 1968 (Πίνακας 3) προκύπτει ότι η πλησιέστερη προσέγγιση προς τη μέση αμοιβή για την πρώτη ομάδα εργαζομένων, που δίνεται στον Πίνακα 2, αναφέρεται στο 96,7% του δείγματος του 1968, με αντίστοιχη μέση μηνιαία αμοιβή 3.000 δρχ. περίπου. Το υπόλοιπο του δείγματος για το 1968, δηλαδή το 3,3% περίπου, ανήκει στο ανώτατο κλιμάκιο που είναι ανοικτό. Έτσι η ομάδα για το 1968, που αντιστοιχεί στη δεύτερη ομάδα του Πίνακα 2 (το 2,2% του συνόλου), για το 1972, απαρτίζεται από 0,4 εκατοστιαίες μονάδες της κατηγορίας με μέση αμοιβή 7.000 δρχ. (96,7% από Πίνακα 3 μείον 96,3% από Πίνακα 2) και από 1,8% εκατοστιαίες μονάδες με αμοιβή που πρέπει να προσδιοριστεί, ώστε να ισχύει η σχέση μεταξύ μέσης αμοιβής του πρώτου και δεύτερου κλιμακίου του Πίνακα 2, δηλ.

$$\frac{12.500}{4.238} = 2.95$$

Με βάση τη σχέση αυτή και δεδομένου ότι η μέση μηνιαία αμοιβή του 96,6% το 1968 ήταν, όπως αναφέρθηκε, 3.000, η αντίστοιχη μέση αμοιβή για το δεύτερο κλιμάκιο, σύμφωνα με τον Πίνακα 2 για το 1968 (2,2%), είναι 9.000 δρχ. περίπου. Επομένως έχουμε:

$$(0,4 \times 85.146) \times (7.000) + (1,8 \times 85.146) \times (Y) = (2,2 \times 85.146) \times (9.000)$$

όπου Υ η ζητούμενη μέση μηνιαία απολαβή για το κλιμάκιο της έρευνας του 1968, που αντιστοιχεί στο δεύτερο κλιμάκιο της έρευνας του 1972, όπως δίνεται στον Πίνακα 2.

Από τη σχέση αυτή, η ζητούμενη μέση μηνιαία απολαβή είναι 9.443 δρχ. περίπου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατανομή εργατοϋπαλλήλων κατά τάξη μεγέθους μηνιαίων* απολαβών,
Έρευνα ΣΕΒ 1972

Κλιμάκιο	Μέση μηνιαία αμοιβή σε δρχ.	Αριθμός εργατοϋπαλλήλων	Ποσοστά %	Αθροιστικά ποσοστά %
1	2.000	119	0,1	0,1
2	2.300	2.410	2,4	2,5
3	2.350	398	0,4	2,9
4	2.600	9.676	9,8	12,7
5	2.750	3.038	3,1	15,8
6	2.875	5.322	5,4	21,2
7	3.062	3.733	3,8	25,0
8	3.125	2.929	2,9	27,9
9	3.375	7.252	7,3	35,2
10	3.500	4.272	4,3	39,5
11	3.625	6.334	6,4	45,9
12	4.062	11.813	12,0	57,9
13	4.500	5.374	5,4	63,3
14	4.687	9.396	9,5	72,8
15	5.500	4.396	4,4	77,2
16	5.625	7.750	7,8	85,0
17	5.800	63	0,1	85,1
18	6.875	1.863	1,9	87,0
19	7.000	5.885	5,9	92,9
20	8.750	834	0,8	93,7
21	9.000	2.558	2,6	96,3
22	11.250	30	0,0	96,3
23	12.500	2.198	2,2	98,5
24	18.000	1.453	1,5	100,0
1-24		99.285	100,0	

* Βλ. Πίνακα 3.

Χρησιμοποιώντας επίσης τις σχέσεις του τρίτου κλιμακίου στον Πίνακα 2 προς το πρώτο, δηλαδή $18.000/4.238 = 4.25$, παίρνουμε σαν αντίστοιχη μέση αμοιβή για το ανώτατο κλιμάκιο το 1968 από 1.200 περίπου άτομα (1.5% του συνόλου), το ποσό των 12.720 δραχ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Συμμετοχή ανώτατων κλιμακίων στο σύνολο εργατοϋπαλλήλων,
Έρευνα ΣΕΒ 1972

Κλιμάκιο μηνιαίων απολαβών σε δραχμές	Μέση μηνιαία απολαβή	Αριθμός εργαζομένων	
		Απόλυτο μέγεθος	Ποσοστό %
0-10.000	4.238	95.694	96,3
10.000-15.000	12.500	2.228	2,2
15.000+	18.000 ^α	1.453	1,5

α. Καθ' υπόθεση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Κατανομή εργατοϋπαλλήλων κατά τάξη μεγέθους μηνιαίων* απολαβών,
Έρευνα ΣΕΒ 1968

Αύξων Αριθμός	Μηνιαίες απολαβές σε δρχ.	Αριθμός εργατο- υπαλλήλων	Ποσοστό εργατο- υπαλλήλων	Αθροιστικό ποσοστό % εργατο- υπαλλήλων
1	1.900	7.388	8,7	8,7
2	2.200	14.079	16,5	25,2
3	2.250	6.298	7,4	32,6
4	2.450	7.674	9,0	41,6
5	2.625	7.121	8,3	49,9
6	2.750	2.875	3,4	53,3
7	2.875	6.298	7,4	60,7
8	3.125	5.921	7,0	67,7
9	3.250	3.199	3,8	71,5
10	3.375	3.922	4,6	76,1
11	3.625	2.853	3,3	79,4
12	3.750	2.616	3,1	82,5
13	4.200	2.757	3,2	85,7
14	4.500	4.314	5,1	90,8
15	5.500	2.721	3,2	96,7
16	7.000	2.279	2,7	96,7
17	8.000*	2.831	3,3	100,0
1-17		85.146	100,0	

* Για τους ημερομισθίους το μηνιαίο ύψος απολαβών υπολογίστηκε πολλαπλασιάζοντας το ημερομίσθιο με το συντελεστή 25.

ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΣΕΙΡΑ

1. K. P. PRODROMIDIS, J. N. ANASTASSAKOU. The Determinants of Greece's Commodity Trade 1961-1978. Αθήνα, 1983.
2. ΘΟΔΩΡΟΥ Κ. ΚΑΤΣΑΝΕΒΑ. Εργασιακές Σχέσεις στην Ελλάδα. Αθήνα, 1983.
3. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ. ΚΑΤΣΟΥ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΣΠΑΝΑΚΗ. Συνεργασία ΚΥ-ΡΙΑΚΗΣ ΑΛΤΙΝΟΓΛΟΥ-ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑΝΟΥ. Βιομηχανική προστασία και ένταξη. Αθήνα, 1983.
4. ΔΗΜΗΤΡΗ Α. ΚΑΖΗ, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ Τ. ΠΕΡΡΑΚΗ. Licensing και βιομηχανική ανάπτυξη. Αθήνα, 1984.
5. Α. ΓΚΑΝΑ. Συνεργασία Θ. ΖΕΡΒΟΥ. Φάρμακα: επίπεδο και πολιτική τιμών. Αθήνα, 1984.

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ:
ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ Α.Β.Ε.Ε.
ΑΡΔΗΤΤΟΥ 12-16 ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛ.: 9217513 - 9214820

